

NI ZA
IZPOSOJO
NA DOM

ŽIROVSKI OBČASNIK

ZA VSA VPRAŠANJA NA ŽIROVSKEM, LETNIK XIX (1998)

27

UVODNIK	3
Miha Naglič: Prispevki k naši samozavesti	
PRVI INTERVJU: JOŽE STRŽAJ	7
Miha Naglič: Čigave so duše, se ve ...	
DRUGI INTERVJU: ESAD BILJALI	15
Igor Kavčič: Je reku Dori: Esad, ti si tle šef šefova!	
ŽIROVCI IN »TISTE REČI«	29
Milena Miklavčič: Agn, ret pa kače nisa za igrače!	
DONESKI H KULTURNOPOLITIČNI IN SOCIALNI ZGODOVINI ŽIROV	46
Rado Jan: Žiri in Žirovci v letih 1848–1918	
ŽIROVSKE RODBINE	70
Jože Peternelj: Lazarjevi iz Izgorij in njihove usode	
LEPOSLOVNI PRISPEVKI	96
Tončka Stanonik: Gospa, kolk je pa ura?	
Tončka Stanonik: Ana Marija piše dolgo jezno pismo	
Matevž Pečelin: Stari mlinar	
Barbara Mlakar: Kitajska	
JOŽE FILIPIČ: FOTOGRAF Z LEDINICE	119
Franc Temelj: Ljubiteljski fotograf Jože Filipič	
ANOPHTALMUS KOFLERI	131
Bojan Kofler: Novoodkrite jame med Žirmi in Sopotom	
OB 50. OBLETNICI ODPRTJA PRVE TOVARNE V ŽIREH	140
Ljudska pravica in Slovenski poročevalec ob odprtju nove Tovarne športnih čevljev v Žireh	
OCENE, PREDSTAVITVE, ODMEVI, PREDLOGI	146
Tadeja Primožič: Smrt Štalarjeve hiše	

Dušan Koman: Božične zgodbe Mihaele Žakelj	
Cene Avguštin: Pavle Sedej	
Stane Kosmač: Grafike Milene Gregorčič	
Jože Hudeček: Spominjanje Konrada Peternelja	
Damir Globočnik: Jože Peternelj – Mausar	
Tomasz Gryglewicz: Risbe Tomaža Kržišnika v Krakovu	

Tomaž Demšar: Koncert ob 50. obletnici Pihalnega orkestra Alpina Žiri	
Franc Križnar: Igramo se	
Tomaž Demšar: Sklepni koncert žirovskih učencev Glasbene šole Škofja Loka	
Miha Naglič: Vzajemni čar glasbe in kresne noči	
Miha Naglič: V Žirku Lintvern, pod njim Srebrni glas, nad njim Ablak	
Mag. Franc Križnar: Koncert ob promociji Jobstove zgoščenke	
Milena Nograšek: Izbrana dela skladatelja Antona Jobsta na zgoščenki	

Mirjam Novak: Dario Fo v Žireh	

Miha Naglič: Filmska proslava	

Tadeja Primožič: Tako smo se zdravili v Žireh	
Tadeja Primožič: Delovanje nekaterih društev v Žireh	
Tadeja Primožič: 50 let sožitja narave in trgovine	

Marija Stanonik: Dvoje pobud	

OGLASI

Prispevki k naši samozavesti

Leto 1998 gre h koncu, v branje in presojo vam izročamo 19. in 20. zvezek Žirovskega občasnika (ŽO), številki 27 in 28. Drugače rečeno: v prvih 18 letih našega izhajanja smo izdali 28 številki v 20 zvezkih. To seveda ni nič posebnega, praznovali bomo šele jeseni leta 2000, ko bo minilo naših 20 let. To pot želimo opozoriti na nekaj drugega. Že pri eni od prejšnjih izdaj je dozorela zamisel, da bi bilo dobro sredico (osrednjo temo, glavni prispevek), kadar je dovolj obsežna, izdati v posebnem zvezku. Tako bi dobili nekaj, kar je skoraj knjiga. Vsebina bi pridobila večji pomen, poznalo bi se v obliki. Od tod tudi naše novo reklamno geslo: Žirovski občasnik je več kot časnik, je cela knjiga!

Izbrani razgled po Žireh in Žirovcih

To pot sta v vaših rokah kar dve naenkrat. Dve številki, dva zvezka, dve knjigi. Številka 27 je redna, številka 28 je njena sredica v posebnem zvezku. Kdo je kdo na Žirovskem, nekoč in danes – tak je njen naslov. Lahko bi se reklo tudi: Po Žirovcih gor, po Žirovcih dol (naslov spremnega besedila). To je biografski pregled, bolj esej kot leksikon. Začne se z razgledom z Vrha Svetih Treh Kraljev, sledi popotovanje ob Sori navzdol, ki je hkrati razgledovanje po hišah in naseljih, v katerih so se rodili ali v njih živeli in delali znani in pomembni Žirovci, domačini, rojaki in prišleki.

Nakazani potek našega pregleda naj ponazorim še enkrat, z roko. Postavim se na Vrh Svetih Treh Kraljev in se obrnem proti jugu (Snežnik). Dvignem levo roko, toliko, da v njeni dlani zagledam Sovro, rovtarski zaselek, nad katerim izvira reka našega rodu. Potem se počasi obračam v levo, z roko in z vsem telesom. Roka je kakor urin kazalec, njena razprta dlan teče kot Sora in pri tem zariše tričetrtinski krog, od juga čez vso zahodno stran do severa. Z vzhodne strani se v ta krog zajedata dolga, Račevo oklepajoča hrbta Goropek in Žirovskega vrha, ki ju Sora obteče v nakazani smeri, z juga prek zahoda na sever – da bi lahko zavila na vzhod, k Savi v nižavi. Prsti kažejo navzdol, v dolino ob Sori, nad njimi se v ozadju prikazujejo vrhovi, najprej Javorniki, potem Trnovski gozd, Porezen, Triglav in Blegoš. To je krog t. i. Žirovskega sveta, prav tistega, ki ga je 1858 v Slovenskem romarju zarisal in opisal Jernej Lenček.

Zavedam se, da naš biografski pregled ni popoln. Verjetno je še marsikdo, ki bi sodil vanj in morda tudi kdo, ki bi ga kazalo izpustiti. Toda kot rečeno: to ni biografski leksikon, abecedna zbirka življenjepisov znamenitih ljudi. To je osnutek, ki bi ga lahko v primeru, če bi izpopolnili imenik oseb in njihove življenjepise, izdali kot leksikon. To, kar imate v rokah, je zgolj nekakšen delovni zvezek; ko bo izpisan do konca, bo Žirovski biografski leksikon (ŽBL).

Namen tega pisanja je ovreči precej razširjeno trditev, skoraj prepričanje: da Žirovci pravzaprav nič nismo, da v slovenskem in še širšem merilu komaj kaj pomenimo. Ena od »teorij« je celo, da smo potomci ljudi, ki so jih v ta konec sveta naselili po kazni. Sam Bog ve, kaj so zagrešili. Ti ljudje so potem stoletja kmetovali (»garali«), v zadnjem stoletju so povečini postali čevljarji in klekljarice, nekaj se jih je poskusilo v slikanju, kar je bilo bolj pametnih, sposobnih ali bolj drznih, so šli po svetu, mnogi dobesedno ušli. Edini izobraženci med nami so bili duhovniki in učitelji, pa še kak zdravnik, uradnik in direktor. In to bi bilo vse. No, resnici na ljubo: tudi če bi bilo vse »samo« to, ne bi bilo malo.

Žirovski opus

Kdo bi vedel, koliko hrane so v stoletjih pridelali naši predniki, koliko glav živine so priredili, koliko kubikov lesa posekali, sveta obdelali in hiš postavili? Koliko parov čevljev so naredili žirovski čevljarji, kolikšno kvadrato bi imel bel prt, če bi vanj všili vse čipke, ki so jih naklekljale naše klekljarice ... Mogoče bi se dala izdelati metodologija, po kateri bi lahko vsaj približno ocenili vse te količine. Naš pregled ima drug namen. K nakazani količini pridelanega in izdelanega želi postaviti žirovski opus, celoto tistega, kar so k žirovski produkciji prispevali najboljši med nami, doma in po svetu, domačini, rojaki in prišleki. In ko ga pregledamo, vsaj približno, vidimo, da tudi tega ni malo. To je naš najbolj žlahtni pridelek, na katerega smo lahko ponosni.

Tudi delo naših izbrancev bi se dalo izmeriti količinsko. Lahko bi prešteli ali vsaj ocenili, koliko slik so naslikali naši slikarji in koliko svetnikov so izrezljali. Pa je dovolj, da izberemo le najlepše in dobimo prekrasno razstavo. Nikoli ne bomo izvedeli, koliko duš, za katere so stoletja skrbeli naši duhovniki, je prišlo v raj; znano nam je komaj, kdo je zgradil ali obnovil kako cerkev, župnišče, znamenje. Nihče ni poskusil niti približno oceniti, kolikšen je skupni prihodek (ali izguba), ki so ga ustvarili naši gospodarstveniki. Lažje bi popisali opus naših rojakov, ki so se izkazali v znanosti, bodisi v humanističnih bodisi v naravoslovno-tehničnih vedah. Popisali bi njihove bio- in bibliografije in slika bi bila tudi v tem zavidljiva.

Potem so tu naši učitelji; naučili so nas dobršni ali vsaj osnovni del tistega, kar znamo – in tega spet ni malo. Zdravnikov je bilo pri nas razmeroma malo, a pozdravili so skoraj neizmerljivo količino bolečin in bolezni. Da so naši predniki kljub temu vsi pomrli, pač ni njihova krivda. Dosti lažje bi bilo naštetih najvidnejše dosežke športnikov, čisto nemogoče pa je izmeriti zasluge politikov; te so slej ko prej že po svoji naravi neizmerne. Bolj izmerljiv je opus pisateljev, publicistov in kulturnih delavcev; žirovske krajevne bibliografije nimamo, popisa vseh kulturnih prireditev, ki so se tu zvrstile v zadnjih sto letih, tudi ne, in vendar se jih še spominjamo in vemo, da jih je bilo veliko.

Ker se vsega res ne da izmeriti in popisati, smo v našem pregledu zarisali le izbor, pa še ta je odmerjen po osebnih merilih zapisovalca. Kljub temu je že tega, kar je popisano ali vsaj nakazano, toliko, da nas lahko upravičeno navdaja s ponosom. In krepi našo samozavest.

Kaj je v tej številki

Poglejmo zdaj, kaj prinaša redna številka. Na prvem mestu je, kot se spodobi, intervju z gospodom župnikom. Ko ga boste prebrali, boste nemara pritrdili tistemu, ki je zapisal, da je med nami »župnik nove sorte«. V Žireh je razmeroma malo priseljencev, še manj je onih z juga. Res pa je, da so bili nekateri prav markantni; kdo se ne bi spomnil črpalkarja Mehota (Mehmeda Ikića) ali Žikota (Živadina Disića), »šefa vratara« v Alpini! Esad Biljali, od 1960 prvi in edini slaščičar v Žireh, pa je postal prava maskota Žirov, »ta prava Žirofc«. Tudi z njim smo se pogovorili, pogovor je zapisal Igor Kavčič, novinar Gorenjskega glasa, ki mu intervju v živo vse bolj leži.

Uvajamo novo rubriko: žirovske rodbine. Jože Peternelj – Mausar je opisal usode Lazarjevih iz Izgorij, rodu, iz katerega je bila tudi njegova mama. Franc Temelj je po Štefanu Mlakarju, ki ga je predstavil lani, obudil spomin na delo drugega od žirovskih fotografov v tem stoletju, na Jožeta Filipiča iz Ledinice. Bojan Kofler je popisal novoodkrite jame med Žirmi in Sopotom; v eni od njih je odkril novo vrsto jamskega hrošča, ki je dobila ime kar po najditelju: *Anophthalmus kofleri*. Ob pozornosti, ki jo javnost namenja premagovanju ovir, pred katerimi se je znašla Alpina, žirovska tovarna mati, ne smemo pozabiti na še eno od njenih obletnic. Pred 50 leti (1948) je bila odprta nova tovarna, ki je bila ob Litostroju prva zares nova tovarniška stavba v Sloveniji po 2. svetovni vojni. Slovenski poročevalec in Ljudska pravica sta o tem velikem dogodku poročala in mu namenila res pravo pozornost, na prvih straneh.

Iz leposlovnih delavnic sta prispevka Tončke Stanonik in Matevža Pečelina, Barbara Mlakar je zapisala svoje spomine na študijsko bivanje na Kitajskem. V rubriki Ocene, predstavitev, odmevi, predlogi se spominjamo najvidnejših kulturnih dejanj na Žirovskem v zadnjem letu dni. Tu so zapisi o razstavah, koncertih, gledališki predstavi, filmski proslavi, treh novih publikacijah. In še o dejanju, ki ni prav nič kulturno. Tadeja Primožič obžaluje »smrt Štalarjeve hiše«, ki je bila samo še ena od epizod v dolgi in nemarni drami našega ravnanja s kulturno dediščino. Bojimo se, da ni bilo zadnje. Marija Stanonik se tokrat oglašča z dvema novima pobudama v stari zadevi novega občinskega grba in praznika.

Dva izjemna prispevka

Za konec bi radi opozorili na dva prispevka, ki sta v zborniku na začetku in mu dajeta še posebno veljavo. Rado Jan je napisal razpravo o Žireh in Žirovcih v letih 1848–1918. To je prvi del njegovih Doneskov h kulturnopolitični in socialni zgodovini Žirov. Po mojem je to najbolj tehtna in premišljena objava od vsega, kar je ŽO prinesel v prvih 18 letih svojega izhajanja. Objavili smo že veliko domoznanskega in zgodovinskega gradiva, dostikrat nadvse dragocenega, včasih prav lepega in zlahtnega. To, kar je objavljeno to pot, je poglobljena, z viri utemeljena razčlemba in hkrati nova strnitev zgodovine, avtorsko videnje nekega obdobja v razvoju našega kraja in

njegovih prebivalcev. Za naslednje leto je avtor obljubil enak pristop in podoben donesek k obdobju med obema svetovnima vojnama.

Milena Miklavčič pa se je lotila teme, ki je bila doslej tabu. Iz živih virov je obnovila nekatere posebnosti v spolnem življenju naši starih staršev. O spolnosti danes je bilo že toliko medijskega pisanja, govorjenja in prikazovanja, da to skoraj nikogar več ne zanima. Kako pa je bilo s »tistimi rečmi« takrat, ko se javno o tem ni smelo govoriti? Prav to si lahko preberete zdaj. In onemeli boste. Je bila za večino tedanjih žena spolno življenje res taka mizerija? Ali gre tu nemara le za izredne primere in poudarjeno ženski pogled na te reči, za katere sta navadno potrebna dva. Kakorkoli že, avtorici je treba priznati, da je opravila veliko delo že s tem, ko ji je uspelo te izpovedi sploh pridobiti. Vse so izvirne in nesporne, zapis je avtorski in mogoče preveč poudarja samo nekatere vidike. Človek se kljub temu ali prav zato oklepa domneve, da je bilo v teh odnosih vendarle več svetlih pogledov in trenutkov.

Vedenje o tem, kdo in kaj vse smo bili, je v časih, ko nam je vse manj jasno, kako bomo v prihodnje, več kot dobrodošlo. Kar je dobrega, krepí našo samozavest, kar je slabega, nas navaja k poboljšanju. V upanju, da je res tako, vam izročamo obilico branja, želimo lepe praznike in veliko samozavesti v letu 1999.

V Žireh, 11. novembra 1998

Pogled z Vrha Svetih
Treh Kraljev
Foto: Tone Mlakar

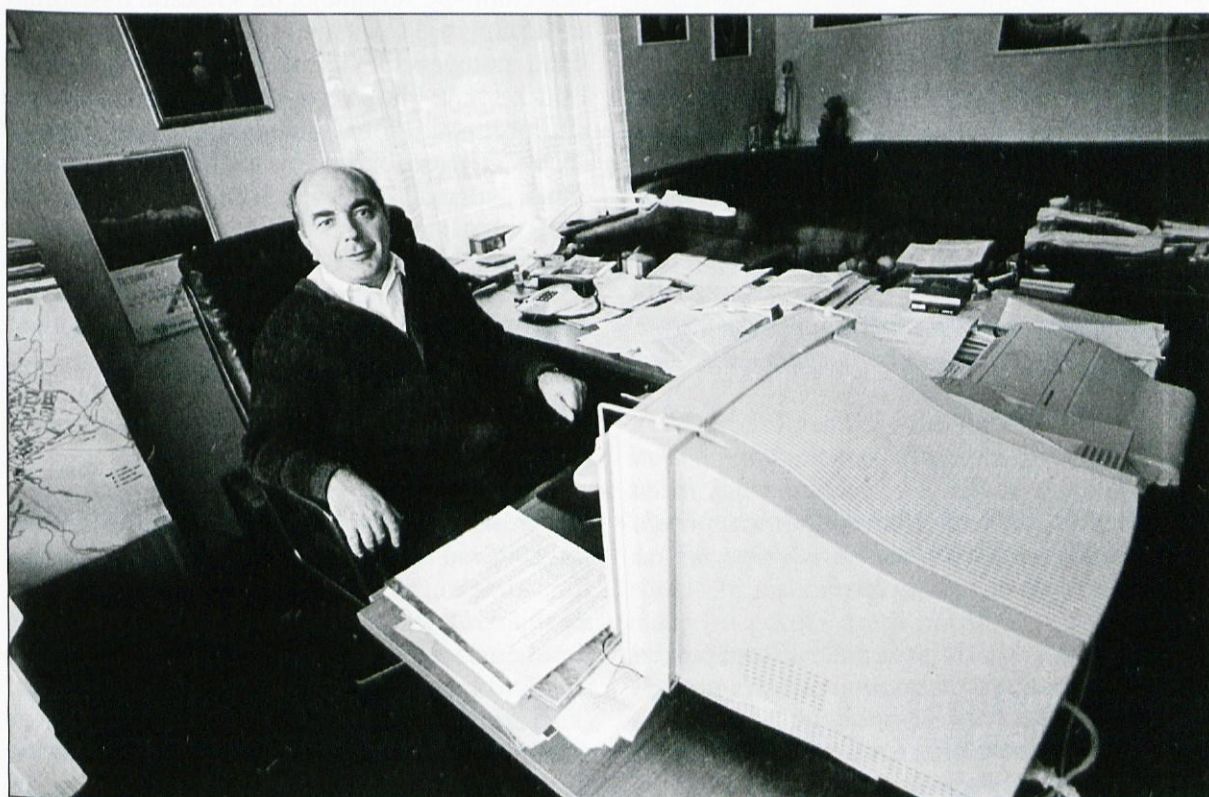
PRVI INTERVJU

JOŽE STRŽAJ

Miha Naglič

Čigave so duše, se ve...

Pogovor z gospodom JOŽETOM STRŽAJEM, župnikom pri Sv. Martinu v Žireh

Jože Stržaj

Foto: Janez Pelko

Ko sem Vas zadnjič obiskal, sem Vas »presentil« pri nič kaj gosposkem delu: s sesalnikom za prah ste čistili stopnišče za enim od obiskovalcev, ki je prišel v blatnih čevljih. In ste mi rekli: »O gospod Miha, kar naprej, boste videli, kaj je to

klerikalizem!« – Jaz pa vas sprašujem: kako je pravzaprav danes biti »gospod«?

Nekatere besede se včasih izpraznijo in nimajo več prvotne vsebine. Tako smo se na primer

otresli besede tovariš. Besedo gospod ljudje pogosto uporabljajo kot izraz za duhovnika. Koliko smo pa gospodje res gospodje v pomenu tistih, ki žive udobno in jim ni treba (fizično) nič delati, ste videli na lastne oči. Podoba duhovnika se spreminja, kakor se spreminja življenje. Prvič: živimo v času, ki ni naklonjen avtoritetam. Ljudje spoštujejo učitelja glede na to, kakšen učitelj je, zdravnika glede na to, kakšen zdravnik je. Zdaj ne velja več, da bodo spoštovali nekoga zaradi samega naslova ali poklica, ki ga opravlja. Če vidijo, da si res to, kar predstavljaš, te cenijo. Najbolj zanesljiv kazalec so otroci, ker se odzivajo sproščeno, brez predsodkov in zavor. Drugič: svet okrog sebe dojemamo avdio-vizualno, kar pomeni, da ni dovolj samo slišati. Treba je videti. Zato nas ljudje gledajo, opazujejo naše življenje. Pridiganje ne zadostuje. Verodostojnost besed se potrjuje z načinom življenja. Tretjič: duhovni svet je človeku daleč. Sprejme, kar otipa, da vase in nase; kar je uporabno in »nese«. Duhovnik je toliko bolj postavljen pred izziv: kdo si, kaj nosiš v sebi, koliko znaš biti človeški. Vera ni samo dogma, nauk, ampak življenje. Vsi tožimo, da danes primanjkuje človečnosti. Če me ljudje doživljajo kot duhovnika, ki je sproščen, vesel, pozoren, odprt, bodo preko tega odnosa lažje zaslutili v ozadju nekaj Božjega. Kdaj me iščejo? V posebnih življenjskih trenutkih: ko se jim rodi otrok, ko hočejo javno potrditi svojo zvezo (se hočejo poročiti), ko je v družini bolezen ali smrt. Takrat niso potrebne velike besede – dovolj je čutiti z njimi.

Kolikor vem, je župnik v svoji župniji nekaj takega kot škof v škofiji? Ima nad seboj, razen škofa in Boga, še koga? Kaj mu pomeni beseda župljanov? Je ta lahko le hvala ali obrekovanje, ali tudi naročilo, da ne rečem ukaz?

Včasih so rekli, da je župnik celo papež na vasi. Župnija ni neka samoupravna enota. Še manj »demokratično« – po volji ljudstva vodena skupnost. Cerkev je Božja ustanova in župnija je del te ustanove. Škofje so prvi poklicani za oznanjevanje Jezusovega evangelija. Ker pa škof ne more biti na vseh farah, nastavi duhovnike, ki ga ponavzočujejo. Glavno vodilo vsakega dušnega pastirja je blagor duš (salus animarum). V župniji smo vsi v službi Boga in ljudi, torej povabljeni k sodelovanju, od kaplana, ki je prvi župnikov sodelavec, do mam, ki molijo v cerkvi rožni ve-

nec, ključarjev, članov župnijskega pastoralnega sveta, pevcev z zborovodji in organisti, ministrantov, pritrkovalcev, žena, ki prostovoljno čistijo cerkev, deklet, ki jo krasijo, bolnikov, ki darujejo svoje trpljenje za župnijo, vernikov, ki živijo po družinah... Bolj nesebično, ko kdo dela, boljši sodelavec je.

Zdi se, da so Žirovci z vsakim od svojih pastirjev manj zadovoljni. Ko je odhajal g. Florijan Božnar, so nekateri za njim malodane jokali in storili marsikaj, da bi ostal. Tudi zato se dolga leta niso mogli sprijazniti z g. Janezom Šilarjem, ki pa je bil svojemu bohinjskemu rodu primerno trmast, da jim ni popuščal. Sedanjega župnika nekateri kar naravnost obrekujejo. Kaj bi rekli na ta »trend«?

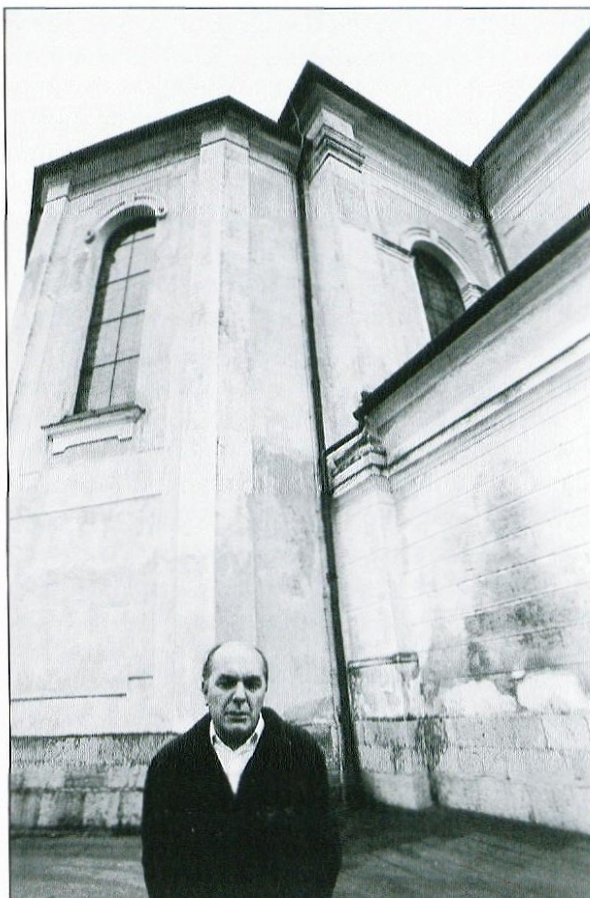
Če bi bili vsi pastirji enaki, potem ne bi bile potrebne zamenjave. Za zdaj verniki ne izbirajo duhovnikov, ampak jih na župnijo pošlje škof z dekretom. Če verjamejo, da so škofje nasledniki apostolov in da prihaja vsak duhovnik v imenu škofa, potem veliko težav ob premestitvi izpuhti. Pričakovanja ljudi so žal velikokrat večja od danih možnosti. Pa tudi način ocenjevanja je različen. Nekateri bi radi nekaj, kar ugaja očem, drugi, kar ugaja ušesom, tretji bi radi dobrega »žogobrcarja«, četrti odličnega komedijanta. Tak »trend« je čudovito opisal Ivan Cankar v črtici Janez v Biljkah. Ko sem jo prebral, sem bil ozdravljen vseh prestavitvenih težav. Župljani niso bili zadovoljni z nobenim župnikom: ta je bil predebel, oni presuh, ta prepobožen, oni preveč fantovski; celo sv. Janez iz nebes jim ni ustrezal. Nazadnje je prišel v Biljke za župnika sam hudič, ki jih je hvalil na vse pretege... No, z njim so bili pa zadovoljni! Tako Cankar. O zadovoljstvu lahko rečem, da je zelo osebno merilo, ki se razlikuje od posameznika do posameznika. Običajno je tako, da človek, ki je zadovoljen sam s seboj, vidi stvari drugače kakor nezadovoljnež. Zelo pomembna so torej očala, skozi katera gledamo. Ljudje pogosto rečejo: »Gospod, ostanite na fari, vsak, ki pride, je slabši.« To pomeni, da bi po eni strani radi spremembe, po drugi se jih pa bojijo. To se kaže tudi na drugih področjih javnega življenja. Pri mojih Žirovcih opažam nekaj zanimivega: mnenje o duhovniku izboljšajo, ko postane bivši, ko je na drugi fari. Zato sem nekaj pijače že dal starati za tiste čase, ko bodo prihajali na obisk... Kar pa zadeva obrekovanje (obrekovati: dajati neres-

nične, zlonamerne izjave, s katerimi se jemlje komu ugled), bom kratek. Prvič, sem cepljen proti čenčam; drugič, sem veliko raje obrekovan kakor opravljan (opravljati: pripovedovati kaj resničnega, vendar slabega o kom). Končno, ali ni dobro, če je mogoče vsaj kdaj uresničiti besede iz Evangelija: »Blagor vam, kadar bodo zoper vas vse hudo in lažnivo govorili; veselite in radujte se, zakaj veliko je vaše plačilo v nebesih.«

Prejšnje vprašanje sem postavil tudi zato, ker sem od nekaterih faranov slišal besede, po katerih sodim, da Vas ne »obrajtajo« pretirano, češ da Vas nikoli ni oziroma da si ne vzamete časa, da bi jim prisluhnili. Tako eni. Drugi pa: Ta je pa res gospod! Ve, kaj je njegova in kaj naša stvar, in od tega ne odstopa. Na eni strani godrnjanje, na drugi pritrjevanje. Kako bi kot pastir razložili tolikšno neuglašnost v žirovskem tropu?

Neuglašnost vedno izhaja iz človeka, posameznika. Da bi vsi ljudje enako mislili, to ni bilo mogoče niti v totalitarnih režimih. Ljudje vidijo na drugih to, kar nosijo v sebi. Če so celo Jezusa nekateri tako »obrajtaji«, da so ga imeli za požrešneža in pijanca, prijatelja cestnarjev in grešnikov, potem se njegovi služabniki ne smemo čuditi ljudskim sodbam, ki so spremenljive (skoraj isti ljudje so na cvetno nedeljo vzklikali »Hozana pozdravljen!«, na veliki petek pa »Križaj ga!«). Doslej me je še vsak, ki me je potreboval, tudi našel. Za pogovore sem na razpolago dopoldne in ob večerih. Ker je nemogoče poslušati več ljudi hkrati, pa tudi zaradi zaščite človekove osebnosti, se je za resen pogovor treba prej najaviti osebno ali po telefonu. Z ljudmi se veliko pogovarjam, ko naju s kaplanom povabijo na nedeljsko kosilo, ko jih obiščeva na domu ob krstu ali ob prazniku prvega svetega obhajila in birme. Od Božiča do Svečnice imava vse večere rezervirane za obisk družin, blagoslov jaslic in družinski klepet. Vsem vabilom na obisk se rada odzoveva.

Od duhovnika so zmeraj pričakovali, da bo tudi nekakšen zdravnik v duševnih tegobah. Te pa ljudi tarejo kar naprej, tudi ob najbolj nenavadnih urah. Hočem reči: ne le takrat, ko ima duhovnik v župnišču »uradne ure« ali »vsakokrat po maši«, ko človeku tako in tako nekoliko odleže. Duhovnik torej ne more biti v službi samo ob določenih urah.

Jože Stržaj

Foto: Janez Pelko

Da bi bil kar naprej na razpolago, pa tudi ne gre. Kako se vi znajdete v tem precepu?

Moja služba ni vezana na določene ure, še najmanj na »uradne«. Na oglasni deski pri vratih župnišča smo napisali le, kdaj smo na razpolago v pisarni, da nas kdo ne išče zaman. Ljudje nas ne potrebujejo samo v duševnih tegobah. Nekdo bi rad naročil mašo, drugi bi rad informacijo o poroki, tretji potrdilo za botra, četrti učbenik za verouk, peti božične kartice. Na oglasno desko ne morem napisati: od te in te ure prodajam kartice, od te in te ure sprejemam naročila za maše, od te in te ure sprejemam ljudi z duševnimi tegobami. Kdo bi si upal priti? Na nekaterih župnijah so poučevanje osnovnošolskega verouka prevzeli za to usposobljeni laiki, da je duhovnik bolj na razpolago za odrasle. Tu imava ves verouk razen predšolskega s kaplanom sama. Takrat ne morem sprejemati ljudi. Če dodamo tem osmim uram osnovnošolskega verouka še mladinski verouk na Vrhu, pripravo

odraslih na zakramente (traja pol leta vsako drugo sredo poldrugo uro), pripravo na krst, pripravo na poroko, pisanje oznanil za dve župniji, čas za uradno pošto, dekanijske posle, vrtec, ne ostane več veliko nepokritih ur. Vedno pa z veseljem sprejemem človeka, ki me išče res kot duhovnika zaradi osebne stiske, duhovnega pogovora ali spovedi. Takrat žrtvujem tudi nočni čas, če je potrebno. K sreči je zelo razširjeno telefonsko omrežje, da lahko kontaktiramo tudi po telefonu. Ta je za prvi stik ali prvo informacijo dovolj. Zelo pogrešam mobilni telefon (GSM). Potem bi bil lažje dosegljiv. Kadar sem v cerkvi, pri verouku ali pri bolniku, me pa tudi telefon ne more doseči. Če nimam ljudi ali telefona, se posvečam študiju, molitvi, pripravi pridig. Ko sem doma, sem dejansko kar naprej na razpolago in se tudi »pustim motiti«. Moj delavnik traja vsaj šestnajst ur.

Žirovcem, ki so zadnjih 40 let predvsem zidali, od novih hiš do najnovejših prizidkov in prenov, nekako ne gre v račun, da njihov župnik nič ne zida in ne popravlja. Tako se jim seveda zdi šele, ko Vas primerjajo z nekaterimi od Vaših predhodnikov, ki so res veliko zidali in popravljali. Kaj porečete?

Hvaležen sem prednikom za vse, kar so naredili s pomočjo župljanov, da se sam lahko bolj posvetim dušnopastirskemu delu. Nekatera dela pa smo morali opraviti tudi v tem času: obnoviti cerkev pri Svetih Treh Kraljih, po sedeminpetdesetih letih pokrpati barvna okna v žirovski župnijski cerkvi, urediti stopnišče pred cerkvijo, urediti zvonjenje, pripraviti župnijski vrtec itd. (vsega namerno ne naštevam). Čaka nas poplisanje fasade župnijske cerkve in obnova strehe na obeh zvonikih, da bo žirovska razglednica lepša ... Gotovo bo tudi za naslednika še dovolj dela.

Ko sem se v začetku leta 1991 pogovarjal z g. Janezom Šilarjem, sva se dotaknila tudi denacionalizacije. Župnijski urad je takrat vložil nekaj zahtevkov. Kako so jih rešili, je župnija znova pridobila katero od nekdanjih nepremičnin?

Župnija je dobila nazaj prostor okrog cerkve, dvainsedemdeset kvadratnih metrov vrta, kjer ni mogoče gojiti solate, sedemsto petdeset kvadratnih metrov neurejenega parkirnega prostora v Starih Žireh, ki je od vseh, in to je vse. Tistih

nekaj kvadratnih metrov gozda ni vredno omembe, ker rastejo le prekle za fižol. Podružnica Goropeke je dobila nazaj manjši gozd. Na račun denacionalizacije res ne bomo obogateli.

Nedavno smo pri Muzejskem društvu Žiri predlagali, da se »Žirovska pristava« (donedavna arhitekturna celota Stare šole in Štalarjeve hiše) razglasi za kulturni spomenik. Pri tem smo bili presenečeni, ko so nam na pristojnem zavodu povedali, da kot tak ni razglašen noben od sakralnih objektov v naši župniji. Nekateri – sv. Ana prav gotovo! – bi tak status zaslužili, »zaradi lepšega« in zato, ker bi se lahko potem pri obnovah zavzemali za državna sredstva. Pobuda bi morala seveda priti od župnije. Žirovci so se že kar navadili na to, da od drugod (da ne rečem »od zgoraj«) ne pride nič. »Bomo že sami!« Včasih je bila to vrlina, zdaj je lahko slabost. Se Vam ne zdi, da je res tako?

Za dodelitev statusa kulturnega spomenika je potreben dogovor z občino in regionalnim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine. Kako je bilo s sakralnimi objekti včasih, vemo. Že dvakrat sem zaprosil za finančno pomoč Ministrstvo za kulturo – za Ledinico in za Svete Tri Kralje. Ker cerkvi nista na seznamu kulturnih spomenikov, nismo dobili ničesar. V bližnji prihodnosti bomo poslali predlog na Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljano, da razglasijo cerkev sv. Ane za kulturni spomenik. To pa še zdaleč ne pomeni, da bodo prevzeli financiranje notranje obnove oltarjev.

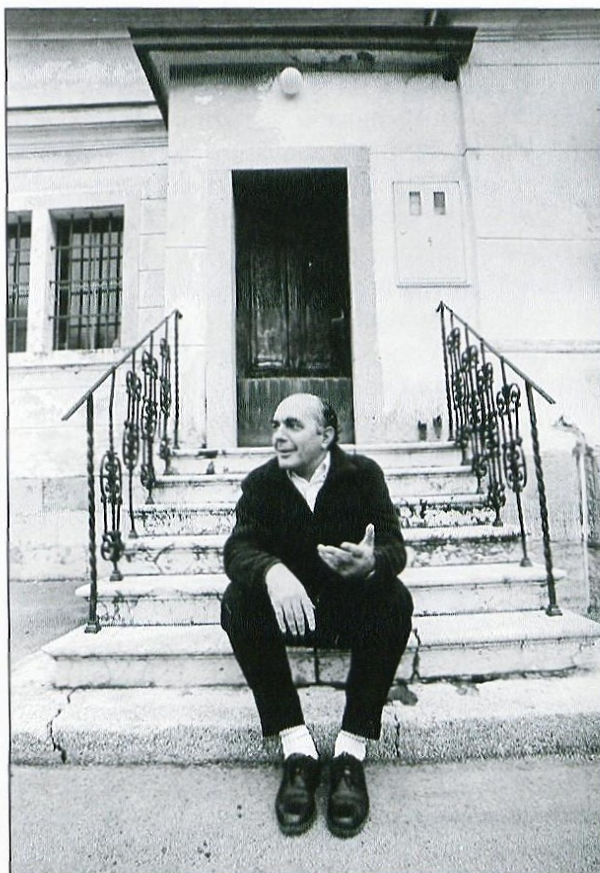
Že Vaš predhodnik, gospod Janez, je opozarjal, da oltarji pri sv. Ani kar vpijejo po popravilu. Ko sem zadnjič na koncertu ob predstavitvi Jobstove zgoščenke pasel oči po farni cerkvi, se mi je spet zazdelo, kako lepo bi bilo, če bi naposled le uresničili staro željo po barvnih oknih v glavni in obeh stranskih ladjah. Kar osem jih je, ki čakajo že od davnega leta 1912! Če bi se jih lotili še danes, bi bili mogoče ob 100. obletnici posvetitve nared?

Vesel sem, da nam je uspelo popraviti obstoječa barvna okna. Po smrti slikarja Staneta Kregarja pravega mojstra za barvna okna skoraj ni bilo moč dobiti. Marko Jerman, argentinski Slovenec, je prevzel nevhvaležno vlogo in se po dveh letih prošenj lotil temeljitega popravila. Ker

so naša okna velika (vsako meri vsaj 12 kvadratnih metrov), bi novo barvno okno stalo od 1,5 do 2 milijona SIT. On predlaga, naj bi dal vsak župnik za časa svojega župnikovanja napraviti eno barvno okno. Ponekod se javijo botri, ki prevzamejo stroške, in je njihovo ime zapisano v spodnjem desnem kotu. Na tak način bi jih lahko imeli še pred 100. obletnico posvetitve.

Popravila cerkva in oltarjev, barvna okna . . . vse to so materialne reči, telo župnije. Kaj pa njena duša, stanje duha v njej? Predsedniki nekaterih velikih držav imajo navado, da občasno poročajo o »stanju nacije«. Če bi Vas zaprosili za poročilo o stanju duha v župniji, bi v njem verjetno kaj poudarili?

Ko pride župnik na novo faro, mora najprej opazovati. Stari izrek pravi: prvo leto imej oči, drugo leto imej oči in tretje leto imej oči. Nekateri ugovarjajo: če boš samo gledal, kdaj boš pa kaj naredil. Ne gre le za zunanjo dejavnost. Običajno traja vsaj pet let, ponekod še kakšno leto več, da te ljudje sprejmejo, da vidijo, da jim hočeš dobro. Dolgo traja, da ti odprejo dušo, da povedo, kaj nosijo v sebi. Hudomušneži radi rečejo: ko je župnik zelo dolgo na fari, pri spovedi sploh ni več treba pripovedovati grehov, ampak poveš samo hišno številko in dobiš odvezo . . . Vsak kraj diha drugače, ima svoje posebnosti. Tako tudi posamezniki. Ljudje smo podvrženi procesu zorenja. Pridejo preizkušnje, pridejo težave, naberejo se leta. . . Duhovnikova vloga je predvsem ta, da ljudi vzgaja k osebni veri. Bolj ko ima kdo globok, osebni odnos z Bogom, bolj bo odprt za ljudi, lažje se bo spoprijel z življenjem. Zgolj tradicionalna vera pogosto ni kos težavam, ki jih življenje prinaša. Pomembni področji, ko govorimo o stanju duha, sta družinska vzgoja in vzgoja za skupnost. Posameznik se uresniči, če je sprejet in ljubljen. To pa je mogoče v družini in občestvu. Vesel sem, da mnogi vztrajajo v veri kljub vsem težavam, ki obstajajo. Hudo mi je za vsakega, ki se oddalji. Pri veliko župljanih doživljam pripravljenost za pomoč. Posebej se je to pokazalo ob pripravi vrtca. Dejavnost je misijonska skupina (že trikrat smo pripravili misijonsko tombolo). Člani Župnijske Karitas vsako leto konec novembra zbirajo hrano za potrebne. Molivci rožnega venca skrbijo za neviden vir duhovne energije. Kako lepe so maše z ubranim petjem! Prijetno je moliti v snažni in urejeni

Jože Stržaj
Foto: Janez Pelko

cerkvi. Hvaležen sem tudi kaplanu, ki ima čut za skupaj dogovorjeno delo. Pravo občestvo se rojeva takrat, ko smo pripravljeni izmenjati svoje darove, talente, ki jih imamo, za blagor skupnosti.

Zdi se, da poteka ta čas na Slovenskem pravi boj za duše. Eno od bojišč je tisto, na katerem se prerekamo o verskem pouku v šolah. Kakšno je Vaše stališče v teh rečeh?

Čigave so duše, se ve. Mislim, da je problem drugje. Na preizkušnji je zrelost in hkrati demokratičnost slovenske družbe. Če večinskemu delu prebivalstva te države pomeni vera vrednoto, ne samo zasebno zadevo (nekaj, kar naj bi posameznik celo skrival), potem ne more biti več vprašanje, ali javno priznamo obstoj duhovnega sveta in vrednot, ki iz njega izvirajo, ali ne. Na to so hoteli opozoriti tudi slovenski škofje na začetku šolskega leta. Za vse vrste dejavnosti je naša šola odprta, svet vrednot, ki so povezane z vero, bi moral biti pa še naprej »tabu«. Zakaj bi

branili nekomu nekaj, kar mu je dragoceno in ima pozitiven vpliv na življenje skupnosti? Morda je le prišla ura, da si bolj dobrohotno pogledamo v oči in v narodu združimo sile ter si s skupnimi močmi prizadevamo za šolo, ki naj »poleg solidnega izobraževanja vzgaja v duhu medsebojnega spoštovanja, solidarnosti, poštenja, odgovornosti zase in za druge; za šolo, ki naj mlade pripravlja na urejeno družinsko življenje, jim vliiva državniški čut in smisel za narodno skupnost, jih vzgaja v optimizmu in jih poziva k lastni iniciativi, k volji in veselju do življenja«. Pa tudi naša kultura temelji na vrednotah, ki niso šle mimo krščanstva. Če jo hočemo poznati in živeti iz nje, se moramo z njo seznaniti.

Če prav vem, ste tudi ravnatelj župnijskega vrtca sv. Ane na Dobračevi. Dvojni gospod potemtakem, župnik in še direktor povrhu. Kaj pa otroci, so zadovoljni?

Ne samo otroci. Tudi starši, saj smo marsikomu rešili vprašanje varstva. Kar zadeva moje direktorstvo, pa samo to: vesel bi bil, če bi zadevo prevzel kdo drug. Vendar ...

Mladina. Pa ne mislim na revijo, ki zadnje čase kar naprej razkriva razne čudne, s Cerkvijo povezane reči. V mislih imam delo z mladino. Če kje, potem se spremembe v času pokažejo pri mladih. Moje sošolke je župnik Franc Starman (torej je bilo pred 1966) večkrat opozarjal, kako nespodobno je, da bi dekleta hodila k maši v hlačah. Danes Vam kaj takega verjetno še na misel ne pride. So pa z mladino hujši problemi, kot so hlače na dekliških nogah. Je delo z mladimi za Vas izziv ali breme?

Oboje. Danes so mladi pod mnogimi vplivi in težko najdejo svoj pravi obraz. Kdor se sam komaj drži nad vodo, bo težko drugim pomagal pri plavanju. Mladim veliko pomeni medsebojno druženje. Kaplan pripravlja zanje sobotna srečanja, sam pa hodim ob petkih zvečer na Svete Tri Kralje, kjer imam mladinski verouk. Nekaj mladih je vključenih tudi v katoliško skavtsko gibanje, kjer se vzgajajo za voditelje mlajšim. Sproščeni in navdušeni mladi ljudje so velik »žegen« za faro. Ne smemo pa obupati, če naš trud z mladimi takoj ne obrodi sadov. Včasih se zgodi, da ponujamo vodo nekomu, ki sploh ni žejen. Če nam bo uspelo vzbuditi žejo, potem bo tisti sam iskal vodo. Upoštevajmo tudi zakonitost

rasti. Naj to ponazorim z zgodbo. Dva prijatelja, eden veren, drugi ne, sta skupaj stopila v cerkev, kjer so bile pri maši starejše gospe. Neveren je rekel vernemu prijatelju: »Glej, v cerkvi so same stare babe!« »Res,« je odvrnil ta, »a jih nikoli ne zmanjka!« Tudi »stare babe« so bile enkrat zala mlada dekleta in upam, da bodo današnji mladi dočakali stara leta ...

Človek v Vaši službi je najprej pripadnik ustanove, ki je »vesoljna«. Šele potem se lahko pokažejo njegove posebnosti, tista na primer, od kod prihaja. Vi ste Notranjec. Službovali ste pa najprej v srcu Gorenjske (v Kranju), potem na tistem robu Notranjske, kjer ta že prehaja na Dolenjsko (v Borovnici), zdaj ste na gorenjskem jugu. Za Žiri pravimo, da ležijo na stičišču treh pokrajin (Gorenjske, Notranjske in Primorske). Kaj pa Žirovci, smo »ta pravi« Gorenjci? So Vrhovci, ki ste jim tudi župnik, že drugo »pleme«?

Slovencev nas ni veliko. Različnost, ki se kaže v pokrajinah, prinaša obogatitev. Službovanje na različnih koncih (dve leti sem bil tudi kaplan v Kočevju) mi je izostrilo čut za pristop do človeka, ki se pokrajinsko res morda nekoliko razlikuje, v resnici pa je povsod enako občutljiv za odnos in je podvržen enakim življenjskim občutjem. Duhovna kultura ni odvisna od teritorija (določene pokrajine), ampak je vezana na posameznikov notranji svet. Evangelij je za vse!

Če ni poslovna skrivnost, bi me zanimalo, ali so Žirovci pri »ofru« kaj radodarni? Ste kdaj računali, koliko bi znesla Vaša povprečna mesečna ali letna plača?

Na novega leta dan beremo statistiko župnije za preteklo leto in povemo, koliko je bilo dohodkov in izdatkov. Med dohodki navedemo, koliko denarja smo dobili z »ofri« in kolikšno je povprečje na nedeljnika (rednega obiskovalca nedeljske maše). Od »ofrov« je odvisen odgovor na vaše vprašanje o zidavi in popravilih. Cerkevne denarja imamo toliko, kolikor ga verniki dajo ... Duhovnikovi osebni dohodki so darovi za maše (višino daru določijo škofje) in darovi ob raznih priložnostih. Plač nimamo, ne cerkvenih ne državnih. Po izročilu pripada župniku v Žireh »bira«, kaplanu pa »ofer« – darovanje na novo leto.

Jože Stržaj

Foto: Janez Pelko

Če prav vem, ste brez stalne kuharice? Je to zdaj moderno ali pa gre preprosto za to, da je ni mogoče dobiti?

Za pošteno vzdrževanje gospodinje ni dovolj dohodkov. Če bi imeli stalno gospodinjo, bi bil to prevelik strošek za župnijo (zavarovanje in redna mesečna plača). Dandanes marsikje po družinah gospodinjijo moški, zato znamo tudi v župnišču pripraviti zajtrk ali zložiti umazano posodo v pomivalni stroj. Rad bi pohvalil posamezne gospodinje ali družine, ki naju povabijo ob četrkih, petkih, sobotah in zlasti ob nedeljah na kosilo. Za kuhanje enostavno nimava časa. Kosilo pri družinah daje priložnost za srečanja z ljudmi v živo in nihče v župniji ne more reči, k nam pa duhovnika ni...

Si poleti privoščite kaj dopusta?

Seveda, vsi smo radi zdravi, tudi župniki.

Sam menim, da imajo tudi duhovniki pravico do svoje zasebnosti, naj jim starosvetni stan nalaga tako ali drugače. Če se komu zgodi, da ga v življenju »zanese«, bi se to po mojem ne smelo jemati za tragično. In se navsezadnje tudi ne. Le mediji in VOS (vaška obrekovalna služba) se radi vmešajo in vse skupaj obešajo na veliki zvon. Tako smo izvedeli, kaj se je zgodilo trem od naših nedavnih kaplanov, ki so ugriznili v Evino jabolko, in nekdanjemu župniku, ki naj bi postal »žrtev udbome-dijske zarote« ... Kako ste pred farani pojasnjevali take reči, če sploh?

Farani so sprejeli »take reči« dosti razumevaljoče in nisem slišal, da bi bilo kakšno hudo po-

hujšanje. Ljudje, ki so navezani na Boga, ne bodo iztirili kljub duhovniškim padcem.

Zavedam se, kako občutljiv je institut spovedi. In vendar me zamika, da bi vprašal, če je grešnost na Žirovskem (se pravi povprečna količina grehov na farana) kaj večja ali manjša ali specifično drugačna od primerljive vrednosti v drugih župnijah?

Ni najvažnejše, kako veliki grešniki smo; bolj pomembno je, če se iskreno skesamo in si prizadevamo za boljše življenje.

Nekoč sem vas klical v četrtek. Ker Vas ni bilo, sem znova poskusil v petek. In ko sem povedal, da sem klical že »včeraj«, ste mi razložili: »Ob četrkih imam pa jaz nedeljo in takrat me živ krst ne najde!« Zavedam se, da sem nadležen, ko sprašujem, kam zahajate ob četrkih? Odgovoriti pa ni treba, če nočete.

V Cerkvi so vedno obstajale različne oblike povezav med duhovniki. Redovnikom je to omogočeno, ker živijo v skupnosti. Nekateri duhovniki ne čutijo potrebe po druženju, meni koristi. Skupaj preživimo dan, se pogovorimo, molimo, si skuhamo kosilo ... Četrtki so zame zares »sončni dnevi«.

Najlepša hvala za izbrane odgovore in še veliko sončnih dni tudi med Žirovci!

(Intervju je nastal sredi oktobra 1998.)

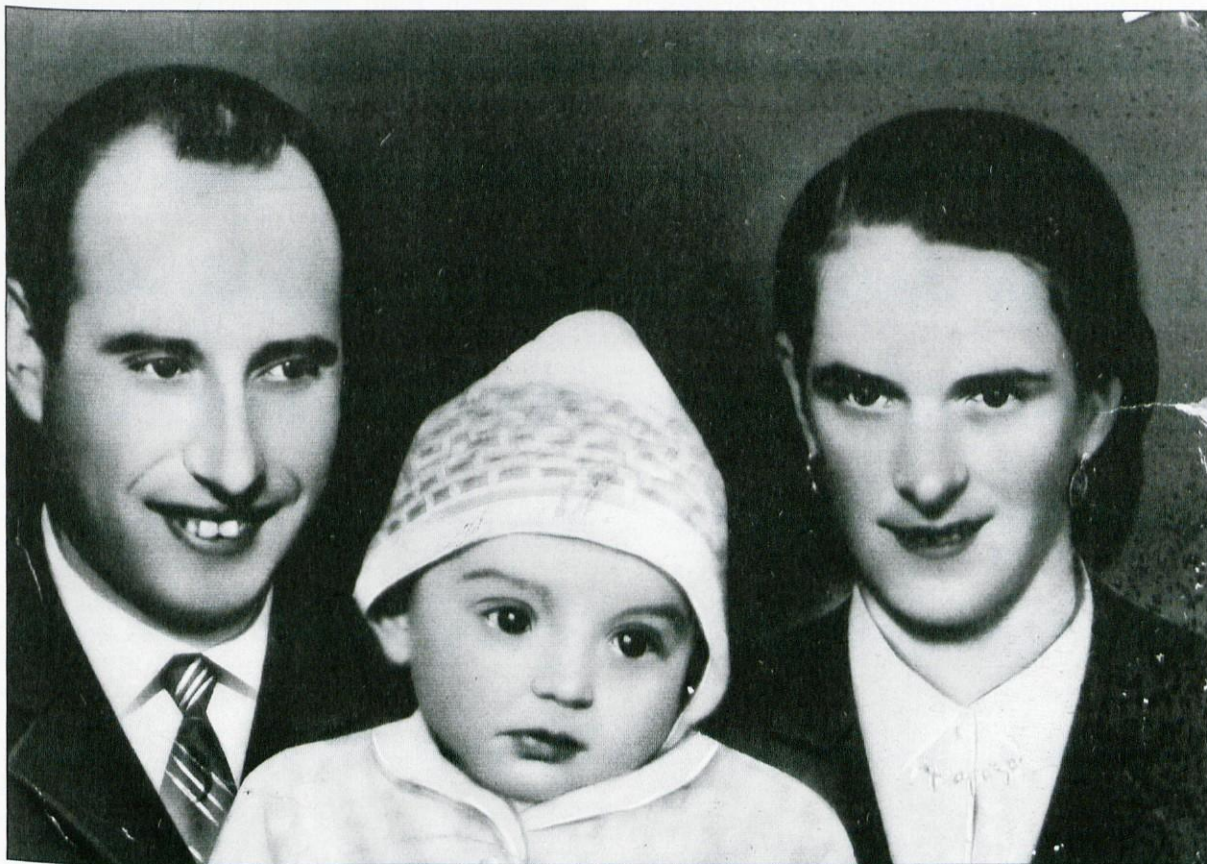
DRUGI INTERVJU

ESAD BILJALI

Igor Kavčič

Je reku Dori: Esad, ti si tle šef šefova!

Esad Biljali, slaščičarna – kava bar, 064/691-298, 4226 Žiri

Esad in žena Razija z najstarejšim sinom Memetom (okrog 1964)

Sedeli smo v središču Žirov, pred novo Ambasado. Jaz, Esad Biljali, Nejko Podobnik, Miha Naglič, na kavo je prisedla gospa z Radia Sora. Bila je lepa jesenska sobota in center Žirov je bil

poln ljudi. »Živjo, kam greš, dober dan, ooo, smotko,« je temu tako, onemu drugače odzdravljaj Esad Biljali, žirovski Albanec. Za začetek sem se Esadu prišel le pokazat, predvsem pa z

V Dubrovniku, Esad in njegov rojak (konec petdesetih)

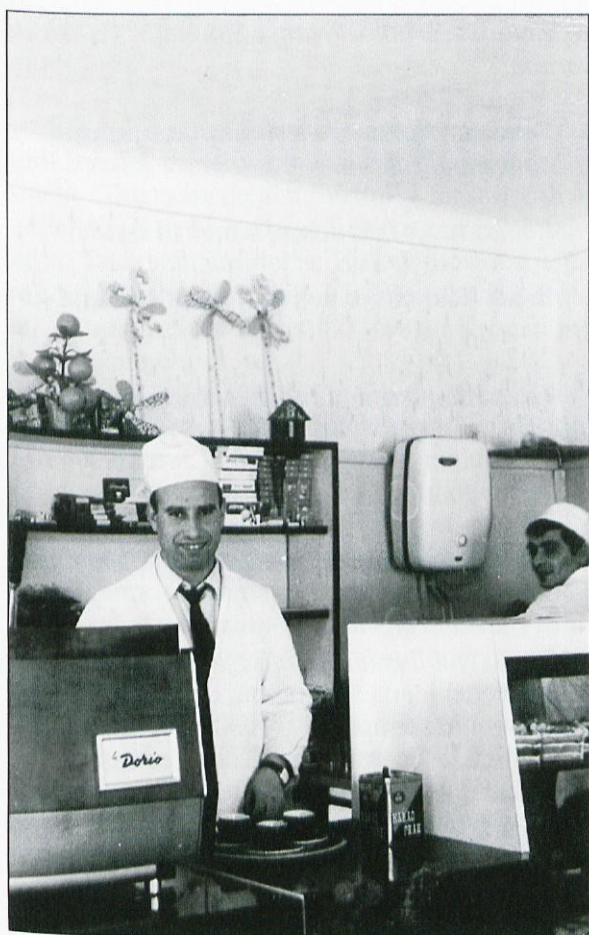
njim domenit za intervju. »Že, intervju, a raje bolj na samem, sicer se ne bomo nič zmenili,« sem kmalu ugotovil. Vsak drugi, ki je prišel mimo, je namreč svoj mimohod naznanil Esadu, bodisi z besedo, dvema, bodisi z zamahom roke ali pa je le pomignil z očmi. Očitno se pozna z vsemi oziroma vsi poznajo njega. Pravzaprav sem imel občutek, da ga tudi jaz poznam, njega in njegovo slaščičarno. Pred približno dvajsetimi leti, bil sem še mulec, ko sem bil prvič v Žireh, sem se zapomnil tri stvari, gostilne Katrnik zato, ker se pišejo tako kot jaz (čeprav si nismo nič v

sorodu), spomenika padlim v 2. svetovni vojni in slaščičarne v starejši hiši; starše sem seveda »nažical« za sladoled.

Tiste hiše sicer ni več, Ambasada, sprva sicer pod imenom Slaščičarna Dubrovnik in v drugem koncu Žirov, pa je ostala. In še vedno na neki način deluje kot »albanska izpostava«, katere temelje je leta 1959 postavil Albanec iz Tetova v Makedoniji, Esad Biljali. Drugo leto bo torej 40 let, odkar se je Esad kot mlad slaščičar s prijateljem na izposojenem kolesu pripeljal v Žiri na ogled za bodočo lastno slaščičarno. Si je takrat sploh mislil, da bo po skoraj štiridesetih letih še vedno v Žireh, da si bo tu ustvaril družino, postal spoštovan občan, ki bo s svojim delom in že samo pojavnostjo zapisoval zgodovino kraja? Ko sem si ogledoval fotografije – Esad kot predsednik turističnega društva, na neki prireditvi, v ozadju narodne noše, Esad v lovski obleki ob ustreljenem gamsu, Esad na Triglavu pred Aljaževim stolpom – sem izgubil stik s tipično slovensko predstavo o Albancih kot slaščičarjih, zelenjavarjih in tistih, ki so odgovorni za kokice in *ljimunad*. Neko oktobrsko sredo sem se v Ambasadi »prijavil« z mojima znancema Nejkom Podobnikom

V slaščičarni Ambasada: z leve Medžeid, Memet, Čazim, Emin, Esad (v začetku sedemdesetih)

V slaščičarni Ambasada – na delovnem mestu

in Mihom Nagličem. Z namenom, da se bomo pogovarjali z Esadom Biljalijem; k očetu je na trenutke prisedel tudi njegov najstarejši sin Metmet, ki je v slaščičarni prevzel posle. Začeli smo z burekom, ki je pri Esadu še posebej imeniten.

Kako je sicer s slaščicami, mar »pašejo« ob vsakem delu dneva? Kremšnite, torte in podobne dobrote so precej nasitne, torej naj na večer ne bi bile priporočljive...

Esad: Torte so težje, bolj nasitne kot kremšnite, a zdaj še te ne več toliko. To pa zato, ker jih zdaj delamo samo s smetano in ne s »puterkremo« kot včasih. Zato so manj mastne in »pašejo« kadarkoli.

Miha: Mi smo slaščice kupovali za posladek, za nas je bila to prava redkost, nekaj posebnega. Vi pa imate slaščice tako rekoč doma. Ali pri vas v družini jeste veliko slaščic?

Esad: Ni glavna hrana, jemo jih pa. Vsi imamo radi sladkarije.

Če bi jaz imel slaščičarno, bi vsak dan visel pri kremšnitah.

Esad: Če rečem, zdaj jih ne jem veliko, včasih sem jih več. Malo sem začel »merkat« pri teh sladkarijah. Precej sem se zredil in bi rad malo shujšal.

Miha: Kaj pri vas jeste največ, včasih smo imeli Žirovci na mizi največkrat kisl zelje, žgance in podobno?

Esad: Pri nas fižol, to je tudi dol glavna hrana, zdaj pa jemo vse, krompir, segedin..., jemo značilno gorenjsko hrano.

Miha: Spomnim se, ko smo imeli, z Esadom sva bila v isti partijski organizaciji, enega zadnjih sestankov, preden je vse skupaj razpadlo. Bilo je pred novim letom in Esad je pripravil zakusko, tudi klobase. Vsi smo jedli, on, ki je vse to pripravil, pa ne...

Esad: Alkoholne pijače še, da bi svinjsko, to pa ne jem.

Vera je tista, ki prepoveduje.

Esad: Ne samo zaradi vere, saj alkohol glih tako prepoveduje, ampak alkohol nekak lahko pijem, svinjskega mesa pa ne maram. Ne vem, zakaj, a je premasten ali kaj... Tudi doma ne jemo svinine, kdaj jo jedo otroci, če gredo v restavracijo, gostilno. No, zadnjič sem bil na tromeji in je bila nekakšna mineštra. Nisem vedel, kaj za eno meso je bilo notri, a je bilo dobro, pa sem jedel.

No, naše omizje je bilo oni večer postreženo z burekom, ki ga pri Esadu pripravijo še posebno dobrega.

Nejko: Tudi krofe imate dobre, samo tega se niste dol naučili...

Saj res, krofi pa niso nič kaj albanska zadeva.

Esad: Ne, ne, kako se dela krofe, smo se učili v Zagrebu, na Vrhniki..., tukaj sem se jih učil delat. V krofe najbolj gre marmelada, in to od marelíce (s poudarkom na i), marmelada more bit, druge marmelade ni.

Gre burek v Žireh dobro v promet?

Esad: Dopoldne veliko gre, še ženske pridejo tle zjutraj.

Tomaž Kržišnik; Esad je zadaj desno

Ženske pridejo na burek?

Esad: Starejše ženske pridejo na burek, za zajtrk.

Nejko: Lahko bi imel tablo – Danes sveži burek.

Esad: Saj bo, če nam bo ratal, da uredimo enkrat vse, takrat bo pa res...

Urediti vse? A še kaj manjka?

Esad: Manjka, še dosti manjka.

Vrnimo se k bureku, ste ga pekli od vsega začetka, ko ste prišli v Žiri?

Esad: Ne. Z burekom smo začeli pozneje. Zdaj ga pečemo dvakrat na teden, v sredo in petek. Če bomo slašničarno še nekoliko razširili, bo verjetno vsak dan.

Naslednji dan burek ni tako dober, a ne? Se ga da pogreti?

Esad: Je dober, sam ni tok. Lahk rečemo, da je v petek prva vrsta, pol pa že druga.

Ampak ljudje so se najbrž navadili, da se burek dobi v sredo in petek?

Esad: Tako je, v sredo pridejo. Včasih ga še nekaj ostane tudi za soboto. Zjutraj tisti, ki pride, reče, a imaš od jučer, imam, dej mi, ni problem.

V Slovenijo ste prišli iz Makedonije, iz Tetova?

Esad: Iz okolice Tetova.

Zakaj ste se odločili priti v Slovenijo? Po kakšni varianti?

Esad: Po varianti za službo, kot pravijo – s trebuhom za kruhom.

Koliko vas je bilo doma, bratov in sester?

Esad: Bilo nas je pet, štirje bratje in ena sestra.

To za Albance ni prav velika družina... so tudi večje.

Esad: Eni imajo večje, drugi manjše.

Ste v Slovenijo prišli v službo h kateremu od sorodnikov?

Esad: Ni bil glih sorodnik, je pa znan od naše vasi. Izvedel je, da sem doma, da iščem delo, pa me je vzel in sem prišel gor. Najprej sem delal v Varaždinu, v Zagrebu, potem sem se zaposlil na Vrhniki...

Kakšnih let ste bili, ko ste prišli v Slovenijo?

Esad: Na Vrhniko sem prišel leta 1958, se pravi, da sem bil star 25 let.

Aha, leta 1958, od koder ste že po letu, dveh šli na svoje v Žiri...

Esad: Na Vrhniki res nisem bil dolgo. Izvedel sem, da je bil eden tukaj v Žiri, pol je pa pustil in šel drugam... Potem sva si jaz in še en moj prijatelj sposodila kolo in smo šli v Žiri, malo pogledat. Žiri nam je bil všeč, ker smo videli, da imajo tovarne, zaposlitve in to..., pa sva začela iskat lokal. Dobil sem lokal, ne glih v centru in tam smo začeli.

Nejko: Tam se reče Pr' Mrovc.

Esad: Tam je bila naša prva lokacija, do leta 1963, ko smo se preselili sem, kjer smo še zdaj.

Prišli ste z izposojenim kolesom. Dobro, človek že vidi tovarne pa to..., ampak v tistem času je bila Vrhnika v primerjavi z Žirmi na mnogo bolj prometni lokaciji, ob glavni cesti na Primorsko...?

Esad: Ampak tam sem le hodil v službo, ni bilo moje.

Ste iz Makedonije prišli že izučeni za slaščičarja?

Esad: Bil sem že izučen, zato je ta z Vrhnike tudi izvedel, da sem *dober majstr*, pa me je vzel v službo. Tako sem delal na Vrhniki, ob sobotah in nedeljah pa se je našla prilika in sem iskal naokrog. Tako sem izvedel za Žiri. Mihov oče je bil takrat predsednik občine Žiri. Šel sem k njemu, bil je tudi direktor v tekstilni tovarni Kroj, in me je lepo sprejel.

Miha: Moj oče mi je pravil, da je prihajal v Žiri tudi Janez Majnik s partizanskim imenom Džems. Takrat je bil komandant tankovske kasarne na Vrhniki. Tu je imel sorodnike, poznal je ljudi v Žireh, pa je mojega očeta vprašal, ali v Žireh že imamo slaščičarja. Da naj ga tudi pri nas »naštímamo«, da imajo Albanca že povsod in da pozna mladega, pridnega fanta, ki dela na Vrhniki in bi šel rad na svoje. Naj mu damo v najem kakšen lokal.

Esad: Točno tako je bilo, sem že malo pozabil. Ko smo odprli slaščičarno, smo bili povabljeni tudi v goste k Nagličem domov. Pa sva šla z ženo, s katero sem se potem naslednje leto poročil. Takrat je bila že moja zaročenka.

Miha: Esad je prinesel torto.

Torto si je zapomnil...

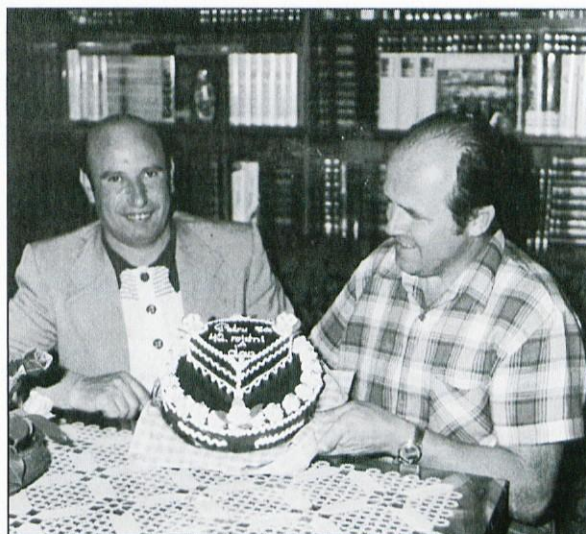
Miha: Normalno, takrat torta ni bila ravno vsakdanja zadeva. Bil pa je še večji štos. Takrat je še vsega manjkalo. Oče je bil sicer direktor, pa zato nismo imeli nič več kot drugi. Mama se je želela izkazati in, da bi bilo nekaj boljšega na mizi, je dobila odličan kos slanine. Tisto nareže, da na mizo, Esad in žena pa se slanine sploh nista pritaknila. Mama je mislila, da je kaj narobe, saj ni vedela, da Albanci ne jedo svinjskega mesa.

Dobili ste torej lokal, v najem ali...

Esad: V najem. Tudi na sedanji lokaciji smo bili nekaj časa v najemu, hišo smo morali vseskozi vzdrževati, pozneje pa smo en del odkupili.

Kako so vas v prvih letih sprejeli Žirovci?

Esad: A veš, da še kar dobro, hitro sem se tudi naučil slovensko. Na začetku so mi nekateri zelo pomagali. Guzelj Franc, zaposlen v Polixu, je bil eden takih. Šel sem k njemu in mu rekel: *Veste*

Esad s prijateljem Petrom Trobecem, torta za 42. rojstni dan

kaj, jest denarja nimam, mize pa stole nucam. Vpraša me, koliko časa rabim, da mu poplačam. Ne vem, kako bo, če bom dobro delal, bom hitro poplačal, če bo šlo slabše, bom verjetno malo manj hiter, ne vem, kaj naj ti rečem. Je rekel, dobro, naredili bomo, in mi je izdelal štiri mize in šestnajst stolov.

Na up?

Esad: Na lepe oči. Je rekel, sem videl oči, da so poštene. Ko sem zbral dovolj denarja, sem mu njegovo delo tudi poplačal.

Koliko vas je bilo v lokalu na začetku, kdo vam je že moral pomagati?

Esad: Od začetka sem bil sam, pomagala sta mi žena in brat, ki je kake dve leti celo živel tukaj, a je šel nazaj. Oba brata sta pozneje bila slaščičarja v Foči. Brat pa me je zamenjal tudi, kadar sem šel na dopust, domov v Makedonijo ali pa v Dubrovnik. Vsako leto smo tja hodili na morje.

Miha: A ni bilo prvo ime Slaščičarna Dubrovnik?

Esad: Dubrovnik, ja.

Miha: Ob Sori.

Dubrovnik ob Sori. A zato, ker vam je bil Dubrovnik tako všeč?

Esad: Dubrovnik je res lep, enkrat. Sicer pa je ženina družina doma v Dubrovniku.

Esad z gostoma na gradbišču nove Ambasade

Kaj ste lahko ponudili v začetku?

Esad: *Mi smo se matral velik, ker nismo imeli strojev. Mešal smo na roko, se matral dan in noč.*

Sladoleda še ni bilo? So bile bolj torte...?

Esad: *Poleti smo imeli tudi sladoled. V gostilni Katrnik so imeli led in so za nas ob treh, štirih zjutraj ven jemali led, da smo ga mi porabili za sladoled. Lahko rečem, da nam je Katrnikova gostilna veliko pomagala.*

Ni Katrnik na vas nikoli gledal kot na konkurenco?

Miha: *Prej dopolnitev.*

Res, pravzaprav ste imeli »drug program«.

Esad: *Sam mi je rekel, samo s torto ne boš nikamor prišel, še malo pijače imej, da boš lahko preživel.*

Alkohola niste točili?

Esad: *Alkoholne pijače smo začeli točiti, ko je posel začel malo padati, družina pa je bila vedno večja. Zato smo bili prisiljeni, da smo širili ponudbo.*

Miha: *Esad je imel prvi stalni sladoled v Žireh. Se spomnim, ko je imel še prvi lokal pri mostu čez Soro, kjer je bilo prav imenitno kopaljšče. Tja smo se vsi hodili kopat, saj se na morje še ni toliko hodilo. Spomnim se, da so poleti prihajali možakarji, ne vem, ali so bili tudi Albanci, s kolesom in »kišto« sladoleda na njem. Ampak to je bilo le kdaj v nedeljo, ob mašah, na veselicah, ko pa je prišel Esad, smo stalno imeli sladoled.*

Potem pa smo starše »fehtal« za denar za sladoled. Oče mi je enkrat dal 50 dinarjev, kepica je bila takrat 10 dinarjev, in sem šel po pet kepic na tisti ozki kornet. Potem smo otroci šli na most na ograjo gledat ribe in lizat sladoled. Sonce je naredilo svoje in sladoled mi je padel v Soro. Katastrofa. Najraje bi skočil za tistim sladoledom.

Esad: *Tista riba je bila sladka, ki je to jedla, mater, je bila sladka.*

V vašo slaščičarno je najbrž zahajala predvsem mladina. Sladkarije in kava niso ravno hrana in pijača za moške. Je treba kak »štamperle« spit, pa pivo čez...

Esad: *V kakšno skodelico kave se je tudi pri nas dalo kaj noter, če je bila potreba. Kava in rum ali pa rum in kokta, mrzli čaj...*

Ste vedno imeli odprto vse dni v tednu?

Esad: *Vse dni, sobote, nedelje, praznike...*

Od osme zjutraj naprej...?

Esad: *Kaki osme! Začne se ob šestih, najprej je treba pripraviti lokal, in potem tja do večera, desetih, polnoči.*

Rekli ste, da je poleg vas in žene v lokal v začetku pomagal tudi brat. So prihajali k vam na delo tudi drugi sorodniki?

Esad: *Žena je pekla, slaščice pa sem delal jaz, ker sem bil priučen za to. Dolgo časa sem delal vse, tudi stregel za šankom, pozneje pa je prišel nečak, sestrin sin Femija, ki je kar dolgo ostal pri nas in se tudi izučil.*

Nejko: To je tisti, ki se je potem oženil z Žirovko.

Esad: Ja. Obadva zdaj živita v Makedoniji, imata pa lokal v Subotici. Se mi zdi, da sta ga dala v najem, vsi skupaj pa živijo v Makedoniji.

Hmmm... Slovenci smo za tiste, ki ste prišli z juga, vedno imeli stereotip, da je najprej eden, drugo leto jih je že pet...

Esad: V vseh teh letih jih je bilo kar nekaj, ki so delali pri meni, pa ne samo sorodniki. Nekateri so bili tudi redno zaposleni. Naše ljudi na delo radi vzamemo zato, ker ne gledajo na uro, kdaj začnejo in kdaj nehajo. Drugo, kar je, vedno je pri roki, če ga potrebuješ, čeprav je svoje delo za tisti dan že končal.

Pravite, da na uro pa Albanci ne gledate...

Esad: Ne in ne na sobote, nedelje in praznike.

Nejko: A ne gre pri tem tudi za solidarnost, da se fant izučí, pa še delo ima...?

Esad: Tudi to, sproti se uči, pa ga ne stane nič. Še plačo dobi.

Memet: Dol je drugačen svet. Dol ni nobene Alpine, da bi imeli posel, dol je borba za vsako službo. Kar se tiče Albancev, ki delajo pri nas, mi se zelo »ahtamo«, katerega bomo zraven imeli, morebiti še bolj kot kakšen Žirovec. To je tudi prav, saj v teh časih nikoli ne veš, od kod prihajajo ljudje. Zelo »precizni« smo glede tega, katerega Albanca vabimo k sebi, čeprav jih dosti prihaja k nam, naj vzamemo tega in onega.

Se vam je vsa ta leta kdaj zdelo, kot da bi vas imeli pod kontrolo, policaji recimo?

Esad: Moram reči, da nikoli nismo imeli težav. Veš kaj, mi smo imeli avtoriteto v Žireh in policija je vedela, da mi vodimo računa.

Miha: Esad je bil na nek način tudi član občinske nomenklature tukaj...

Aha, tega, da bi vam ob odpiranju slaščičarne pomagali sorodniki z denarjem in da bi vi njim pozneje vračali s tem, da bi dali delo njihovim otrokom..., torej ni bilo.

Esad: Prav nič. Res pa je, da smo prijatelji včasih drug drugemu posojali za stroje.

Odprtje poslovnega centra 15. novembra 1996: na sliki z leve Esad Biljali, Nataša Plahutnik (leta 1996 državna sekretarka na Ministrstvu za gospodarstvo), žirovski podžupan Anton Oblak

Makedonski in kosovski Albanci, mi Slovenci bržkone ne opažamo razlike...

Esad: Pa je razlika. Oni so drugačni.

Memet: Sam kot Albanec iz Makedonije bi lahko na prste ene roke preštel, koliko kosovskih poznam. Ti so v drugačni družbi, gibljejo se v drugačnih krogih. Albanci med Gostivarjem in Tetovim se bolj ali manj vsi poznamo, s Kosova pa...

Nejko: Je jezik tudi drugačen?

Memet: Jaz kosovskega Albanca čisto nič ne razumem.

Ampak imena in priimki so podobni...

Esad: To ja. Sicer pa so v naših krajih boljši gospodarji, bolje delajo, več nas ima lokale... Imamo nekaj, »makar« delamo dan in noč. Ne moreš verjeti, kakšne hiše so v našem delu, še posebej v primerjavi s tistimi na Kosovu.

Del nedeljskega omizja še v stari Ambasadi: na sliki z leve Esad Biljali, Ernest Kokelj, Janko Kokelj, Jože Peternelj – Mausar, Nejko Podobnik

So tudi Slovenci kdaj delali pri vas?

Esad: O ja. Zdaj delajo.

Miha: Tukaj je razlika. Ko smo prej omenili Katrnika, ljudje so zmeraj pravili, da tam, kjer je kupil prašiče, od tam je tudi »kelnarce« pripeljal. Punce, ki jih je pripeljal, so se vedno pomožile v Žireh. Esad pa ni imel »kelnarca«, on je imel predvsem moško delovno silo. Šele zdaj imate v lokalu tudi Žirovke.

Pa smo pri porokah, tudi vaši sinovi se niso poročili tukaj, trije so...

Esad: Trije sinovi in ena hči.

So že vsi poročeni?

Esad: Vsi.

Tukaj?

Esad: Vsi so poročeni od dol.

Z Albankami? Zakaj ne tukaj s Slovenkami, Slovenci? Vaši otroci so se tukaj rodili in so vseskozi tudi živeli tukaj.

Esad: Naj vam povem, kako to gre. Prvi se je oženil najstarejši sin Memet. Njegova žena ima v Ribnici sestro in ona je želela, da tudi njena sestra iz Makedonije pride v Slovenijo. *Tako je ta iz Ribnice rihtala papirje, bila so pisma, da bi se sestra poročila z Memetom. Vsa naša dekleta iz Makedonije tiščijo, da bi prišle v Slovenijo. Tudi sin Emin ni imel veze s temi puncami, pa jo je dobil prav v Makedoniji. Od mojega brata hčer je*

poročena z njenim stricem. Veza taka in taka, tudi ona je želela spoznati fanta od tukaj... In je »ta-blont« išo dol.

Tretji sin se je ženil v Bovec. Oče in mama od njegove žene imata slaščičarno v Bovcu. Če bi se ona poročila v Makedonijo, bi ostala dol, tako pa so iskali Albanca od tukaj. In spet, ona ima sorodnike v Idriji, preko njih smo se spoznali... Enkat sem sina jaz peljal v Bovec, tako, da sta se spoznala. Ona je bila za to, on tudi. *Sem reku, pol je uredu, kaj čem jaz zdaj.* Starejši sin se je pozneje povezal z eno drugo. Če bi se prej povezal z njo, bi jo gotovo vzel, ker je res sposobna ženska...

Ampak je bilo prepozno?

Esad: *Pol je bilo prepozno. Imaš že otroke, kaj češ ti zdej še drugo. Smotko.*

Hči?

Esad: Ravno tako, z mamo, mojo ženo je šla domov, ona je tam poznala pravega... In sta se poročila. Zdaj živita tukaj. Samo on nima državljanstva, otroci ga imajo.

Memet: Makedoncem, če gredo dol, ni treba plačevati vize, Slovenec pa poleg sto mark za avto plača prav toliko za vizo. Z dvesto markami pa dol živiš en mesec.

Koliko imate potemtakem vnukov?

Esad: Pet jih imam doma, tri otroke ima Memet, dva ima Emin. Hči Irma živi pri Žikotu (umrl je letos jeseni), pa ima dva otroka.

Mlajši znajo albansko?

Esad: Brati in pisati ne, govoriti pa ja.

Doma govorite albansko?

Memet: Z mamo in očetom, med seboj pa ne, tudi naši otroci ne.

Esad: Materin jezik moraš znati. To ni nič narobe.

Vrnimo se k slaščičarni. Aha, zakaj pa se je ime iz Dubrovnika spremenilo v Ambasado?

Nejko: Esad je bil posrednik pri raznih delegacijah, ki so prihajale v Žiri.

Esad: Tudi ambasadorji, kadar so prišli v Žiri k Janku Smoletu ali pa na Goropeke, so dostikrat prišli do mene. Vsi so se najprej oglasili pri meni, pa sem jih potem jaz peljal naprej.

Miha: Janko Smole je bil minister za finance v vladi Milke Planinc. Enkrat je prišel direktno z Brnika v Žiri. V Žireh pa takrat še ni bilo povsod telefonov in tudi Smole ga v svoji hiši še ni imel. Tako je hodil telefonirat k Esadu. Takrat, ko je prišel z Brnika, mi smo sedeli v kotu slaščičarne, je on šel v kuhinjo poklicat Milko Planinc v Beograd. Mi smo slišali le: »Slušaj, Milka, dobili smo kredit.« To so bili tisti časi, ko je manjkalo deviz.

Esad: *Mi je rekel Dori* (nekdanji direktor Alpine Izidor Rejc), *da sem jaz tle šef šefova.*

Miha: To je en vidik, zakaj Ambasada. Moja skušnja s slaščičarno je drugačna. Ko smo šli naprej v šolo, recimo v Ljubljano, takrat se še nismo vozili v Loko, si vedno, preden si šel na avtobus, prišel v slaščičarno pogledat, če so drugi tudi tam. Ko si prišel nazaj, nisi šel s »kufrom« domov, ampak najprej v slaščičarno, da poizveš, kaj se bo zvečer dogajalo. Tudi ob sobotah zvečer, kadar smo šli v kino ali na ples, vedno je bilo zbirališče v slaščičarni.

To je bil pravzaprav edini lokal za mladino?

Miha: Takrat so bile v Žireh samo tradicionalne gostilne, mladi nismo imeli kam. Za nas je bil edini lokal prav slaščičarna. Hočem reči, da se je vsak pri Esadu odjavil, ko je šel v šolo, in se prijavil ob povratku. Kot na konzulatu. Tretji vidik, zakaj Ambasada, je, da gre za šiptarsko ambasado v Žireh. Pa še kakšna četrta razlaga bi se našla.

Obstaja združenje albanskih slaščičarjev v Sloveniji? Vsako nekoliko večje mesto v Sloveniji ima namreč Albanca, ste povezani med sabo?

Esad: Združenja ni, poznamo pa se med seboj. *Včasih dobim cel paket Marlboro od morje. Če gre kakšen Žirofc na morje. A ste iz Žirov? Ste, evo en paket cigaret, dajte jih Esadu u Žiri.*

Na morju imate veliko poznanih?

Esad: Na obali jih veliko poznam, tam jih je dosti iz naših krajev. V Punatu sem stopil v slaščičarno, na glavi sem imel kapo, na kateri je pisalo Portorož. Buon giorno. On tudi, buon

Žirovski Albanec in slaščičar Esad na Triglavu (avgust 1992)

giorno, me ni videl. Ko me je zagledal, ooooo, prijatelj. On je drugače iz naše vasi. Če bi imel čas, bi lahko pol leta preživel na morju, jedel, pil in spal zastonj. Od Portoroža do Dubrovnika.

Miha je omenil, da sta bila tudi v isti stranki?

Esad: Ko sem bil še na Vrhniki, sta me Džems in Viktor Kragulj tiščala v partijo. Onadva sta rekla sekretarju, da sem fejest poba, poštenjak... Onadva sta vse to organizirala. Mene nista nič vprašala, le poklicala sta me, ti si že naš član.

Tukaj podpiši...

Esad: Še podpisal nisem. Povabili so me tja na sestanek in mi čestitali. Nikoli pa v partiji nisem imel funkcij.

Turizem je bilo vaše področje, če se ne motim?

Esad: To je bilo pa tako. Takrat je bil predsednik SZDL Janko Jurca. *Pa sem mu rekel, vse*

Esad lovec – s puško starega Mačka (v sedemdesetih letih)

vidim, ampak turizem v Žiri pa ne vidim. Pa je velik kraj, bi mogu bit. Evo ti, ni bil mesec dni, so me že izvolili za predsednika.

Nejko: Precej let si bil predsednik turističnega društva.

Esad: Dvanajst let. Izvoljen sem bil leta 1975, naslednje leto smo v urejenosti kraja že dosegli tretje mesto v Sloveniji, leta 1977 smo bili prvi v občini, prvi na Gorenjskem in prvi v Sloveniji. Dobili smo zlato plaketo hortikulture organizacije Slovenije. Osebnost imam še srebrno in zlato značko, priznanja od gorenjske turistične zveze, od krajevne skupnosti.

Kako?

Esad: Z delom. Bil sem zelo aktiven.

Biznis ste pa tudi imeli od tega, kot gostinec seveda?

Esad: Več sem dal iz svojega žepa, kot pa dobil. V gosteh so bili godbeniki iz Slovaške, pobrateni z Alpininimi. Mi smo jih pričakali, a ne Najko. In smo rekli, da bi vsakemu dali nageljček. Na seji turističnega društva je bil eden proti, kaj bi društvo za neke godbenike zapravljalo denar. Tudi prav. Ko pa je bil izseljenski piknik v Škofji Loki, je kompletna slovaška godba prišla popestriti piknik, kjer so tudi kaj zapravili, pojedli, popili. Pa sem tistega, ki je bil proti, vprašal, a so zdaj zaslužili nageljne. Je rekel, da ne. V redu, in sem jih šel sam kupit, denar pa sem dal iz svojega žepa.

Nejko: Da ne govorimo o vseh voznjajah, ki si jih imel.

Esad: Oooo, nikoli nisem računal.

Nejko: Ko je Alpina praznovala leta 1977 30-letnico, se je prejšnji dan govorilo, da jih bo od naših poslovođij in prodajalcev v Žireh prenočilo samo šest. Tisti dan pa se jih je prijaviło desetkrat več. Esad je vsakega povabil na kavo in ga potem peljal na mesto, kjer je dobil prenočišče. Vseh šestdeset.

Se pravi, z žirovsko oblastjo ste bili kar v redu.

Esad: Ja, ja, smo se dobro razumeli.

Nejko: Samo lokacije ti niso dali.

Esad: Lokacije (s poudarkom na i) pa ne. Dolgih trideset let smo morali čakati.

V partiji ste bili, knjižico ste imeli, pa ni nič pomagalo?

Esad: Enim mogoče je, meni ni. Tu je bil glih center, pa so razmišljali, kaj bomo tele cigane v centru imeli.

Nejko: Interes je bil, da je v centru kaj drugega, in ne slaščičarna.

Miha: Vedno so mu ponujali lokacijo zunaj centra. V socializmu je veljalo, da v center spadajo družbene firme in ne zasebniki. Mislim, da ni bil problem v tem, ker je Esad Albanec.

V začetku devetdesetih ste lokacijsko dovoljenje le dobili.

Memet: Svet krajevne skupnosti ga je dal, samo pod zelo slabimi pogoji za nas, zaradi katerih imamo še danes probleme. Ampak vseeno smo šli v gradnjo, doma smo imeli pogorišče, vedeli smo, da v Makedonijo nimamo kaj hodit, ker dol ni dela. Postavljeni smo bili pred zid.

Tako velike gradnje v zadnjih letih v Žireh ni bilo?

Miha: Zasebne ne.

Esad: Občina bi nam morala dati zlato plaketo, da smo odprli velika vrata za trgovski center Žiri. Petdeset let je bila ta naša bajta predvidena za rušenje, ko pa je rušenje prišlo, so nam dobro računali. Ni vredno, da bi govoril o tem.

Kdaj ste začeli graditi?

Esad: Marca leta 1995.

Kdaj pa je pogorela stara hiša?

Esad: Leta 1988.

Miha: Bil je 29. november.

Esad: Točno, bil je praznik, dan republike. Popoldne je zgorelo, zaradi slabe električne napeljave.

Miha: Se mi zdi, da je eden tedanjih veljakov kritiziral gasilce, češ, a niste mogli malo počakat, da bi pogorelo do konca.

Esad: *To je potem ratat vic. Pravjo, da so vse gasilce na sodišče peljal, ker so preveč hiteli gasit.*

Memet: Na začetku smo spali drugje, po celih Žireh so nam ponudili prenočišče.

Tisti časi so bili precej zmedeni, kljub temu da je bila takrat družina v Žireh že 30 let, se je po zidovih pisalo čefurji...

Memet: Tudi to so nam pisali na stavbo.

Od družine vas živi trinajst v novi stavbi?

Esad: Ja.

Nejko: Štiri družine. Le sestra z družino je drugje.

Memet: Imamo 200 kvadratnih metrov, in čeprav je nekoliko tesno, so razmere precej boljše kot v stari hiši.

Ni pa še zaživelo, kot ste načrtovali?

Esad: Morali bi nam pomagati, da bi »zalavfale« turistične sobe, pa restavracija. Če bi občina bila za to, če bi nam šli na roko, nam ne bi vzeli tako velikega dela stavbe, nam pomagali pri pridobivanju dovoljenj, no, nam manj nagajali, potem bi bilo drugače. Jaz sem vedno želel kaj narediti za Žiri.

Pa ja na tej fotografiji niste na Triglavu?

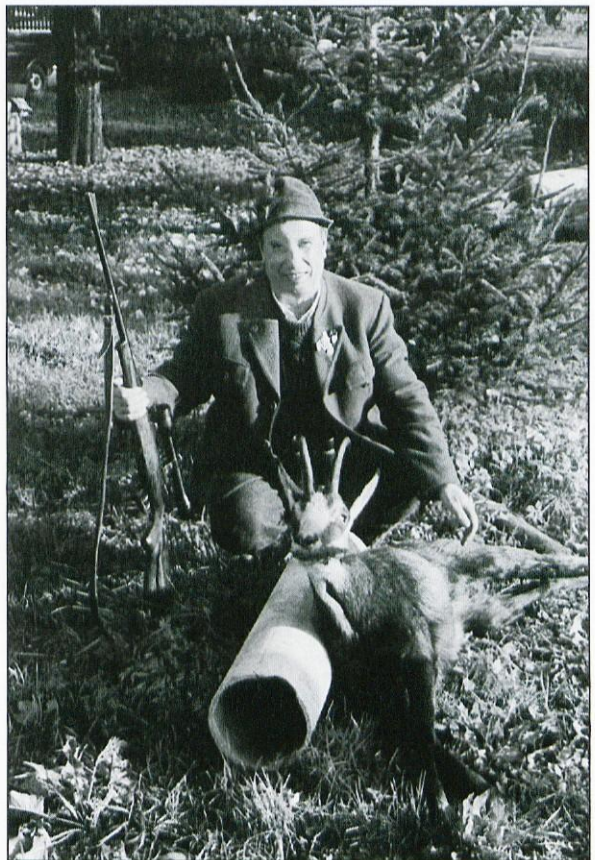
Esad: Seveda, kje pa misliš.

Kdaj ste šli, po fotografiji sodeč, pred nekaj leti?

Esad: Leta 1992, od 6. do 8. avgusta. Takrat je na Kredarici v kapelici prvič zazvonil zvon.

Memet: To bi bil štos, da bi ti prvi zazvonil...

Esad: *Ne ga srat. Skupaj sva šla jaz in Janez Primožič. Kolikokrat smo načrtovali na Triglav. No, dan prej smo šli na turo Žirovski vrh-*

Trofeja – prvi ustreljeni gams

–Smrečje–Goropeke, tudi Najko je bil zraven. Zmenjeni smo bili v gostilni »Pri stegnu«, tam je bila ena fejest ženska za kelnarco, Bosanka. Njen sin je imel rojstni dan, pa me je prosila za torto. Moral sem obljubiti. In sem naslednji dan še njej peljal torto, šele potem sem šel lahko na Triglav. Iz Bohinja, čez Komarčo.

Se vam ne zdi ta tipična slovenska lastnost hoja v hribe malo skregana s pametjo?

Esad: Kje pa. Velikokrat hodim po hribih. Ni steze tu naokrog, ki je ne bi poznal. Smo s prijatelji že vse prehodili.

Miha: Kadar gresta z Nejkom, Esad vedno reče: »Smo išli Najko i ja.«

Veliko prijateljev imate tu v Žireh, zadnjič, ko smo sedeli zunaj pred slaščičarno, vas je pozdravljaj skoraj vsak, ki je prišel mimo.

Esad: Res me Žirovci dobro poznajo, veliko ljudi me pozdravlja...

Družabno srečanje lovcev in žena 10. marca 1984 pri Sivkarju v Javorjevem Dolu

Miha: Naj tu še dopolnim. Po 2. svetovni vojni ni bilo velikega priseljevanja v Žiri, nekaj jih je prišlo iz okoliških krajev, nekaj pa tudi z juga... Značilni so bili Esad, edini Albanec, s tankisti, ki so takrat šli na Trst, je prišel Srb Žika, ki je bil šef vratarjev v Alpini. Ta je bil strog, strah in trepet vseh zaspancev. Tretji pa je bil Meho, Mehmed, Musliman iz Bosne, ki je bil šef na bencinski črpalki. Oni so bili veliki prijatelji, so se vedno dobivali v slaščičarni. Če bi živeli dol, na jugu, bi se pa najbrž pobili med sabo.

Esad: Hči je živel pri Žikotu in je tam tudi odrasla. Ko je bila majhna, smo jo dali tja v varstvo. Nekaj časa smo jo zvečer še vozili domov, potem pa se je kar navadila pri Žiku in ženi, ki sta bila brez otrok.

Miha: Esad je šel enkrat, dvakrat na leto na dopust v Makedonijo. Včasih ga je prišel nadomeščat njegov starejši brat, včasih pa je prišel nadzirat tudi Žiko. Pomisli. Albanec je Srbu zaupal nadzor nad lokalom. Paradoksalno!

V teh časih se res sliši neverjetno.

Esad: Štel je denar, bil je zelo natančen. Kako da mu potem ne bi zaupal! Midva sva se zelo

dobro razumela, tudi on je klel Miloševića. On bi najrajši videl, da bi bila Jugoslavija.

Pogrešate čase skupne države Jugoslavije?

Esad: Ne. Samo te meje so odveč. Ko greš v Makedonijo, je treba čez šest meja.

Že lani mi je Nejko pravil, da imate stalno omizje pri vas...

Esad: To pa! Vsako nedeljo od 10. do 12. ure. To omizje obstaja od takrat, ko sem bil še predsednik turističnega društva.

Nejko: Najprej so bili kar tu sestanki turističnega društva.

Esad: Tu smo rešili vse. Podpredsednik je bil Jože Peternelj – Mausar, slikar, Najko je bil predsednik nadzornega odbora... Tudi če mene ni, se omizje ravno tako zbere.

Zdaj se boste preselili za drugo mizo?

Esad: Ne, to ne. Tista miza je za goste, vse skupaj, miza, stoli, pečnice, pa so delo prijatelja Tomaža Kržišnika.

Nejko: Esad je pa drugače tudi jager.

Aja. Je bilo svoj čas skoraj nujno biti tudi jager?

Esad: Ne, mene so v jagrstvo spravili prijatelji. Viktor Maček, ki je bil direktor Zadruga, pa direktor Etikete Janko Zabukovec, ta dva sta me spravila zraven. Od Mačkovega očeta sem kupil puško, ki jo imam še zdaj. Že takrat je bila stara čez sedemdeset let, danes jih mora imeti precej čez devetdeset.

Tule na fotografiji vidim trofejo. Vam gre dobro od rok?

Esad: Gre, gre, sam men se smili in ne morem strelat. Sem že 35 let lovec, ustrelu pa sem tri srnjaka, ena srna, zajc, lisica, dva gamsa, pa konc.

Toliko nekateri lovci ustrelijo v dveh, treh letih.

Esad: V najslabšem primeru za to potrebuješ eno leto, me »zajebavajo« lovci.

Nejko: Ampak Esad je sicer zelo dober strellec.

Esad: Dober. Za desetke in devetke. Ampak živali pa ne maram streljati, meni se žival smili.

Na fotografiji vidim, da imate na čelu oblič...

Memet: Kot Al Capone, ha, ha.

Esad: Rešpetin me je čuknu, ko sem ustrelil. Prvič sem ustrelil gamsa. Tisti, ki je bil z mano, pravi, počak, gams pride na 80 metrov, on pravi, počak, ne streljat. Jaz držim, držim puško, rešpetin na oko... Daj ga zdaj. Meni pa glih sonce na oči, bummm... Padu je. Meni pa kri čez obrvi.

Ko ob debati razmišljam, bi težko rekel, da ste Albanec po rodu. Turistično društvo, hodite v hribe, tu ste na fotografijah v lovski obleki... Ste imeli čas za vse te stvari, kljub temu da ste imeli slaščičarno vedno odprto od petka do svetka?

Esad: Jest sem zmeraj vzel cajt pa sem išo.

Koliko še delate v slaščičarni? Rekli ste jutraj...

Esad: Delam jutraj do devetih, pol desetih. Vstanem okrog šestih, malo počistim, pospravim, potem pa se počasi zbudijo »tamladi« in pridejo delat. Potem sem jaz prost. Če pa moram kam iti, jih zbudim in grem.

Ste slaščičarno že predali nasledniku?

Esad: Uradno na papirju sem še jaz šef, posle pa je prevzel Memet, on vse skupaj vodi, on podpisuje... Jaz sem fraj, jutraj tistih par urc še delam, če mi paše. Zdrav sem, k doktorju mi ni treba, tudi familja so vsi zdravi..."

Nasledniki torej so?

Esad: Upam, da bojo. Trije sinovi tukaj delajo.

Kaj pa žene?

Esad: One tudi delajo, burek, ki si jedu, one so naredli.

Pa vam znese, cela družina dela v slaščičarni, kako delite denar?

Memet: Pri nas ni tako, da zdaj bomo pa plačo imeli. Mi imamo zaenkrat še en proračun in iz

Sprejem plesne skupine Bombe ob osvojitvi evropskega prvenstva 6. julija 1998 (v skupini pleše tudi Esadova vnukinja Sanija)

tega kupujemo vse potrebno. Ko bomo pa enkrat razširili slaščičarno, uredili prenočišča...

Kako se pa zmenite, kdo bo kakšen avto imel?

Memet: Trenutno imamo en avto in tisti, ki ga potrebuje, se z njim pelje. Bomo pa kupili še enega.

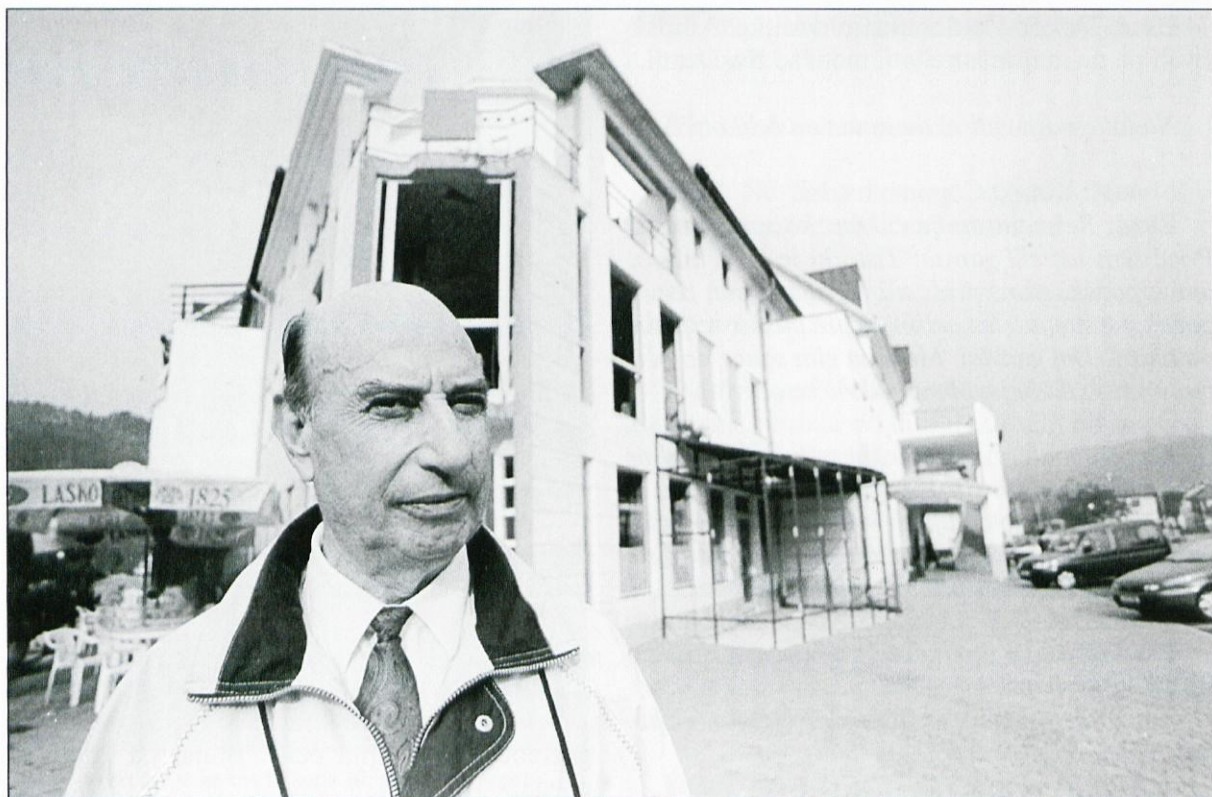
Se zanesete na svoje otroke, da bodo naprej vodili slaščičarno, vi ste namreč v zadnjih 40 letih opravili veliko delo?

Esad: Tamladi malo bolj zaletavajo, oni nikol niso probal, kaj je slabo. Skoz so imeli za jest za pit, dnar v žep in ne morejo biti tako skromni, kot smo mi bili. Še tok in tok jih bremzam, včasih jih malo okurcam vse skup...

Jih je treba kdaj pa kdaj?

Esad: Seveda jih je treba.

In smo se pogovarjali še naprej, o tem in onem..., pa je prišlo na to, kaj bi se še dalo narediti v Žireh. Umetno jezero, pri Mršaku bi naredili športni center, ki je že dolgo v načrtih. Nekaj je treba imeti v kraju, da prihajajo ljudje od drugod, je bilo splošno mnenje. Esad je za športni park v skrbi za svojo generacijo predlagal tudi novo bali-nišče. Majhen hotel bi tam naredili, treba je imeti sobe za ljudi, ki prihajajo v žirovske firme, zdaj da le redki prespijo v Žireh. Kup takih in drugačnih razmišljanj smo navrgli oni dan, nakar se zapiso-valec teh vrst spomnim in zinem:

Esad pred Ambasado

Foto: Janez Pelko

Kaj pa, če bi kandidirali za župana?

Esad: Zdaj sem že zamudil. Daj, Miha, povej, ali se še da prijaviti.

Miha: Še bi lahko oddal prijavo, do konca oktobra je čas. (Pogovor je namreč potekal v začetku oktobra leta 1998.)

Esad: Vsi ljudje bi bili zame, Esad je nekaj naredil v Žiri...

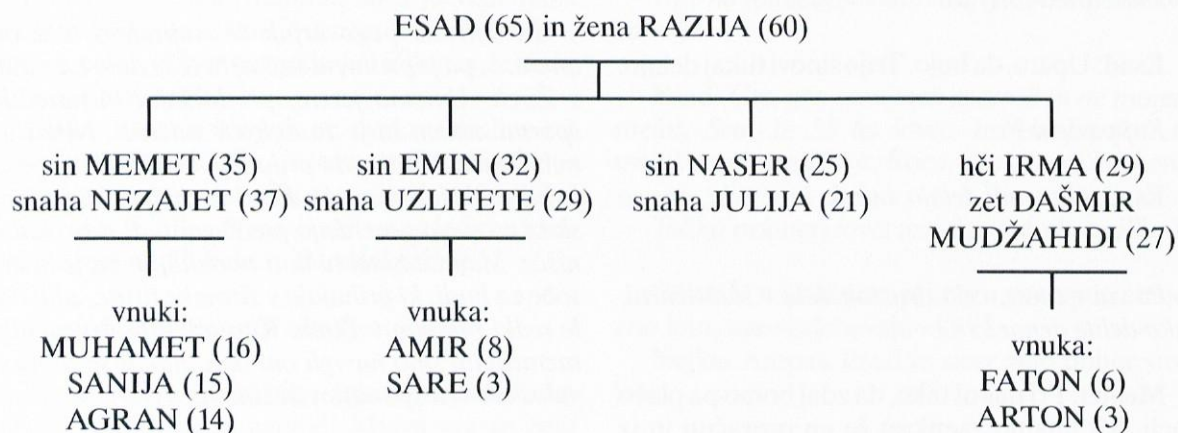
Miha: Samo neodvisni morajo zbrati 50 podpisov.

Domačih je že 13.

Miha: Bi bil pa štos.

Esad: Jest bi tako reku, jest ne bom veliko obljubu, samo vem, da bom veliko naredu.

Esadova družina v Žireh (v oklepaju 1998 dopolnjena starost)

ŽIROVCI IN »TISTE REČI«

Milena Miklavčič

Agn, ret pa kače nisa za igrače!

Že od nekdanj so se privlačevale prepovedane stvari. Posebno tiste, o katerih se je le šepetalo in govorilo v šifrah. Bogvedi, kolikokrat je nanese pogovor na to, kako so živeli včasih. Besedovanje pa se je po navadi zaključilo z znanim stavkom, ki mi še zmeraj odzvanja v ušesih: Ja, včasih je bilo drugače, ker smo bili pošteni.

Vse skupaj pa se je nanašalo na današnje vse preveč sproščene odnose med moškim in žensko.

Kako pošteni? je potem sledilo neizogibno vprašanje.

Toda odgovori so bili po navadi tako splošni, da niso ničesar povedali.

Lansko leto, ko sem pisala za Žirovski občasnik, sem se med drugim pogovarjala tudi v Veharjevo mamó (žal že pokojno). Nikoli ne bom pozabila njenih smejočih se in žarečih oči, ko mi je sem in tja malce namignila, kako so fantje in dekleta iskali in tudi našli priložnost, da so bili na skrivaj malo skupaj. Tedaj me je zamikalo, da bi o »tistih stvareh« izvedela kaj več.

Kar nekaj časa je v meni zorela misel, da bi raziskala, kaj je ljubezen pomenila našim prednikom v začetku tega stoletja. Toda že kmalu sem ugotovila, da naloga ne bo lahka. Naletela sem na številne ovire, predvsem pri sorodstvu tistih, ki sem jih obiskala, saj mnogi niso želeli, da bi mi njihovi starši pripovedovali karkoli o tej nenavadni temi. Zato sem kar nekaj časa porabila, da so mi sogovorniki zaupali. Da so se brez zadreg »odprli« in mi pripovedovali o stvareh, ki so me zanimale.

Tako sem v zadnjih štirih mesecih opravila enaindvajset obiskov. Moje sogovornice so bile ženske med 75 in 92 letom starosti. Povedati moram, da so bile potem zelo iskrene, da jim je bilo všeč, ko sem brskala po njihovem spominu. Obiskala sem tudi tri moške, ki so na svoj način osvetlili »moško plat« ljubezenskih zadev v letih 1900–45.

Ni me zanimalo samo ljubezensko življenje Žirovcev, temveč sem želela izvedeti, kako je bilo urejeno na nekaterih drugih področjih, ki so s tem v tesni, posredni ali neposredni zvezi.

Tako so mi sogovornice pripovedovale o:

- higienskih razmerah,
- o tem, kolikokrat in kaj so si umivali,
- kje in kako so legli k počitku.

Ta del vključuje tudi

- opis posteljnega perila,
- menstruacijo, znanje o ženskih spolnih organih,
- spočetje, nosečnost in rojevanje,
- opremo dojenčkov in poporodno ravnanje z materami,
- oblačila.

Že takoj v začetku se moram sogovornicam zahvaliti za pomoč, hkrati pa naj povem, da sem jim obljubila anonimnost, in tega se bom tudi držala. Imena, ki jih bom sem in tja uporabila, so seveda izmišljena. Prav tako moram bralce opozoriti na nekatere izraze, ki ji bom zapisala take, kot sem jih slišala.

1.

Moški so o ženskah (o njihovem čustvenem ravnanju in spolnem odzivu na primer) vedeli bore malo, lahko bi celo rekli, da so ženske vedele o moških dosti več. Poznale so njihove spolne organe, saj so jih imele priložnost videti pri opravljanju potrebe.

Pogovori o njih pa so bili tabu.

Tako je na primer Lucija kot otrok v šoli narisala na tablo možaka z lulčkom, ko ščije v kahlo. Učiteljica jo je zaradi tega natepla in jo več ur zaprla po pouku. Poleg tega so jo zatožili njenemu bratu, ki ji je ves besen vrgel v glavo motiko. Brazgotina se ji še zdaj pozna.

Veliko »nespodobnih« pogovorov so imele plevice na njivi. Med delom so rade tudi kakšno reklo in če je bil v bližini otrok (tudi že malo starejše deklice niso bile izjema), so hitro zaključile pogovor, češ: Oblačno je, oblačno.

To je pomenilo, da je treba obvarovati otroška ušesa.

Veliko deklet je o tem, kaj je treba početi z moškim, da »rata« otrok, izvedelo od starejših prijateljic. Mamam se ni zdelo potrebno (sploh pa jih je bilo sram ali pa so bile kljub veliki družini še zmeraj zelo nevedne), da bi razsvetljevale svoje hčere.

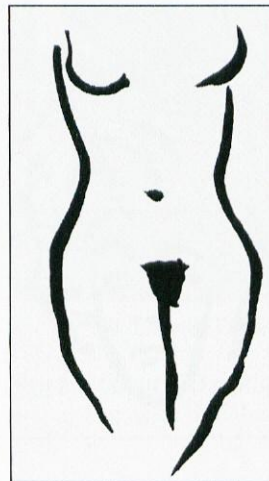
Mnoge so se poročile popolnoma nevedne. Tako so mi pripovedovali o paru, ki je poročno noč podaljšal v teden, saj mlada kljub mukotrpnemu trudu, kam kaj paše, nista mogla priti skupaj. Popolnoma nevedna sta se odpravila k župniku, da jima je razložil, kaj mora mož narediti s svojim »orodjem«. Baje sta bila potem zakonca pri praktičnem izvajanju nasvetov zelo uspešna.

Zato moram že na tem mestu poudariti veliko in pomembno vlogo, ki so jo imeli duhovniki pri razsvetljevanju svojih faranov.

Znan je bil tudi zakonski par, ki dlje časa ni mogel imeti otrok. Po pripovedovanju sogovornice je bilo bolj verjetno, da nista vedela, kaj naj počneta drug z drugim, ko sta legla skupaj, kot pa da bi imela kakšne zdravstvene težave.

Nekoč jima je neki hudomušnež svetoval, naj malo bolj podmažeta fedre. Verjetno je imel v mislih kaj bolj konkretnega, toda nemalo smeha je vzbudilo njuno početje naslednji dan, saj sta pridno vlačila iz hiše modroce in mazala »fedre« ...

Seveda so bili tudi taki »fedri«, ki so bili spolno aktivni celo pri osemdesetih letih. Takim so rekli, da jim gredo »same neumnosti po glavi«, same svinjarije in podobno. Znan je možakar, ki so ga potem, ko mu je pri osemdesetih zavrela kri, odpeljali v bolnišnico, kjer so začudeni zdravniki

dobesedno strmeli v tisto »reč« med njegovimi nogami. Možakar je vztrajal, da je popolnoma zdrav, le zaradi pomanjkanja ženske se počuti čisto zmešan. Zdravniki so ga predstavili drugim bolnikom, češ, poglejte, kako pomaga zdravo življenje. Ko je imel 95 let, so ga vprašali, če še kaj. Odgovoril jim je: »Do devetdesetega ja, potem je pa švoh...«

Dejstvo je, da so se ljudje največ naučili o razmnoževanju v štali. Vsak dan so lahko gledali, kako to počnejo živali, in zato ni čudno, če so spolni akt marsikje dobesedno prenesli tudi v posteljo. Zanimivo je, da za združitev niso imeli kakšnega posebnega izraza. Temu dejanju so rekli ali »tiste reči« ali pa so, vsaj tisti preprostejši, govorili, da se gredo »bakat«.

2.

Zanimalo me je, koliko časa je včasih ljubljenje sploh trajalo. Večina mojih sogovornic je trdila, da komaj več kot pet minut. Če je trajalo dlje, je že pomenilo, da je bil dedec »zanič«, ker mu ni takoj prišlo, hkrati pa tudi, da so se ustrezno podaljšale tudi ženske muke.

Kaj je to orgazem, se ženskam včasih ni niti sanjalo. Odnos je bil praviloma zelo boleč, saj mož zlepa ni poskrbel, da bi pri tem uživala tudi žena. Pravzaprav možakarje ta plat sploh ni skrbel. Vse skupaj je potekalo približno takole:

Mož je ženi ukazal ali samo nakazal, kaj bi rad. Žena je poslušno povlekla krilo navzgor (vedeti je treba, da spodnjih hlač niso nosile!), mož se je vlegel nanjo in na hitrico opravil. Žena je morala ležati pri miru. Možakarji so bili namreč mnenja, da »lahko« sodelujejo samo lahke ženske.

»Vsakič, ko se je spraval name, je moral 'tisto' spustiti noter,« mi je razlagala ena izmed žensk.

»Bog varij, da tega ne bi storil! To bi bil velik greh! Spominjam se, da me je enkrat k sebi poklical župnik in me vprašal, kaj se pri nas dogaja, ker že več kot dve leti nisem zanosila.

A moža morebiti siliš, da ga potegne ven, je kričal name. Bila sem vsa trda, toda pri vsem, kar mi je bilo sveto, sem mu prisegla, da tega ne počnem. Možu še na kraj pameti ne bi padlo, da bi se zaradi mene odrekel užitku!«

To, da je žena pokorna možu, so včasih razumeli dobesedno. Ženska ni imela nobenih pravic – razen seveda treh: da je bila gospodinja, da je rojevala otroke in dajala možu užitek.

»Naša mama je bila zmeraj tepena, kadar se očetu ni hotela vdati,« so mi razložili nekateri sogovorniki na videz preproste, a obenem silno zapletene odnose pri njih doma, ko so bili še otroci (pred približno 65 leti).

»Oče je prišel zvečer v hišo in na poseben način pogledal mamo. Ta je odkimala in se skrivala med otroki. Oče je odšel ven, se vrnil z gajžlo in udaril po mami. Ta je pred njim zbežala ven, pred hišo. Toliko časa sta tekala drug za drugim, dokler se nista popolnoma upehala. Očeta je verjetno gnala strast, v mami pa je bilo polno strahov pred ponovno nosečnostjo. Oče je med tekom na mamo nekaj časa kričal in jo zmerjal, nekaj časa jo je prosil. Toda zmeraj je zmagal in dosegel svoje. Ko sem bila starejša, sem večkrat slišala sosedo, ki je rekla moji mami: Kako si ti neumna. Vlezi se in mu nastavi, pa boš imela nekaj časa pred njim mir...«

Znan je tudi mož, ki se je pred sopivci pri Bahaču rad pohvalil: »Tudi če bi imel vlak zapeljati čezme, ne bi šel dol z nje.«

Nekateri zakonski pari zaradi pomanjkanja prostora ali pa kakšnih drugih vzrokov niso spali skupaj. Vendar so se po nekaterih njim znanih

skritih znakih zmeraj sešli ali v delavnici, kjer je spal mož, ali na peči, ko so zaspali otroci. V poštev so prišli tudi drugi kraji – odvisno od tega, kaj je ukazal gospodar.

»Naš oče,« je vedela povedati gospa, danes ima že 87 let, »je zjutraj prišel iz delavnice (potem, ko je šel lulat), stopil k mami, ki je z nami ležala za pečjo, in rekel: Šššššššš.

»Če že glih moraš, pa grem,« so rekli mama in odšli z njim v delavnico, vendar so se zelo hitro spet vrnili nazaj.«

Seveda so bile med zakonskimi pari tudi izjeme. Tisti, ki so bili drug do drugega drugačni, pozornejši, nežnejši, so pri drugih ženskah na vasi, kar je čisto razumljivo, vzbujali nevoščljivost.

Tako je ena rada potarnala: »Oh, kako se imate lep, ko se lahk lubimkate. Našn pa je sam zaplazl, pa je bl.«

Pozneje so moški že prišli do spoznanja, da storijo bolje, če ga »potegnejo ven«. Tisti – razsvetljeni – so radi zafrkavali nekega reveža z osmimi otroki:

»Ja, posluš, Pavle, kak de imaš 8 atruk, vsak lit enga nardiš, a na znaš tizga dilat? A ga ris na znaš dacajta van pategnt?«

Včasih so se našle tudi sorodne duše in eden izmed takih dobronamernih ženskih nasvetov se je glasil: »Če ba tuj didc še kar naprej sikn, se njehaj umivat. Ka baš tuk smrdila, de ti nou magu prit bliz, baš rišena...«

3.

Lahko bi rekla, da sem bila nemalo presenečena, ko mi je Veharjeva mama povedala, da ženske včasih sploh niso nosile spodnjih hlač.

Ja, kar sapo mi je vzelo!

Potem sem ugotovila, da so name »kvarno« vplivali najrazličnejši prizori iz tako imenovanih zgodovinskih filmov, ko sem lahko v nedogled občudovala frfotajoče žensko perilo, če je igralka le hotela dvigniti svoje prelestne nožice v zrak.

V začetku tega stoletja je bilo, vsaj pri nas na Žirovskem, čisto drugače. Ženske so nosile krila, čeznje predpasnik, kakšno bluzo, pa še to je moralo biti trpežno, ker so bile le redke tako premožne, da so si lahko kdaj pa kdaj omislile novo obleko.

Spodnje hlače so bile največkrat iz »porhanta«.

Tista, ki je imela v omari tri hlače, je bila že premožna. Moški so nosili gate, hlače pa so imeli zvezane le z vrvico, čez pa seveda predpasnik, največkrat višnjeve barve. Nekateri možje vse življenje niso obuli nogavic. Čevlje so si natakneli kar na bose noge – poleti in pozimi.

Na novo so se dekleta oblekla le za ohcet ali ob kakšni drugi svečani priložnosti. Tedaj so morda celo prvič prišle tudi do novih čevljev.

V Žireh se je veliko klekljalo, in kjer so bile dekleta in žene pridne, so kakšen sold prihranile tudi za novo obleko. Pravijo, da se je takoj videlo, pri kateri hiši znajo poprijeti za delo!

Po 1. svetovni vojni so dekleta začela nositi krajša krila, in to ni bilo pogodu očetom.

»Tega ne boš oblekla, dokler bom živ, mi je zagrozil oče, vzal pas in me nažgal, da sem bila vsa plava. Bilo ga je sram, da bi 'vzbujala slo' pri možakarjih, ki so prihajali v našo delavnico. Oče je bil zelo starokopiten.«

Tako se spominja ena izmed mojih sogovornic.

Prav tako se dekletom in ženam ni sanjalo o modrčkih. Še po 2. svetovni vojni ga marsikatera ni hotela nositi.

Spet so se našle izjeme. Ena izmed bolj razsvetljenih mam na Dobračevi jih je izdelovala kar sama doma (po 1. svetovni vojni) in z njimi zalagala tudi druga dekleta, ki so prihajala v hišo k njenim hčeram.

Ko so bile moje sogovornice mlade, so dekleta na glavi nosile kape. Rute so si lastile le starejše ženske.

K maši, posebno pozimi, so šle le, če so imele »štumfe« in »štrumpankeljne«. Ker denarja ni bilo v izobilju, so morale vse noči klekljati, da so prišle do tega kosa garderobe.

Obleko, s katero so šle na njivo, so imenovalе »cvirncajh«.

Za k maši so imeli eno črno in eno temnoplavo obleko in ruto. K svečani garderobi poročene ženske je sodila ura – po navadi pritrjena na verižico.

Skoraj vsaka ženska si je priklekljala tudi »ringeljne«.

Izredno skrbno so pazile tudi na dežnik. Pri hiši je bil po navadi samo eden in bog varij, da bi ga uporabil kdo drug kot le lastnik!

Toda pri čevljih so nastopile težave. Če so jih že imele, so bili tako trdi, da so zmeraj ožulili. Zdržati so morali najmanj sedem let, so trdile ženske vse po vrsti.

Nemalo presenečena pa sem bila ob dejstvu, da so nekakšne modrce nosili tudi moški. To je bil poseben kos blaga, na katerega so potem z elastiko pripenjali nogavice. Moški modrci so največkrat prišli v poštev pri kratkih hlačah. Vedeti je treba, da včasih elastike v nogavicah še niso poznali, in to je bil eden najbolj izvirnih načinov, da so si možakarji pomagali! Z gumbom, ki je bil prišit na nogavici, so te pripeli na modrc. Vendar vsa stvar ni bila tako preprosta. Z roko je bilo treba seči od spodaj navzgor pod hlačami do prsi in redkokatera roka je bila tako dolga, da je delo opravila brez matranj! Največkrat so možakarji morali stopiti na klop in si spomagati med poskakanjem.

Ženske so nogavice najprej zavijale v »klobase«, potem pa so si, zaradi lepšega videza, pomagale z elastiko pod kolenom. Ta pa je velikokrat tiščala in preprečevala normalen pretok krvi po nogah.

Kratke nogavice so si pritrčili s posebno elastiko tudi možje. Pri demonstraciji le-te (na srečo sem se pogovarjala tudi z nekom, ki vse te zanimive ostanke preteklosti še hrani... za vsak primer menda!) sem občudovala ne samo pameten patent, temveč tudi praktičnost te, že zdavnaj pozabljene iznajdbe! (Kaj vse se je včasih skrivalo pod obleko, se mi je še dolgo potem motalo po glavi!)

Glavniki so bili leseni, to se ve.

Morda vam je znano, da so nekdam z vsako moško srajco prodali še več ovratnikov.

Zakaj?

Zato, ker so se ti zelo radi mečkali, moške brade so jih dobesedno uničevale, z novim ovratnikom pa so bile srajce spet kot nove.

Povedali so mi, da se je marsikateremu moškemu okoli vratu svetil nov ovratnik, toda ko se je »pruštof« razprl, se je videlo še ostalo... To pa je bilo po navadi zelo umazano, smrdeče...

Obleka je bila všteta že v doto, ki jo je vsak od zakoncev prinesel v hišo. Moški so imeli po dve do tri srajce in potem jih vse življenje niso več kupovali.

In kje se je po navadi spalo?

Oče in mama sta imela v lasti kamro ali »gorenjo hišo«. Otroci so največkrat ležali spodaj v hiši za pečjo ali zgoraj na veži. Ko so bili starejši, pa v senu na skednju ali kozolcu. Pod glavo so zvili »pruštof«. Spali so kar oblečeni.

V postelji so ležali na »plevnci«. Vanjo so stlačili »omajčevno« ali pleve ovsu. Gospodinja je imela (povprečno) štiri platnene rjuhe, revnejše so si lahko privoščile le porhantove.

Pri nekaterih (boljših) hišah se je pralo vsak mesec, večinoma pa le za veliko noč. Tedaj so tudi zvekli posteljnino na zrak in jo »klofali«.

Od nje se je po navadi zelo kadilo. Ob tej priložnosti so prezračili tudi »reklce«, s katerimi so bili pokriti ob najhujšem mrazu.

Pralo se je na potoku ali pri studencu. Za žehto so skrbele ženske. Veliko se jih je prehladilo, ko so tolkle led in namakale perilo v mrzli vodi. Sušili so ga na skednju, kozolcu, spodnje perilo praviloma naskrivaj. Pogled na ženske intimnosti je bil sramoten in prepovedan »poštenim« očem!

»Nekoč me je oče premlatil, da sem bila vsa črna, ker je en vložek dobil pod 'povštrom' na peči,« sem izvedela od svoje sogovornice. In baje ji je še potem, ko je bila že omožena, govoril, da je packa in nečista. Ko se je napil, je celo zetu poočital, kako more s tako spat, ki javno razkazuje »tiste pinte«.

Najbolje je bilo poskrbljeno za žene učiteljev in trgovcev, saj so imele služkinje.

Kakšno je bilo njihovo življenje, ne vem, ker nisem našla nobene, ki bi mi pomagala, da pokukam skozi njihovo ključavnico!

Dejstvo je, da so se nekatere Žirovke pri »finih« marsičesa naučile in to potem s pridom uporabile, ko so si ustvarile svoje lastne družine!

4.

Menstruacija. Danes nekaj čisto običajnega, včasih pa se o njej ni smelo niti govoriti.

»Spominjam se, da je naša mama oblekla dolge hlače le, ko je imela 'ta rdeče'. Ves dan je prepevala in bila dobre volje. Edinole takrat mi je dala v roke skledo, da sem postrgala 'turščno župo', preden je posodo pomila. To so bili redki trenutki izkazane materine ljubezni... Ko sem sama postala žena in mama, sem šele spoznala, zakaj se ji je tako oddahnilo. Vedela je namreč, da vsaj tisti mesec ni spet noseča!«

Tako iz spominov.

Ženske so vedele povedati, da se je dalo razbrati, katera je noseča in katera ne, tudi po krvavih lužah, ki so nastajale pod ženskami v cerkvi. To očitno ni bilo nič nenavadnega. Kri, ki je nekaj časa polzela po nogah in se »ujemala« ob krilo, je pač stekla, posebno če je bila menstruacija močna, enostavno na tla. K maši je bilo treba hoditi vsako nedeljo, med prazniki in še k nedeljskim popoldanskim litanijam. Kakšnih posebnih izgovorov takrat, ko je bila vera globoko zasidrana v srcih ljudi, ni bilo.

Eden izmed sogovornikov pa se spominja svoje učiteljice. Zmeraj, ko je imela svoje stvari, je grozno smrdela. Takrat se ji nihče ni upal niti približati. Eden izmed sošolcev, ki je bil že bolj »prosvetljen«, je druge poučil, da je taka od »tistih reči«.

Nekateri moški so se svojim ženam med menstruacijo izogibali, drugim ta nevšečnost ni bila dosti mar. Za čistočo jim tako in tako ni bilo, še malo dodatne umazanije, ki bi se oprijela »curaka«... Ja, kdo bi se še zaradi tega sekiral!

Pozneje, malo pred 2. svetovno vojno, so ženske že uporabljale vložke. Delale so jih same. Prale in sušile so jih naskrivaj, kajti noben oče (še) ni bil tako napreden, da se mu pogled na lavorje krvi ne bi uprl in žalil njihovo

moškost. Sušile so jih, po pripovedovanju, med senenimi kopicami, daleč stran od radovednežev.

Pripovedovali so mi tudi o nekem možakarju, ki je ženo že kmalu po poroki zverinsko pretepel.

Zgrozil se je, ko je videl, da ji je iz riti pritekla kri. Bil je prepričan, da je počela kaj prepovedanega in jo je zato bog 'štrafal'. Potem je šel skupaj z njo k župniku in mu, ves tresoč se od besa, zaupal, kako ga je udarila usoda. Župnik ga je posedel za mizo in mu lepo počasi in razumljivo razložil, da bo žena krvavela vsak mesec razen takrat, ko bo zanosila.

Šele pri teh besedah se je možak potolažil.

5.

Kar se tiče umivanja, so imeli naši predniki zelo različne navade. Pri nekaterih, boljših hišah, je veljalo reklo, da ni sobote, če si ne umijejo nog. Po navadi so jih umili do kolena ali še malo čez. Naprej pa niso šli, ker se jim ni zdelo spodobno.

Ženske so se umivale naskrivaj, v lavorju ali lesenem škafu. Zvečer so ga prinesle v kuhinjo in se na hitro umile v njem: obraz, roke in noge. O tem, kako naj s seboj ravnajo med menstruacijo, niso vedele. Splošno mnenje je bilo, da so takrat nečiste. Le tiste najbolj korajžne, so se razkoračile nad lavorjem in si sprale kri, ki se je praviloma že strdila po stegnih.

Marsikje je vode primanjkovalo. Spomagali so si po svoje: oče se je prvi umil v lavorju. Vodo si je pljusnil po obrazu, »otresel« se je pa po tleh, da se je nato lahko pometlo.

6.

Stranišče je bilo kakšen meter stran od hiše. Postavili so ga zraven šupe, svinjaka ali kakšnega drugega pomožnega objekta na kmetiji. Bilo je na štrbunk in okoli njega se je širil, zlasti poleti, grozen smrad.

»Moj oče je bil, kar se tiče čistoče, neznosen,« je še po približno 60 letih potarnala ena izmed žensk.

»Ni je prenesel! Trmasto je trdil, da mora pravi kmet na leto pojesti vsaj en voz gnoja. Zato tudi ni dovolil, da bi se ribala hiša in drugi prostori. Nekoč, čakala sem na ženitnega mešetarja, sem vstala ob petih, da bi na skrivaj poribala tla. Oče me je pri tem zalotil in me tako obrcal, da sem bila vsa krvava. Ena izmed brc je priletela tudi med noge. Raztrgal me je, da sem imela vse življenje težave z uhajanjem vode. Vpil je name, da bom jaz kriva, če bo pod strhlenel, da bo postala hiša vlažna od tiste vode, ki se bo zažrla v tla. Potem je šel v hlev in z najbolj umazanimi škornji ponovno naredil 'stezo' skozi vse prostore.«

Povedati je treba, da so imeli možakarji v tistih časih še eno, zelo nagnusno navado. Čikali so tobak. To je pomenilo, da so bila tla praviloma popljuvana. Pljunki so se valjali med žaganjem, s katerim so želeli »zabrisati« umazanijo.

7.

Dandanašnji, ko se ve, da pri marsikateri hiši nosi hlače ženska, se sliši čudno in nenavadno, da včasih ženska ni imela nobenih pravic. Da je bila le moževa lastnina. Z njo je lahko počel, kar ga je bila volja.

Zakon je bil namenjen predvsem razmnoževanju. Čeprav bom o otrocih pisala malo pozneje, naj že tu povem, da tudi ti niso imeli, vsaj za nekatere očete to velja, prave cene.

Kar nekaj jih je bilo, ki niso vedeli niti za imena vseh svojih otrok!

Da je treba življenje v dvoje posvetiti zgolj in samo rojevanju, so ljudje poslušali tudi s prižnic.

Veliko žensk mi je pravilo, da se niso upale pregrešno razmišljati niti v mislih.

Vse je bilo greh. Če ni bilo vsako leto otroka, se je zgodilo, da župnik ni hotel dati odveze!

Toda dedci so se sem in tja znali spomagat. Najbolj priročne za to so bile »slamnate vdove«. Njihovi možje so delali v Franciji, Ameriki ali pa so golcali in so se le redko vračali domov.

Da bi na koga javno kazali s prstom, da je bil prešuštnik, se je redko govorilo. Pa vendarle.

Zelo znana je bila naslednja zgodbica:

Ko je neka, že malce starejša in zelo verna gospodična prišla služiti k nekemu kmetu, se je kmalu zgodilo, da je ta ostal »na suhem«, ker je žena hudo zbolela. Seveda se je možak znašel. Stopil je k dekli, ga potegnil ven in zajokal:

»Marjene, daj, poglej ga, kako je zatekel. Če se me ne boš usmilila, bo zatečen še bolj in ti boš kriva, če bom zato umrl.«

Dekla je bila nekaj dni čisto preč od strahu. Vsak večer je molila za gospodarjevo zdravje, da bi se mu tisto spet povrnilo v normalno stanje. Toda nič ni pomagalo. Gospodar se je vračal k njej in vsakič je bilo huje.

Nekje globoko v srcu se je Marjenetu zdelo, da bo naredila dobro delo, če bo odrešila gospodarja strašnih muk, in se mu je vdala. Kako je bila vesela, ko je videla, da je tisti »one« spet lepo »manirlih« bingljjal in bil po njeni zaslugi videti čisto nenevaren.

In zato si ni mogla kaj, da se ne bi naslednjič pohvalila s svojim dobrim delom tudi pri spovedi...

Na žalost spovednik za takšne »stopnice v nebesa« ni imel nobenega pravega posluha. O Marjenetovem grehu je potem v nedeljo pri glavni maši grmel s prižnice in javno sramotil žirovske prešuštnice...

Karkoli so moški počeli, nikoli niso bili grdi. Vsem, tudi ženskam, se je zdelo čisto normalno, da so morali potešiti svoj nagon.

Tiste pa, ki so pred zakonom »dale noge narazen«, so bile prešuštnice in za njimi se je kazalo s prstom. Nekatere so »nastavile« več moškim in posledica tega so bili otroci različnih očetov. (Po navadi so bile dekcle, ki jih je v to prisilil gospodar, ali pa naivnice, ki so upale, da bodo tako hitreje ujele moškega.)

Znana je bila ena, ki jih je imela pet. Ker jih ni mogla sama preživljati, jih je znosila domnevnim očetom na prag. Od petih sta preživela samo dva...

Med ljudmi so krožile tudi (nepotrjene) govorice o neki drugi, lahki ženski. Nikoli ji ni bilo dovolj onegavljanja. Če ni bilo pri roki nobenega možakarja, ji je prav prišel tudi sin...

»Nekoč sem slišal od stranišča čuden smeh,« se spominja moj pripovedovalec.

»Stopil sem bližje in poslušal. Potem le odpahnem vrata. Zagledam to žensko. Čepela je na sekretu, sin pa ji je guncal joške sem ter tja, sem ter tja... Ko je bil ta otrok star deset let, je z mamó ležal skupaj v postelji. Če je prišel kakšen ljubček, ga je enostavno zagrabil in vrgel pod posteljo...«

V neki gostilni v Žireh so imeli deklo pri petdesetih. Eno roko je imela trdo, z drugo je po navadi gonila mleko v prostoru zraven gostilniških.

»Kar pogosto se je dogajalo, da je kakšnega pijanega možakarja tako držalo, da ji je stopil za hrbet, ji vzdignil krilo in jo 'nabasal' kar od zadaj. Biti je morala lepo tiho, saj se je zmeraj zelo bala gostilničarja. Nekoč mu je namreč potožila, kaj počenjajo njegovi gostje, pa jo je, revo, nahrulil, naj bo tiho, ker ima od tega dobiček. Mnogi so po tistem postali še bolj žejni...«, se je spominjala Uršula. Oni revi pa je tako vse steklo po stegnih in se ni mogla bati, da bi kaj ratalo...

Včasih so bile hiše veliko bolj narazen kot danes. Tako se tudi do prvega soseda ni slišalo, kaj se dogaja. Če je bila gospodinja bolna, so se gospodarji spozabili pri dekli.

»Vsak večer, ko sem vsa zmatrana prišla iz štale, sem ga našla ležečega v postelji. Kazal mi ga je in me milo prosil, da se vležem k njemu. Joj, kako sem se ga ustrašila! Žena je spala le nekaj korakov stran, čez vežo, temu pohotnežu za to ni bilo dosti mar! Če nočeš drugega, ga samo malo primi, mi je govoril... Tako se mi zdi, kot da bi se to zgodilo šele včeraj,« se je spominjala nekdanja dekla z ene mogočnejših žirovskih kmetij.

Včasih je bilo na Žirovskem veliko pijancev. Kozarček ali dva preveč sta pomagala, da je bila želja po »breznanju« še toliko večja.

Nekdaj tudi ni bilo misliti, da bi dva živela na koruzi. Takoj bi prišli žandarji in ju pregnali!

O prešuštnicah je šel glas približno takole: »Cel dan, mrha, dela, zvečer mora pa samo ležat...«

Jasno in glasno je treba povedati, da je bilo v časih, ki jih opisujem, žensk najbolj strah zanositve. Kljub pomanjkanju informacij so vedele, da lahko takoj zanosijo, če se bodo možem vdale. Zato je bilo med dekleti, ki so »kaj dale nase«, zelo malo ali skoraj nič tovrstnih spodrsrljajev.

Vsaka mi je večkrat ponovila, da bi morda še kdaj »popustile« sladkim besedam, če se ne bi »tuk bale...«

In zato bi lahko dejala, da je bil ravno strah najbolj zanesljivo kontracepcijsko sredstvo tistega časa...

Kljub temu pa je bilo v Žireh, vsaj po pripovedovanju, razmeroma veliko splavov.

»Poznal sem tistega, ki je to počel,« mi je bilo zaupano pri enem izmed pripovedovalcev.

»Vzel je količ od marele in šel z njim v nožnico. Marsikatero je sicer rešil nezaželene nosečnosti, zgodilo pa se je tudi, da mu je katera po posegu umrla. Kar nekaj žensk je bilo zaradi svoje lahkomiselnosti jalovih.«

Jalovke so bile preklete. Vsi so jih zaničevali.

»Poznala sem eno, ki ni mogla imeti otrok. Tašča ji je metala hrano na tla kot psu. Kadar se je njen mož napil, ni smela sedeti za mizo niti pri kosilu niti pri večerji. Velikokrat jo je potem, ko je vstal od nje, tudi pretepel. S pasom.

Zaradi tega, ker ni bilo otrok, so bili možje tarča svojih pivskih tovarišev po gostilnah. Po takem špikanju so se navadno doma znesli nad ženo...

Znana je tudi zgodba o zakonskem paru. Sedem let sta se ženila, preden sta se vzela. Ker ni bilo v zakonu otrok, sta se tako odtujila, da skoraj vse do smrti nista govorila drug z drugim, poleg tega pa sta imela tudi vsak svoj »šporgert« za kuhanje.

Še to: prve kondome je v Žiri prinesel neki Dalmatinec leta 1934. Te pripomočke so imenovali francoske srajčke. Tisti, ki jih je uporabljal, je to zelo skrival, ker ni bilo preveč »kardihtno«.

Bilo bi krivično, če ne bi omenila dekel, ki so služile na kmetijah. Med njimi je bilo veliko nezakonskih otrok.

Zakaj? Gruntarski sinovi so imeli »zamerkana« boljša dekleta, ki se pred poroko po navadi niso spentljala s svojimi ženini. Ker pa je narava zahtevala svoje, so si vzeli tisto, kar je bilo pri roki. Znan je primer dekle z Dobračeve, ki je svojega komaj rojenega otroka vrgla v pobeljeno peč. Dekla je bila za to dejanje kaznovana, tisti, ki jo je »spravil v nesrečo«, pa ne!

Porok med gruntarskimi fanti in deklami praktično v Žireh ni bilo.

Pripovedovali so mi tudi o ženski, ki je šla delat splav, pa sploh ni bila noseča.

»Štajnšca« je bla rejnata, tak de pal splah ni žmila več atruk.

8.

Kdaj so se včasih ženili? Zanimivo je, da so se skoraj vse moje sogovornice poročile, ko so že prekoračile 25. oziroma 30. leto. Bila sem prepričana, da je bilo to splošno pravilo.

Toda zmotila sem se!

Nekatere hčere bogatih žirovskih kmetov so stopile v zakonski stan že pri 16. letih!

Kar nekaj mojih sogovornic se je poročilo z vdovcem. Nekatere zato, ker so se naveličale biti dekle, druge zato, ker ni bilo druge priložnosti, tretje so se bale ostati doma za »teto«, četrte... roko na srce, vzrokov je bilo nič koliko.

Je pa res, da ni bilo nič nenavadnega, če je šel mož hkrati plačat pogreb in oklice za novo poroko.

Zakaj?

Iz čisto praktičnih razlogov. Žena je po navadi zapustila po deset ali več otrok in ni bilo pričakovati, da bi se z otroki ukvarjali moški.

Druga resnica je bila ta, da so morali imeti pri roki žensko za zadovoljevanje svojih potreb.

To dvoje je bilo glavno.

O ljubezni po navadi ni bilo govora.

Prav pomanjkanje le-te je bilo zame nekaj najbolj žalostnega.

Da bi se z možem imela rada? so vzklikale moje sogovornice (razen nekaterih, da bom poštena).

»Še vedele nismo, kaj je to ljubezen!«

Če so dekleta izvirala iz bogatih družin, so se o poroki tako in tako pogovorili starši in ženini. Njih pa zlepa ni nihče vprašal za mnenje.

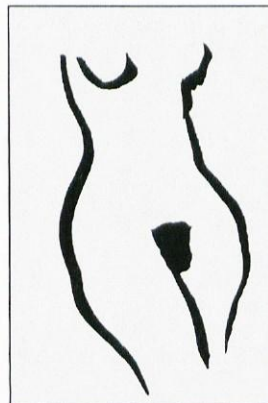
Če so bila dekleta revna, so bila vesela, da jih je sploh kdo »povohal«. Lepota, dobrotta in pridnost niso pomenile nič. Največja, če že ne edina prednost je bil denar. Ali pa kos zemlje, gozda...

Ko je dekle postala žena, je morala dati noge narazen vsakič, ko je tako želel mož. Mnoge so bile po taki združitvi tepene.

Celo osebno sem se pogovarjala z eno, ki je bila do poznih let sveto prepričana, da »tisto« in tepež spadata skupaj...

Nekateri so svoje žene topli molčce. Najhujši so bili možje, ki so se je lotili s »ketno«. (Po tem je bil znan neki bogat kmet.)

V posebno veselje mu je bilo, kadar je bila žena noseča. »Kej pol,« je govoril, »če bo edn (mislil je nerojenega otroka) crknu, bom pa družga naredu...«

Možje so le redko čutili tisto pravo, srčno ljubezen do žene in otrok. Morda do žene še, ampak do otrok jim je bilo praviloma malo mar. Na neki način čisto razumljivo: saj so jih imeli kot listja in trave...

Toda vseeno je med Žirovci svoj čas krožila smešnica, ki je bila morda nekoč še kako resnična:

Na poročno noč se žena vleže v posteljo, mož pa stoji ob oknu in bulji v temo.

»Zakaj ne prideš k meni?« zanima ženo.

»Ne morem še,« ji odgovori mož.

»Povedali so mi, da na poročno noč vidiš ves svet lepši, zdaj pa čakam, da se bo to še meni zgodilo...«

Na srečo se je našla tudi takšna, ki je možakarje znala imeti za norca.

Povedali so mi zgodbo o nekem zidarju.

Pri eni taki je zidal. Nekoč je stopila k njemu in ga naskrivaj prijela za »jajca«. Bajje je bil možakar tako zmeden, da ji je od same sreče zastonj pozidal vso hišo. Naokoli pa je govoril, da je v tistem trenutku videl nebesa, ko se ga je dotaknila...

Rekla sem že, da so bili včasih pijanci veliko prekletstvo. Nekako je bilo tudi razumljivo. Gostilne so bile na vsakem koraku. Kmetije so bile praviloma prepisane na može. Pri odločanju o gospodarjenju žena ni imela nobene besede.

(Izjema so bile le tiste, ki so se kot vdove po sili razmer morale poročiti s hlapcem. Tu je bil položaj nekoliko drugačen.)

Tako na primer ni bilo nič nenavadnega, če se je žena skupaj z otroki ubijala z delom, mož pa je njihove sadove počasi znosil v gostilno in jih pretopil v pijačo. Velikokrat so šli od hiše zadnji repi, da so bili poplačani tovrstni užitki.

Lahko je bilo tudi drugače.

Prenekateri možak je bil tako skop, da ženi in otrokom ni privoščil niti beliča. Zgodilo se je celo to, da je žena morala prosjačiti za preživetje, on pa je, skoraj ob istem času, kupil travnik...

9.

Ljubezen je bila lahko tudi nekdam tako močna, da se je kar veliko moških in žensk raje odločilo za smrt, kot da bi živeli brez ljubljene osebe.

Benjamin je imel to smolo, da je znancu zaupal, da je njegova Katra že kupila kovtre za balo. Niti sanjalo se mu ni, da je ta čas dobila drugega. Edini izhod je zato videl v mrzlih valovih Sore...

Neizpolnjeno hrepenenje po ljubezni jih je gnalo, da so vzeli tudi štrik in se obesili.

(Mimogrede: v Žireh je bilo že od nekdam veliko samomorov, vendar tudi zaradi drugih vzrokov.)

10.

Seveda so mladi fantje in dekleta kljub delu našli še veliko časa za zabavo. Toda velikokrat so nastale težave...

Kajti Žirovci smo še danes znani po tem, da ne znamo ravno večje izkazovati svojih čustev...

Včasih so imeli ob vseh večjih praznikih v Žireh sejme. Na njih so prodajali tudi žirovske kruhke, ki so bili okrašeni z »bravčkom«. Ti so bili na kruhek pritrjeni z rožco. (Žirovski kruhki so bili narejeni na roko in po tem so se ločevali od loškega.)

Na teh bravčkih so bili napisani verzi, in če so fantje izbrali pravega, so z njim svojemu dekletu brez truda povedali vse! Preberite si nekaj najzanimivejših verzov:

*Tebe večno bom ljubila,
četudi te nikdar ne bom dobila!*

*Lepšega na svetu ni,
kakor je ljubezen.*

*Da se mi ne pokvari,
moram biti oprezen.*

*Fantič, čin, čin,
si grabežev sin,
ponoči v vas hodiš,
podnevi ležiš.*

*Okence zapirala bom,
rajši ostanem samica
kakor izgubljena devica.*

Med ljudmi so krožile tudi številne misli, ki so »namigovale« na »tisto«: Neki zakonski mož je takrat, ko je imel ženo tik pred porodom, govoril: »Jaz imam gorko peč, pa gor ne smem.« To je pomenilo: Babo že imam, babo, pa kaj, ko ni za nobeno rabo...

Možje so se s svojimi sposobnostmi zelo radi pohvalili drug pred drugim. Ko so nekoč stali pred gostilno in videli bika, ki so ga pripeljali h kravi, se je oglasil najbolj »sposoben« med njimi:

»Jest sn pa tuk dobr, de bi bil za cila Stara vas!« (Verjetno je želel povedati, da bi v enem popoldnevu zadovoljil vse ženske v Stari vasi, ha, ha!)

»Na plesu nedolžnost umira, s plesa umre!«

No, tudi iz tabora nasprotnega spola so kdaj poslali kakšno strupeno puščico:

»Ko bi možki rodil, pa da bi bil velik le kot cigaret, bi to naredil samo enkrat v življenju...«

Včasih je bilo v navadi, da so bili oklici trikrat.

Tisti rek, da če hočeš, da te opravljajo, se moraš ženiti, je nekdam močno veljal.

Največ govoric o novopečenem paru se je razneslo pri pletvi. Čenče, kot na primer: »Nič ni prida, saj isto cunjo rabi za po tleh kot za brisat posodo,« so imele zmeraj mlade.

Nekatere zaroke so se v tem času tudi razdrle. Posebno, če je kdo od bodočih zakoncev v tistem kratkem času spoznal bogatejšega...

Pripovedovali so mi tudi o svatih, ki so skupaj z ženinom in nevesto prišli pit h Katrniku. Stranišč, vsaj takih, kot jih poznamo danes, ni bilo, in nevesta se je šla olajšat za vogal. Svatje so jo videli in v en glas komentirali: »Poglejte jo, kako si je šla krancelj oscat!«

Fantje so zmeraj znali s primernimi besedami nakazati, kaj želijo od svojih deklet. Martin bi lahko rekel tudi drugače, bolj naravnost, toda z izbranimi besedami se je slišalo precej bolj vabljivo:

»Franče, če me imaš res kej rada, mi pa to tvoja lubezn tud skajž!«

Najbolj izviren žirovski pregovor (ki bi lahko še dandanašnji marsikomu prišel prav!) se glasi: »Agn, ret pa kače nisa za igrače!«

11.

Še beseda, dve o hrani.

Zelo me je presenetil podatek, da so bile mnoge ženske že pri sedemnajstih brez zob. Imele so sicer protezo, ki so si jo dale narediti v Idriji ali Škofji Loki.

Možje so dlje časa imeli svoje zobe, nekateri celo vse do zadnjega. Pri vsaki hiši so bile dobrote, kot na primer sladkor, strogo pod ključem.

Slišala sem, da je otroke večkrat zamikalo, da bi se prikradli do ključa in se napasli dobrot.

Nekoč se je enemu res posrečilo.

Na nesrečo se je omara prevrnila in razkrila njegov greh. Za kazen je moral tri dni klečati na polenu, nakar ga je oče še dodatno pretepel s pasom.

Zaklepali so tudi kruh, jabolka in suhe krljje.

Večina je marmelado prvič okusila med 2. svetovno vojno, ko so jo dobili na karte.

»Naša mama ni imela druge razvade kot sem ter tja skodelico pravega čaja. Joj, kako ga je skrivala pred očetom, ker se je bala, da bi jih zaradi tega slišala!« mi je zaupala Julka.

Prave kave pred 2. svetovno vojno še niso uradno poznali. Vedelo pa se je, da so jo nekatere dobivale od svojih mož iz Amerike.

Za take ženske, ki so »kafeturile«, so menili, da razmetavajo z denarjem in časom.

Vsak dan se je kuhala tudi »turščna župa«. Vsesplošno je bilo znano, da je po 18 obrokih te jedi nastopila nedelja.

V Žireh so si večkrat privoščili tudi riž. Zanimivo je, da je veljal za »ta boljšo« jed, saj so ga obilo tihotapili iz Italije.

Dedci so imeli v Žireh navado, da so vsako nedeljo hodili k Katrniku na golaž ali juho, potem so še malo popili in podebatirali.

Toda ob pustu je vsak malo boljši kmet peljal svojo ženo v gostilno k Županu, Bahaču, Katrniku. Enkrat na leto so se malo poveselili, popili kozarček ali dva in potem od spominov na ta dan še nekaj časa bolj sproščeno živeli...

Pri obedu je bila navada, da je največ (in seveda tudi prvi) dobil na krožnik gospodar.

Edino razkošje, ki je bilo namenjeno izključno ženskam, je bila kura, ki jo je porodnica dobila takoj po porodu. In še to le zato, da bi jo juha okrepila, da bi bila čim prej spet pripravljena za delo...

Nekateri, iz malo boljših družin, so imeli meso dvakrat na mizi: ob četrtkih in nedeljah.

Pred kosilom in po njem se je obvezno molilo. Zvečer tudi »roženvenc«.

Za glavno jed so marsikje imeli »krompir na žup«. Mleka so popili bolj malo, raje so imeli kislo mleko, ki se je še posebej prilgelo v popoldanskem času.

Kruh se je pekel vsak teden.

Zakaj, se boste vprašali, »vtikam« tudi hrano med ljubezenske zadeve.
Odgovor je zelo preprost: Zato, ker že od nekdaj velja, da gre skoraj vsaka ljubezen tudi skozi želodec, mar ne?!

12.

Povedala bi vam rada še pravljico, izvirno žirovsko, ki je nekdaj krožila med ljudmi.

Živel je oče, ki je imel svojega sina tako rad, da je zanj že vse vnaprej pripravil: posestvo, nevesto in tudi smrt.

Ko pride k sv. Petru, izbere najlepšo smrt – mlado, čvrsto in hitrih nog. Toda ko se vrne domov, z grozo v očeh vidi, kako mu smrt odnaša iz hiše sina.

»Izgini!« je kričal pretreseni oče.

»Nisem hotel, da prideš že zdaj!«

»Seveda si,« mu je mirno odgovorila smrt.

»Prav ti je, zakaj pa si me izbral, ko sem še mlada in lepa?!«

V pravljici so Žirovci našli jedro resnice: Nikoli preveč ne postiljaj svojim otrokom!

Prav je, da se sami postavijo na noge.

Seveda je v preteklosti po Žireh krožila še neka druga misel, ki se glasi:

»Otrok je materi pri srcu, očetu pa pri pazdac!«

Smisel te slednje so prav bridko občutili mnogi otroci...

Otrok je bilo toliko, kolikor jih je »Bog dal«. Zakonci so vedeli, da je bilo vsako izmikanje greh, zato so se otroci rojevali dobesedno vsako leto.

Za otroke se je tudi govorilo, da so »kazen božja«.

(Ta rek je slišati še danes!)

In zato sploh ni čudno, če so praviloma zelo grdo ravnali z njimi.

Moje sogovornice se ne spomnijo, da bi bile od svojih staršev deležne kakršnekoli nežnosti. Največ, kar je bilo, je bilo tisto znano strganje skled.

Ženske so rojevale vsako leto. Otroci so vmes umirali, in če je verjeti, so kakšnemu tudi pomagali na drugi svet.

Tako so vedeli povedati, da so pri neki hiši pokopali vsakega drugega otroka. Baje so ga »futrali« z nekakšno črno brozgo...

Velikokrat, ko je bil kakšen bolan, so starši govorili: »Upajmo, da ga bo Bog vzel k sebi.«

Znan je primer, ko je stara mama položila dojenčka k odprtemu oknu sredi zime.

Če je otrok preveč jokal, ga je kakšen udarec za zmeraj utišal...

Nekaterim je bilo celo v zadovoljstvo, če so imeli koga v nebesih. Za vsak primer...

Ta brezbriznost je bila, vsaj pri revežih, razumljiva, saj je, na primer, leta 1937 znašala občinska podpora za osem ljudi približno 50 kg »turšce«.

Koliko jo je šele bilo treba, da se je nasitilo 10, 15 ali celo 18 lačnih ust!

Trdi in brezsrčni so bili predvsem očetje. Materam se je po navadi milo storilo, ko so se morale za zmeraj posloviti od svojega otroka.

Tako so bile znane besede nekega kmeta, ki jih je namenil žalujoči materi:

»Kej se baš cmergala! Zvečer nastav didcu, pa ti ba novga naredu!«

Da so se bolehní otroci prebili skozi nežna otroška leta, je bil že pravi čudež. Starši so se po navadi ravnali po reku: Če je močnu, bo preživil, če je švoh, je pa itak bulš, da ga pobere!

Ob času poroda se je gospodar po navadi umaknil v hlev. Porodnici je prišla na pomoč babica. Pred njo jo je pazila kakšna soseda.

Kakšen bolj »kulturen« možak je celo sam »letal« po vasi za babico...

Skoraj vsaka žena je, če je bilo le kaj narobe, pri porodu umrla. Umrljivost je bila izredno velika. Moj sogovornik mi je pravil o svoji sosedi, od katere je babica znosila cele lavorje krvi, nazadnje je umrla. Osirotele otroke so si velikokrat med seboj razdelili sosedje. Zgodilo se je, da se kateri niso nikoli več videli in da so si postali popolni tužji... Nič nenavadnega ni bilo, če se je oče izognil dolžnostim tako, da jo je »podurhal« v Ameriko, otroke pa prepustil na milost in nemilost...

Otroke so že majhne dajali služiti.

»Star sem bil komaj pet let, ko sem že pasel krave,« sem prisluhnila žalostnemu glasu, ki me je popeljal več kot 70 let v preteklost.

»Doma nas je bilo 15, oče je bil pijanec, vse je zafural, mama se je matrala z nami, kakor je vedela in znala. Stara mama ji je še nagajala, namesto da bi ji pomagala. Oče nas je pretopal za vsako malenkost. Spominjam se, kako me je takole na jesen zeblo. Stopil sem v topel kravjak in se vsaj malo ogrel. Včasih sem k sebi stisnil tudi gospodarjevega otroka. Njegovi materi ni bilo dosti mar zanj. Ko je imela delo, ga je vrgla v razor in pozabila nanj...«

Ena od starejših deklet je praviloma morala ostati doma, da je bila za pestrno in tudi za gospodinjo.

Vsaka žena se je na porod sama pripravila, kakor je pač vedela in znala. Imele so po okoli 12 plenit in dve do tri majčke.

Otroka so takoj, ko je prišel na svet, umili v škafu. Nesli so ga tudi k studencu in ga splaknili pod ledeno mrzlo vodo. Nekateri so takšno knajpanje celo preživeli...

Za mater je bilo zelo hudo, če jo je otrok pri porodu raztrgal. Ne samo, da so ženske imele številne težave z mehurjem, uhajala jim je tudi maternica in povedali so mi, da so si jo morale nekatere ženske kar z roko porivati nazaj.

»Več let sem silno krvavela,« mi je ena takih nesrečnic opisovala svoje poslanstvo.

»Zadnji otrok je tehtal več kot pet kilogramov. Porod je trajal nekaj dni. Na koncu sem bila že čisto 'švoh'. Šele po vojni sem se drznila stopiti do doktorja Bernika. Poslal me je bolnišnico, da so me zašili in mi privezali maternico. Še dobro, da nisi umrla, mi je rekel zdravnik in zmajeval z glavo...«

Med majhnimi otroki so kosile številne bolezni. Najbolj pogosti sta bili davica in griža.

Dojenčki so spali najprej v košu in nato še v »kurniku«.

Tudi če je bil mož še tako dober in je ženi priskočil prej ali slej na pomoč, se v te, čisto ženske zadeve, ni nikoli vtikal. »Povedala sem že, da so bili otroci velikokrat tepeni. Zlasti očetje so se radi znašali nad njimi.

»Našega Tončija je stara mama tri dni imela pri sebi in ga zdravila. Tudi do nas, deklet, je bil oče surov,« ve povedati Pavla. Svojega očeta ni marala. Zato pa sta bili z mammo veliki prijateljici. Očeta je sovražila tudi zato, ker je mama morala biti tako odvisna od njega. Pred njo je vse zaklepal, kot bi bila tatica...

Spet druga mi je pripovedovala:

»Pri nas doma je bilo najprej osem otrok. Ko je oče postal vdovec, se je oženil z mojo mammo. Tudi on je bil tiste sorte, da se mu je dobro zdelo, če je kakšen otrok umrl, da je potem lahko hitro naredil drugega. Ni se hotel

umivati, niti ni dovolil, da bi to počela mama. Spominjam se, kako se ji je včasih gravžal. Spala sta v kamri in od tam se je vse slišalo, kadar je zahteval svoje pravice.

Najhuje je bilo, ko je mama rodila. Oče ni dovolil nobene potrate in to je pomenilo, da otroku ni privoščil niti plenice. Kar v pruštof ga zavijte, je ukazal. Če bo umazan, je zunaj dovolj vode, je godel in nergal. Le pipo je treba odpreti... Na začetku, ko sem bila majhna, smo bili v hiši otroci skupaj z majhnimi telički in prašički. Drug drugega smo greli, da nas ni zeblo... Mama je po vsakem porodu ležala le par dni. Potem jo je klicalo polje in delo. S seboj je prenašala pručko in na njej podojila, ko je otrok postal presiten.«

Neka druga žena mi je pripovedovala:

»Tudi moja mama se ni poročila iz ljubezni. Bojim se, da vse življenje ni vedela, kaj ta beseda sploh pomeni... Spominjam se, da je po vsakem porodu izgubila kakšen zob. Če so jo ti le preveč boleli, je nanj potresla sol in zob je izpadel kar sam od sebe.

Oče nas je velikokrat tudi pretepal. Za vsako malenkost smo morali klečati na polenu. Ali pa moliti roženvenc. Grd je bil do nas. Ko smo drug za drugim odhajali od hiše služiti, je stal na pragu in se smejal: Hvala bogu, je govoril, da bodo vsaj ena usta manj pri hiši...

Nobenemu ni rekel, naj pride kaj nazaj pogledat. Tudi ko je umrl, sem bila tam le zaradi lepšega. Nekaterih bratov in sester pa sploh ni bilo blizu. Na srečo sem jaz dobila dobrega moža, ki me je imel rad. Tudi poljubljala sva se. Da bi to počeli moji starši, nisem nikoli videla...«

Pa še ena pripoved:

»Pri nas doma nas je bilo deset. Kmetija je bila zelo velika, imeli smo celo 16 govedi. Trije bratje so umrli že dojenčki. Mama je za vsakim zelo jokala. Jesti smo imeli dovolj. Spominjam se, da so bratje, celo do vstopa v šolo, nosili le srajčke. Spodaj pa nič. Tudi jaz sem vzela vdovca. Njegova žena je prav tako kot mnoge druge umrla pri porodu. Nekakšna zastrupitev ali kaj. Imela sem že krepko čez trideset let, ko me je prišel snubit. Mama mi ga je zelo branila. Ne tišči v tisto hišo, saj vidiš, da ima najraje svojo mamo. Bila sem slepa in gluha za dobronamerne nasvete. Pozneje mi je bilo velikokrat žal, saj je bila tašča do mene zelo hudobna. Na vsakem koraku mi je nagajala. Ko sem bila po prvem porodu napol živa, mi ni hotela niti kosila skuhati. Mož je prišel zmatran iz gmajne in je rogovilil po kuhinji, ker ni bilo hrane. Tisti lenobi govori, sem slišala mamo, ko samo leži. Zbrala sem vse moči in se napol privlekla v kuhinjo. Medtem ko sem mu žgance postavljala na mizo, sem se sesedla. Če ne bi imela sreče, bi takrat izkrvavela... Toda prav nič se mu nisem smilila. Bi pa drugo dobil, mi je rekel, ko sem mu malo poočitala...

Otrok nisem nikoli crtala. Morali so iti delat skupaj z menoj.

Da bi jih vzela na kolena? A si ti neumna? Vsi bi mislili, da se mi je malo zmešalo...«

13.

Toda kljub žalostnim pripovedim so me nekateri prepričali, da so znali možje na poseben način izkazovati svojo ljubezen.

»Še zmeraj imam pred očmi, kako je oče vsako jutro, preden smo šli v nedeljo k maši, zavezal mami ruto pod brado. Gledala sta se v oči in vem, da sta se imela rada,« se je glasilo eno redkih, prijaznih pričevanj.

Drugi se spominja svojih staršev, kako sta šla vsako nedeljo po maši na obhod po njivah. Gledala sta, kako raste, kje bi bilo treba še kaj postoriti. Pogovarjala sta se o »strokovnih« temah in očitno je bilo, da je oče znal prislusniti tudi ženi...

14.

Ko se oziram nazaj in se spominjam vseh večerov in popoldnevov, ki sem jih preživela kot poslušalka, se bojim, da je bilo včasih življenje daleč od idile, o kakršni beremo v večernih povestih. Življenje je bilo kruto, boj za obstanek težak.

Ženske so zelo trpele. Ker niso imele lastnih sredstev, so morale molčati in prenašati vsakršno trpinčenje.

Možje so lahko počeli z njimi vse, kar se jim je zljubilo.

Toda če so imeli le malo vesti in vsaj kanček ljubezni, potem morda ni bilo tako hudo.

Upam si reči, da bi pri vseh mogočih in nemogočih spomenikih, ki jih postavljamo, še najbolj zaslužile svojega številne trpinčene žene, ki so še žive ali pa so že umrle. Zaradi vsega hudega, kar so morale preživeti.

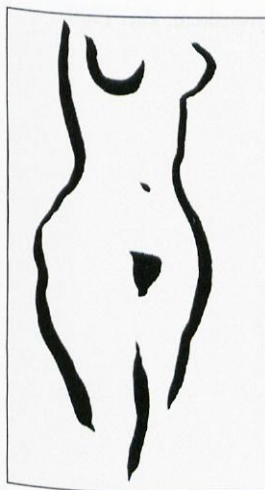
Zaradi gorja, ki je padlo na njihova ramena predvsem zato, ker so bile ženskega spola.

V svojem življenju so poznale le dolžnosti. Velikokrat sta bila krava ali pa kos njive več vredna kot one same.

Ko se je možem zahotelo, so se morale vleči in pomagati pri njihovem užitku.

Rojevale so otroke in jih pošiljale stran od sebe v letih, ko so bili še nebolgljeni. Tudi če se jim je trgalo srce, so morale biti neizprosne.

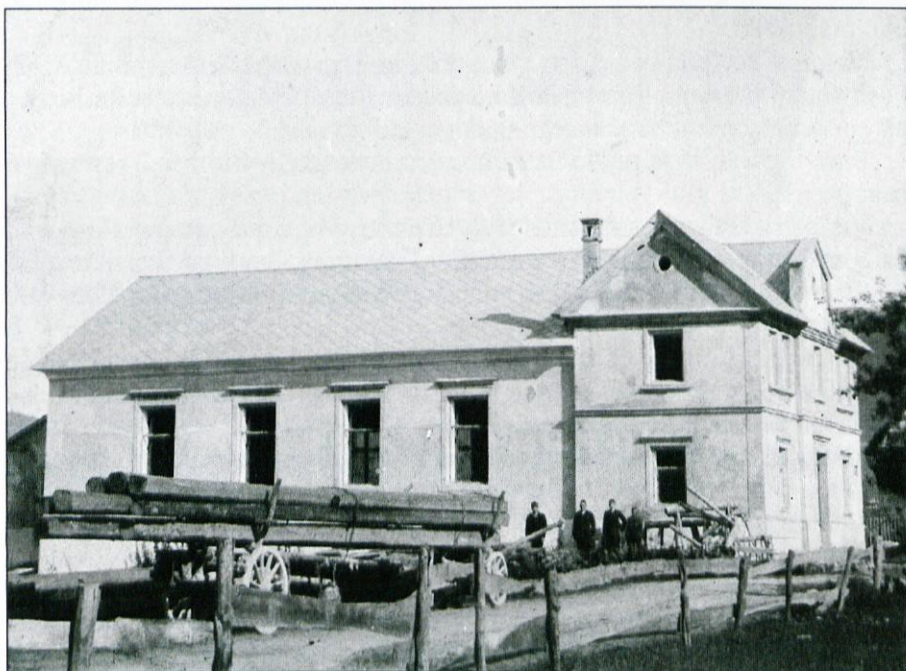
Nazadnje so umrle, shirane, bolne in zgarane. In le redkim možem se je zdelo vredno potočiti vsaj eno samo samcato solzo za njimi...

DONESKI H KULTURNOPOLITIČNI IN SOCIALNI ZGODOVINI ŽIROV

Žiri in Žirovci v letih 1848–1918

Rado Jan

Prvi sokolski dom na Slovenskem, Žiri 1908

Žirovci v »prekucniškem« letu 1848 in po njem

Slovensko zgodovino pisje posveča letos veliko pozornost znamenitim zgodovinskim obletnicam v stoletju med letoma **1848** in **1948**.

Nas bo v pričujočem zapisu zanimalo, kako sta se ti osmici, vključno z vmesnimi (**1868, 1898, 1908, 1918**), odrazili v žirovskem svetu v širšem in ožjem pomenu tega pojma. Začeli bomo kar z revolucionarnim letom **1848**.

»Žirovci, pravzaprav Dobračevci, so za prekucijo izvedeli, ko sta **Jerebcov Tonček** in **Gantarjev Frence** pripeljala cerngo iz Loke.«¹ (S cerngo so še naši starši poimenovali trajnejše /cerovne/ prehranske izdelke. Ti pa so bili: sol, sladkor laško olje, kava in poper. Cerngo sta izmenoma vozila dva

¹ Ustno izročilo iz vasi Dobračeva pri Žireh. Posredovalca: Vinko Eržen, Gantarjev Cene, z Dobračeve (1886–1858), in Ana Jan, roj. Erznožnik, sošolka omenjenega Eržena (1887–1979), prav tako z Dobračeve. Oba po svojih starših povedala zgodbo o tem, kdaj in po kom je vest o prekuciji na Dunaju prišla v vas. Oče Ane Jan, Matej Erznožnik, je bil rojen 1836, umrl 1911.

kmečka fanta iz vasi praviloma vsakih štirinajst dni. Naročila je bilo treba oddati vsako drugo nedeljo.²

V Ljubljano je vest o revoluciji prispela 16. marca. Policija je pozneje dognala, da je dobil prve vesti o revolucionarnih pridobitvah ravnatelj sladkorne rafinerije (Cukrarne. op. p.), Tržačan **Karel Kranc**, in si prvi zataknil v gumbnico kokardo narodne garde. Na policiji je veljal za republikanca. »Po sladkorni poti« bi utegnila priti vest tudi v Škofjo Loko, ker je **K. Kranc** te vesti raznašal po Ljubljani.³

Prinašalca te vesti na Dobračevo sta povedala, »da je na Dunaju preukcija, da so cesar zapodili prvega ministra in njegovega pajdaša in da bo zdaj prišla ven taka postava, po kateri bo posihmal vse graščinsko brez moči.«⁴

Kmetje, ki so ta pomladanski dan konec marca 1848 ravno trebili travnike, so se ob tej vesti na vso moč razveselili in bili v naslednjih tednih usmerjeni s prižnic v duhu navodil, ki jih je dr. **J. Bleiweis** razširjal po leta 1843 ustanovljenem tedniku **Kmetijske in rokodelske novice**. Širile pa so se tudi po prvem **Slovenskem cerkvenem časopisu** (1848) oz. **Zgodnji danici** (1849) ter Cigaletovi **Sloveniji** (1848–1850), prvem slovenskem političnem listu. (Verjetno je, da je župnišče naročilo le zavirajočo **Zgodnjo danico**.)

Prvi naročnik **Novic** pa je bil med še sto drugimi župniki in kaplani tudi žirovski župnik **Lavrencij Lap** (1843), za njim pa **Anton Grašič**, »fajmošter v Žireh« (1844–1849), ob njima še mežnar **Balant Albrecht**, učitelj v Žireh, ter **Janez Otrin**, kmetovalec na Barteljevi kmetiji v žirovski Novi vasi. Občasno sta bila naročnika po eno ali dve leti še kmetovalca **Andrej Lazar** in **Janez Seljak**.⁵ Še med službovanjem v Spodnji Idriji je naročal **Novice** tudi po letu 1845 avtor prvega iz Žirov v **Novice** poslanega članka, kaplan **Janez Krst. Tomše**.⁶

Zunaj žirovskega sveta je kot tukajšnji rojak v letih 1843–1845 naročal **Novice** tudi **Svetletov jurist** iz Jarčje Doline pri Žireh, **Jernej Sellak** (1789–1866). Mož se je med marčno revolucijo (1848/49) zapletel z gibanjem **Giovane Italia** (Mlado Italijo) – verjetno kot legitimistični avstrobirokrat. Zato je moral zapustiti javno službo. Postal je notar in kot »notar koval je rumenjake«. Ti bodo pol stoletja po njegovi smrti pozlatili oltarje žirovske cerkve.⁷

Območje med Vrsnikoma in Ledinami, vključno s tamkajšnjo ekspozituro žirovske fare, je brez naročnikov **Novic**, zato jih ni bralo, iz česar se da sklepati, da so občani iz teh vasi, zlasti iz obeh Vrsnikov, Kljuke, Razpotja in Ledin reagirali na dogodke drugače kot pravi Žirovci – dolinci, ker so brali bodi le šuntarske protigraščinske letake,⁸ ali še bolj verjetno sprejemali le po ljudskem glasu dospele vesti o naskoku kmetov na ižansko graščino Sonnegg. Od tod najbrž dvojnost v ravnanju enih in drugih. Ožje dolinski Žirovci so namreč leta 1848 župniku **A. Grašiču** in ne **Lavrenciju Lapu** prestavili in zgradili nov hlev, »ker je bil stari tikoma farovža«,⁹ medtem ko

2 Prav tam.

3 Dr. Josip Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1993, str. 658.

4 Prav tam.

5 Imena naročnikov Kmetijskih in rokodelskih novic (v nadaljnjem besedilu **Novice**) v letnikih 1843–1847.

6 J. T., **Novice**, 23. svečana 1848 (kaplan Janez Krstnik Tomše v Žireh).

7 Jernej Sellak, v: Primorski slovenski biografski leksikon (v nadaljnjem besedilu **PSBL**), str. 330.

8 Mihael Arko, Zgodovina Idrije, Gorica 1930, str. 60–65.

9 Kronika žirovske župnije (v nadaljnjem besedilu **KŽŽ**), prispevka J. Vidmarja na str. 3 in Franca Pokorna na str. 14.

so šli hribovci iz vasi, ki so danes v idrijski občini, pod vodstvom nekega **Kristana, Jurija Bogataja (Klukarja), Franca Ušeničnika in Antona Lapajnetaja (Cajnerja)** uničevati gruntne bukve v idrijski grad, meneč, da bo s tem, ko bodo uničene urbarialne listine in druga dokumentacija, graščinstva in škricarije za zmeraj konec.¹⁰ Da pa bi »šli kdaj Dobračevci ali Žirovci rogovilit v Idrijo, pa se v srenji ni nikdar govorilo.«¹¹ Povod in ne vzrok za pohod kmetov v Idrijo je bil idrijski okrajni (kantonalni) sodnik – birokrat **Matevž Pichs**.¹²

Na petek, 5. maja 1848, najkasneje pa 12. maja ob 9. uri so bile tudi v Žireh **pravolitve volilnih mož**.¹³

Glede na volilni zakon in število prebivalcev žirovske občine z 39 naselji – v obsegu, kot je veljal do 27. novembra leta 1918 – je imela občina Žiri formalno pravico do najmanj 6 volilnih mož, po enega na petsto prebivalcev. Pri 3400 prebivalcih bi jih morda lahko izvolili celo sedem – glede na to, da je najmanjša skupnost s 300 prebivalci lahko izvolila svojega moža.¹⁴ Volili so ustno in javno, lahko tudi pisno. Vsekakor pa ne tajno, ker je komisija vpisala v zapisnik, katerega moža je kdo volil.¹⁵ Najverjetneje so bile volitve v starem farovžu. (Volilo se je namreč po farah kot pravililnih enotah, zato ker so bile tu pri roki matične knjige za ugotavljanje volilne pravice.) Volilno pravico so imeli vsi moški, stari nad 24 let, če so se sami vzdrževali.¹⁶ Kdo vse in koliko mož je bilo dejansko v Žireh izvoljenih, najbrž ne bomo nikoli izvedeli, ker ne vemo, koliko volivcem so iz naslova nesamostojnosti odvzeli volilno pravico, pravililni material pa ni ohranjen.¹⁷ Volilni možje so nato najprej izvolili poslanca v »frankobrodski«, t.j. frankfurtski parlament. Iz notranjskega volilnega okrožja (brez Vrhnike) naj bi volivce zastopal notranjski veljak dr. pl. **Gold**, Nemeč po rodu. (Od 152 mož se je volitev udeležilo 147 mož, zanj pa je glasovalo 120 volivcev, za namestnika dr. Ulepiča pa 67.)¹⁸

Ze sredi junija so potem volilni možje volili poslance v dunajski državni zbor. Žirovske volivce je zastopal **Dolschein**,¹⁹ logaški poštni mojster **Matija Dolžan**. Volilna udeležba na Notranjskem je bila – razen v dveh občinah – dobra, celo najboljša, kar si je mogoče razlagati s tem, da je imelo prebivalstvo »nižje dajatve« in ne zgolj »religiozno kulturo«, zato pa še **nič politične**, kot poroča postojnski glavar.²⁰ Volili so tudi v kranjski deželni zbor in nazadnje, prvič v novejši slovenski zgodovini, leta 1850, tudi občinske može oz. občinske svete.

Kmetje so se najbolj zanimali za volitve v državni zbor na Dunaju, ker je bilo od tega zbora odvisno, kaj bo s kmečko odvezo in kakšna bo. (Med izvoljenimi volilnimi možmi in poslanci ni nobenega župnika oz. duhovnika, čemur se ni čuditi, ker v Cerkev, ki je bila sama organski del fevdalno-

10 Joško Humer, Goriški Slovenci v letu 1848, Primorska srečanja, 1957, str. 20–23.

11 Prav tam.

12 Prav tam, str. 65.

13 Vasilij Melik, Frankfurtske volitve, v: Zgodovinski časopis (v nadaljnjem besedilu ZČ), II–III, 1948–1949, str. 82.

14 Prav tam, str. 78.

15 Prav tam, str. 83.

16 Prav tam, str. 75.

17 Prav tam, str. 80.

18 Josip Apih, Slovenci in 1848. leto, Ljubljana 1888, str. 151. Glej tudi op. 13, str. 92.

19 Glej op. 8, str. 60 in op. 18, str. 105.

20 Bogo Grafenauer, Slovenski kmet v letu 1848, v: ZČ, II–III, 1948–1949, str. 14.

absolutističnega sistema, kmetje tedaj niso zaupali.²¹ Dokler glede vprašanja, kaj bo s kmečko odvezo, kmetje niso bili na čistem, se je tudi »po srenji govorilo, da bodo šli kmetje (iz Žirov) sami na Dunaj«,²² ko pa je 26-letni poslanec iz Šlezije, **Hans Kudlych**, 26. julija 1848 iznenadil poslance z naslednjim predlogom: »Odslej je **odpravljeno podložništvo z vsemi iz njega izvirajočimi pravicami in dolžnostmi s tem pridržkom, da se določi, je-li plačati zato odškodnino ali ne**«,²³ je bil po dolgotrajni razpravi dne 7. septembra 1848 sprejet s štirimi glasovi večine (148 : 152) **Zakon o odpravi podložništva z odškodnino**. Slovenski poslanci, tudi **M. Dolžan**, so razen treh vsi glasovali za predlog, da **odškodnino fevdalcem plača država**.²⁴ Usoda kmetov in s tem naroda je bila tako zapečatená. Z odškodnino so slovenski kmetje z 20 milijoni gld.²⁵ rekapitalizirali zemljiško veleposest, sebe pa osiromašili za celo stoletje. Po razglasitvi tega zakona s cesarjevim podpisom, torej po zavrnitvi predloga levice, je kmečka revolucionarnost, ki je nihče ni organizirano usmerjal (to bi lahko bile storile – glede na svobodo tiska – pri nas le Novice), pojenjala.

Urednik Novic pa je najlepše označen v **Slomškovem** pismu z besedami: »Tam, kjer stojite vi, se ni bati prekucij,« kajti »le po malem dobra trava rase.«²⁶

Kmetje so med letoma 1853 in 1873 morali odplačati eno tretjino vrednosti svoje hube, grunta oz. kmetije in v štiridesetih letih ali več še tretjino vrednosti v obliki deželne doklade k rednemu davku. Če sta bili obe dajatvi vzporedni, so tako kmetije prešle dokončno v last kmetov šele leta 1892/93.²⁷ Pri tem pa je žirovski župnik (morda tudi zato, ker se je bal, da bo tlaka povsem odpravljena) pohitel z nadgradnjo žirovskega farovža za potrebe kaplanov, ki so jih po letu 1848 začeli uvajati v pomoč župnikom po župnijah.²⁸ Nadgradnjo župnišča je izvedel novi župnik **Janez Majnik** (1803–1877). Tudi on je bil še v začetku leta 1848 kot »beneficiat v Idriji«²⁹ že tam naročnik Novic. V Žiri je prišel šele aprila leta 1849 in »ne po letu 1847«, kot trdi prof. **Jevnikar** v **Primorskem slovenskem biografskem leksikonu**.

Gornjo trditev o pospešeni gradnji župnišča postavljam na podlagi analogije z gradnjo ceste Idrija – Škofja Loka. Cesto so v naglici zgradili leta 1826/27 najbrž zato, ker zanesljiv vir govori o tem, da je bilo v obliki tlake ceste mogoče graditi le do leta 1830.³⁰ Poslej se je namreč gradnja cest reševala drugače, ker je bila cestna tlaka odpravljena. Kdaj je prenehalo desetinsko razmerje med žirovskim župniščem in podložniki, nisem mogel natanko ugotoviti. Ve pa se, da je bilo na Žirovskem kar 36 desetinskih kajž in razen ene desetine – nobenega (Liebermana) svobodnjaka.³¹ Najverjet-

21 Glej op. 13.

V notranjskem volilnem okraju je le ugledni župnik Vrtovec dobil tri glasove.

22 Glej op. 1.

23 Glej op. 18, str. 181.

24 Glej op. 18, str. 194.

25 Ferdo Gestrin, Vasilij Melik, Slovenska zgodovina 1813–1914, Ljubljana 1950, str. 70. Avtorja navajata vsoto 20 milijonov goldinarjev.

26 Dragotin Lončar, Bleiweis dr. Janez, v: Slovenski biografski leksikon (v nadaljnjem besedilu SBL), Ljubljana 1925–1932, str. 45.

27 Glej op. 25, str. 70, in Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.

28 Rokopis J. V. v KŽŽ, str. 2.

29 Martin Jevnikar, Janez Nep. Majnik, v: PSBL, str. 332.

30 Za ceste so po letu 1830 skrbeli kantonalni, kresijski in deželni cestni odbori. Kdaj pa je bila tlaka docela odpravljena, se ne ve. V načelu se je to zgodilo 7. septembra 1848 z Zakonom o odpravi podložništva.

31 Janko Polec, Svobodniki na Kranjskem, Glasnik slovenskega društva za Slovenijo, 1–4,

neje so bila ta razmerja razrešena šele z nastopom ustavne dobe, okrog leta 1864, ko naj bi bila vpeljana namesto desetine t.i. **bera**.³² Po letu 1861 so začeli znova delovati že leta 1849 provizorični, nato izvoljeni občinski sveti. Dejavnost le-teh je bila z obnovo absolutizma leta 1852 omejena z odpravo javnosti njihovega dela in redukcijo na predstojništva ter s podaljševanjem odborniških mandatov vse do leta 1861.³³ Leta 1855 dobi Cerkev s konkordatom še več pristojnosti nad šolo, zato vsebuje šolski program visok odstotek religioznih vsebin.³⁴ Župnik postane šolski nadzornik.³⁵

Med letoma 1852 in 1854 je bila v Žireh odprta **žandarmerijska postaja**, podrejena okr. žandarmerijskemu poveljstvu v Idriji.

Na predvečer iztekajočega se absolutizma (1857/58) in v času **Bleiweisovega** obiska v Žireh je krog žirovskih in okoliških ter drugih klerikov izdal dva zvezka (tečaja) **Slovenskega romarja** kot duhovniško vzporednico in nadomestilo sočasnim laičnim Bleiweisovim **Koledarčikom**. Soidejni oče teh Romarjev bi utegnil biti tudi **Peter Hicinger**, tudi **Hitzinger** ali **Izinger** (1812–1867), Tržičan nemškega rodu, zelo prizadeven zbiralec gradiva in pisec prispevkov za zgodovino Kranjske, pristaš avtohtonistične teorije o etnogenezi Slovencev, kot npr. **Davorin Trstenjak**. **Hicinger** je kot podlipski lokalni kurat (1847–1859) publiciral v Novicah v rubriki **Zgodovinske reči**. Bil je sodelavec **Zgodovinskega društva za Kranjsko (Historischer Verein für Krain)**. Domnevam, da je za sodelovanje pridobil tudi žirovskega kaplana **Jerneja Lenčka** (1827–1861) in mu med drugim kot član tega društva pomagal do objave njegove »žirovske bibliografije«, tj. objave **seznama knjig, najdenih v »hriboviti okolici Žirov«**.³⁶

Mogoče je bil prav natis dveh almanahov med razlogi, da je **Bleiweis** v Žiri sploh prišel, čeprav ga sam motivira s tem, da sta z Janezom Majnikom »sošolca in prijatelja«.³⁷ **Bleiweis** je, kot se še danes bolj slabo ve, vse do leta 1856 veljal pri ljubljanski policiji za **prikritega liberalca**, zato mu leta 1848 niso zaupali uredništva **Laibacher Tagesblatta** (1848), ki ga je želel urejati hkrati z Novicami, da bi tako vplival na celoto reševanja kranjsko-slovenskih vprašanj. Ni izključeno, da je bila tudi to vsebina njenih zaupnih pogovorov. Po vrnitvi v Ljubljano je namreč svoje junijsko potopisno pisanje **Iz Ljubljane do Žirov** sklenil z besedami: »Če kdo morebiti želi zvedeti, k d o je to pisal, ker bi morebiti pisatelja kam z a t o ž i l, mu odkritoserčno povem (čeravno sicer nikoli ne podpisujem svojega imena), da pisatelj teh verstic je – vrednik 'Novic' sam.«³⁸ O tem odnosu, skozi katerega se reflektira tudi župnik **Janez Majnik**, bomo še pisali. Danes zapišimo le sklepne verze, ki jih je **Majnik** naslovil dr. **J. Bleiweisu** v svojem pismu, potem ko je bil

1936. (V postojnski kresiji je bilo leta 1767 vsega 89 svobodnikov, od teh pa nikogar v župniji Žiri. Bila pa je v župniji Žiri »osvobojena« ena desetina, v lasti Janeza Štefana Bogataja.

Pavle Blaznik, Škofja Loka in loško gospostvo 973–1973, Škofja Loka 1973, str. 344. Avtor navaja, da je v žirovski fari skupaj 36 desetinskih kajž, od tega samo v Žireh v sklopu vasi 15 in 11 na Ledinici, cerkvi na Dobračevi pa pripada 7 kajž idr.

32 Verjetno je bila po odpravi desetinskih razmerij v zameno za ta razmerja vpeljana bera.

33 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.

34 Prav tam.

35 Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, I–III, Ljubljana 1963–1966.

36 Glej Hicinger, tudi Hitzinger, Peter v: SBL I, str. 323. Možno je tudi, da se je Jernej Lenček direktno odzval na anketo Historičnega društva za Kranjsko (Historische Verein für Krain).

37 Bleiweis se pohvalno izrazi o obeh almanahih in verjetno spodbuja Lenčka k sodelovanju pri Novicah.

38 Vir bomo navedli pri razširjeni obravnavi tega vprašanja.

Bleiweis kar v treh slovenskih okrajih hkrati izvoljen v prvi kranjski deželni zbor – kot parlament dežele, ki je po letu 1848 veljala za edino slovensko deželo v avstrijskem cesarstvu:

*Prej Triglava razdrobila
grozovita strela bo,
ko Slovenja pozabila,
kar si storil Ti za njo!*

*V Žireh, 3. aprila 1861.
Tvoj zvesti in hvaležni prijatelj Majnik Janez³⁹*

V neobjavljenem delu pisma **Majnik** uporabi sintagmo »slovenski narod«. Izraz »**Slovenja**« pa je prvič uporabil za široko javnost že **Jovan Vesel Koseski** (1844) v Novicah, pojem »Societas slovenica« (Slovenska družba) pa sicer že leta 1810 profesor na stolici za slovenski jezik v Gradcu **Janez Nepomuk Primic** (1785–1823). Citirani verzi so vsekakor prevzeti od **Koseskega**. Zdi pa se, da je **Bleiweis** vendarle vplival na **Majnika**, da so v Žireh začeli reševati aktualna vprašanja iz **Bleiweisovega trojčka**: cerkev, šola in, seve, namesto sodniške – občinska pisarnica, čeprav se ta v potopisu **Iz Ljubljane do Žirov** ne omenja.⁴⁰

»Doba brstenja in cvetja«, tudi v Žireh

Šestdeseta leta kot »doba brstenja in cvetja« (dr. **Ivan Prijatelj**) so razodela vso v letih 1848/49 sproščeno in zatrto socialno in narodno energijo. Na deželni ravni je tedaj med drugim nastalo v letu 1863 ob ljubljanski (1861) in drugih narodnih čitalnicah telovadno društvo **Južni sokol**, komaj leto dni po ustanovitvi **Češkega sokola**.⁴¹ Leta 1864 so ustanovili kot zadnji slovanski narod **Slovensko matico**, 1866 **Dramatično društvo** in 1869, tik pred **vižmarskim taborom**, natisnili prvi slovenski dnevnik **Slovenski narod**.

Žirovci pa so v tej dobi dobili šolsko stavbo. Odkupiti so jo morali za 3501 fl. od deželnega odbora (1864)⁴² kot nekdanjo last leta 1803 sekulariziranega loškega gospostva.⁴³ Šolski pouk se je začel postopoma konsolidarizirati (1865), kraj je dobil izprašanega učitelja **Janeza Pokorna** (1867) in že dve leti pozneje na osnovi liberalnega šolskega zakona (1869) od države, tj. c. kr. davkarije v Idriji, nagrajevane učitelje (1869).⁴⁴

Najpozneje leta 1867 so izvolili skladno z novim zakonom o občinah prvega župana ustavne dobe – dvojnega kmeta **Franceta Blažiča**, **Županovega Franceta** (1834–1888) z Dobračeve. Pri Županu pa se je reklo, »že odkar se pomni«.⁴⁵

K ustanovitvi **Slovenske matice** (1864) je pristopil najprej kot navadni, leta 1871 pa kot ustanovni član tudi župnik **Janez Majnik**.⁴⁶ Ob njem je bil

39 Pismo Janeza Majnika Bleiweisu v zapuščini J. Bleiweisa v NUK, Ms. 876, III/10. Ljubenzivo mi ga je posredovala ga. Beba Jenčič, kustosinja iz Gorenjskega muzeja v Kranju.

40 Bleiweis se je mudil v Žireh verjetno med 21. in 23. junijem 1858, potopis *Iz Ljubljane do Žirov* pa je v dveh nadaljevanjih objavil v Novicah 26. junija in 7. julija 1858.

41 Ivan Prijatelj, Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina II, Ljubljana 1956.

42 Kronika Osnovne šole Žiri (v nadaljnjem besedilu KOŠŽ).

43 Pavle Blaznik, glej op. 31 (zaključno poglavje).

44 KOŠŽ, šolsko leto 1868/69.

45 KOŠŽ, 1869–1870.

46 Koledarji Slovenske matice 1866–1877.

član tudi vsakokratni kaplan in celo cerkovnik **Tomaž Frölich**, kot kramar (1870) in kupčevalec (1874). Iz širšega žirovskega okoliša je k Slovenski matici pristopil en sam član – **Matija Kavčič**, kmečki sin, iz Zavratca.⁴⁷

Za primerjavo z Žirmi vzemimo **Črni Vrh nad Idrijo**. Tam so že 1876 ustanovili bralno društvo; v njem je bilo kar 12 članov **Slovenske matice**. V Žireh pa je bil zunaj cerkvenega kroga le en sam naročnik.⁴⁸

Število naročnikov knjig **Družbe sv. Mohorja** se je povzpelo pod **Majnikovim** župnikovanjem od dveh v letu 1851 na dvanajst v letu 1868. Med njimi je tudi Žirovka **Marija Kopše** kot edina ženska. To leto je **J. Vidmar** objavil v **Koledarju Mohorjeve družbe** esej z naslovom **Narod in domovina**. Spis je dosegel ljudi pred vseslovenskim taborom v Vižmarjih. Razcepa v narodnem gibanju tedaj še ni čutili.

Na žirovski šoli se je »mesca novembra 1869 ustanovila tudi po skerbi učiteljevi Šolska bukvarnica, preskerbela se je tudi za bukve potrebna omara...«⁴⁹

Dobrih pet let pozneje, leta 1875, so Žiri dobile **pošto in poštarja**.

Zaradi šolskega vprašanja je nastal v tem času v slovenskem narodnem gibanju **razcep**. Trajal je vse do leta 1876, ko se je začela **doba slogaštva**, ki se na svojstven način odraža tudi v Žireh.

Ta obnovljena slogaška doba je v Žireh rodila prvo ne povsem laično, pa vendar civilno, nepolitično **Bralno društvo v Žireh** (1880).⁵⁰ Predlagatelj družstvenih pravil sta na osnovi **zakona o združevanju** iz leta 1867 žirovski župnik **Josip Vidmar** (1837–1911), doma iz Rovt, ki je po smrti **Janeza Majnika** leta 1877 prišel v Žiri, in kaplan **Janez Aljančič**, Meršlinarjev iz Bistrice pri Trziču. V Žiri je prišel leta 1880.⁵¹ Društvo je torej začelo delovati v času konservativnega **Taaffejevega režima**.

To društvo pa ni moglo bogsigavedi kako zaživeti, saj je že 26. julija 1881 občino prizadela velika nesreča. Pogorela je vsa zgornja Dobračeva s cerkvijo in uro vred,⁵² hkrati pa je župnik začel rekonstrukcijo ostrešja na velikanski stavbi starega župnišča, ker je »striženje rušta« zaradi napačnih vezav pretilo z nevarnostjo, da se vsa stavba poruši. V tem času je župnik nič kriv resignirano zapisal v župnijsko kroniko: »Takrat so se pokazali Žirovci, da so zares sirovci, strašno so zabavljali čez župnika in prispevke popolnoma odrekli.«⁵³ Rekonstrukcija ostrešja je brez vezav v pritličju po župnikovem pričevanju terjala več kot 4000 fl. Popravila stare cerkve (1861),⁵⁴ prenos pokopališča iz močvirnatih in pretesnih Žirov na sončno Dobračevo, odkup zemljišča za cerkev in nadaljnje širitve okrog cerkve in pokopališča z mrtvašnico ter obzidjem pa nabava novih zvonov za podružnično cerkev na Dobračevi idr. govori v prid temu, da so se Žirovci desetletja največ ukvarjali z gradnjo cerkveno-komunalne infrastruk-

47 Prav tam, 1870 in 1874.

48 Prav tam.

49 Prav tam, 1878.

50 Izvirna Pravila Bralnega društva Žiri, vložena pri Deželnem odboru dežele Kranjske in potrjena od tega odbora s podpismi predlagatelj, župnika Josipa Vidmarja in kaplana Janeza Aljančiča. Ta originalni izvod pravil je vpisan pod št. 212 kot Leseverein Sairach, S. 34 in ga hrani Arhiv Republike Slovenije (v nadaljnjem besedilu ARS), fotokopijo pa avtor. Pravila Bralnega društva Žiri, ki so bila objavljena v ŽO 2, 1980/81, pa so kot čistopis (brez podpisov predlagatelj) visela na steni v gostilni pri Tomažu Nagliču, županu v Žireh.

51 KŽŽ, str. 15.

52 Ljudsko izročilo Dobračeve, hišna in vaška kronika Ivana Potočnika oz. Novice, 1881, ter Zgodnja danica, 1881.

53 KŽŽ, str. 4.

54 Prav tam.

ture⁵⁵ in v drugi polovici stoletja še z odplačevanjem odškodnine za svojo posest. Ko grunti še niso bili odplačani, je marsikje že pel boben. Pel je tudi v primeru, če kmet ni bil sposoben odplačevati odškodnine, kot trdita tudi zgodovinarja **Ferdo Gestrin** in **Vasilij Melik**.

Gospodarsko stanje in prva društva

S to oceno soglaša tudi misel, ki jo je zapisal leta 1889 **Leopold Božič** (1837–1922): »Ljudsko materialno stanje je srednje; je pa tudi **veliko revnih ljudi – gostačev**. (Podčrtal av.) Vzrok... je pomanjkanje orne zemlje in majhnega pridelka sploh, potem slabi promet in pomanjkanje industrijalnih podjetij.«⁵⁶

Logaško upravno glavarstvo je sicer že pet let pred Božičevim gornjim zapisom, 14. 4. 1884, posredovalo vsem devetim županstvom »jeden izkas osnovnih pravil za obrtne zadruge, bolniške blagajnice, združne razsodniške odbore in za pomočniške zборе«,⁵⁷ toda v Žireh tedaj še ni bilo toliko obrtnikov, da bi lahko to pobudo uresničili. Da je postala stvarnost, je moralo preteči še četrto stoletje.

Na laični žirovski kulturni razvoj je najbolj odločilno vplival **nastanek obrti in obrtniško-podjetniškega sloja**. Ta bi lahko začel nastajati že po letu 1859, ko je **novi obrtni zakon** odpravil cehovske privilegije in razglasil **obratno svobodo**. Ta zakon je tam, kjer je kvalificirana obrt že obstajala, povzročil škodo pravim obrtnikom, drugod (kot npr. v Žireh, kjer je vse do konca šestdesetih let živela le domača patriarhalna obrt z zgolj tistimi poklici, ki so jih imele pravico imeti že nekdanje županije ter predmarčne in pomarčne občine) pa je ta zakon omogočal **razcvet obrti**.⁵⁸ Seve pa je bil ta razcvet zelo počasen. Avtor članka v že omenjenem almanahu pravi, »da se ljudstvo razun kmetovanja peča z rokodelstvom in ženske narede veliko čipk«, ⁵⁹ ne pove pa, s katerimi obrtni se peča. Pisec se je potrudil zbrati podatke in ugotovil, da je v Žireh nastalo med letoma 1868 in 1880 vsaj **deset novih obrti in obrtnikov**, ki jih prejšnja doba, kot kaže, ni poznala. Med njimi je ob kramarju in barvarju še najzanimivejša sedmerica: usnjar, žebjar, čevljar, zidar, »pekarica«, poštar in krčmarica,⁶⁰ omenja pa se tudi kovač, ki so jih, kot npr. čevljarje, mesarje in krčmarje, lahko imeli že pred letom 1848 oz. že v 18. st. in prej.

Zelo hudo pa je zlasti z neposrednimi viri za osemdeseta leta, medtem ko v devetdesetih lahko ugotavljamo zlasti porast čevljarjskih mojstrov, pomočnikov in vajencev ter drugih obrti. Zaradi hude socialne stiske je oblast celo omilila Zakon o obrtništvu (1883).⁶¹

Kako huda je bila revščina, nam najlepše dokazuje zapis o zimskem tromesečnem tečaju klekljanja leta 1883. Kronist je tedaj zapisal: ...»slavni deželni odbor je občini 80 fl. podpore dovolil v ta namen, zato so se pa dekleta poprijela klekljanja in niso hotele več v delovno šolo hoditi«. Zaradi klekljanja, ugotavlja pisec, je bilo »šolsko obiskovanje silno neredno. Vse je kleklalo fantje in deklice.« Ni pa se nadučitelj potrudil zapisati imena te

55 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.

56 Logaško okrajno glavarstvo, Logatec 1889, str. 102.

57 ARS, Dopis logaškega glavarstva županstvu v Žireh, št 4804. (Fotokopijo hrani avtor.)

58 Zgodovina Slovencev, Ljubljana 1979.

59 Glej op. 56.

60 Naslove teh novepečenih obrtnikov bomo objavili v posebnem prispevku.

61 Glej op. 25.

žene, morda **Ivanke Ferjančič (?)**, ki je Žirem prinesla iz Idrije več dobrega, kot si lahko danes predstavljamo.⁶²

V osemdesetih letih je nataliteta začela strmo naraščati. Leta 1817 je bilo npr. le sedem porok, leta 1834 že 14, leta 1881 pa se je npr. rodilo kar 81 otrok. Prehraniti je bilo treba vedno več ust, zato je bilo čipkanje za kraj odločilnega pomena.

Na prehodu v devetdeseta leta se je število ljudi, zaposlenih z obrtnimi dejavnostmi, zelo povečalo. Pojavljajo se številni novi poklici, ki jih v sedemdesetih in v začetku osemdesetih še ni zaznati. To so predvsem mizarji, krojači, sedlarji, podobar in celo bukvovez – poklici, ki zagotavljajo potrebe po višjem družinskem in osebnem standardu.⁶³

Vsa mladina je postala pismena, pojavile so se nove kulturne potrebe in zahteve. Zdaj, ko je bilo kaj varovati pred požari, ko so hiše postale zidane in ne več s slamo krite, so začeli premoženje varovati tudi z vaškimi nočnimi čuvaji. Ni sicer izključeno, da so jih imeli že vsaj po letu 1824, ko je izšel požarni red z naslovom **Ognj gasitni navod ali naredbanje ognj gasiti**⁶⁴, zanesljivo pa po letu 1889, ki šteje kot ustanovno leto **Prostovoljne gasilske deželne brambe v Žireh**, kot je v seznamu društev pri deželni vladi v nemškem jeziku registrirana tudi žirovska požarna bramba, ki pa, kot vse kaže, ni bila ustanovljena povsem prostovoljno, marveč »vsled ukaza vis.(okega) deželnega odbora Krajskega«, z dne 3. maja 1889, št. 1774.⁶⁵

Zato podatek o ustanovitvi gasilskega društva v Žireh, ki ga kronika tega društva postavlja v leto 1889, ni točen.

Vprašanje ima svojo predzgodovino. Postavo od 15. septembra 1881, zadevajočo **RED O POŽARNEJ POLICIJI** za Vojvodino Kranjsko brez Ljubljane z dodatkom Načrt(a) pravil in službenega reda za odbore prostovoljnih požarnih straž v obeh deželnih jezikih, je občinski odbor obravnaval že leta 1884 (in ne 1844, kot je pomotoma zapisano v sejnem zapisniku) in tedaj sprejel sklep, da bo tej Postavi (zakonu, op. pis.) zadostil s tem, da bo dohodnino »peterih sejmov« namenil za nabavo »brizgalnice in gasilnega orodja«, hkrati ko bo organiziral nočne čuvaje.⁶⁶

Iz akta v arhivu GD Žiri pa je razvidno, da je na ponoven »ukaz deželnega odbora z dne 3. maja 1889 občinski odbor zopet razpravljal 21. maja 1889, ko je po glasovanju 9 : 9 izločil glasove dveh odstotnih in treh odbornikov iz oddaljenih podobčin Vrh in Ledine ter sklenil z veljavno večino 9 : 4, da se »brizgalnica in gasilno orodje« nabavi. Nočno požarno službo pa uredi »po hišnih številkah«.

Zaradi tega lahko trdimo, da je bila leta 1889 ustanovljena le »deželna protipožarna bramba«, društvo pa šele v letu 1892, saj na seznamu članov gasilskega društva Žiri ni nikogar, ki bi v društvo vstopil pred letom 1892. Zato se strinjam z **I. Potočnikom**, ki sicer trdi, da je »društvo ustanovila občina in to nekaj po letu 1890«. ⁶⁷

Za vsa doslej obravnavana društva (**Bralno in Gasilsko v Žireh**), pa tudi za **Marijino družbo** (1898) velja, da stoji za njimi Cerkev ali občina. Tudi

62 KOŠŽ, 1882/83.

Mihael Arko, Zgodovina Idrije, Gorica 1930.

63 Navedeni podatki so iz poročne knjige žirovske župnije od 1817. leta dalje ter iz Toneta Enika Odlomkov iz hišne kronike, v: ŽO 2, 1980/81.

64 Gasilstvo, Enciklopedija Slovenije 3, Ljubljana 1989.

65 Zapisnik seje občinskega odbora št. 243 z dne 21. maja 1889; hrani ga Arhiv Gasilskega društva v Žireh, fotokopijo pa avtor.

66 Prav tam.

67 Ivan Potočnik, Iz Kronike PGD na Dobračevi 1901–1931, v: ŽO 3, 1981, str. 113 in 116.

Pevsko društvo Sora (1898) bi utegnilo biti v zvezi z **Marijino družbo** in **župniščem** oz. napovedanim obiskom škofa **A. B. Jegliča** v žirovski fari v letu 1899. (Kdo je vložil društvena pravila pri deželni vladi 26. junija 1898, odobrena 14. julija 1898, ni moč ugotoviti.⁶⁸)

Šolo sta si župnik **J. Majnik** in **J. Vidmar**, ne glede na to, da jo je odkupila svetna oblast, »srenja«, kar je prvotnejši izraz za poznejšo »občino«, še kar naprej lastila kot »farno šolo«. Župnik **Majnik** je leta 1870 postal celo predsednik **Krajnega šolskega sveta**.

Za **Bralno društvo Žiri** bi lahko rekli, da je nastalo kot nepolitično v času prvih znamenj političnosti. Medtem pa nastaneta **Bralno društvo** (1900) in **Gasilsko društvo na Dobračevi** (1902) iz povsem laične, če že ne popolnoma narodnjaško-liberalne pobude, kar velja tudi za **Pevsko društvo Dobračeva** (1903), ki je delovalo v okviru Bralnega društva na Dobračevi kot samostojni osebek.

S smrtjo posestnika in župana **Tomaža Nagliča** (14. 12. 1832–20. 3. 1887) in po županovanju kupčevalca podžupana **Jakoba Kavčiča** (1848–1938) v letih 1889–1892 se iz ožjih Žirov županstvo preseli kar za dvajset let v Novo vas. Leta 1892 postane župan kmet in gostilničar **Anton Sedej, Kamšek** (1835–1900), občinski odbornik že v letih 1888–1892, ponovno izvoljen za župana leta 1896, umre ta »imeniten mož«⁶⁹ leta 1900, ko ga spet nasledi že tretji, če ne četrti liberalni župan, posestnik in trgovec **Anton Kopač, Pavlinov** (1852–1925) iz Nove vasi. Slednji županuje do leta 1908, ko na predzadnjih predprvosvetovnovojnih volitvah izvolijo za župana **Franca Primožiča, Brcka** (1870–1954), kmeta in mizarja iz Nove vasi, ki zaključí z letom 1911 **predvojno liberalno obdobje**.

V tem obdobju je nastala cela vrsta društev in organizacij s sedeži v vaseh: Dobračeva, Stara vas in Nova vas. Zato ni čudno, če so nam naši starši in njihovi sodobniki govorili, da so bile v tem času med letoma 1902 in 1912 stare Žiri čez vodo »klerikalne« in vse, kar je »tostran vode«, tj. na desnem bregu Sore, »liberalno«. O tem pričuje tudi **Ivan Potočnik**, ne odgovori pa na vprašanja, kako in zakaj je takšno gledanje nastalo.

Samo zaradi vode prav gotovo ne!

Dokument, s katerim razpolagam, priča, da je imelo **Bralno društvo na Dobračevi** ustanovni občni zbor, na katerem je sprejelo pravila in izvolilo »osnovalni odbor«, 28. decembra 1900. Predsednik osnovalnega odbora je bil **Josip Žakelj**, čevljarški mojster, tajnik **Janez Kopač**, blagajnik pa **Janez Jež, Tomincov**. Člana odbora pa sta bila še **France Blažič, Županov**, in **Jakob Burnik**, čevljarški mojster z Dobračeve. Predsedstvo deželnega odbora je pravila odobrilo 15. marca 1901. »Sedež društva,« je zapisano v pravilih, »je v vasi Dobračeva« (brez navedbe hišne številke).⁷⁰

V krogu tega društva se je kaj hitro porodila ideja o potrebi **gasilskega društva**. Tega so ustanovili že naslednje leto (1902). Društvena pravila niso na voljo. Zato nam je tu v veliko pomoč hišna in krajevna kronika **Ivana Potočnika**, ki je vprašanja, ki zadevajo Gasilsko društvo Dobračeva, kar dobro raziskal. Tisto, kar dobračevske in novovaške društvopolitične osebkke loči od ožje žirovskih, je, da so, čeprav na osnovi istega zakona o združevanju, prva vsa nastala zanesljivo iz laične pobude, tj. izvoljena so bila

68 Pravila Pevskega društva Sora brez navedbe predlagateljev ali spremnega dopisa. Možno je tudi, da je pobuda prišla od Bralnega ali Gasilskega društva Žiri. Fotokopijo hrani avtor.

69 Za »imenitneža« ga imenuje Ivan Potočnik v razgovoru s Francem Kavčičem, Kamškom, v: ŽO 16, 1990.

70 ARS pod registrsko št. 1042 v Katastru društev in organizacij, original Pravil Bralnega društva na Dobračevi. Fotokopijo hrani avtor.

od članstva, medtem ko vsaj za Bralno društvo v Žireh to ni moč trditi. Samoraslo nastalo in vse do ustanovitve **Sokola** najbolj kulturno ustvarjalno pa je **Pevsko društvo Dobračeva** (1903).⁷¹ Če k temu dodamo še **Čebelarsko društvo** (1905)⁷² in ustanovitev **godbe na pihala pri žirovskem gasilskem društvu** (1906–1910),⁷³ je seznam društev, ki so nastala pred prvo svetovno vojno oz. pred nastankom samostojne jugoslovanske države, izčrpan. Seve pa moramo upoštevati, da je znotraj samostojnega **TD Sokol v Žireh** (1907) delovala od leta 1910 tudi **podružnica idrijske Družbe sv. Cirila in Metoda**,⁷⁴ v okviru **Katoliškega izobraževalnega društva na Dobračevi** (1908) pa najprej **Telovadni odsek** (1908), po letu 1909 pa **Telovadni odsek Orel** (1909).⁷⁵

Ob katoliških izobraževalnih društvih so po razkolu leta 1895 delovali namesto **Družbe sv. Cirila in Metoda** odseki **Svete vojske**. Pred prvo svetovno vojno ga v Žireh nisem zasledil.

Za boljše razumevanje celotnega procesa pa je seve treba upoštevati nastanek političnih strank po »ločitvi duhov«, ko se je dotlej enotna **Narodna stranka** pod vplivom **Mahničevih** idej razklala v **Katoliško (klerikalno) stranko** (1892) in **Narodno (liberalno) stranko** (1894), imenovano tudi »napredna«. Že leta 1896 pa se jima je pridružila še stranka slovenskega delavstva, **Jugoslovanska socialdemokratska stranka**. Vse te stranke so imele tudi svoje ločine. Klerikalna v **Krekovem krščansko socialnem gibanju** (1897/98) oz. **Krščanskosocialni zvezi; mladini** v liberalni stranki so v odporu zoper **starine** začeli od konca devetdesetih let dalje zaradi nezadovoljstva s staro liberalno gospodarsko politiko, ki jo je **Krekova** nadkriljevala, razvijati po letu 1900 t.i. **narodnoradikalno mladinsko smer**, socialdemokrati pa so imeli občasno reformistično frakcijo v gibanju **Naprej Antona Kristana** in v **masarikovcih** z glasilom **Naši zapiski**. Poganjki vsega tega so najprej zrasli v **Idriji** in se od tam po sodnem in davčnem okraju iz »drugega mesta na Kranjskem«⁷⁶ širili v idrijsko obrobje – tako da je prve znake diferenciacije čutiti v Žireh že vsaj v drugi polovici devetdesetih let. Tedaj se v Idriji vse bolj uspešno uveljavljajo liberalci, njih največje dejanje pa je vsekakor **prva slovenska realka na slovenskem podeželju**.⁷⁷

Ali od tam prihajajo tudi vplivi prvega **krščanskosocialnega društva** (1893) na Slovenskem? Po prelomu desetletja, ko začne na Idrijskem nastajati socialdemokracija in se po letu 1902 tam začne uveljavljati **Anton Kristan** (1881–1930), urednik polmesečnika in političnega društva **Naprej** (1903–1911), organizator delavstva in snovalec zadrug, konzumov itd. pa še založnik in pisec socialistične literature, se tudi v Žireh primejo socialistični vplivi in najdejo tu svoje nosilce in zaveznike.

Iz teh nastane v pozni jeseni, 7. decembra 1906, **Okrajna organizacija JSDS**,⁷⁸ v letu 1907 po združitvi v **Idrijsko okrajno organizacijo** pa **Krajna**

71 Nastanek, nosilce programa in dejavnost Pevskega društva Dobračeva obravnavam v posebni razpravi.

72 O Čebelarskem društvu Žiri sem našel doslej samo vest o njegovi ustanovitvi poleti 1905 v Slovenskem narodu.

73 Glede žirovske godbe se navajata dve letnici, in sicer: leto 1906 in leto 1910. Najverjetneje so začeli godbeniki vaditi leta 1906, pravila pa so vložili leta 1910.

74 Družba sv. Cirila in Metoda je bila ustanovljena kot narodnoobrambna organizacija za graditev šol v narodnostno ogroženih predelih Istre, Primorja, Koroške in Štajerske.

75 Gospodarske družbe bodo obravnavane v posebni razpravi.

76 V Idriji je v letih 1875–1908 delovalo najmanj 27 različnih društev in organizacij.

77 Idrija, Enciklopedija Slovenije, Ljubljana 1990.

78 Iz stranke, Rdeči prapor, 7. 12. 1906.

organizacija JSDS v Žireh.⁷⁹ Ustanovili so obe pri **Jakobu Oblaku, Primcu** (1870–1915)⁸⁰ v Novi vasi. Na dan ustanovitve **Krajne organizacije** so sprejeli tudi sklep o ustanovitvi **Delavskega (izobraževalnega) društva**. Posreden dokaz za obstoj društva je za zdaj članek **Iz Žirov**, ki v **Rdečem praporu**, 3. maja 1908, poziva žirovsko socialdemokratsko članstvo: Poživimo »Delavsko društvo«.⁸¹

Kako je priletel Sokol

Prvi, ki so se z Idrijo močno povezali, so bili nedvomno narodnjaški liberalci, kar razodeva zlasti **nastanek sokolstva** v Žireh.

V začetku devetdesetih let je iz Idrije odšel v ljubljansko srednjo šolo **Julče Novak** (1880–1958), sin staršev – učiteljev in aktivnih sodelavcev idrijske **Narodne čitalnice** (1867) in **Dramatičnega društva** (1889).⁸² V tem društvu je že kot deček sodeloval tudi mladi Julče.⁸³ Kadri iz teh dveh društev postanejo v devetdesetih letih jedro liberalne stranke v Idriji. Za čas, ko je **Julče Novak** prišel v Ljubljano, je značilno, da se je v ljubljanskem **Sokolu** vse bolj in bolj uveljavljala skupina okrog uglednega telovadnega in tudi gospodarskega strokovnjaka dr. **Viktorja Murnika** (1874–1964).

Murnik že leta 1894 ustanovi vaditeljsko skupino, ki se v ljubljanskem **Sokolu** zares ukvarja s pravo telovadbo, zlasti z gimnastiko. Okrog leta 1896 je dokazano prišel v stik s tem vaditeljskim zborom tudi **Julče Novak**,⁸⁴ saj že poleti, 15. avgusta 1897, v Idriji na »Zemlji« sodeluje pri izvedbi uspelega nastopa ljubljanskih in postojnskih sokolov.⁸⁵ Že naslednji mesec, po ustanovnem občnem zboru **TD Sokol v Idriji** 8. septembra 1897, se, uspešnež z Murnikovim žegnomo, začne uveljavljati kot vaditelj v idrijski telovadnici.⁸⁶ Ni izključeno, da sta se že v ljubljanskem obdobju srečala tudi Idrijčan **Julče Novak** in Žirovec **Ivan Kavčič**, »**Špicarjev Anže**« (1883–1977).⁸⁷

Ob ustanovitvi je k idrijskemu društvu kot podporni član pristopil tudi **Anton Sedej**, tedanji žirovski župan, kar trikrat zaporedoma občinski mož, od tega dvakrat župan.⁸⁸ On je povabil idrijske sokole v Žiri in ti so na travniku med Kamškom in Brckom v Novi vasi popoldan 29. junija 1898 pod vodstvom **Julčeta Novaka priredili prvi telovadni nastop v Žireh**. Drugič so Idrijčani prišli v Žiri oz. na Dobračevo k pogrebu **Antona Sedeja**, kar dokazuje, čeprav o tem ni dokumenta, da so ga šteli za svojega člana.

Zapis v **Kroniki ljudske šole v Žireh** pravi:

»Umril je ta dan (22. 6. 1900, op. p.) g. Župan in podpredsednik krajnj. šol. sveta Anton Sedej.

Pogreba udeležila se je šolska mladina z učiteljstvom. Tudi občinski odbor, požarna bramba in malo število društva »Sokol« iz Idrije in nekaj

79 Vir obstaja, vendar mi trenutno ni dostopen.

80 Zbor pri Jakobu Oblaku v Novi vasi je potrdila tudi izjava Oblakove hčerke Franciške Oblak, por. Mlakar, 24. oktobra 1978 v Gorenji vasi.

81 Sklep o ustanovitvi društva je v nedosegljivem viru iz leta 1907.

82 Davorin Trstenjak, Slovensko gledališče, Ljubljana 1892.

83 Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), Oddelek v Idriji, fasc. 929.

84 Kronika prvega telesnovzgojnega društva v Idriji, Idrijski razgledi II, 1957, str. 47–54.

85 Prav tam.

86 Prav tam.

87 Moja domneva.

88 Glej op. 65; med podpisniki zapisnika je tudi Anton Sedej, kot član občinskega odbora. Glej tudi Kroniko Sokolskega društva Žiri (v nadaljnjem besedilu KSDŽ) in kroniko pod op. 84.

gospode od istotam ter mnogo ljudstva spremljalo je pokojnika na pokopališče.« (Podčrtal pisec)

Tretji prihod, ki ga **Kronika Sokolskega društva Žiri** postavlja v 14. september 1905, pa se mi zdi sporen iz dveh razlogov. Prvič se mi zdi čudno, da bi idrijski sokoli prišli v Žiri zaradi »dobračevskega boba«. Menim, da bo bolj držalo, da so prišli k **otvoritvi gasilskega doma na Dobračevi**, ker Ivan Potočnik trdi, da se za en društveni prapor na fotografiji ob otvoritvi ne ve, čigav da je, »ker ga naše društvo takrat še ni imelo«. ⁸⁹ Na to napako v **Kroniki Sokolskega društva Žiri** me je pred davnimi leti opozoril že **Janez Oblak, Žunarjev**. Tretja stvar, ki me v tej zvezi moti, pa je teorija, da je sokolstvo prinesel v Žiri »naobraženec in vnet Sokol« **Ivan Kavčič** (1883–1976), »sokolsko vzgojen v zlati Pragi«. ⁹⁰

V času do predustanovnega občnega zbora namreč **Ivan Kavčič**, stud. jur., še ni bil v Pragi, razen če se je šel med poletjem in jesenjo 1905 vpisat na tamkajšnjo pravno fakulteto. Po maturi leta 1904 (Glej **Jahr. Bericht für Schuljahr 1903/04 I. St. Gymnasium zu Laybach in Milada Paulova, Tajni Vybor, Maffie**) je odšel najprej študirat na Dunaj in ostal tam eno leto. Prav tedaj pa se je med narodnoradikalno mladino razširila moda, da zaveden Slovenec študira v slovanski Pragi in ne na nemškem Dunaju. Bilo je tam v »**Ilirskem klubu študentovskem**« okrog 30 Slovencev, kot pričuje **Ivan Lah** (1881–1938), **Kavčičev** sošolec, prav tako **novostrujar** kot **Gregor Žerjav** (1885–1928), najboljši dijak iste, I. državne (klasične) gimnazije, soustanovitelj mladoliberalnega polmesečnika **Notranjec** (1904–1909) ter urednik **Omladine** (1904–1914), ki jo je urejal na Dunaju in v Ljubljani. **Gregor Žerjav** je duša narodnoradikalnega mladinskega gibanja. Iz testa narodno-radikalnega mladoliberalnega gibanja in zaradi obiskovanja telovadbe v ljubljanskem Sokolu I, kjer je leta 1898 prodrla Murnikova dosledno tyrševska zasnova in metodologija sokolske vadbe, se je lahko študent prava **I. Kavčič** pojavil v Žireh kot že delno »naobražen in sokolsko vzgojen« kar v beli Ljubljani.

Seve poznejšega češkega vpliva ne gre zanemariti. Toda Kavčič je zares postal Pražan šele s študijskim letom 1906/07, saj je zimo 1905/06 malone preživel doma, sicer ne bi mogel delovati med žirovskim sokolskim članstvom, tako kot navaja **Kronika Sokolskega društva Žiri** za leto 1905/06. Pa tudi če bi bil šel v Prago jeseni 1905, bi odšel iz že ustanovljenega **Odseka Žiri Telovadnega društva Sokol v Idriji**. Odsek so zasnovali na pripravljalnem zboru 14. septembra 1905 pri **Tinčni** na Dobračevi. Ta zbor je odprl **Julče Novak** (1880–1958), načelnik Idrijskega sokola, z mobilizacijskim govorom s panslavistično protilegitimistilnimi poudarki. ⁹¹

Dejstvo je, da je bil teden dni po prvem zboru, 21. septembra, ustanovljen v Novi vasi pri Kamšku **Odsek Žiri Telovadnega društva Sokol v Idriji** in da je **Ivan Kavčič** ob **Ivanu Kržišniku, Francu Bizjaku, Tomažu Žaklju in Radu Poljansku** postal predsednik odsekovega odbora. ⁹²

V idejnem in organizacijskem delovanju je bil vsekakor duša žirovski mladeži, strokovno, tj. telesnovzgojno, pa sta odločilno vlogo odigrala že od leta 1899 načelnik SD Idrija **Julče Novak** in njegov tovariš **Franc Karčnik**, tudi dokazano pri **Viktorju Murniku** v Ljubljani usposobljeni vaditelj, kot podnačelnik. ⁹³ Ta dva vaditelja sta v Žireh, najprej v zgornji veliki sobi

89 Glej op. 67.

90 KSDŽ za leto 1905.

91 Prav tam.

92 Prav tam.

93 Glej op. 84.

žirovske gostilne **Pri Katri**, nato pri **Sedejevih** v Novi vasi (pri **Kamšku**) in v novem sokolskem domu usposabljala žirovske telovadce, da so se kmalu lahko začeli uveljavljati na tekmah in dosegati prve dosežke.⁹⁴

Intenzivno vsestransko požrtvovalno delo je že po dveh letih obstoja pododseka doseglo takšno raven, da je žirovski Sokol zaostajal za idrijskim le še za 10 točk. Zato so sprejeli odločitev o ustanovitvi samostojnega **Telovadnega društva Sokol v Žireh** in ga 15. avgusta 1907 ustanovili z istim vodstvom. (Izvoljen je bil prvi starosta **Matija Dolenc**, strojar v tedanji Stari vasi v Žireh.)

Tedaj pa se je pojavila ideja, da se po češkem zgledu zgradi s prostovoljnimi delom in ob podpori mecenov sokolski dom.

Sokolski dom telovadnega društva Sokol v Žireh

V tem letu (1907) je **Slovenski sokolski zvezi** uspelo na pobudo **Češkega sokola**, organizatorja **II. evropskega mednarodnega prvenstva v gimnastiki** v Pragi, da so se slovenski sokoli pod imenom **Slovenska sokolska zveza** včlanili v **Mednarodno gimnastično zvezo, FIG** (Federation international gymnastique) in tako **na krilih Sokola prvi ponesli slovensko ime v evropsko javnost** z rezultati, ki so jih dosegali.⁹⁵

Že to leto, 1907, so v Pragi za zmagovalci, Čehi, zaostajali le za borih 19 točk. Leta 1909 so že premagali Belgijce in Luksemburžane itd. Do leta 1912 so Slovenci dosegli enakovrednost s češkimi prijatelji. Ljubljanski telovadec **Stane Vidmar** je postal **vseslovanski sokolski prvak**, njegov tovariš pa je zasedel tretje mesto.⁹⁶

Takšni uspehi so vnašali polet tudi v društva na terenu. In to je bil tisti vzgon, ki je povzročil, da so Žirovci ob podpori domačih mecenov (**Franciške Demšar** in **Ane Likar**, ki sta podarili društvu svet,⁹⁷ in drugih, ki so ga podprli z materialom ali denarjem) v eni sami gradbeni sezoni zgradili **PRVI SOKOLSKI DOM NA SLOVENSKEM**, in to kar lepo, prostorno in funkcionalno stavbo v secesijskem slogu po zamisli Idriččana **Ivana Kende**.

Slovensko časopisje liberalne usmeritve je podvig Žirovcev pozdravilo, socialistični tisk je molčal, ker »Stranka ni videla naroda in narod ni videl stranke.« (**I. Cankar**), klerikalni tisk, **Domoljub** in **Slovenec** (drugih nisem bral), pa je že 6. avgusta objavil prvi pamflet in se pri tem posluževal metode zamenjave tez. Napredno časopisje, **Gorenjec** in **Notranjec**, **Slovenski sokol** (1904–1914) ter **Slovenski narod**, je poudarjalo, da bo novi prvi sokolski dom na Slovenskem »najlepša stavba v vsej Poljanski dolini«. **Slovenec** pa je takoj prišel na dan z vprašanjem: Ali ne bo najlepša nova žirovska cerkev?, čeprav doma s cerkvijo, ki je še ni bilo, sploh ni mogel, tudi če bi jo hotel, primerjati. Člankar potem postavi sokole – vernike pred alternativo: ali Cerkev ali Sokol. Avtor na koncu zapiše: »Sokol je pri nas liberalen in političen, kdor torej pri tem društvu sodeluje, se postavi na isto stališče.« Drugače povedano: če hočete biti verniki, morate biti in ste lahko samo pristaši klerikalne stranke. Z obsodbo **Svobodne misli** in stigmatizacijo njenih žirovskih naročnikov pa pripravi teren za škofov obisk 20. septembra 1908.

Z mogočno slavnostjo in uprizoritvijo **Jurčič-Govekarjevega Desetega brata** v Žireh (29. avgusta, na večer pred otvoritvijo novega doma so

94 KSDŽ, 1905/06.

95 Sokoli in orli na Štajerskem, Koroškem in v Prekmurju, Maribor 1993, str. 10.

96 Slovenski sokol 1906–1914.

97 KSDŽ in Slovenski sokol V, 1908.

gostovali Člani Dramatičnega društva iz Idrije) ter ob udeležbi nad 2000 ljudi so **prvi sokolski dom na Slovenskem**, kot ugotavlja tisk, odprli 30. avgusta 1908 s sprevidom in telovadnim nastopom ter modernim, po češkem zgledu organiziranim banketom. Sodelovali sta kar dve godbi, domača, žirovska, in idrijska – **Struna**.⁹⁸

V ta čas je sovpadlo še nekaj drugih dogodkov na Slovenskem. Dne 7. septembra so v Ljubljani položili temeljni kamen za **Berneckerjev kip Primožu Trubarju** ob 400. obletnici njegovega rojstva. Predstavljajmo si, v kako neugodnem, inhibitornem položaju se je znašla škofija, ki še danes težko prenaša dejstvo, da so protestanti in ne katoliška cerkev prvi dali Slovencem **Katekizem**, **Abecednik** s prvim slovenskim notnim zapisom (1550), slovnico **Arcticae horulae** in prevod celotne **Biblije** (1584). In da bo mera polna, so se v Ljubljani prav tedaj zbrali pripadniki **La pensee libre** – Svobodne misli, torej svobodomisleci, in še novinarji vseh slovanskih dežel. Tudi od zbora **Svobodne misli** so se v **Rdečem praporu** načelno distancirali.

V takem ozračju je prispel gospod (tu bi **Ivan Cankar** zapisal: Bonaventura – Šušteršič) dr. **A. B. Jeglič** v Žiri in se kot škof s prižnice z izvodi **Svobodne misli** v rokah spopadel s pisanjem v njenih zadnjih številkah.⁹⁹

Seveda dr. **Jeglič** 13. septembra ni prišel v Žiri samo zaradi **Svobodne misli** ali komparacij med molitvenikom češkega teologa **Paula Axlerja** (u. 1814) in Žirovca – jezuita **Martina Nagliča** (1748–1795), pač pa zato, da zminimalizira učinek sokolskega nastopa in v kraju spet zagotovi ravnotežje. Hkrati pa je dr. **Jeglič** podprl s tem nastopom tudi nastajajoče **Katoliško izobraževalno društvo** (1908–1941) in predvsem usmeril nadaljnjo zgradnjo cerkve, ker je bila tedaj usoda Sellakove ustanove že jasna.¹⁰⁰

Mladoliberalni **Notranjec** zelo spravljivo piše o njegovem obisku,¹⁰¹ medtem ko iz **Svobodne misli** izvemo, da je bil na tapeti predvsem **Primož Trubar**. Verjetno tudi zato, ker **Svobodna misel** hkrati z njim časti **Jana Husa** (1370?–1415) in **Savonarolo** (1452–1498), hkrati pa razkrinkuje nemoralne in celo zločinske papeže in škofe, ki so te resnične kristjane preganjali ali pokončali.¹⁰²

Še pred **Katoliškim izobraževalnim društvom** so ustanovili svojo organizacijo žirovski socialisti, ki so v letu 1907 ob reorganizaciji socialne demokracije v idrijskem okraju dobili **Krajno organizacijo JSDS** in sklenili ustanoviti **Delavsko društvo**. Vanj so vstopili predvsem delavci iz že obstoječega **Bralnega društva na Dobračevi**, ki je po ustanovitvi liberalnega **Sokola** in klerikalnega **Katoliškega izobraževalnega društva** postalo tretja sila na političnem polju.¹⁰³

Pobuda za ustanovitev katoliških izobraževalnih društev je prišla od dr. **J. E. Kreka**, utemeljitelja krščanskosocialnega gibanja na Slovenskem. Ta vpliv je na svoj način prodril tudi v **Bralno društvo v Zireh**. Leta 1897/98 se ta vpliv, ni izključeno, da preko Rovt, izrazi v nastanku **Žirovske posojilnice** (1898), ki se vključi v **Zvezo kranjskih hranilnic in posojilnic**. S hranilnicami in posojilnicami so bile spodrezane korenine vaškemu oderuštvu.

98 Slovenski sokol V, 1908, št. 9, 25. 9. 1908.

Gorenjec, 5. 9. 1908

Slovenski narod, 2. 9. 1908.

99 Svobodna misel II, 1908.

100 Nova cerkev v Zireh, Domoljub, 3. 9. 1908.

101 Notranjec, 26. 9. 1908.

102 Glej op. 99.

103 Glej op. 78.

V letu 1900 pa se že srečamo z viri, ki dokazujejo **Krekovo** idejno prisotnost na Žirovskem.

Polarizacija se je stopnjevala zlasti po letu 1903, ko se začeta pojavljati določnejši liberalni in socialistični tok. Vse se dogaja pod vtisom **boja za splošno in enako (moško) volilno pravico**, za katero so prvi začeli boj socialdemokrati po ustanovitvi **II. internacionale** (1889). Med slovenskimi politikami pa se je zanj zgodaj opredelil dr. **J. E. Krek** (1894), zavedajoč se, da utegne sicer socialna demokracija skozi volilno demokracijo postati gospodar položaja. **Krekova** akcija je začasno zavrla propad vasi in kmetij. Procesa proletarizacije in izseljevanja pa ni mogla zaustaviti.

Pretežno kmečke, malokmečke družine in vaška revščina se je vsa obesila na to gibanje, meneč, da jih bo **Krek** rešil socialne bede in stiske. V resnici pa so glasovi revežev okrepili desnico v SLS in pozicije slovenskega kapitala, kot kapitala, od katerega pa ti reveži niso praktično dobili ničesar razen iluzij.

Aktivist tega gibanja je bil v Žireh kaplan **Pavel Perko** (1877–1970) in njegova prizadevanja so rodila v dveh letih **Slovensko katoliško izobraževalno društvo Dobračeva**. Ustanovili so ga 27. julija 1908, že v pozni jeseni pa še **Telovadni odsek (TO)**.¹⁰⁴

Nosilci tega društva so bili obrtniki in mali kmetje z Dobračeve, Sela in iz Nove ter Stare vasi. Tudi to društvo s telovadnim odsekom se je znašlo pred enakimi težavami kot prej Sokol. Zato so se odločili za gradnjo doma in ga leta 1910 dogradili in odprli na Dobračevi. Čeprav je bil skromnejši, je vendarle omogočal kulturno in telesnovzgojno dejavnost. Tudi prosvetno društvo je posnemalo bralno in sokolsko društvo v prirejanju veselice, iger in koncertov. Skratka, ponavljala se je zgodba, ki jo že poznamo. In v tem ne bi bilo nič spornega, če se ne bi to društvo ekskluzivno postavilo **PROTI TD Sokol** namesto **OBENJ** kot enakopraven subjekt.

Da za kaj več ni bilo potrebe, dokazujejo kulturni programi obeh društev, ki so si vsebinsko tako sorodni, da bi jih s težavo razlikovali, če ne bi vedeli, čigavi da so. **TO Orel** pa ni prevzel po **Sokolu** zgolj **poveljevalne in telovadne slovenske strokovne terminologije, pač pa tudi kroj in Tyršev telovadni sistem**.

Naziv za prvi telovadni odsek **Orel** (ime je v zameno za **Katoliški sokol**, kot so se sprva imenovali nekateri katoliški telovadni odseki na Štajerskem, predlagal dr. **Anton Korošec**) je prvi nadel jeseniškim katoliškim telovadcem kaplan **Karel Čuk** (1906). Odtod potem z druge strani tudi zbadljivka in zmerljivka – **čuk**. Od **Slovenskega sokola** so prevzeli tudi češki sokolski pozdrav **nazdar – na zdravje**.¹⁰⁵

V zvezi z vplivom **Češkega sokola** na **Slovenski sokol** in posredno s tem na **Telovadno orlovsko zvezo** bo morda za bralce zanimiva ugotovitev, da so **Slovenski orli** vrnili dolg Čehom na ta način, da se je po slovenskem zgledu sedaj organiziral **Češki orel**, kot se je pred 45 leti (leta 1863), po češkem vzoru slovenski Južni sokol.¹⁰⁶

Z zmago SLS še v splošni kuriji pri volitvah v kranjski deželni zbor so se ta nasprotja med taboroma še bolj poglobila, kar med drugim potrjujejo tudi takšna dejanja, kot je poskus, da se liberalnemu občinskemu odboru v Žireh priškrnejo sredstva za gradnjo občinskega doma. Odprli so ga leta 1908.¹⁰⁷

104 Domoljub 1908

105 Vire bomo navedli pri podrobni obravnavi o nastanku tega društva.

106 Orel, Otův slovník naučnĳ, Praha 1937, dodatek št. 4, str. 772.

107 Prav tam.

Na simbolni ravni pa se razkol najbolj odraža tudi v ustanovitvi še enega denarnega zavoda na Dobračevi, katerega v nasprotju s klerikalnim žirovskim, sestavljajo liberalci (1907). Dokaz za to je sestav uprave, **Kavčičeva** instruktaža in včlanitev **Hranilnice in posojilnice na Dobračevi** v liberalno **Zvezo slovenskih zadrug**. Razkol je bil tako izpeljan do konca.¹⁰⁸

Katoliškokerikalne izključujočnosti pa s tem še ni konec. S podporo oblasti je hotela doseči še to, da šolska mladina ne bi smela obiskovati sokolske telovadbe, s čimer bi nasprotni strani onemogočila kadrovskega podrast, kar pa ji ni uspelo.¹⁰⁹

Na zadnjih predvojnih volitvah so klerikalci s slabimi sto glasovi večine obvladali občinski odbor. To pa ni bilo tako težko, ker so še vedno volili po kurijah, v kmečki kuriji pa so zmagali Avstriji in cesarju zvesti pristaši desnega krila v SLS in kmetje. Župan je postal najprej žagar in posestnik **Franc Petrič** iz Stare vasi, nato pa njegov namestnik **Franc Peternel**, kovač na Studencu v Žireh. Vladali bodo do padca Šušteršiča in razpada monarhije oz. do 29. oktobra 1918, trmoglavili pa vse do 15. decembra 1918 in čez, ko je občina dobila gerenta iz Krek-Koroščeve struje v SLS, **Matijo Cankarja** (1888–1945), mizarja s Sela pri Žireh. (Gerent je neke vrste začasni komisar v občinski upravi.)¹¹⁰

Gradnja nove župne cerkve

Živahen utrip na Žirovskem na prelomu stoletja, kot smo ga doslej popisovali, pa bi bil brez krone na glavi, če ne bi posvetili nekaj vrstic tudi vprašanju gradnje nove cerkve, šole in občinskega doma.

Leta 1898 je Ljubljana dobila novega škofa, dr. **Antona Bonaventuro Jegliča** (1850–1937). Že naslednje leto je obiskal žirovsko faro, da si ogleda zemljišče za novo cerkev (staro je ob vsakem večjem nalivu zalivala voda) na travniku **Janeza Kavčiča, Petrona**. Travnik je bil tik za župnijskim vrtem nasproti župnišča. Vrt je zasadil, kot vemo, vneti vrtnar in sadjar **J. Majnik**. **J. Kavčič** je morda župniku že obljubil prodajo sveta za cerkev, saj je slikar samouk **J. Fortuna (Slikarjev Janez)** na žirovski gledališki zastorček Bralnega oz. Gasilskega društva že naslikal žirovsko cerkev sredi Petronovega travnika, in to za igro, ki jo je uprizorila žirovska **Marijina družba** (1902).¹¹¹ Pozneje pa so se, kot kaže, premislili in cerkve niso zgradili tam, pač pa na desnem bregu Sore in s tem odpravili vsaj enega od vzrokov za tradicionalno medvaško sovraštvo, saj so z zdravo lokacijo prenesli težišče kraja na primernejše mesto in s tem povzročili družbeno integracijo okrog novega farnega in trškega središča.

Za velik denar, z obrestmi 60 000 gold.(?), so se po smrti darovalca Jerneja Sellaka nekaj časa potegovali sorodniki, toda ti so pravdo izgubili,¹¹² zato je župnik sprožil akcijo, da se ta denar nameni za gradnjo zelo drage, velike in v estetskem pogledu s predalpsko kotlino ne najbolj skladne novorenesančne cerkve. Ko so leta 1908 že porabili ves zbrani denar (leta

¹⁰⁸ Iz Dobračeve, Notranjec, 28. 3. 1908.

¹⁰⁹ KSDŽ.

¹¹⁰ Natančnega datuma, kdaj je bilo v občini vzpostavljeno gerentstvo namesto voljenega župana, še nisem mogel ugotoviti.

¹¹¹ Omenjeni zastor je še sedaj v zgornjih prostorih Gasilskega doma v Žireh. Za stoletnico društva (1981) ga je restavriral Janez Jan.

O igri pa bo tekla beseda, ko bomo obravnavali dramsko dejavnost.

¹¹² Archivio statale Trieste, Državni arhiv v Trstu, hrani vso dokumentacijo o pravdi za Sellakovo dediščino. (Gradivo je videl Miha Naglič.)

1889 je bilo zbranega »nekaj tisočev«),¹¹³ je tednik **Domoljub** v začetku septembra 1908 oznanil, da se bo cerkev lahko dozidala, »ker je gospod župnik dosegel, da je ministrstvo dovolilo poravnati 60 000 kron od ustanove Sellakove za zidavo nove cerkve v Žireh«.

Gradnja se je zdaj lahko nadaljevala. O tem, kdo je odločil o prenosu farne cerkve iz starih Žirov na sedanjo lokacijo, ni enotnega odgovora. Je o tem odločal škof, dr. **Jeglič**, stroka ali muhavost žirovskih razmer?

Prenos farnega središča iz starih Žirov na desno stran Sore je starim Žirem odvzel veliko življenjskega utripa. Prebivalci so bili užaljeni in po neki teoriji naj bi bili zato tedaj iz »klerikalcev« postali »liberalci«.

Petsto let staro cerkev, v spomeniškovarstvenem pogledu zanimivo pričo zlasti umetelnosti domačih mojstrov, so leta 1910 povsem degradirali in jo naposled prodali za parno žago podjetniku **Ignaciju Pelhanu** iz Idrije.

Cerkev so začeli graditi jeseni 1906 in ji 18. novembra 1906 postavili temeljni kamen, po štirih letih gradnje pa jo 20. novembra 1910 blagoslovili. Ob drugem obisku škofa **Jegliča**, 20. septembra 1908, je bila cerkev dograjena do strehe, zato so, kot kaže, 60 000 kron porabili za **dogradnjo**. Del Sellakovega volila so verjetno porabili za gradnjo nove šole (tej so še naprej rekli »mežnija«). Odnos med faro, občino in šolo je bil dokončno rešen neposredno pred drugo svetovno vojno. Tedaj je šola postala občinska. Zakaj je v njej še vedno stanoval cerkovnik, ne vem, prav tako tudi ne, ali si je cerkev v njej zagotovila začasno ali trajno najemno pravico do cerkovničkovega stanovanja.

Cerkev leta 1910 še ni bila popolnoma dograjena. Bila je brez oken. Ker so žirovski mizarji zamujali, so povzročili, da se je mojster **Ivan Milavec** pri montaži svojih zadnjih orgel v Žireh na mrazu in prepihu prehladil in nato zaradi pljučnice umrl.

K izgradnji šole je pristavil lonček tudi **Telovadni odsek Orel** in hotel na ta način v senci gradnje nove cerkve in šole priti do svoje telovadnice. Temu pa so se uprli sokoli, ki so z lastnimi sredstvi na dolg 12 000 kron pri idrijski **Mestni hranilnici** sami zgradili telovadni dom. S tem so tudi drugo stran prisilili, da je morala sama poseči v žep. Zgradila je **Katoliški dom na Dobračevi**. Solska mladina pa je zaradi teh preprirov ostala brez telovadnice še celih šestdeset let. So pa na ta način prihranili denar za opremo podružnične cerkve sv. Ane na Ledinici. Farno cerkev so opremili z zvonovi in uro. Toda le za nekaj let. Prišla je vojna in kar štiri zvonove so morali dati za pretopitev v granate in krogle. Pozneje, v času hude krize (1931), pa so spet ob stari veliki zvon namestili nove.¹¹⁴

Okrog nove cerkve je tedaj, med letoma 1910 in 1914, nastalo tudi novo trško središče, čeprav kraj kot tak ni bil nikoli priznan za **trg**.

Tedaj so se začeli prepiri o **gradnji ceste** Žiri–Logatec. Kljub preprirom so jo vendarle zgradili v letih 1912–1913. Veliko pa so v tem času gradili tudi podjetniki in obrtniki. Žiri so dosegle velik vzpon. V kraju je že delovalo kakih štirideset čevljarских mojstrov ob še vsaj 120 pomočnikih in vajencih. V čevljarских in številnih drugih obrteh je bilo zaposlenih najmanj 200 delavcev.¹¹⁵

Razpravljanje o **gradnji železniške proge** Ljubljana–Škofja Loka–Žiri–Idrija–Sv. Lucija (Most na Soči) ima globoke korenine, saj segajo že v leto

113 Glej op. 56.

114 KOŠŽ in fotografija štirih žirovskih novih zvonov z letnico 1931.

115 Zarja, št. 3, 7. 7. 1911.

1837 in 1867. Železnica ni bila nikoli zgrajena in nikoli ne bo, zato jo za zdaj pustimo ob strani.

V predvojnih letih sta obe vodilni društvi, **Sokol** in **Orel**, razvijali poleg telovadne tudi **kulturno dejavnost**. Žirovski stereotip, da so sokoli razvijali telovadbo, orli pa kulturno-prosvetno dejavnost, ne vzdrži analitične kritike. **Oboji** so razvijali tako telovadbo kot kulturo. Že na osnovi do sedaj zbranih dokumentov lahko ugotovim, da je do prve svetovne vojne prednjačil **Sokol** tudi v dramski dejavnosti. Prve predstave je realiziral že v zimi 1905/06 (tri),¹¹⁶ kasneje pa jih je uprizoril še trideset (30) in eno gostujočo,¹¹⁷ do prve svetovne vojne skupaj 29 uprizoritev z 31 predstavami.¹¹⁸ Odprl je sokolsko knjižnico, nabavil harmonij, zasnoval pevski zbor¹¹⁹ in prirejal prezahtevna in kraju ter času neprimerna poljudnoznanstvena predavanja.¹²⁰

Za objektivno primerjavo z dejavnostjo **Katoliškega izobraževalnega društva** manjka pregled nekaterih časnikov. Kronike tega društva žal ni. Toda tudi ko bo pregled opravljen, število uprizoritev v tem obdobju ne bo presegalo števila **dvajset** (20). Po kakovosti sta se društvi v **telovadnem oziru** do vojne izenačili. **Katoliško izobraževalno društvo** je bilo prvo v **pevski kulturi**, ker so **cerkveni zbor** istovetili s **Katoliškim izobraževalnim društvom**, čeprav so v njem peli tudi nečlani tega društva. Zbor je usposobil najprej kaplan **Josip Lavrič** (1903–1905), nato pa obnovil župnik **Josip Logar** (1879–1952). Za njim ga je prevzel in vodil do smrti organist in skladatelj **Anton Jobst** (1894–1981).

Sicer pa je na žirovski kulturni sceni tega časa vredno omeniti, da je član žirovskega Sokola **Franjo Kopač** (1885–1941) leta 1910 naslikal v olju **zastor za sokolski oder**. Ta zastor nam razodeva ideologijo sokolstva, kot so jo gojili v Žireh in Sokolu sploh. Na velikem platnu je **F. Kopač** v prednjem planu naslikal **Mater Slavo**, v polkrogu okrog nje pa **hčere** – boginje lepih umetnosti z ozadjem ljubljanskega in praškega gradu. Simbolizirajo pa jih tudi do pasu razgaljene lepoticke kot antične muze. Ta romantični motiv iz **Kollarjeve Slavy dcere** je bil v žirovskih razmerah še en povod za protisokolsko propagando. Opis zastora je prinesel **Notranjec**.¹²¹ (Ob naslednjem prispevku za **ŽO** bomo objavili hkrati s prikazom dramske dejavnosti veliko fotografijo tega zastora, ki se žal ni ohranil.)

28. junij 1914 v Žireh

In tako so se med prepiri in zdrahami naši predniki prebili do leta 1914. Za to poletje je bil predviden ob **600. obletnici zadnjega ustoličevanja karantanskega vojvode (1414 je Ernest Železni** zavrnil koroškega slovensko govorečega kmeta pri ustoličevanju z besedami: »Kmet, kaj govoriš? Tvoje- ga jezika ne razumem!«) **vseslovenski zlet v Ljubljani**. Društva so se pripravljala na zlet. Mariborski in žirovski **Sokol** sta bila ta dan organizatorja župnih zletov: v Rušah Mariborske župe,¹²² v Žireh pa Idrijsko-notranjske

116 KSDŽ.

117 Prav tam.

118 Kronika sokolskega gledališča, str. 1–3.

119 KSDŽ, 1910/11.

120 KSDŽ, 1910–1912.

121 Notranjec,

122 Ta zlet je v slovenski literaturi zelo znan, medtem ko je žirovski prezrt in vse do leta 1983 tudi za javnost pozabljen.

Glej: Janko Pleterski, Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo, Ljubljana 1971, Uvodno poglavje.

župe ob **razvitju praporov**.¹²³ Pisal se je **28. junij 1914**. (Žirovski prosvetarji so svoj prapor že razvili. V tisku je ostala tudi pisana sled za njim.) Žirovski sokolski prapor pa ni nikjer opisan, zato sem imel obilo opravka, da sem rekonstruiral opis.

Samo v delno pomoč mi je bila **Kronika SD Žiri**, kjer se je ohranilo **glavno geslo prapora**, ki se glasi: **V ZNAMENJU BRATSTVA, ENAKOSTI IN SVOBODE**, torej, v znamenju gesel **meščansko-demokratske revolucije**. Ostalo pa mi je pomagal obuditi spomin. Nekoč v otroški dobi smo starovaški otroci stikali v igralski sobi nad odrom v sokolskem domu. Tam je bil spravljen prapor in spominjam se, kako smo si ga z zanimanjem ogledovali. Čudil sem se tedaj, zakaj je na enem od trakov pisalo: **ODSEK ŽIRI TELOVADNEGA DRUŠTVA SOKOL V IDRIJI 1905–1907**, na drugem traku pa: **TELOVADNO DRUŠTVO SOKOL V ŽIREH 1907–14** in na tretjem traku: **DRUŽBA SV. CIRILA IN METODA V IDRIJI – PODRUŽNICA V ŽIREH 1910–14**. Poleg tega se spominjam, da je bil na enem hrbtišču prapora napis: **SLOVENSKA SOKOLSKA ZVEZA – SOKOLSKO DRUŠTVO ŽIRI** z anagramom **SOKOL**. (To mi je pojasnil **Vlasto Kopač**.) Na drugi strani hrbtišča prapora pa sta bila vtkana iz črnih, zlatih in srebrnih nitk lika slovanskih apostolov sv. Cirila in Metoda s staro-cerkvenoslovanskimi knjigami v naročju. Vse to se mi je, tedaj otroku, zdelo nekako nerazumljivo. Pozneje pa, ko sem se poglobljal v zgodovino tega in drugih društev, se mi je razodelo, kaj so pravzaprav pomenili ti trakovi. Glede na to, da mi nihče več ni mogel opisati sokolskega prapora, sem ga za zgodovino po vesti opisal, kakor sem sam videl okrog leta 1935 v omenjeni sobi.

V Kroniki SD piše, da je bil 28. junija 1914 **II. zlet Idrijske sokolske župe v Žireh**, na katerem so se pripravljali na **III. vseslovenski zlet v Ljubljani**. (V Ljubljano naj bi prišli tudi sokoli iz drugih slovanskih dežel.) Po izvršenih slavnostih, razvitju prapora, sprevodu in nastopu vrst je bila prosta zabava. V kroniki piše, da so med popoldanskim nastopom govorili tudi gostje – med njimi pisatelj dr. **Ivan Lah** z ognjevitimi besedami, »ob katerih se je navzoči žirovski žandar kar zvijal od jeze«, kot mi je zaupala ena od udeleženk,¹²⁴ ker je »**napovedal zlom in polom režima avstrijskega in germanskega zatiranja**«. ¹²⁵

Ni pa res, da se v popoldanskih urah, 28. junija 1914 v Žireh, kot piše kronist, še ni vedelo o atentatu na prestolonaslednika **Ferdinanda** in njegovo soprogo **Sofijo** v Sarajevu. Poštarica – sokolica, žena električarja **Strliča** z Dobračeve je za atentat že vedela, vendar je telegram zadržala in zamolčala. Dokler sta mi o tem pripovedovala dva člana SD Žiri, sem si mislil, da pač vsak berač svojo malho hvali, ko pa mi je to pripovedovala sovaščanka, poštarčina prijateljica, ki nikoli ni bila sokolica, ne da bi se zavedala, da me to zanima ali da zbiram gradivo za kulturno zgodovino Žirov, pa sem se prepričal, da je govorila resnico.

Za atentat so Žirovci izvedeli pri maši na dan sv. Petra in Pavla, 29. junija dopoldan.¹²⁶

123 V Žireh je dokazano govoril tudi dr. Ivan Lah. V svojih Spominih iz leta 1925 pa navzočnosti v Žireh 28. 6. 1914 ne omenja.

124 Marija Kesić, roj. Demšar, sestra načelnika žirovskega Sokola, Vinka Demšarja.

125 KSDŽ, zapis o 28. juniju 1914.

126 Povedala Francka Kržišnik, roj. Erznožnik, ki je pela v dobračevskem pevskem zboru.

Prva svetovna vojna in majniška deklaracija

Prvo svetovno vojno – ljudje so zanjo izvedeli med mašo na dan sv. Ane na Ledinici – so tako Žirovci kot drugi Slovenci sprejeli kot danost, ki ji ni mogoče ubežati ali »se ji upirati«. ¹²⁷ Slovenska politika za vojno sploh ni bila pripravljena. Zato tudi Sokol kot narodnoobrambna organizacija ni imel nobenih jasnih predstav o prihodnosti – razen »panslavističnih sanjarij«. Takratna najmočnejša klerikalna SLS je vojno oberoč podprla. Prepo-vedali so izhajanje socialističnih glasil **Rudar** in **Zarja**. ¹²⁸

Ukinjena so bila tudi izrazito jugoslovansko oz. srbofilsko usmerjena glasila, med njimi tudi **I. Laha** časopis **Dan**, **Naš glas**, **Glas juga** in **Slovenski dom**. Urednike teh glasil so zaprli, jih nato izpustili in konfinirali (**I. Hribar**, **I. Lah**, **G. Žerjav** itd.). Deželni glavar dr. **Ivan Šušteršič** (1863–1925) si je kmalu po izbruhu vojne zelo prizadeval za zaplembo **Slovenskega naroda** in za zaprtje sokolskih domov, hkrati ko je tajno osebno pozval strankine organe SLS k denunciacijam. Po Koroškem in Štajerskem so zaprli kar 2000 narodnjakov, med njimi veliko duhovnikov. Na Kranjskem je bilo dokazano ustreljenih 14 ljudi, ¹²⁹ da o aretirancih ne govorimo. Tudi v Žireh so bile preiskave na domovih vodilnih funkcionarjev Sokola in bilo je nekaj denunciacij. Ena od njih je povzročila spričo posledic smrt družinskega očeta.

Katoliških izobraževalnih društev deželni glavar ni dal zapreti. Nasprotno, med vojno so nemoteno delovala naprej in uprizarjala celo igre. (O delovanju žirovskega **Katoliškega izobraževalnega društva** med vojno je kaplan **Pavel Perko** kot kaplan na Češnjici napisal v eni izmed medvojnih publikacij (verjetno v **Koledarju Mohorjeve družbe**) članek, vendar sem listek z omembo vira izgubil. K sreči pa sem nabral nekaj dokumentarnega gradiva, s katerim bom tudi nedokumentirano trditev posredno potrdil in dokazal. ¹³⁰

Če je bila v začetku vojna ljudem povsem tuja, saj se v bistvu ni dotikala nobenega slovenskega interesa, pa je vstop Italije v vojno na strani **antante** okrepil spričo neposredne ogroženosti slovensko-avstrijski patriotizem. Napoved kaplana **P. Perka**, da bo v sokolskem domu »Bahačka kmalu lahko imela klet za spravilo krompirja, zelja in repe«, ¹³¹ se je apokaliptično uresničila. Sokolski dom v Žireh je postal prostor za pripravo klaje za konje madžarskih huzarjev. ¹³² Bolj ko je divjala vojna, bolj so bili ljudje z njo povezani. Neprestano so morali nekaj zbirati in kar sedemkrat so vpisovali vojno posojilo, zato da so iz vojne na koncu potegnili prazen ništrc. Slovenska politika si je želela po ponovnem sklicu parlamenta nekaj zagotovil za prihodnost glede na vojaški prispevek in je prišla na dan s t. i. **majniško deklaracijo**, s katero so hoteli uveljaviti pravico do samostojne jugoslovanske države v trialistično urejeni monarhiji. Sprva odzivov na deklaracijo ni bilo. Šele ko se je tudi škof **Jeglič** podpisal na ljubljansko izjavo v prid deklaraciji, so začele prihajati iz občin in društev ter organizacij deklaraci-

¹²⁷ KSDŽ, julij 1914.

¹²⁸ Glej Pleterski, op. 124, str. 9–19.

¹²⁹ Prav tam.

¹³⁰ Vir bo naveden v razpravi o dramskem udejstvanju v Katoliškem izobraževalnem društvu na Dobračevi v letih 1914–1918.

¹³¹ Slovenec, 6. 8. 1908.

¹³² Pričevanje Janeza Oblaka in Marije Kesić, roj Demšar. Glej tudi KSDŽ za čas med 1914 in 1918.

cijske izjave. Tedaj se je izkazalo, da je deželni glavar **I. Šušteršič** v jugoslovanskem klubu za **majsko izjavo** glasoval s figo v žepu.¹³³

Zato je prišlo pozneje, na prelomu 1917/18, do razcepa v SLS. Tudi žirovski občinski odbor je bil na Šušteršičevi strani, ker ga je podpiral župnik **Logar**. Zato ni ničesar ukrenil v prid deklaraciji. To stanje je izkoristila narodno napredna stranka, ko je za božič leta 1917 prišel na dopust nadporočnik **Ivan Kavčič**, sedaj že »**Špicarjev dohtar**«, in najboljšo informiran občan tedanje dobe. Na štefanovo, 26. decembra 1917, ko so **Pri Bahaču** vezovali **Štefana Mlakarja**, se je sestala družba in se odločila izkoristiti odsotnost žirovskega župnika med 27. in 30. decembrom, ko bodo v Ljubljani v Unionu **Katoliški strankini dnevi**. S tekstom, ki sta ga sestavila **Anton Primožič** in nadporočnik **Ivan Kavčič** ob navzočnosti **Vinka Demšarja**, **Antona Mlinarja** in še nekaterih domačinov, so opremili žirovska poštarja **Lojza Demšarja** in **Miho Ušeničnika** za pridobivanje podpisov.¹³⁴ (Podrobnejšo analizo bo treba še opraviti.) Vsekakor pa je tako veliko število podpisov mož in ustanov predstavljalo tak pritisk na »vladno stranko«, da je tudi občinski odbor dne 16. januarja 1918 pristopil k **izjavi**, vendar še vedno oziraje se na prizadevanja »Njegovega veličanstva presvetlega cesarja **Karola** in Njegove Svetosti papeža **Benedikta XV.** za doseg splošnega in trajnega miru« in se pod temi pogoji »izjavlja za deklaracijo jugoslovanskega kluba z dne 30. majnika 1917«. ¹³⁵ Šlo je za to, da bi cesar s posredovanjem papeža **Benedikta XV.** dosegel separatni mir za Avstrijo. Nemška obveščevalna služba pa je te namere odkrila in jih tudi preprečila, Avstrijo pa prisilila, da še naprej sodeluje v vojni.

Do zadnjega pa so sodelovali v vojni tudi »**šušteršičevci**« v Žireh. Zato, kot vemo, ni bilo »proslave 29. oktobra« kot dneva prekinitve državnopravnih odnosov z Avstrijo in razglasitve Države Slovencev, Hrvatov in Srbov.¹³⁶ Župnik **Logar** je kot »šušteršičevac« še za 4. november napovedal mašo za rojstni dan cesarja **Karla** in jo potem nanagloma preklical.¹³⁷ Razumljivo nam bo tedaj tudi čudno obnašanje občanarjev ob prihodu srbskega konjeniškega oddelka v nedeljo popoldan 20. novembra,¹³⁸ teden dni pred prihodom italijanske izvidniške patrulje v Žiri (27. novembra) iz Idrije, ki jo je ta dan okupirala italijanska vojska itd. Nihče se v Žireh tedaj ni domislil, da bi organiziral sokole in orle, da bi pod poveljstvom predstavnika **antante**, podporočnika **Koste Mišiča** (?), zaustavili ob pomoči Žirovcev italijansko prodiranje čez linijo, določeno z **londonskim paktom** iz leta 1915. Celo na proslavo ustanovitve Kraljestva SHS, ki je bila s štirinajstdnevno zamudo, 15. decembra 1918, opravljena tako v Ljubljani kot na deželi, žirovski občinski možje in člani krajnega šolskega sveta niso prišli.¹³⁹ Še vedno so živeli v Avstriji, ki je že davno ni bilo več.

Dan vstopa v novo dobo, 29. oktober 1918, je proslavilo samo žirovsko **Sokolsko društvo** s sprevedom do Dobračeve in nazaj. Dogodek ohranja s fotografijo pred Bahačevo hišo v Stari vasi in v Kroniki SD v Žireh.

Sokoli so se k prvi povojni seji zbrali 8. decembra in po tej seji je **Ivan Kavčič** že pozival prostovoljce »**v borbo za severne meje**«. Tedaj je bil zares

133 Momčilo Zečević, Slovenska ljudska stranka in jugoslovansko zedinjenje 1917–1921 (Od majniške deklaracije do vidovdanske ustave), Maribor 1977.

134 Podrobno analizo dogodkov bomo objavili posebej.

135 Deklaracijska izjava občinskega odbora Žiri z dne 24. januarja 1918, v: ŽO 14, 1988.

136 KOŠŽ za šolsko leto 1918/19.

137 Prav tam.

138 Prav tam.

139 Prav tam.

še pravi čas. Njegovo mobilizacijsko delovanje po dolini do Škofje Loke je izpričano.¹⁴⁰ Zdi pa se – če sem v zmoti, naj me popravi, kdor ve – da so žirovski prostovoljci za severno mejo odšli iz Žirov šele za božič. Petinštirideset sokolov in orlov naj bi se bilo na štefanovo odpeljalo s tovornjakom izpred gostilne **Pri Bahaču**. (Gradivo o koroških boricih iz žirovske občine je bilo tudi v Žireh zbrano in pripravljeno že leta 1940 za objavo v zborniku. To gradivo pa je med drugo svetovno vojno v Ljubljani propadlo.)¹⁴¹

Zdaj šele so društva začela uresničevati vlogo, za katero so bila ustanovljena. Kako vse drugačna bi bila naša usoda, če bi jih znala slovenska politika uporabiti **pred in med vojno**. Potem se na **mirovni konferenci v Parizu** ne bi znašli kot **narod poražencev**, pač pa kot **zavezniški narod med zmagovalci**.

Dopisnica »v korist Sokolskega doma v Žireh«; založilo Telovadno društvo Sokol v Idriji, 1908

140 Kavčičevo delovanje za obrambo severne meje se omenja tudi v Loških razgledih. Vir bomo objavili z nadaljnjim preučevanjem.

141 Izjava Ivana Zajca (1898–1943) z Dobračeve jeseni leta 1940.

Ob stopetdesetletnici objave prve časopisne vesti iz Žirov

Letos mineva 150 let od objave prve časopisne vesti, poslana iz Žirov v svet – po tedaj edinem slovenskem časopisu **Kmetijskih in rokodelskih novicah**. Zato ga, glede na to, da gre za prvi v Žireh napisani članek, kaže objaviti v celoti, kot je bil zapisan v Novicah 23. svečana 1848, št. 8, str. 32.

Žalostna prigodba nesrečnim staršem v podluk

V nedeljo, 8. svečana se je v Žireh blizo Idrije velika nesreča perpetila. Iz neke lesene hišice, ktera je bila v samoti stala, sta šla gospodar in gospodinja k velki maši in sta pustila dvoje majhnih otrok, fanta sedem in deklico tri leta staro. Po maši prideta domu in najdeta hišico svojo in vse svoje majhno premoženje v pepelu. Vse, vse je zgorelo in tudi nedolžna otročiča. Groza je bila gledati nesrečna otroka. Noge so jima odgorele, drob in možgani so se vidili, nobene človeške podobe nista imela, in bolj kovaškemu oglu kakor človeku sta bila podobna. Starši, neskerbni starši! ali nam ne seže ta žalostna prigodba v serce? ali imate kaj ljubezni, kaj skerbi za svoje otroke? Želel bi, da bi bili vsi vidili grozovitno ogoreli in ranjeni trupli teh nesrečnih, nedolžnih otročičev, kterima je neskerbnost staršev tako grozovito smert pripravila.

J.K.¹

1 Članek je napisal Janez Kerst. Tomše, žirovski kaplan, roj. 19. 6. 1816 v Čatežu ob Savi. V Žiri je prišel leta 1846 in ostal tu do leta 1850, ko je šel v Leskovicu pod Blegošem za župnega vikarja.

ŽIROVSKE RODBINE

Lazarjevi iz Izgorij in njihove usode

Jože Peternej

Priimek Lazar so prinesli v Izgorje s Tolminskega. **Franc Lazar** je poročil Urbanovo Magdaleno iz Osojnice. Imela sta tri otroke: sina Matevža in dve hčeri; ena jima je kmalu umrla. Sin **Matevž**, rojen 1859, naj bi ostal doma na kmetiji. To pa ga ni preveč veselilo. Bolj ga je vlekla šola, rad je pisal in bral.

Leta 1864 je bila stara žirovska šola odkupljena za šolanje skoraj 500 otrok. Šola je bila takrat že obvezna za vse otroke, čeprav je pouk obiskovala le dobra polovica otrok. Delo, so rekli gospodarji na kmetijah, ti bo dajalo kruh – ne šola.

Prvi učitelj in nadučitelj Leopold Božič, doma iz Idrije, je prav kmalu opazil, da je Matevž Lazar priden učenec. Pohvalil ga je, da lepo piše in bere. To je Matevža še bolj spodbudilo, da ne bi kmetoval, ampak postal učitelj. Ta želja pa se mlademu Matevžu ni uresničila. Njegova sestra je dobila bogatega snubca in se poročila na Hlevišu. In tako je moral Matevž pozabiti na šolo in se hočeš nočeš spopasti z gruntom doma.

Novi gospodar Matevž Lazar se je leta 1889 poročil z Ano Mrak, doma pri Šimcu v Žirovskem vrhu. V devetnajstih letih se jima je rodilo 12 otrok.

Mama Ana je bila zasuta z gospodinjstvom in drugimi opravili. Z otroki se je lahko veselil v zimskem času le oče. Rad jih je ujčkal in jim prepeval uspavanke, tako da je bilo tudi veselje v številni družini.

Mama je dejala: »Dvanajst otrok nama je dal Bog. Deset jih je še pri nama, dva pa imava že v nebesih.«

Leopold, rojen 1897, je umrl, ko mu je bilo komaj eno leto. Tudi Anton, rojen 1904, ni dočkal leto starosti. Leta 1910, kmalu po rojstvu zadnjega sina Albina, pa je mama umrla, stara komaj 39 let. Devetintrideset let trpljenja in rojevanja v veselju in žalosti ob smrtih najdražjih. Ni ji bilo dano, da bi dočakala prvega vnuka Janeza, ki se je 1912 rodil hčeri Mariji, poročeni Brenčič.

Po mamini smrti je očetova pesem za dolgo utihnila. Čeprav je bil oče Lazar zelo delaven in gospodaren, je le s težavo oblačil in zadovoljivo prehranjeval otroke. Seveda le s tistim, kar mu je dala hribovska zemlja. Čeprav sta stara dva umrla, je bila družina še vedno velika, za delo pa prešibka, saj je bilo treba obdelati vse ročno.

Rad je potožil sosedu: »Komaj se katera od hčera privadi gospodinjstvu, že se poroči. Tako morajo tudi fantje poprijeti za delo v kuhinji.« Seveda,

Lazarjevi iz Izgorij, 1920, od leve proti desni: prvo dekle je Mici, Marijina hči, druga je Frančiška, nato sedijo Karel, Franc, oče Matevž, Janez, Albin in Marija; zadaj stojijo Ana, njen mož Rudolf, Neža z možem Gašperjem, Marija z možem Jožetom in Tone Gantar z ženo Marjano

to je dejal bolj v šali. Saj je vedel, da je za to nekoliko kriv tudi sam, ker je bodočim tastom pripomogel, da so se njegova dekleta dobro poročila. Zelo pomembna je bila dobra nevestina dota in poroka na ugledno kmetijo. Dota za hčere? To je bila za očeta velika skrb. Slaba dota – slab ugled za hčer. Dobra očetova dota – siromašenje že tako ne prav trdne kmetije.

Čeprav oče Lazar še ni bil prestar vdovec, a brez prave gospodinje, ni razmišljal, da bi se še enkrat ženil. To v tistih časih za vdovca ni bilo težko. Dovolj samskih žensk je čakalo, da bi se primožile na grunt, kjer bi imele kruh in delo.

Vsa očetova skrb je bila, kako v hudih časih prve svetovne vojne preživeti družino in otroke vzgojiti v duhu tradicije kmečke družine, da bi ostali trdno vraščeni v obdelovanje zemlje, čeprav jim je težko dajala zasluženi kruh. Pomanjkanje je bilo čutiti še zlasti med vojno, saj je bilo treba pomagati tudi revežem; oče pač ni mogel zavrniti pomoči tistim, ki niso imeli ničesar. Tako se je zgodilo, da je preveč razdal v božjem imenu, potem pa je domače stiskalo.

Prvi sin Jože, rojen 1896, je moral v vojsko. Starejši dve hčeri sta se poročili in oče Matevž je spet ostal sam z otroki, ki so mu le s težavo pomagali obdelovati zemljo. Slabo se je pridelalo, lačnih ust pa je bilo vedno dovolj. Oče Lazar ni nikomur zapiral vrat. Bil je zelo veren mož in ravnal se je po pravih krščanskih naukih. Tako je vzgojil tudi svoje otroke. Krmaril je med vsemi težavami, ki mu jih je prinašalo življenje, a bil vedno pokončne drže in tak poskušal ostati tudi v poznih letih. Kakor je v vsaki slabi stvari lahko kaj dobrega, je tudi vojna za Lazarja prinesla nekaj dobrega. Za sina, ki je krvavel na fronti, je dobil nekaj denarne podpore, da si je lahko kupil tobak za čikanje.

Vas Izgorje je dvignjena nad dolino Sore, tako da se je doma različno slišalo grmenje topov s soške fronte, kjer se je bojeval Lazarjev Jože. Oče je nenehno trepetal, kaj bo z njim v tem norem peklu, otroci pa so le radovedno

poslušali. Vojne je bilo konec in Jože se je vrnil domov bolan in shujšan. Oče pa je bil presrečen. A zaglodala ga je nova skrb. Kako preživeti družino na obubožani kmetiji!? Vojna je vse izničila, pa še brez vojne podpore, ki je ni bilo več niti za tobak, so ostali. Ne. To je oče le namignil, nikoli pa ni tega izrekel na glas. Prehudo bi se slišalo: Sin je moral preživeti na fronti tudi za njegov tobak.

Sprva je bil oče nekoliko potrto zavoljo tega. A ne dolgo. Prišla je zima in delo na polju je počivalo. Družina je bila srečna, da so spet skupaj, in blaga očetova pesem je glasneje zadonela.

Otroci so odraščali, zdaj se je poročil ta, zdaj ona, po stari navadi s pomočjo preudarnega očeta seveda: po načelu, najbolj pomemben je grunt, šele nato ženin ali nevesta. Takšna je bila podedovana navada in tega se je bilo treba sveto držati.

In kakšna usoda je spremljala Lazarjev rod? Začnimo po vrsti.

MARIJA, rojena 1891, najstarejša Lazarjeva hči, se je 1911 poročila k Šinkovcu na Medvedje Brdo. Vzela je kmeta Janeza Brenčiča. Rodilo se jima je trinajst otrok. Dva sta umrla: Dominik še kot dojenček, Jože pa je imel že šest let.

Janez Šinkovec je bil slep na eno oko, verjetno še iz mladosti, ko je moral v dežju in hladu na visokem Medvedjem Brdu pasti živino. Vendar ga to pri kmečkem delu ni preveč motilo. Le kadar je klepal koso ali kaj prebral iz časopisa, je imel nekaj težav.

Janez in Marija sta imela kar dovolj težav s preživljanjem številne družine, saj tudi hribovska kmetija ni prinašala vsega, kar bi družina potrebovala.

A otroci so kljub vsemu hitro rasli in odhajali z doma. Medvedje Brdo je bilo pred vojno pod Italijo, zato ni čudno, da so se kar tri dekleta poročile v Italijo. Upale so, da se bo v mestu lepše živelo, še posebno je tako mislila Mici, ki se je poročila s finančnim uslužbencem. A ni imela sreče. Njen mož je kmalu postal invalid in do smrti preživel na invalidskem vozičku. Otrok nista imela.

Druga dekleta so se poročile bližje domačemu kraju. Tako tudi fantje.

Družina Marije Lazar, poročene Brenčič (Šinkovcova), 1937

Potem se je začela pripravljati nova vojna. Najstarejši Janez se je moral bojevati v Afriki. Tudi sin Lazarjeve krvi je moral z Italijani v Abesinijo. Pripovedoval je: »Vojna ni bila dolga, saj vojaki v Abesiniji niso bili primer- no oboroženi, da bi se odločneje upirali takšni vojaški premoči. Pa so se Abesinci domislili lovske taktike, ki jim je prišla prav tudi v vojni.

Ko so bili že skoraj zasedeni, so začeli napadati ponoči. Slekli so se do golega, se namazali z oljem, da so bili mastni in neoprejemljivi. Italijanom so pripravili zasedo v grmovju, oboroženi z noži. Ko so se vojaki približali, so z vriščem planili nanje in jih potolkli.«

Toda Janez Šinkovec je imel tudi nekaj sreče, saj je bil prav kmalu dodeljen v kuhinjo, tako je z zamorčki navezal več stikov tudi zaradi hrane, ki mu je včasih ostajala.

Pripovedoval je, kako so bile nekatere pokrajine zaostale in seveda tudi ljudje. Gledali so njihove vojaške avtomobile in verjeli, da iz majhnega zraste veliko.

Po dolgih štirih letih se je Janez 1938 vrnil iz Afrike – samo štirinajst dni prej, kot je umrla mati. Po mamini smrti se je moral vrniti v Italijo. Bil je deset let vojak.

Po vseh prigodah, ki jih je okusil v Afriki, jih je v puščavi brez vode doletela še malarija, tako da so bili lačni, čeravno so imeli suho hrano s seboj. Žeja je bila prehuda. Tik preden so prišli do majhne oaze, so naleteli na mlakužo vode. Planili so vanjo in jo hlastno srebali. Nato so stopili naprej, da bi prišli do pravega izvira, v mlakuži pa so našli poginulo in razpadajočo mulo. A preživeli so tudi to. Po kapitulaciji Italije so ga zajeli Angleži, pod njihovim poveljstvom pa se je imel lepo, da še nikoli v življenju ne tako.

Moj pripis: Če se mu je kot ujetniku lepo godilo, si lahko mislim, kako je prej trpel na tem norem svetu.

Vojna pa ni prizanesla tudi bratoma Francetu in Matevžu. Padla sta z očitkom, da nista bila na pravi strani. Toda oče Šinkovec je po ženini smrti začel pešati in je 1949 umrl. Za njim je prevzel kmetijo najstarejši sin Janez. Poročil se je z Marijo Slabe, Erjavčevo iz Rovt. Imela sta štiri otroke. Tudi Janez se je v hudih povojnih časih nekako prebijal s kmetijo. Nato je prišla bolezen in tudi Janez ni dočkal visoke starosti. Umrl je 1979, ko mu je bilo 67 let. Za njim je prevzel dom sin Jože. V nekoliko boljših časih si je zgradil nov dom. Ko se je poročil, pa sta si z ženo poiskala še dopolnilno dejavnost in si stari dom uredila za kmečki turizem.

MARJANA LAZAR, rojena 1892, se je 1914 poročila v Dole št. 17. Za moža je dobila Antona Gantarja. Rodilo se jima je šest otrok, dva sta umrla še majhna.

Gantar je nekaj let preživel v Ameriki. Z zasluženim denarjem je odkupil zadolženo posestvo. Anton in Marjana sta bila zelo delavna in le s pridnim delom sta grunt spet postavila na trdne temelje. Komaj pa sta se oče in mati nekoliko opomogla, sta si za Kovkom kupila manjše posestvo, namenjeno enemu od otrok.

Mati, že tako utrujena od domačega dela, si je s tem nakupom delo še podvojila, saj je leto za letom tri četrt ure daleč z jerbasom na glavi nosila koscem južino.

Posestvo je pozneje prevzel sin Lojze, nekaj zemlje pa je dobil še od Gantarjevega grunta. Grunt se je delil na troje, mami pa je ostajalo le delo. Na stara leta je ostala praznih rok. Bila je pozabljena, čeravno je garala vse življenje, za vse pa so bili krivi družinski nesporazumi in nasprotja.

Med vojno tudi za Gantarjeve ni bilo lahko. Najstarejši sin Lojze je moral z Italijani na afriško bojišče. V Afriki so ga ujeli Angleži in pri njih je ostal do konca vojne.

Brat Karel pa je moral tik pred kapitulacijo Italije v italijansko vojsko. Po njenem razpadu se je v Bariju prostovoljno prijavil v prekomorsko brigado, ki je odplula v boj v Jugoslavijo.

Boj je bil neusmiljen in mnogo fantov prostovoljcev je padlo prej, kot so stopili na slovensko zemljo.

Karel je imel v tem nekaj sreče. Čeravno hud invalid se je 1946 vrnil domov. Brat Ciril je bil študent teologije. Po razpadu Italije se je kakor

Družina Marjane Lazar, poročene Gantar, okoli 1939

večina Primorcev vključil v NOB in pri partizanih ostal do novembra 1943. Po nemški ofenzivi na Primorsko pa je zapustil NOB in se pridružil nasprotni strani. Iz vojske se ni vrnil. Umreti je moral z očitkom, da ni bil na pravi strani.

Sestra Mici se je poročila v Jelični Vrh. Njen mož je že pokojni. Po dolgotrajnem zdravljenju se je Karel zaposlil v Idriji. Potem ko so se razmere med domačimi nekoliko pomirile, je Karel za očetom prevzel domačo kmetijo. Poročil se je z Marijo Nagode z Medvedjega Brda. Skupaj sta zagospodarila na kmetiji in pridno delala, da sta ublažila razmere, ki so nastale po vojni zaradi delitve posestva.

Oče Gantar je umrl 1962, mati Marjana pa je doživela visoko starost, umrla je 1977. Sin Lojze je umrl 1990.

In tako so se tudi Karlu nabrala leta, upokojil se je, kmetijo pa prepustil sinu.

A Karel še ni mislil na počitek. Dobil je nekaj denarja od italijanske države, tako kot večina primorskih vojakov. Dolgo se je odločal, kako bi ta denar razdelil. Končno se je domislil: Če delim, nihče ne bo dobil dovolj. Potem pa mu je prišlo na misel, da bi v zahvalo, ker je preživel vojno, zgradil na svojem vrtu malo večjo kapelico.

Rečeno, storjeno. Leta 1994 je bila kapelica končana. Ima manjši oltar, zvonik in prave zvonove.

Tako nekdanji gospodar Karel Gantar preživlja stara leta v družbi svojih zvonov, ki mu vsak dan potrkevajo v spomin na hude dni in srečno vrnitev domov.

NEŽA LAZAR, rojena 1894. Poročila se je 1923, vzela je Gašperja Pišljarka z Medvedjega Brda, po domače Pri Pucu. Poročila se je na majhno kmetijo, kjer je bilo veliko dela, pa bolj malo kruha. Oče Gašper si je moral poiskati delo tudi drugje, da je dobil kak dinar vsaj za obleko. Bil je tesar in kmečki delavec.

Neža in Gašper sta imela deset otrok, šest deklet in štiri fante. Ker so njihovi otroci umirali razmeroma mladi, jih bom naštel kar po vrsti: Stanislava, Ivan, Dominik, Marija, Franc, Ana, Viktorija, Izidor, Doroteja in Marta. Marta, najmlajša, poročena z Ivanom Lukanom, je za staršema prevzela posestvo.

Družina je bila velika, posestvo pa premajhno za preživljanje dvanajstih ljudi, zato so otroci odhajali služiti na kmetije in drugam, tako da so nekako preživeli.

Ko pa so odrasli, so se brez »očetove« pomoči poročili na različne konce. Večinoma so postali delavci ali mali kmetje. Kakor že rečeno. Nežini otroci so umrli razmeroma mladi. Dominik je že pri sedemnajstih letih moral v italijansko vojno. Ob razpadu Italije se je v Torinu že odpravljaj domov, pa je neki nestrpnež vrgel za njim mino in ta ga je ubila.

Tudi Ivan je bil vojak na strani, ki pri nas ni bila priznana. Po vojni je pobegnil v Italijo in se pozneje prebil v Anglijo, se tam zaposlil, poiskal Slovenko in se z njo tudi poročil. Po enajstih letih sta se vrnila v domovino, si kupila hišo in se tu zaposlila. Umrl je star 60 let.

Franc, delavec v Kranju, je umrl star 54 let. Doroteja, poročena na majhni kmetiji na Krasu, je umrla stara 51 let.

Brat Izidor je umrl v prometni nesreči. Povožil ga je vlak, ko mu je bilo komaj 34 let. Po Izidorjevi smrti je tudi mati Neža začela bolehati. Obhajale so jo čudne motnje. Zdravila se je proti visokemu pritisku. V žalovanju za

Družina Neže Lazar, poročene Pišljar (Pucova), 1940

sinom Izidorjem pa je bilo vse slabše. Neke noči se je premetavala po postelji. Bolezen jo je vse huje stiskala, zaželela si je zraka. Odhitela je k studentu, da bi se ohladila. Sedla je v breg in si z roko močila glavo. Zjutraj so jo našli na bregu mrtvo. Zdravnik je ugotovil kap. Umrila je stara 73 let.

Oče je imel nekaj pokojnine. Da ne bi bil doma v napoto mladim, se je poročil, šel z doma in še kar dolgo živel. Doživel je 88 let.

Marta je poročena doma, ima šest otrok. Vsi so zaposleni in že pri kruhu, kot se reče po kmečko. Zgradili so si novo hišo, tako da novi rod Neže Lazarjeve zdaj živi dostojno življenje.

JOŽE LAZAR, rojen 1896. Komaj se je Jože nekoliko opomogel od vojne, že sta z očetom vzela pot pod noge. Prečkala sta Žirovsko kotlino, se povzpela na Žirovski vrh in nadaljevala pot v Poljansko dolino. Pod vznožjem Žirovskega vrha je oče imel ogledano manjšo kmetijo, za katero pa se zavoljo preveč senčne lege in majhnosti nista navdušila.

Neuklonljive volje sta jo mahnila čez Soro in se povzpela strmo v hrib. Neutrudni oče je bil z Jožetom namenjen na srednje veliko kmetijo v Staro Oselico, na domačijo pri Homovcu. (Ta se je po loškem urbarju že 1291 imenovala Pri Homovcu. Pri hiši so bili vozarji.)

Prav sem sta bila namenjena. Pri tej kmetiji se že več rodov ni rodil moški naslednik.

Jože se je rade volje sprijaznil z nevesto Marijo, najmlajšo pri hiši, ki so jo po domače klicali kar Marjana.

Dogovor je bil hiter in v obojestransko zadovoljstvo. Že čez nekaj mesecev 1921 sta se poročila. Tako je Jože Lazar postal nov gospodar pri Homovcu. Zakoncema se je rodilo sedem otrok. Prva sta bila dvojčka Jernej in Janez. Za njima so se rodili še Jože, Feliks, nato dekle, ki je umrlo, za njo je bil Franc, nato Pavla. Komaj mesec za tem je mama Marjana umrla za pljučnico (1931).

Po ženini smrti je Jožetu pomagala pri gospodinjstvu sestra Franca. Ker pa je bila družina velika, zemlja na gruntu pa za obdelovanje težavna, se je Jože čez dobrega pol leta znova poročil. Vzel je Brcetovo Katarino iz

Jože Lazar (Homovec),
okoli 1938

Družina Jožeta Lazarja po vrnitvi iz taborišča, okoli leta 1947

Mrzlega vrha. Leta 1932 se jima je rodila hči Marica, pozimi 1934 pa Ivanka. Šest tednov za tem je Homovcovim otrokom umrla že druga mama. Na pomoč sta priskočili sestra Franca in sestra umrle mame.

Jože, izmučen od življenjskih nadlog, je vse prenašal v božjem imenu. A tudi to ni pomagalo. Moral se je še tretjič poročiti. Leta 1935 je vzel Frančiško Šifler, Jezercovo iz Stare Oselice. Tudi njima se je čez leto dni rodila hči Francka.

Oče Jože je bil zelo dober in strog vzgojitelj. Otroke je imel rad, ta dar je imel po očetu. Rad jih je pestoval in jim prepeval v dolgih zimskih večerih, ko ni bilo toliko dela.

Nova žena pa tudi pridna in spoštljivo enako skrbna do vseh otrok. Imela jih je rada, otroci pa so jo vzeli za svojo in jo klicali mama. Kako trpeče je dočakala sto let, pa bomo izvedeli v tem zapisu.

Ko je prišla k Homovcu, je bilo tam že osem otrok. To nove mame ni motilo, čeprav se je morala od pastorka Marice kmalu posloviti. Sestra Marjana iz Dolov je hotela brata nekoliko razbremeniti. Sama je imela le nekaj otrok, zato jo je vzela v rejo, se pravi skoraj za svojo. Marica je tedaj imela le tri leta. Kako ji je bilo pri srcu, ko je zapuščala družino, ve le sama.

Odrasla je pri Gantarjevi teti Marjani v Doleh. Ko je dozorela v dekle, se je poročila z veselo mislijo, da tudi doma pri Homovcu teče življenje naprej.

Prišla je druga svetovna vojna in nad Homovcov rod se je zgrnila nesreča. Tisti, ki so ostali, pa so bili prikrajšani za otroštvo in družinsko toplino.

Ob poljanski vstaji v pozni jeseni 1941 sta morala dvojčka Janez in Jernej v vojno, po razbitju enote v hudi zimi 1942 pa sta se vrnila domov.

Spomladi istega leta so Nemci obkolili hišo in na silo vdrli vanjo ter odpeljali očeta Jožeta ter dvojčka Janeza in Jerneja. Odgnali so jih v zapor, najprej v Škofjo Loko, nato v Begunje na Gorenjskem. Po nekaj tednih zapora so brata izpustili. Rekli so: »Če se čez dva dni vrneta, bomo izpustili tudi očeta.« Nato se bodo lahko vsi vrnilo domov.

Že naslednje jutro, ko sta brata prvič prespala doma, so se Nemci vrnilo in na silo vdrli v hišo, dvojčka, brata Jožeta in Feliksa, pa spet odpeljali v begunjske zapore.

Zaskrbljena mama jih je obiskala. Povedali so ji, da jih bodo odpeljali na delo v Nemčijo, v resnici pa so očeta Jožeta, sinova Janeza in Jerneja odpeljali v taborišče Mauthausen. Tam so jih po hudem trpljenju 1942 ustrelili.

Brat Jože je ostal neznan kje. Družina ni nikoli izvedela, kje in kako je preminil.

Šestnajstletnega Feliksa so z 29 talci 1942 ustrelili v Mostah pri Žirovnici.

Le s težavo so Homovcovi nekoliko preboleli te nepopisne smrti, ki so družino zlomile duševno in telesno. Dobra mati jim je trdno stala ob strani, ko so spet pridrveli Nemci in na silo odpeljali z doma še preostalo družino.

Tretja mama Frančiška in otroci Franc, Pavla, Ivanka in Francka so bili izseljeni, najprej v Goričane, kjer so ostali le nekaj tednov, toliko da se jih je nabralo za en transport. Nato so jih odpeljali v Nemčijo.

Vožnja je trajala tri dni in tri noči. Sreča v nesreči je bila, da sta jih prav zadnji dan v Goričanah obiskali mamini sestri in prinesli za pot nekaj kruha. Bili so lačni, saj med vožnjo niso dobili ničesar, čeprav so bili med izgnanci tudi dojenčki.

Pripeljali so jih v taborišče Forth. Tam so dobili za večerjo nekaj hrane, a je bilo tako skromno, da je zadostovalo le za enega.

Po večerji, če se je temu sploh lahko tako reklo, je bil zbor. Razporedili so jih po oddelkih in jim določili pograde.

Naslednji dan so morali vsi na delo na kmetije, saj so bile le-te brez delovne sile, ker so bili njihovi sinovi na fronti. Delali so od jutra do večera, mama, že starejša, pa je delala v tovarni vijakov.

Taboriščni poveljnik je bil surovo strog. Bog ne daj, da bi kdo manjkal na delu. Za odsotnost z dela je preti huda kazen.

Mama je včasih po delu v tovarni pomagala tudi v kuhinji, otroci, stari po dvanajst let in tudi mlajši, pa so po ves dan delali na polju. Delati na kmetiji je še nekako šlo. Pavla, stara komaj dvanajst let, je morala na delo v

Mama Frančiška Lazar (Homovcova) ob svoji stoletnici

Nürnberg kot gospodinjska pomočnica. Delo je bilo vse prej kot prijazno. Prala je na mrazu in opravljala tudi druga dela v mokrem. Ker je bila slabo oblečena, se je močno prehladila in zbolela. A ni bilo časa za bolezen. Nikomur tudi ni bilo mar, da je bilo dekle sestradano.

Osamljena, brez svojih v tujem svetu, in tako mlada ni smela in ne mogla misliti na beg. Ob vsem trpljenju pa je morala še noč za nočjo, mesec za mesecem doživljati bombardiranje mesta. Nobene noči niso prespali v miru. Bilo je vedno huje.

Mesto je zajela tudi fronta in ga močno porušila. Vse to je doživljala mlada Pavla daleč od svojih, ne da bi vedela, kaj je z njimi. Gledati je morala divjanje najbolj krute vojne, ki jo je kdaj videl svet. Kamor koli se je obrnila, povsod boj: nešteto človeških trupel, ranjeni civilisti in vojaki. Vse je bilo na smrt utrujeno in lačno. Civilno prebivalstvo in vojaki so ropali trgovine in skladišča. Videti je bilo, kakor da se uresničuje napovedani sodni dan. Vsega bo konec, so vzdihovali ljudje. A na veliko veselje je bilo konec tudi vojne. To je Pavla izvedela šele čez nekaj dni. V njej so se mešali občutki veselja, da je konec trpljenja, pa tudi žalosti zaradi domačih in negotovosti, ker ni vedela, kaj se dogaja z njimi in kje so.

Tisto leto, ko je morala Pavla stran od družine in na delo drugam, so taborišče Forth razdelili na štiri dele. Mama, Francka in Ivanka so bile premeščene v Burg Fernfelg, brat in Pavla pa sta ostala daleč narazen. Nikogar ni bilo, da bi jima pomagal ali ju varoval. Bila sta izgubljena v tujem, razbitem svetu.

Na srečo je Pavla izvedela, da je v polporušeni SS-kasarni zbirališče za izgnance in ujetnike. Tam so ji povedali, da je zdaj sama svoj gospodar, da sama odloča o sebi. Lahko pa ostane v kasarni, v novem taborišču je poskrbljeno za vse.

Pavla se je kljub svoji mladosti odločila, da bo poiskala svoje. Vrnila se je v staro taborišče. Odšla je na postajo, a je medtem vlak že odpeljal. Zato se je peš odpravila kar ob progi in hodila vso noč. Šele proti jutru je prispela v taborišče in tam našla domače. Srečanje je bilo ganljivo. Spet so se pomešali občutki sreče in smrti.

Čeprav so že s plakatov izvedeli za imena ustreljenih, so še vedno gojili brezupno željo, da je bila vest o usmrčenih mogoče le pomota in da se bodo domači nekoč le še srečali skupaj. To upanje je tlelo v otrocih, še posebno pa v resni materi, čeravno je vedela, da je to skoraj nemogoče.

A Homovcova mama, žena pokončne drže in jeklenega značaja, je to misel gojila bolj na ljubo osirotelih otrok. To srečanje z otroki se ji je zdelo le kot nedokončan zaključek poti skozi trpljenje.

Z optimizmom in kančkom veselja, da so vsaj taborišče preživeli, je zrla naprej in že iskala pot domov, v svojo dolino.

Hrana je postala v taborišču boljša takoj, ko so jih osvobodili ameriški vojaki. Od tam so odšli v Nürnberg, nato pa so jih v zaprtih tovornih vagonih odpeljali v Slovenijo.

Prva postaja je bila na Jesenicah, druga na Bledu, kjer so jih razkužili in okopali. Po natančnem popisu so jih poslali v Škofjo Loko. Na postaji so srečali precej vojakov, ki so jih sumljivo gledali. Na Hotavlje so se pripeljali z Logarjevim tovornjakom, s katerim so prevažali les. Bila je že noč. Pri znancu Šubcu so potrkali na vrata, da se nekoliko odpočijejo. Bili so toplo sprejeti. Po kratkem počitku so Homovcovi nadaljevali pot domov. Bila je svetla noč. In spet so lahko globoko zadihali domači zrak izpod blegoških gozdov.

Noč je bila svetla, ko so se približevali domači hiši, in mati je zavzdihnila:

»Doma smo. Že vidim njive, kako lepo so obdelane.« Otroke pa je najbolj zanimalo, kako je doma.

Pri Homovcovih, kjer sta med vojno gospodarili mamina sestra in njena mama, so spali.

Sreča pa je bila kljub vrnitvi skaljena. Doma ni bilo očeta in bratov. Zaman so upali, da se bodo vrnili. Praznina doma zaradi umrlih se je boleče zarezala v vso družino, še zlasti v otroke, ki so prav tedaj odraščali.

Frančiška Lazar ob svoji stoletnici v družbi sorodnikov in predsednika republike Milana Kučana s soprogo Štefko

A za žalovanje ni bilo časa, treba je bilo živeti. Mama Frančiška, Francelj, Pavla, Ivanka in Francka – vsi vajeni garanja – so poprijeli za delo in pridelali toliko, da niso bili lačni.

Pavla je še več let po vojni bolehalo zaradi posledic pomanjkanja in prehladov med vojno. Tudi Francelj je moral med vojno pasti že po zmrznjeni travi, zato se je tudi on vrnil domov bolehen.

Mama Frančiška je ostala trdna, kakor da se ji v življenju ni godilo nič slabega. Njen značaj je bil vedno neuklonljiv. Ko pa je izvedela za smrt svojih, je za njimi žalovala, kakor da so vsi njene krvi.

Samo tak značaj, kakršnega ima Homovcova mama, preživi vse križe in težave ter dočaka visoko starost. Petega junija 1997 je zdrava, čila in srečna v krogu svojih otrok, vnukov in pravnukov praznovala stoti rojstni dan.

Vsi otroci so se poročili. Pavla zavoljo slabega zdravja ni mogla prevzeti grunta doma, tudi Francelj se je odselil in se poročil na Gorenjsko.

Dom je prevzela Ivanka, ki se je poročila z domačinom Nandetom Bogatajem. Mama Frančiška pa je šla živeti k najmlajši hčerki Francki na Hotavlje.

Tudi tokrat se je zgodilo tako, da je prišel ženin k hiši in se je nadaljevala tradicija menjavanja priimkov.

Francelj, poročen na Bledu, je imel sina in hčer. Sin je umrl v prometni nesreči.

Homovcova družina se še vedno bridko spominja begunjskih zaporov. Že ob prvem obisku v njem so si lahko na zidu prebrali podpise svojih v spomin, da so tu nekoč res trpeli Lazarjevi.

Zdaj pa bolj veselo naprej. Kakor že rečeno, Homovcova mama je 5. junija praznovala sto let. Obiskali smo jo v nedeljo pred velikim praznikom. Pričakala nas je vedra in prav nič postarana. Neverjetno za njena leta. Slavje je trajalo celo popoldne in slavljenka ni kazala nobene utrujenosti.

Vprašal sem jo: »Teta, pa vas nič ne utrudijo tako bučni obiski, družina, vnuki, pravnuki in ostali?«

Veselo je odgovorila: »Nak, prav nič. Sedela in poslušala bom pa že,« je dejala smeje se in dodala: »Moja mama je ob mojem rojstvu dejala: To dekletce pa ne bo dočakalo starosti, ko je tako slabotno.«

Majda, žena vnuka Darka, pa je dodala: »Moja mama mi je povedala podobno zgodbo. Da je sosedka rodila malo otroče, čeravno že drugi niso imeli kaj jesti. Rekla je: 'Ta otrok ne bo preživel. Po vsej verjetnosti bo pršev proč.' Ko je to slišal sosed, ki je bil brez otrok, je brž poprijel za besedo. 'Daj ga meni sem v predpasnik, da ga nesem domov in ga poskušam zrediti.' Rečeno – storjeno. Dojenčka je odnesel domov. In punca se je zredila. Danes jih ima že sedemdeset let.«

Za naslednji teden so domači načrtovali pravi protokol. Ne bi bilo primerno, da bi vsi prišli hkrati, saj so se najavile kar cele skupine.

Da je bila vsa zadeva usklajena, je vodstvo protokola prevzel Zdravko Krvina. Med prvimi je prišel čestitat predsednik države Milan Kučan s soprogo Štefko. Prišli so nekdanji sotrpini iz taborišča. Seveda so se tudi novinarji kar trli okrog častitljive slavljenke.

Homovcova mama pa kakor da ni utrujena. Držala se je pokončno kot vedno. Bila je bogato obdarjena, ona pa je s svojo držo obdarila navzoče. Naslednjo nedeljo so jo posebej počastili še farani. In zdaj ko to pišem, ima mama že sto eno leto. Upajmo, da bo še naprej ostala zdrava in tako vedrega duha.

ANA LAZAR, rojena 1899, se je 1920 poročila k Mavsarju v Jarčjo Dolino, št. 2. Ana je bila moja mama, zato bom pripovedoval v prvi osebi.

Kako se je poročila k Mavsarju? Dejal bi: preprosto – po stari navadi. A ni bilo vse tako, kakor sta si zamišljala oče Lazar in oče Mavsar – Janez Peternelj.

Neke nedelje po maši sta stopila v gostilno in se dogovorila, kdaj in kako spraviti mlada dva skupaj. Zdelo se jima je, da ta dva po gruntih in tudi starosti spadata skupaj.

Seveda se je Mavsar štel za bolj imenitnega od Lazarja, zato je dejal:

»Veš kaj, Lazar. V nedeljo pripelji svojo punco na ogled. Mislim, da jo bo naš veliki grunt navdušil. Fant pa je mlad in je že bil v vojski, tako je zdaj prost vojaščine.«

»Prav!« je dejal oče Lazar in dodal: »Stara sta enako, saj sta hodila v isto šolo. V nedeljo se vidimo.«

Segla sta si v roke, kakor da bi hotela potrditi dobro kupčijo ob prodanem konju. Še malo sta posedela in popila. Nato je oče Mavsar sedel v skoraj novo kočijo in hlapec je pognal konja. Lazar pa je sedel na voziček in se zadovoljen odpeljal domov.

Oče Lazar je nestrpno čakal naslednje nedelje. Tudi hči Ana je bila močno vznemirjena, saj ji je bilo komaj dvajset let. Ni ji bilo všeč, da oče sam izbira, kam se bo poročila. Namenjenega ji ženina se iz šolskih let ni spominjala. A tudi drugih snubcev ni bilo, saj jih je veliko pokosila vojna. Ni imela velike izbire.

Kar prehitro je prišla tista usodna nedelja, ko se bo morala Ana odločiti za zvezo z nekom, ki ga ni poznala. In to za vse življenje.

Najstarejši Mavsarjev sin Rudolf se je komaj vrnil s soške fronte, ves prevzet od njenih grozot. Zato mu še ni bilo do ženitve. A ta je bila v očetovih rokah.

Prišla je nedelja in Lazar se je s hčerjo ponosno pripeljal k Mavsarju.

Ana Lazar, poročena Peternelj (Mavsarjeva), 1942

Foto: Jože Filipič

Srečanje. Prvi Anin občutek ni bil spodbuden, saj je ženin skoraj sramežljivo pogledoval v tla.

Lazar in Mavsar se zaradi tega nista dosti menila. Sedli so za mizo in bili postreženi s pijačo. Začelo se je barantanje, dokler po nekaj urah nista bila dogovorjena, koliko kdo da in koliko drugi dobi.

Nato sta si očeta krepko segla v roke in stvar je bila dogovorjena za prve oklice v cerkvi.

Kako sta se moja starša pobotala prvič in drugič, ne vem. Le Katra Pepelska, ki je bila takrat pri Mavsarju dekla, mi je povedala, da se je mama sprva upirala taki zbarantani zvezi. Menda je celo razdrla prve oklice v cerkvi. Pa sta ji stara dva stopila na prste in mama se je v božjem imenu vdala. Poročila sta se 1920. Rodilo se jima je deset otrok, devet fantov in eno dekle; prvi, Janez, je umrl že prvo leto, Anica je bila najstarejša.

Mama je bila zelo preudarna in gospodarna ženska, prava naslednica očeta Lazarja. Bila je plemenita ženska širokega srca, vedno pripravljena pomagati sosedu in obdariti reveže, ki so tudi po vojni pogosto trkali na vrata.

Oče je bil mehka duša. Bil je vajej očetove nadvlade, tako da so doma pa tudi v vojni drugi mislili zanj. Zato je kar rad prepustil gospodarstvo odločni ženi. Le pri ustvarjanju potomcev je vedno sodeloval. Kadar je mama rojevala otroke, se je raje za nekaj ur umaknil v hlev. Za ta čas je imel že vnaprej pripravljeno delo. Malo je delal, malo pa legel v steljo in mirno zadremal. Počakal je, da sta medtem dekla in babica uredili stvari glede rojstva.

Tak pa ni bil le moj oče. Še kakšen podoben bi se našel v našem širnem sorodstvu.

Otroke je imel oče rad. Rad nas je pestoval, a ker ni znal peti, nas je zabaval s požvižgavanjem. Ded Lazar pa nas je ob rojstvu bratcev vedno razveseljeval z belimi hlebčki kruha, ki nam jih je prinesel, ko je prišel pogledat novega vnučka.

Mama je bila vdana v usodo. Vedno je imela navado reči: »Bog mu bodi dober, če si že takega ustvaril.« O mami so mi pravili stari Žirovci, da je bila

v mladosti lepa ženska. Tudi sam sem jo kot otrok takó videl. Sosedova pa se mi je zdela čisto drugačna. To mi je zvedavemu otroku dalo misliti. Ali tudi sosedovi otroci vidijo svojo mamo takó kakor jaz svojo?

Oče je bil velik in postaven fant, pravo nasprotje svojemu očetu, ki je bil manjše rasti in obilne postave. Stari Mavsar Janez je bil mogočen in trd gospodar. Po poroki mojih staršev je leto dni gospodaril še sam, da je videl, kako se bosta mlada dva prijela na grunt. Potem si je dal napisati bogato oporoko – za dobro tretjino vsega pridelanega in hlapca, da bo vozil njegovo kočijo. Nanjo pa ni posedel svoje mirne žene, ona je šla peš v Žiri, kar čez Ledinico. Stari Mavsar je raje naložil prijatelja Modrjanovca, da sta po maši še malo posedela v gostilni, mati pa je morala domov kuhat kosilo.

Seveda si stari oče ni pozabil zapisati v oporoko: če se oženi (žena mu je umrla), se mu doda od grunta še precejšen dodatek za drugo ženo. In tudi to ni pozabil zapisati, da mu bo ta mlada pomagala obuvati čevlje. Bil je namreč zelo obilen in pri 126 kg se ni mogel sam oblačiti. Zraven pa je še pripisal: Če mu ta mlada ne bo všeč, mu morajo preskrbeti drugo žensko ali moškega.

In vse to je moja mama prenašala v božjem imenu celih devet let; 1929 je stari oče umrl.

Tudi po očetovi smrti je živela v križih in težavah, bila je precej šibkega zdravja, zasuta z delom in otroki. Spomnim se je, kako je včasih potožila: »Nikoli več se ne bi poročila na največji grunt v fari. Težko je delati s tujimi delavci, čeravno smo si dobri sosedje. Ko sem se omožila k tej hiši, je moj oče v dobri veri dejal: 'Ana, pri tej bogati hiši ti bo zagotovo dobro.' O, kako se je motil. Stari Mavsar je res imel denar. Bil je bogat, saj ga je znal iztisniti od ljudi. Tudi na posodo si pri njem dobil. Zapisal je en tisoč, na roko pa je dal devetsto. Vrniti je bilo treba tisoč, tako da so bile že vnaprej plačane obresti. Ljudje so vedeli povedati, da je imel cel pehar zlatih cekinov. Z njimi je najstarejši hčeri kupil graščino v Laškem.«

Potem je prišla vojna. Oče je 1941 moral v vojsko, a se je kmalu vrnil domov, kot poraženec. Sam se je počutil zmagovalca, saj je kakor v prvi vojni ostal živ.

Leta 1942 pa sta se rodila še dvojčka Janez in Lojze, čeprav je bilo mami že več kot štirideset let.

Še isto leto je mama poklicala fotografa, da nam je naredil družinski portret. Rekla je: »Bog si ga vedi, bomo vsi preživeli vojno ali ne. To nam naj ostane za spomin.«

Vojne pa ni hotelo biti konec. Prvega – najstarejšega, Franceljna, so vzeli Nemci. Pozneje pa smo morali k partizanom oče, brat Adolf in jaz.

Tako smo zadnje leto vojne bili kar štirje vojaki. Kako je mama z otroki obdelovala grunt, si lahko misli vsak sam. Prišla je vojska, ta ali ona, pobrala pridelano, naložila na vozove in odpeljala.

Vojna je bila huda, kot je huda vsaka vojna. Bližal se je skorajšnji konec, ko sem od vojnega poveljstva prinesel domov pismo. Mama ga je odprla in začela brati. V pismu je bilo zapisano, da je oče padel za domovino. Zajejala je in se zgrudila na klop ob peči. Zajokala je prej, preden je do konca prebrala vse dodane »velike besede« za padlim vojakom. Čeprav sem kot mlad vojak verjel, da padajo le drugi, me je očetova smrt zlomila in zajokal sem skupaj z drugimi.

Šele ko se je mama nekoliko opomogla, je dejala: »Nič mu ne bomo zvonili, dokler ga ne vidimo. Ko ga bomo pokopali na domače pokopališče, mu bomo pa zvonili.«

Po sporočilu o očetovi smrti aprila se mama ni več opomogla. Razjedala jo je neka notranja bolečina.

Vojne je bilo konec, mama pa je obležala na smrtni postelji. Pismo, da je v Gradcu padel njen sin Francelj, je prišlo pozneje, tako ji je bila prihranjena vsaj ta bolečina. Mama je takrat ležala pri prijateljici v Škofji Loki, da ji je bil zdravnik pri roki, otroci pa so ji od doma prinašali mleko kar s kolesom. Nato so mamu prepeljali v ljubljansko bolnišnico. Z njo je bila hči Anica.

»Za tri dni vas spet obiščem,« je dejala ob slovesu. In res se je po treh dneh Anica spet oglasila v bolnišnici. A mame ni bilo nikjer. Vse je preiskala in povpraševala. Mame nikjer. Odpeljali so jo že v mrtvašnico. Tudi tam je ni bilo. Nato so pogledali še v knjigo umrlih. Tam je bilo zapisano: Ana Peternelj, umrla 25. 6. 1945. Pokopana na Žalah.

Anico je zlomil jok. Čeprav je bila najstarejša, je imela šele triindvajset let. Odločati je morala sama. Kaj zdaj?

»Mamo hočemo domov,« je zahtevala in tudi dobila dovoljenje za prekop.

Že drugi dan je pridobila dobrega strica Škrbino iz Oselice. Zapregla sta konja v lojtrni voz, vzela nekaj hrane zase in za konja ter se odpravila na dolgo pot v Ljubljano. Tu je bilo vse pripravljeno za prevoz. Po neskončnih urah vožnje noč in dan sta mamu pripeljala domov.

Umrla je stara 46 let. Zapustila je devet otrok, najmlajša, dvojčka, sta imela šele tri leta. Da je bila mama Ana res cenjena ženska, so pokazali vaščani, saj so ji od vsake hiše prinesli venec v slovo. Čeprav sem takrat že bil vojak, sem imel občutek, da sem ostal sam na svetu. Oče in mati sta me zapustila, ko mi je bilo komaj 18 let. Naš dom je bil žalosten, prazen, čeprav so se dobri sosede zavzeli za nas in nam pomagali, da je kmetija, opešana od vojne, spet počasi zaživela.

Konec poletja pa ... Že v večernih urah se je na železniški postaji v Škofji Loki ustavil vlak. Iz njega so izstopili odpuščeni vojaki, med njimi tudi naš oče. Vzel je pot pod noge in jo veselo mahnil proti domu.

Verjetno je imel po dolgi poti in veseli noči nekoliko slabo vest, ker se ni že prej oglasil domačim. Ni znal dobro pisati. Po drugi strani pa so jim vsak dan obljubljali, da jih bodo pustili domov.

Najbrž je po svoji stari navadi dejal: »Če je mama doma, je tako in tako vse v redu.«

Okrog treh zjutraj jo je oče peš primahal domov. Utrujen je sedel na klop pred hišo, se oddahnil in zamislil.

Ah, kaj bi jih zdaj budil, ko utrujeni od dela lepo spijo. Stopil je gor v skedenj, se ulegel v seno in mirno zadremal. Zbudil se je, ko so otroci še spali. Dvignil se je, odšel k hišnim vratom in pritisnil na kljuko. Zaprto. Potrkal je po vratih. Nič! Potrkal še močneje. Oglasila se je Anica, edina že odrasla.

»Oprite, oče prihaja domov!«

»O Bog,« je zastokala Anica.

»Očetov spomin se vrača,« je še zaječala in odhitela klicat brate. Oče pa je trkal močneje.

»Tak odprite, lačen in žejen sem!« Nato so se bratje končno opogumili in odprli. Pred njimi je stala očetova postava, kakor duh iz onostranstva. »Oče!« so zakričali v en glas. Oče pa je začudeno vprašal: »Kje pa sta mama in Francelj?«

»Umrla sta,« so dejali v joku otroci. Oče se je komaj obdržal na nogah. Odtaval je v sobo, legel in se globoko pogreznil vase. Razmišljal je, kako je trpela mama, ko je še tako mlada morala zapustiti njega in otroke.

Šele naslednji dan so očetu razložili, kako je mama žalovala za njim in hudo bolna umrla. Od tod naprej pa je oče žaloval za mamom.

Potem je tudi on povedal svojo zgodbo. »Bilo je med zadnjo nemško ofenzivo na Primorskem. Bili smo v Trnovskem gozdu. Pokalo je kakor na pravi fronti. Glavnina vojske se je hitreje pomikala naprej. Jaz sem z dvema tovarišema nekoliko zaostal. Pa tudi moje izkušnje iz prve vojne so bile take: več kot je vojakov na kupu, bolj poka po njih. A tokrat se to ni izšlo. Granata je treščila prav na tovariša pred menoj. Razmesarilo ju je na kose, mene pa je zadaj obvarovala debela bukev.

Tu pa je gotovo prišlo do pomote pri poročanju o moji smrti. Tisti, ki je prišel od daleč pogledat ta prizor, je verjetno ugotovil: Vsi so mrtvi.

V naglici sem se umaknil in nekaj dni taval, ne da bi vedel, kje sem. Nazadnje sem le dobil neko enoto, ki je šla v Trst. Vzeli so me s seboj. Zavzeli smo Trst in ga nekaj časa tudi obvladovali. Nato pa je prišlo angleško povelje, naj se slovenska vojska umakne. Naložili so nas na vagone in odpeljali v Vojvodino. No, naprej pa že veste. Prekleta vojna, kaj vse moramo ljudje zaradi nje prestati!« je v zadoščenje, da se je vsaj nekoliko znesel nad njo, dejal potrti in utrujeni oče.

Brat Silvo se je že pripravljal, da bi za očetom prevzel posestvo, a ga je od te misli odgnala nora kmetijska politika. Oče je moral na silo v zadržno obdelovalno zadrugo (kolhoz), brat pa je razočarano dejal: »Za zadržnega hlapca pa že ne bom.« Odšel je v Kanado in delal v žitnem silosu. Za njim je šel tudi brat Albin, ki je zdaj v Kanadi uspešen podjetnik.

Oče je brez mame še dobrih enajst let osamljen in slabega zdravja taval v prazno. Umrl je 1956.

Kmetijo je prevzel sin Adolf. Poročil se je s Frančiško Frelih, Prebečkovno iz Goropek.

JANEZ LAZAR, rojen 1901. Poročil se je 1927 s Pavlo Demšar, doma iz Valterskega Vrha v Poljanski dolini.

Nevesta je k hiši pripeljala balo in prinesla zajetno doto, tako da sta delno poplačala dolg na kmetiji.

Seveda si je Janez sam poiskal nevesto, brez očetove pomoči, in se tudi oženil. Oče Matevž jima je prepustil posestvo, se umaknil v svoj kot in si tudi on privoščil malo počitka. Želel pa si je, da bi tudi vnaprej ostali tako gostoljubni do ljudi.

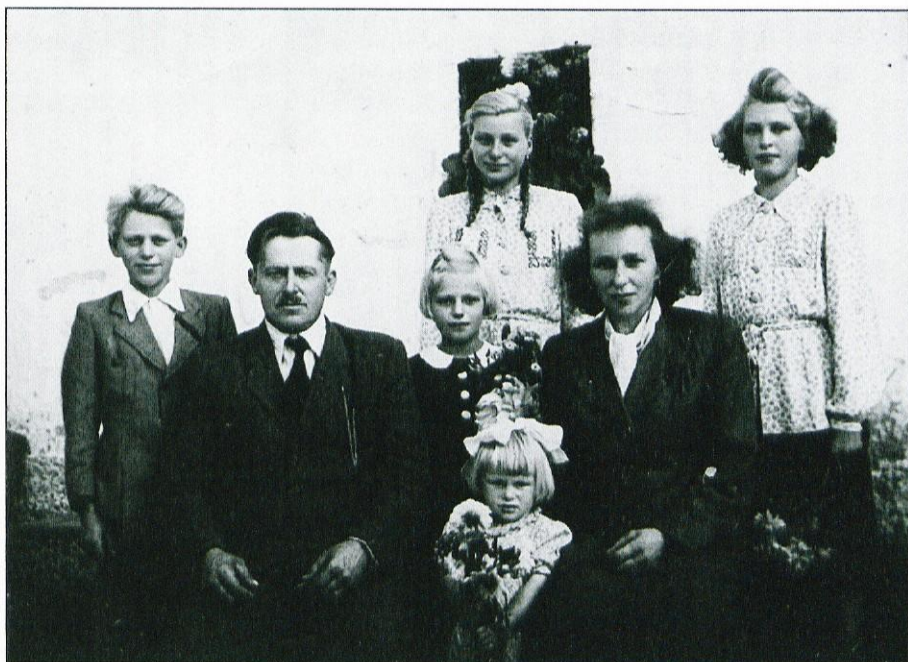
Mladima dvema se je rodilo pet otrok, štiri hčere in en sin. Kmetija je bila potrebna obnove. Treba je bilo popraviti to in ono. Dela je bilo dovolj za sproti in še dosti zaostalega.

Gospodar Janez se je rad pohvalil. Dobil sem pridno ženo. Nobenega dela se ne ustraši, tudi moškega ne. Garala je tudi v deževnih dneh. Čeprav je bilo treba močno poprijeti za delo, je kljub temu vztrajala. To pa se ji je pozneje močno maščevalo.

Kadar je bil deževen dan, je oče Janez rad zavil v Žiri. Malo se je zadržal tu in tam, mati pa je doma šivala za otroke. Ko pa očeta le ni bilo domov, je po navadi rekla: »Tolikokrat sem že pogledala dol po poti, da me že vrat boli, ata pa še vedno ni domov. Saj vem, da je dol, kot se gre gor.«

Oče Matevž Lazar je umrl 1935 zaradi srčne kapi. Zapustil je šestdeset vnukov. Deset jih je potem vzela vojna. To bolečino mu je usoda vendarle prihranila.

Vnukinja Tončka je povedala, da ko je umrl stari oče, je tako žalovala za njim, kakor da bi ji umrla mama. Rad je imel vse otroke, zato so pogrešali

Janez Lazar z družino, 1945

njegovo ljubezen in petje. Tončka ve povedati tudi legendo o Lazarju. Lazarji izhajajo z zahodnega območja Slovenije. V Izgorje se je naselil neki begunec s Tolminskega. Bežal naj bi pred Turki. Nekaj časa je lazil sem in tja. Tako naj bi postal Lazar.

Mogoče je res bil eden od uskokov. Seveda je bil vztrajen in nekoliko trmast, drugače stari rod ne bi preživel.

Novi gospodar Janez Lazar ni nikoli služil vojakov. Ker je bil kot fant preveč pogumen, so ga na neki veselici zabodli z nožem med rebra. To mu je pustilo posledice, zaradi katerih se je izognil vojaščini.

Vojna pa tudi Lazarju ni prinesla nič dobrega. Najprej so ga v Logatcu zaprli Italijani, drugič ga je preganjala domača vojska, ki se je tedaj ustanavljala. Potrebovala je materialno in moralno podporo.

Nato je prišla vojska iz Šentjošta in ga za nekaj tednov zaprla v postojanko. Tudi po vrnitvi domov ni imel miru, kmalu so ga znova odpeljali v Rovte, da bi ga spravili v uniformo. A Janez se je tega branil in ubranil. Čeprav ni bil nikoli vojak, so ga v Rovtah dali v bunker na stražo. Ker pa tam ni manjkalo pijače, je Janez najprej malo popil. »Za korajžo,« je dejal.

Vino je delovalo, noč pa je bila dolga. Janezu je postalo dolgčas in je nalašč začel malo pokati v temo. Seveda je dvignil na noge celo postojanko.

Vodilni so mu zagrozili, da ga bodo poslali v taborišče na Rab, če se takšno ravnanje ponovi.

Janez se ni dal: »Če vam ni kaj prav, me tu ustrelite ali pa me izpustite domov. Tu mi ne boste več ukazovali.« In tako se je Janez otepal vojaščine. Spet se je pokazala prava Lazarjeva trma in uspelo mu je oditi domov.

Končno je bilo konec tudi vojne. A Lazarjevi mami ni izpolnila pričakovanj. Vedno bolj je hirala in po nekem večjem prehladu je 1949, stara komaj 46 let, umrla.

Po mamini smrti so otroci in oče ostali v veliki žalosti. Dobra in nadvse delovna mama je bila nenadomestljiva. Čas pa je moral naprej. Starejša

dekleta so poprijela za gospodinjstvo. Bilo je težko, vendar preživeli so. Janez je žaloval za svojo ženo, na ženitev ni niti pomislil.

Oče Lazar je bil dobra duša. Skrbel je za domače, da so v tistih povojnih časih preživeli, kolikor mogoče dostojno.

Tudi očetu Janezu ni bilo usojeno, da bi dočakal starost, saj je 1959, star komaj 58 let, umrl za srčno kapjo. Otroci so spet v žalosti ostali sami.

Za očetom Janezom je posestvo prevzel sin Janez. Poročil se je z Ivanka Bekševo iz Idrška. Rodilo se jima je pet otrok in tako se rod Lazarjev nadaljuje.

Tudi mlada dva sta pridno poprijela za delo in začela obnavljati vse, kar je že načenjajal zob časa, tako da je Lazarjev dom urejen.

Tri Lazarjeve hčere so se poročile. Majda je močno zbolela. Zdravniki so ugotovili tumor v glavi. A ugotovitev Majdi ni nič pomagala. Pri tej bolezni so bili zdravniki nemočni. Uboga Majda, stara komaj dvajset let, je zamorjena, a pri polni zavesti, tavalala noč za nočjo. Tožila je, da ne more ne živeti ne umreti.

In tako se je zgodilo. Neke noči 1964 jo je moč usode pahnila v smrt.

FRANC LAZAR, rojen 1903, je odraščal v zelo hudih razmerah, saj je v letih odraščanja divjala 1. svetovna vojna. V tistem času je bil bolj lačen kakor sit. Še vedno se spominja, kako so k Lazarju pripeljali na okrevanje ranjence, vojake s fronte.

Po vojni pa je moral komaj petnajstletni z odraslimi sosedi na pogorišče soške fronte. Pobirali so za razsuto vojaščino vse, kar je bilo še uporabnega. Odeje, obleke, najbolj pa so bili veseli toplih vojaških plaščev, saj je v tistih obubožanih časih vse prišlo prav.

Oče Franc se z bridkostjo spominja, kako je bilo med vojno, ko so si morali ljudje med seboj pomagati, kako je še kot deček moral v žernado pod Lom. Dva dni je oral s svojimi voli. Tako so vsi, on in živina, komaj stali na nogah.

Ko je Franc odrasel, je moral kot vsi drugi njegove starosti na vojaški nabor, a zaradi šibkega zdravja ni bil potrjen.

Če me noče vojaščina, si bom pa nevesto poiskal, si je mislil Franc.

Dobiti deklet takrat ni bilo težko, saj je vojna vzela mnogo fantov in mladih mož.

Družina Franca Lazarja, 1947

Franc Lazar ob svoji 94-letnici, 1997

Foto: Ivan Reven

Brez skrbnega očeta je zasnubil Ivanko Mlinar, Krajsko iz Nove vasi. Oče Gašper je bil navdušen nad ženinom, zato je bil kar takoj voljan mladima dvema prepisati malo kmetijo.

Birtov iz Podklanca jih je naložil na voz in odpeljali so se v Logatec prepisat posestvo.

Že naslednji teden 1928 sta se poročila. Nevestin oče, stari Krajer, se je umaknil v bajto in tam preživel do smrti.

Kmalu po poroki je moral Franc spet na vojaški nabor. Spet ni bil potrjen, ker je premalo meril čez prsi (ozkogruden, so mu rekli).

Čez nekaj časa pa so ga le vzeli v vojaško suknjo v nebojni bataljon. Bil je »posilni« pri nekem oficirju.

Po nekaj mesecih pa se je oče Franc vrnil k svoji ženi na dom in kmetijo. Zdaj se z grenkobo spominja Aleksandrove Jugoslavije. Bili so hudi časi. V državi je bila splošna kriza, doma na kmetiji pa suša, pozeba in druge nadloge, tako da je bil pridelek zelo slab, še zlasti žito.

Očetu Francu in mami Ivanki so se rodili štiri otroci, dva fanta in dve dekleti. Vsi so se poročili. Najmlajša Francka živi v Logatcu.

Tudi druga vojna ni šla mimo njega, a je imel srečo. Novembra 1943 se je oglasil pri njem brat Karel iz Goropek. Medtem ko je malo posedel pri njem, so v hišo stopili nemški vojaki.

Oba so aretirali in ju peljali v Staro vas. Skupaj z drugimi so ju zaprli v hišo pri Vrabcu, zunaj pa postavili stražo. Ujeti so upali, da se nimajo česa bati. Samo čakali so, kdaj jih bodo izpustili. Brat Karel je bil nemiren, skrbelo ga je, kaj bo z njim. Oče Krajer pa je bil kar miren. A ni čakal, kaj bodo storili Nemci.

Stopil je v sosednjo sobo, kjer je stanovala ženina sorodnica. Medtem pa so Nemci vse ostale zbrali skupaj in jih odgnali iz Žirov. In Karel se ni nikoli več vrnil. H Krajerju pa je stopil sosed Gantar in dejal: »Pojdi domov, Krajer.« In Krajer je res odšel.

Med potjo je srečeval vojake, a se niso menili zanj. In tako je oče Krajer preživel vojno in še dolga leta po njej. Prišla je starost in bolezen. Žena Ivanka je bila na starost zelo dolgo bolna. V oskrbo jo je vzela hčerka Ivanka. Leta 1986 je mama umrla.

Oče Franc je ostal sam. Hudo bolan in skoraj nepokreten, je moral zapustiti prazen dom in se preseliti k hčerki Francki. S skrbno nego ga je spet postavila na noge.

Kakor rečeno, Franc z zdravjem ni bil fant od fare. A usoda mu je namenila visoko starost. Prav zdaj, ko je to zapisano, praznuje svojo 95-letnico.

A poleti je imel smolo. Pri padcu iz postelje si je zlomil kolk, pa se je ponovno skušal postaviti na noge. Ni šlo, ne more hoditi. Sedi na vozičku in zelo rad sprejema obiske iz rodnih Žirov, še vedno rad obuja mladostne spomine. Njegove misli so vedre in njegov prisrčni nasmeh prekriva težko prehojeno pot.

Še vedno kaj prebere, najraje verski tisk in tudi naše kuharice. V dolgih večerih veliko moli. Na vprašanje, zakaj toliko moli, saj nič ne greši, pa takole odgovarja: »Molim zase in za vse druge, ki ne molijo in so molitve potrebni.« Večkrat pa opozarja ljudi: »Bliža se leto 2000. Spokorite se, dokler je še čas.«

V takih okoliščinah je oče Franc praznoval častitljivo obletnico. Čeprav je sam že doživel visoko starost, pa se še posebno veseli, ker je njegova svakinja doživela 101. leto.

Morda upa, da leto 2000 le ne bo tako usodno in Bog si ga vedi, kaj ga še čaka na starost.

KAREL LAZAR, rojen 1906, je bil osmi otrok. Poročil se je 1932 v Staro Oselico, po domače k Jesenovcu na majhno kmetijo. Vzel je Ivano Burnik, rojeno 1908.

Rodili so se jima trije otroci: Ivanka, Karel in Ernest. Karel je pridno gospodaril na svoji kmetiji, oče, preužitkar, pa se je hudo bolan umaknil v

Družina Karla Lazarja, 1930

kamro. Tam je živel do vojne in med vojno umrl, žena pa je umrla kmalu po vojni.

Tudi Jesenovcove je vojna močno prizadela. Že 1942 ob poljanski vstaji je moral oče Karel v boj. A ne za dolgo. Po premoči Nemcev v Dražgošah se je po nekaj tednih vrnil domov. Drugič je bil vzet v NOV oktobra 1943. Z enoto je bil poslan na Žirovsko. Brez orožja in v civilu je obiskal brata Franca Krajerja. Tu pa so ga prijeli Nemci in ga odpeljali v zapor. V Krajerjevi zgodbi je že napisano, kako sta se brata razšla. Ujetega Karla so odpeljali najprej v Šentvid, nato v Begunje na Gorenjskem. Tam je doživel prvo mučenje in trpljenje. Nato so ga odpeljali v Dachau in Mauthausen,

kjer se je spopadal z lakoto in drugim taboriščnim trpljenjem. Ko so že upali na skorajšnjo osvoboditev, so ga 25. 2. 1945 usmrtili.

Doma na kmetiji je bilo prav tako hudo. Jesti je moralo šest ljudi, za delo pa je bila le mama Ivanka. Za očeta Karla dolgo niso vedeli, ali je živ ali že mrtev. Žena mu je neutrudno pisala in mu tudi kaj poslala, a odgovora zadnje čase ni bilo. Delali in živeli so v strahu, kaj je z očetom. Vojna se je končala, očeta pa ni in ni hotelo biti od nikoder. Vsak dan so čakali, kdaj se bo vrnil. Za vsakega moškega, ki je od kod prihajal, so mislili: Ta pa je ata.

Umrla je tudi stara mama. Dom je bil vse bolj prazen. In končno boleče sporočilo od Rdečega križa, da je oče Karel umrl. Pri Jesenovcu je zavladala dvojna žalost.

Šele čez nekaj časa sta se pri njih oglasila sotrpina iz taborišča, Podobnik z Vrsnika in njegov taboriščni sotrpina iz Idrije, in povedala, kako je moral umreti njihov oče.

Pripovedovala sta: »Vedeli smo, da gre vojna h kraju. Vaš Karel je že močno oslabil. Komaj se je še držal na nogah. Potem pa je dobil še tifus. Bal se je zdravnikov, vedel je, kaj delajo z bolnimi, ki so ležali vse vprek, tudi po dvorišču. Žal se je prav to zgodilo z njim. Dobil ga je zdravnik, mu dal injekcijo, ki ga je usmrtila.

Ko je Jesenovcova mama vse to izvedela, je hudo zbolela in se posušila kakor mož v taborišču. Imela je neko hudo trebušno bolezen. Zdravniki so že obupali nad njo. Bolezen je dobil tudi sin Karel. Oba sta bila nevarno bolna.

Na pomoč jim je priskočil dobri sosed Lukač in jim pomagal, da so vsaj pridelke pospravili. Tudi z zdravjem je šlo počasi na bolje, najprej pri Karlu in nazadnje še pri mami.

Žalostna zgodba za Jesenovcove, ki je niso zlahka preboleli. Potem pa še povojna zgodba: Mama je že tako s težavo obdelovala zemljo, da so pridelali za preživetje. Nato pa je prišla obvezna oddaja kmetijskih pridelkov in živine, tako da jih je še to spravilo na kolena. Otroci so bili šolarji, mama pa še vedno sama in slabotna za delo.

Naposled so tudi otroci odrasli in šli vsak svojo pot. Karel in Ivanka sta se poročila in šla z doma. Doma je posestvo prevzel najmlajši brat Ernest in se poročil s Slavico Bevk. Imata dve hčeri, ki sta tudi že poročeni.

Mama Ivanka je umrla 1988.

FRANČIŠKA LAZAR, rojena 1908. Kako je Tone Jezeršek, Škrbinov iz Stare Oselice, zašel v Izgorje, se ne ve. Ve pa se, da je zasnubil Lazarjevo hčer Frančiško.

Mogoče jo je od daleč spoznal, ko je priskočila na pomoč bratu Jožetu po ženini smrti. Kdo bi vedel!

Ve pa se tudi, da je bil oče Lazar spet dobre volje, ko je še zadnje domače dekcle dobila kmečkega ženina.

Lazar je poznal kmetijo pri Škrbinu, saj je včasih tudi po teh hribih kupoval krave, da je v njegov hlev prišlo novo pleme.

Frančiška je bila v mladosti zelo delavna, saj je morala doma prevzeti gospodinjstvo, ko so se že vse sestre pomožile. Doma je morala ostati, dokler se ni oženil brat Janez. S Tonetom Jezerškom sta se po dobrem letu poznanstva poročila. Poroka je bila 1931, v času največje gospodarske krize. Kmetija pri Škrbinu je bila močno zadolžena, nevestina dota pa skromna. Preveč nevest je že šlo od Lazarja in tudi Lazar je bil že močno osušen. Vendar sta z novo gospodinjo in s pridnim delom kmetijo ohranila.

Družina Frančiške Lazar, poročene Jezeršek (Škrbinova), okoli 1950

Delala sta noč in dan, da sta iz skope zemlje iztisnila, kar se je največ dalo. Gozd je bil izpraznjen. Iz njega se ni dalo ničesar prodati. Le mleko in kak vol je lahko šel od doma, da je bilo najnujnejše poplačano. Sama pri sebi sta morala skopariti, če sta hotela kaj prodati in poplačati dolgove. Imela pa sta v življenju tudi lepe trenutke. Rodili so se jima trije radoživi otroci: Angelca 1932, Tone 1937 in Francka 1941. Kakor že rečeno, mlada Škrbinka je bila silno delavna, sicer pa slabotna in suha ženska. Sama sebi je verjela, da ne bo doživela starosti.

Že ob Lazarjevi smrti 1935 je dejala: »Zdaj pa sem na vrsti jaz, saj sem najbolj zanikrna,« in se je zasmejala po svoji prirojeni navadi.

A kdo bi si mislil! Frančiška je preživela skoraj vse sorodstvo svojih sodobnikov. Umrla je isto leto kot njen mož Tone, 1972.

Hčere so se poročile, doma pa je za očetom prevzel posestvo sin Tone in se poročil s Frančiško Čadež.

Tudi sin Tone in nova gospodinja Frančiška sta pridno poprijela za delo. Tone se je celo zaposlil na žagi, da je bilo pri hiši nekaj več denarja kakor nekoč.

Mladima dvema so se rodili dve dekletki in dva fanta. A sreča mladih dveh ni trajala dolgo. Toneta je malo zaneslo v pijačo, nato je prišla še bolezen. In Tone je pred bremenom bolezni omagal in nazadnje tragično preminul. Ker pa nesreča ne počiva, ni imel sreče tudi najstarejši sin Vinko. Spoznal je dekle Marto Bogataj iz Podlanišč. Rodili sta se jima dve dekletki. In ko je imela prva le nekaj več kot dve leti, je mlada mama po hudi bolezni umrla.

Vinko in dekletki so ostali sami. Vrnili so se domov, mama Frančiška pa jima je postala druga mama. Vinko je do nadaljnjega ostal sam.

ALBIN, rojen 1910, je bil najmlajši Lazarjev sin. Pri njem oče Lazar ni dočakal, da bi mu pomagal pri ženitvi. V življenju je imel smolo. Mama mu je umrla, ko je imel komaj štirinajst dni. Edina sreča je bila, da so bile sestre že skoraj odrasle in mu dale nekaj topline. Ko je odrasel, pa je moral svojo pot. S sedemnajstimi leti je šel služiti na dom svoje mame, k Šimcu v Žirovski vrh. Po opravljeni vojski pa je delal pri sestri Ani pri Mavsarju. Tu je živel do 1938 in Ani včasih pomagal s svojim ostrim pogledom krotiti nemirne otroke. Tudi Albin bi se rad poročil. A kaj, ko ni imel ne poklica ne grunta. Pri gornjem sosedu je zasnubil sebi primerno dekle. Hodil je z njo, a poroke ji ni imel na kaj obljubiti. Pa se je vmešal mlad vdovec iz doline in nevesta je odšla z njim na veliko kmetijo.

Albin je moral poiskati drugo možnost. Po 1938 sta se s prijateljem, Modrjanovim kovačem Pavlom, odpravila na delo v Francijo. Tam sta ostala do vojne, po nemški okupaciji Francije pa sta se odselila v Nemčijo in dobila začasno delo v gozdu. Pozneje sta delala v lesni industriji. Tako sta vojno

Družina Albina Lazarja, okoli 1962

brez posebnih posledic prebila kar v Nemčiji. Domov sta se vrnila 1953. Albin se je zaposlil pri Modrjanu kot mlinar.

Poročil se je z Marijo Grošelj, rojeno 1919, po domače pri Kovaču na Selu. Z Marijo sta imela le dva otroka, Milana in Anico. Albin se je pridno lotil obdelovanja zemlje, čeravno je ni bilo veliko. Žal pa je imel težave z zdravjem. Že v mlinu se je močno prehladil in zbolel. Po daljšem bolehanju se je moral upokojiti. A ni doživel visoke starosti. Umrli je 1973. Za Albinom je dom prevzel sin Milan, in čeprav je bil zaposlen v Alpini, se je pridno lotil kmetovanja pa tudi drugih del, ki spadajo k urejenemu domu. Znal je narediti ali popraviti to ali ono, vse, kar je rabil pri svojem delu. Žal pa tudi mladi Milan ni imel sreče v življenju. Nekega večera, ko se je vračal z dela, je doživel prometno nesrečo. Rane so bile prehude in Milan je moral umreti. Dom je ostal brez gospodarja in mati Marija je spet žalovala.

Edino upanje ji je bila hči Anica, ki se je poročila z Emilom Erženom. Ta je že imel svoj dom in tako sta zdaj razpeta na dva konca. Zdaj obdelujeta oba domova. Mami Mariji pa kljub večnim težavam ostajajo v veliko veselje radoživi vnuki.

Gospa, kolk je pa ura?

Tončka Stanonik

Ana Marija se je, objemajoč kolena, zibala v postelji in se ni mogla odločiti, čemu naj bi se predajala to lepo praznično jutro. Vstala še ne bo. Da bi že ob petih šarila po stanovanju, brskala po balkonu, klikala po računalniku! Tokrat pač ne! Zato je vztrajala v tem položaju in še ni vedela, v kakšnem razpoloženju jo bo zalotil dan.

Praznikov nikoli ni marala, celo s strahom jih je pričakovala, ob praznikih se njej kot nalašč nikoli ni hotelo nič dogajati. Pač, osamljenost se ji je tedaj še bolj nesramno režala v obraz: Vidiš te prazne ulice, ljudi, ki kakor ti ne vedo, ne kam ne kod. V takih dneh je ure dolgo gledala izza zaves in čakala na nov delovnik.

A volja do gibanja, do nekakšne dejavnosti, je vendarle tudi zdaj preusmerila njeno nespodbudno jutranje razpoloženje in odločila se je, da bo odšla dogodkom nasproti. Izkopala se je iz postelje, se oblekla in se peš odpravila po prazni ulici na drugo stran mesta. Pri semaforju, tam, kjer se ji nikoli ni posrečilo ujeti zelenega vala, pa ji je prišel veliki dogodek kar sam od sebe naproti. Spet ga je srečala: svojo nesrečno Košarico. Košček drobčenega moškega, sestradanega in premraženega klošarčka, ki so mu ob vsakem času šklepetali zobje in so se mu mastni črni lasje lepili na kožo. O, bila sta že stara znanca! Odkar ga je pred dvajsetimi leti prvič videla v Študentskem naselju na plesu in mu je tudi ona dala košarico, kajti punce so jo, nevednico, lepo poučile *Prišel bo tudi tisti ki mu vse dajo košarico on pa ne odneha in vztraja do konca le glej da ne boš šla z njim plesat ker še nikoli nobena ni šla...*, se je kot preteč prst *Tititi!* oglašal v njej.

Na plesu je bilo res natanko tako, kot so ji napovedale prijateljice. Kandidatke za ples so postavale v vrsti ob steni, tak je bil red, in čakale na mimohod oglednikov. Tudi Košarica je bil med njimi. Neumorno se je pomikal za drugimi, neumorno se je priklanjal. Vdano je prekoracal vrsto in po odmoru ponovil mimohod. Ana Marija je kot zamaknjena gledala samo še njega. In tisti čas, ko se je razstavljala mimohodcem, so ji po glavi rojile čudne misli. Kaj bi se zgodilo, če bi pa le odtancala z njim rundo, je premišljevala. Dvomim, da zna revež plesati! Morda pa je zanimiva pojava zaradi česa drugega. Kaj pa, če jeclja, ali pa je nem! Ali pa je sploh trčen. Da bi bil manijak, ne, preveč je videti debilen! Morda pa je z njim vse v redu, samo malce preplašen moški je. Saj tudi ona brez zveze sloni ob steni

in prav nihče se ne ustavi ob njej, razen Košarice. Na vsak način bi rada z nekom stopila v korak, prav ta večer, če je že prišla sem. Toda zabičali so ji, da z njim pa ne... In ker se je vedno ravnala po nasvetu drugih, se je odpovedala tej mali skušnjavi: kdo je Košarica in zakaj tako vztrajno hodi na ples. Veliko prezgodaj se je vrnila v svojo študentsko sobo in morda se nikoli več ne bi spomnila nanj, če ne bi v nekem neprijaznem trenutku spet trčila obenj.

Ana Marija se je natanko spomnila, kdaj se je to zgodilo. Bilo je pri trnovskih zidovih. Mraz je razsajal, da so klošarji cepali kot muhe, spomladi ni bilo pod kostanji nobenega več. Vsa objokana je pridrvela mimo, ker se je doma tik pred tem na stopnišču zravala s svojim mladim možem, ki se je že tri dni potepal, ona pa je morala v popoldansko službo in dojenčka ni smela pustiti samega. Praskala je svojega ljubega in se zaganjala vanj kot pobesnena, da je bila vsa zasopla. V takem razpoloženju jo je prestregla prikazen iz davnih dni, stopila pred njo in bebavo zajecjlala:

Gospa, kolk je pa ura? Košarica, oh, ta Košarica!

Njeno ihtavost je zaustavil prestrašen pomislek: Pa zakaj ravno zdaj, pa zakaj ravno on...?

Srečala ga je tudi takrat, ko so ji sporočili, naj pride na policijo po svojega otroka. Takrat, ko ji je bilo najhuje v življenju. Ko je z glavo butala v nevidne zidove, da je vse okoli špricala bolečina. Takrat, ko se je hotela kar v rdečo zapoditi čez semafor. In spet jo je ustavil ta ubogi Košarica in jo vprašal:

Gospa, kolk je pa ura? In ona je pred dirjajočimi avtomobili zaustavila korak in ni pljusknila v rdeče.

Potem ni več štela, na katerih mestih vse ga je srečevala. Včasih je stal pred njo – v trgovini v vrsti pred blagajno – najraje ob sobotah zgodaj zjutraj, pod pazduho je držal dolgo štruco kruha in se ves tresel od mraza in lakote. Ali pa je bil tam na vogalu pred Pionirskim domom. Ana Marija je postavala v mezečem novembrskem popoldnevu in čakala, da se malčkom konča pouk angleščine. Včasih sta trčila skupaj pred zdravstvenim domom, kamor je Ana Marija večkrat na leto hodila zdraviti svoje gnojne mandlje. Prikazoval se ji je kot grde sanje, njej pa se je zdelo, da ji kar naprej žuga: *Tititi!* Kot da bi se pilepil nanjo! In bolj ko je šlo z njeno srečo navzdol, pogosteje sta si prekrizala pot: ona strta, on vedno bolj modrikast in izžet v obraz.

In vsakič jo je vprašal: *Gospa, kolk je pa ura?*

Takrat, takrat je Ano Marijo prestrelilo: Zdaj vem, kdo je. Moja usoda vendar: revšasta, izpita, ničprida usoda. Samo to je, kar se dogaja z menoj. In spomnila se je prav vsakega srečanja z njim.

Ko jo bo drugič spet vprašal:

Gospa, kolk je pa ura?, mu bo odgovorila *zdaj je pa ravno prav za naju zdaj pa kar izstopiva...* In ne bosta več ne prezebla, ne lačna, ne prestrašena ne osamljena...

Ana Marija je postala vraževerna. Verjela je, da ji Košarica prinaša nesrečo. Ko je hodila po ulici, je nenehno tlakovala besede v drobne korake: samo da ga spet ne srečam, samo da ga ne srečam...

In zdaj se je ponovilo prav na to praznično jutro: nenadoma se je pred njo naslikal Košarica. Ana Marija si je z rokami zakrila obraz, da je ne bi vprašal po uri, da ji ne bi bilo treba reči *zdaj pa kar pejva kar tu po bregu je čisto blizu*.

A Košarice tokrat ni zanimal čas, široko vihravo se je peljal na starem zarjavelem biciklu, gledal naravnost predse in si požvižgaval s hehetajočim c-kanjem. Ane Marije še opazil ni. Res je ni videl! Od olajšanja so ji roke

suho obviselo ob telesu, videla je samo še široke lopataste podplate, ki so poganjali pedala, in kolo se je vse bolj oddaljevalo od nje.

Tako je tistega lepega majskega dne Košarica brez besed hušknil mimo nje, ne da bi ji bilo treba izstopiti. »Saj sem ti rekla, da se tebi kar naprej dogajajo drobne nesreče, zato pa te pustijo pri miru velike,« se je spomnila besed pokojne prijateljice.

Ana Marija je zdaj imela svoj dogodek, čeprav je bil dan, ko se ji po pravilu ni nič dogajalo. In ta dogodek je z leti postajal vse večji, kajti Košarice poslej ni srečala nikoli več.

Ana Marija piše dolgo jezno pismo

Tončka Stanonik

Zgodilo se je, da se je v Ani Mariji nabirala kepa težkih, črnih misli. Ker je preveč vrtala vase s svojimi večnimi zakaji. In iskala rešitve. Potem je včasih mislila, da jo je celo našla. Zatekla se je v svoj kot besed in v dolgih monologih odgovorila vsakemu zakaju posebej. In v nekem takem trenutku se je v njej zapisalo tudi tole pismo.

No, pa si me poklical, pa si zavrtel telefon. Ali sem to pričakovala? Nisem! Ali sem sklenila, da te ne bom nikoli več srečala, pozdravila, s teboj poklepetala? Nisem! Ali sem sploh kaj sklenila v zvezi s teboj, z nama? Nisem!

Ker ti si me poklical in rekel, da bi se mi še enkrat rad zahvalil, da sem prišla na tvojo častljivo obletnico in bila tako ljubezniva, da sem te peljala domov. In vprašal si me, kako se mi je zdelo. In jaz sem rekla, da *prijazno, prav prijazno*. Ali se ti ne zdi (ti se vendar spoznaš na besede), da je to tako primeren izraz: nič ne pretirava, nič ne odvzema, nič ne dodaja. Kar preveč sterilen, mar ne? Si se zbal? Si vohljaj, kako je z mojim počutjem? Si imel slabo vest? Se ti je zdel moj odgovor preveč omleden? Saj je res bil.

Preprosto, ni se mi več dalo! Ne biti jezna, ne biti žalostna, ne biti – nič! Nič nisi mogel na tak odziv, zaželel si mi le prijazen večer in izrazil upanje, da se bova kmalu srečala. Pa sva se res, po enem mesecu, na Pristavici mojih in tvojih prijateljev. Prosili so me, naj te mimogrede poberem; slabo vidiš in rad malo popiješ. Bodi *prijazna!* so mi rekli. In sem spet bila. Ti pa si vso vožnjo tja gor kar naprej, kot da sploh ne veš, da bi bilo lahko kaj narobe, šaril po mojih kolenih in govoril: O ti moja nesrečna dušica, o ti nesrečna punca, le zakaj si tako grda z menoj! Moj dragi mali Vrabček, ko si vendar samo moj, moj. Moja mala žena! Veš, kaj bi morala tedaj narediti? Ustaviti avto, odpreti vrata – in Marš, ven! te pustiti samega, častitljivega, cenjenega gospoda. Da bi se vsaj enkrat v življenju zamislil nad svojim ravnanjem. In bi zakričala, tako kot naredi človek, ki ga prizadenejo v dno duše. Ja, kričati bi morala: Izgini, marš, stran, duša pokvarjena, duša izprijena. Seveda tega nisem naredila. Ženska mojih let se mora vendar obvladati, ob-vla-da-ti! Ja, ja!

Pa ne da se zdaj čudiš, čemu ta krik? Kaj da me je pičilo! Potem pa beri, samo beri. Prav kmalu si boš moral priznati, da natanko veš, o čem govorim.

O tistem tvojem častitljivem praznovanju, seveda. Meni se je tisto zelo *prijazno* žal izprevrlo v vse kaj drugega.

Preden sem se odpravila na tvoje slavje, sem hotela napisati dnevnik. (Saj veš, da pišem dnevnik!), a mi je zmanjkalo časa. Sem si rekla: No, dobro, bom pa jutri, ko bom imela vsaj kaj napisati. Kakšna ironija! Namesto da bi se moj dnevniški zapis začel z najlepšimi mislimi, se mi je nekaj ur pozneje zapisalo: Cvri se v peklju, cvri, cvriiii, duša pokvarjena! Ali sem res morala čakati do tega trenutka, da se mi je v vsej polnosti sesul svet! Pa tako pobožno sem se pripravljala na to srečanje. Na večer pred tvojim rojstnim dnevom sem celo poslušala po radiu tvoje častitljive besede, vsrkavala vsako tvojo misel, držala pesti zate, da se ti ne bi tresel glas, da se od napora ne bi znojil, da bi svoje poslanstvo opravil tako, kot pristoji tvoji veličini.

Mora se te dotakniti, sem si govorila, moraš čutiti, da nekaj tako dobrega prihaja vate. Da je nekje duša, ki ti iskreno želi, da bi ti šlo dobro. Spila sem kozarec... brez tebe... na tvoje zdravje. Konec koncev, vsa dolga leta, ki sem jih presanjala (ne preživela) s teboj, so mi ves čas dajala pogum, občutek, da nekaj vendarle sem, ženska, ki jo je vredno spoštovati, občudovati, tudi ljubiti... Vsa ta dolga leta sem črpala iz tega, kar si mi dajal ti, vsaj na trenutke bila ljubljena, vsaj kdaj lahko tudi razvajena, bila sem ženska, ki se je razcvetela v tvojem objemu. Kako bi potem lahko vse to izbrisala? Samo zato sem bila v mislih vedno s teboj, čeprav sva se zadnja leta le redko srečevala.

In potem sem šla in vse je bilo tako, kot je treba ob taki priložnosti, z glasbeniki in igralci... recitirali so ti, peli. Ti pa si se ves čas solzil. Zakaj? sem se spraševala. Zaradi življenja, ki je odteklo mimo tebe? Zaradi prijateljc, ki so te zdaj na vpoklic prišle pozdravit? Ali ene same? Katere? Katera je zdaj tvoja? Ali pa jočeš kar tako: ker imaš težave s prostato, z uriniranjem, ker si samo še starček...

Potem smo se kar zgrinjale pred teboj, te certljale, nosile po rokah... Ah, ah... ženske, ženskice... napudrane, ovele, mršave, ritaste kobile... Smo bile vse tvoje ljubice, tvoje oboževalke, tvoje zaznamovanke... Gledala sem obraze gospa, gospa, gospa... Vse predane tvoji umetnosti... Tudi jaz. Bila sem deležna celo nenavadne časti. Po proslavi sem bila med izbranci, ki so smeli še malo posedeti ob tebi.

Priznaš, malo smo se pogovarjali, malo spominjali. In si čez mizo po dolgem in počez podajali kupčke prijaznosti.

»Bog se usmili, Ana Marija, tebe pa nisem videl že celo večnost.« Pardon, gospod umetnik, kar počasi. Bi spet malo lagali v tej fini družbi? Ali bi si raje takole čez mizo poslali nekaj resnic! Si pozabil, da si me obiskal lani za moj rojstni dan. Ali naj lepo počasi zlo-gu-jem resnico o naju? Hočeš, da to še komu priznam? Samo reci. Saj se tega nikoli nisem sramovala. A če sem se skrivala, sem se samo zaradi tebe. Da ne bi imel težav. In dobro veš, da bi bila najbolj srečna, če bi lahko vesoljnemu svetu oznanjala: Njega ljubim, pa prav njega... Ljubim ga, ker je močan, ker me je naučil, kako lepo je biti ženska... Zato mi ni bilo težko prenašati tvojega pohotnega brskanja po meni.

Ti pa zdaj na vse to »Ana Marija, celo večnost...« Zato zdaj pljunem na tvoje sprenevedanje. Misliš, da nisem opazila, kako si se posipal s pepelom in govoril, da si se zdaj na stara leta umiril... Občepel za ograjico milega domčka! Gledala sem te izza drugega konca mize. Ves večer si šaril po neki dami tvojih let, predstavil si jo za sosedo, šaril si s tresočimi se prsti, lezel vanjo, mene pa izzival, naj kaj povem: kaj delam, kaj počenjam. Dragi velik

mož, Ana Marija živi, ne dela bogve kakega vtisa, ima eno samo življenjce, ti natanko veš, kakšno: neizživeto, neizpolnjeno, zdaj pa tu poleg tebe mrko ždi, te posluša in ti dovoli, da jo ponižuješ.

Tako je bilo, da veš! In se še upaš čuditi, čeprav poznaš tudi nadaljevanje. Okoli pol enajstih smo odšli domov. Seveda ne boste hodili peš, prijazni mili geronti, samo pol kilometra narazen živimo, peljala vas bom, tebe in tvojo prijazno damo.

In sem si spet za sproti prislužila nekaj tvoje naklonjenosti, ko si mi na vrhu stopnic govoril, seveda že zelo pijan: »Ne pozabi, Vrabček, tako rad sem te imel, tako rad.« Saj sem bila navajena tega. Nič kolikokrat si me nosil med pekлом in nebesi, ne da bi vsaj za minuto vnaprej vedela, kje me boš odvrigel. Bom že zdržala, bom že! In sem zapeljala avto čisto pred tvojo častitljivost, da si se naložil vanj. Seveda nisi hotel sesti poleg mene, na zadnji sedež si se zbasal z gospo.

Videla sem te, kako si s svojim obilnim telesom lezel nanjo in kot kak najstnik šepetal, naj bo tvoja, naj ti da ustnice, da se jih napiješ, naužiješ. Naj misli, da ležita na kaki jasi in uživata, uživata... Duša pokvarjena, koliko ženskam si vse to šepetal! Tudi meni: ko mi je bilo dvajset let, ko mi je bilo petindvajset, trideset, petintrideset... Živela sem od teh tvojih sanjskih besed, tvojih svetlih jas in zamolklih tolmunov, dokler ni bilo vsega konec in sem se ti hodila samo še klanjat ob obletnicah in te spomnit, kako sem še tu, da živim od spominov nate. Ti pa si se zdaj onegavil v mojem avtu, da je vse škripalo, medtem ko sem jaz počasi vozila čez mesto in so bili tisti kilometri dolgi kot večnost – kot potovanje v onostranstvo, skozi črn predor, ne v svetle višave, ampak v še bolj črno zdajšnjost. Nisem si upala pogledati v vzvratno ogledalo, oblivala me je vročica in z vso močjo sem se oklenila volana, kot da bi letela naravnost v prepad. Z gospo sta si ob koncu vožnje razdelila buteljke, ki so ti jih prinesli tvoji oboževalci, delila sta si tudi vrtnice. In čisto zares sem slišala, ko si ji pojasnjeval: »Eno bova pustila za gospo spredaj, ki je tako ljubezniva, da naju pelje domov.« Ja, dobila bom celo vrtnico. Veš, na kaj sem pomislila tisti hip: da bi pognala avto in zapeljala naravnost v reko. A jaz nisem pogumna, nikoli nisem bila, nisem nas spravila... vvvšš... mimo kostanjev v hladno vodico. Odložila sem vaju na čisto pravo mesto, kot da se ne bi nič dogajalo. Potrpežljivo sem čakala, da sta se stara in pijana zložila ven. In celo 'vrtnice za gospo šoferko' ti nisem zbrisala v obraz. Pač, potem sem se z avtom pomaknila nekaj metrov naprej in jo odvrigla pod tvojim oknom. Zlomila sem jo in razcefrala, čeprav vrtnica ni bila nič kriva. Nekaj sem morala narediti! Doma sem v temi občepela na postelji in se samo tresla, tresla. Nisem mogla verjeti, da me lahko kar tako, morda iz gole moške objestnosti, ponižaš. Bolščala sem v temo in v krvavo rdeče kolobarje, ki so krožili po stropu, zapisovala najbolj grozne besede. Po celem stropu sem jih razpackala, vedno iste besede: duša pokvarjena, žgi se v peklu, žgi se v peklu, žgi se... A če pekla ni? Potem – potem naj te tu, že na tem svetu, muči vsaj prostata, cvili in piskaj, obraz naj se ti skisa, ustnice mrtvoudno obvisijo...

Vidiš, znorelo se mi je. Čisto znorelo. A nisem odprla okna, nisem sfrčala frrrr čez strehe po pomoč na Klek. Gledala sem v strop in čakala, da se zdani. Ob šestih sem vstala, si skuhalo kavo in odšla kot vsak dan v službo. Tam pri semaforju pa se mi je odprlo. Nekaj mi je raztrgalo grlo, da sem zatulila med hišami. Ne, ne grem, taka ne grem v službo. Ne! Obrnila sem se in doma v postelji odtulila tisti grozni večer... In prvič v življenju špricala službo.

Ali zdaj končno razumeš, zakaj ne prenesem tvojega osladnega sprenevedanja, kot: »Ne moreš uničiti vsega, kar je bilo lepega med nama.« Zakaj ne prenesem več brskanja po mojih kolenih!...

Kepa težkih, črnih besed v Ani Mariji se je mehčala. Kupček na fotelju se je zganil. Pismo, nikoli odposlano, pismo, nikoli izgovorjeno, pa je bilo zapisano v njeni duši in so bili trenutki, ko se Ana Marija ni mogla premagati in ga je znova in znova prebirala...

Matevž Pečelin

Stari mlinar

Nekje, Bogu za hrbtom, leži nenavadna hribovita dežela. Razbrazdana je kakor pravkar zorana njiva. Do koder ti seže oko, se pnejo v nebo obupne strmine. Poraščene so z mogočnimi starimi gozdovi. V to razdrapano bregovje so vrezane globoke in ozke doline, po katerih se pretakajo reke in gorski potoki. Nad dolinami silijo kvišku neprehodna skalna ostenja. Tu in tam so posejane globoke kraške vrtače in v marsikateri zija brezno, ki mu ni videti dna. Dežela je redko poseljena. Po bregovih čepijo gričaste vasice in zaselki. Neredko je od soseda do soseda uro hoda. Bivališča so med seboj povezana s stezami in potmi, ki so speljane nad vrtoglavimi prepadi. Terjale so že marsikatero življenje. Res je pokrajina takšna, kot se je v neki povesti zapisalo pisatelju Francetu Bevku: »Tukaj pijancu ni težko priti na oni svet.« Gorovje je preprejeno z divjimi grapami, ki bi jim težko našli enake. Z visokih grebenov se spuščajo po globokih koritih v doline in po njih bučijo razpredeni potoki.

V eni izmed takšnih grap je še dandanes vidna razvalina mlina Na pustoti. Ni čudno, če so mu dali takšno ime, saj je kraj, kjer je stal, zares pust in oduren. Razvalina je prislunjena v breg pod visoko skalno steno. Samo nekaj kamnitih zidov še bode kvišku. Majhna okenca nemo zijajo v temno grapo pod seboj. Veliko, razpadlo mlinsko kolo žalostno leži med grmovjem, ki je že preraslo ruševino. Ostrešje se je že zdavnaj sesulo samo vase. Z mahom poraščen gonilni drog štrli iz odprtine kakor iztegnjen prst, ki opominja: »Tudi ti greš za meno!« Iz drevesnih debel iztesane rake ležijo napol zasute v produ, ki ga je v mnogih letih ob povodnjih naplavlil razbesneli potok. Višje gori v grapi buči slap, nižje spodaj šumijo brzice. Visoko nad grapo čepi za robom majhna vasica. Do nje vodi edina zaraščena stezica, ki povezuje Pustoto s svetom. Povsod naokoli pa rastejo mogočne, krivenčaste in grčave bukve. Če ne bi bilo šumenja vodovja, ki se pretaka med skalami, bi tukaj vladala smrtna tišina.

Tiho sanja svoje sanje stara razvalina o nekdanjih časih, ko se je še vrtelo mlinsko kolo, ko je v njenem drobovju še škripalo in drdralo leseno zobovje, ko se je še prašila moka. Sanja o škratih, ki so ponoči v grapi kovali zlatnike. O veščah, ki so v viharnih nočeh vreščale v vejevju starih bukev. O volkodlakih, ki so v mrzlih zimah tulili po bregovih. O divjem možu, o Jagi babi... in o starem mlinarju, ki mu je nekoč dajala kruh in zavetišče.

Mlinar Pustotar je čepel na majhni trati pred mlinom. Pripravljaj se je, da bo sklepal velik mlinski kamen, ki je ležal pred njim. V mlinu je ropotalo in škripalo, kajti pravkar je nasul pšeničnega zrnja v korito. Nastavil je dleto in zamahnil. »Plenk,« je zazvenelo, ko je ostra kovina udarila ob kamen. Da, to je natančno opravilo, in če ga ne opraviš pošteno, kamen ne bo mlet tako, kot bi moral. Kmetje bi godrnjali, že tako pravijo, da jim namesto poštene moke melje same pleve in otrobe. Kar naj godrnjajo, če jim ni kaj prav, pa naj nosijo žito v Kozjo grapo, ki je od vasi oddaljena dve uri hoda.

»Plenk, plenk, plenk,« je pelo jeklo, da se je od kamna kar prašilo. Spihal je prah in se namrdnil. Ni bil zadovoljen z delom. Seveda, to jutro je bilo z njim nekaj narobe. Misli so mu kar naprej uhajale od dela in se ukvarjale z vsem, samo s tistim ne, kot bi se morale. »Pustotar, star postajaš, star, ne bo dolgo, ko te bodo odnesli dol v dolino k svetemu Frančišku!«

»Plenk, plenk, plenk!«

Misli so mu odplavale v preteklost. Tu je mlet žito za okoliške kmete in bajtarje, skoraj odkar je pomnil. Mlin je podedoval po svojem očetu, ki je imel gori v vasici svoje čase lepo kmetijo. Ampak bil je slab gospodar, in ko je umrl, je šla kmetija na boben. Od celega grunta je ostala samo Pustota. Menda je v Pustoti tako odurno, da je še novi lastnik očetovega grunta, ki je slovel za skopuha, ni maral vzeti. Takrat je bil še mlad. Ker ni hotel iti za hlapca, se je naselil v mlinu. On pa je imel Pustoto rad.

»Plenk, plenk, plenk!«

Tukaj je pomagal očetu pri mletju že od takrat, ko je komaj zlezel iz krilca. Nič se mu ni zdelo tako samotno in podobno peklu, kakor so mu pravili ljudje. Ko je prevzel mlin, si je mislil, da bo tukaj tako dolgo, dokler ne dobi prave priložnosti, potem pa odide v svet. A je preteklo leto, preteklo drugo in tretje in je ostal. Spoznal je, da je njegov svet tukaj. Odkar je mlin popravil in povečal, mu je šlo kar dobro. Mlet so mu nosili od blizu in daleč, saj je zaslovel, da take moke ne melje nobeden daleč naokoli. A leta so se nabirala in počasi bo treba izpreči. Kar hudo mu je postalo pri srečju, ko je pomislil, da bo nekoč v Pustoti gospodarila tuja roka, kajti on ni imel na tem svetu nobenega svojega več.

»Plenk, plenk, plenk,« je odmevalo po grapi.

Iz turobnih misli ga je iztrgalo glasno cingljanje zvonca, ki je prihajalo iz mlina, in ga opozarjalo, da je korito prazno in bo treba nasuti novega zrnja. Odvrigel je orodje, se skobacal na noge in počasi odšel v mlin. Pogled mu je splaval po majhnem temnem prostoru. Veža je segala od stene do stene, skozi celo stavbo. Na eni strani veže se je skozi vegasta vrata stopilo v njegovo izbo, kjer je prebival, na drugi strani pa je bil mlin. Nekaj strmih stopnic je vodilo na ploščad, tudi poden imenovana. Na ploščadi se je v ohišju vrtel kamen in drobil poslednja zrna. Pod ploščadjo je drdralo in škripalo, lesena zobata kolesa so se trla drugo ob drugo. Na ozki, a dolgi mizi ob steni izbe je bilo nametanih nekaj vreč in kozjih mehov z moko in žitom, ki je čakalo na mletje. S stropa so visele zaprašene pajčevine, povsod pa je bilo vse belo od močnatnega prahu. Zvonček je pozvanjal še kar naprej.

Pustotar se je povzpел na poden in zgrabil na pol prazno vrečo, ki je slonela v kotu. Dvignil jo je nad korito in vsul zrnje na kamen. Zvonec je utihnil. Starec je še pogledal z vajenim očesom po napravah, če deluje vse, kot je treba, potem pa s trudnim korakom odkreval v svojo izbo.

O, mlel bi že, mlel in skrbel za mlin, le tole dvigovanje in prenašanje težkih mehov mu je počasi začelo presedati. To je za mladega človeka in ne za starca, kakršen je bil on. Saj jih je napolnil šestdeset in nekaj čez. Izba ni bila prostorna: nekaj dolgih korakov v levo in desno. Majhno, z železnimi križi zavarovano okence v prednji steni, je dajalo bolj malo svetlobe. V enem kotu kmečka peč, v drugem javorjeva miza s klopjo in nekaj razmajanimi stoli. Ob steni stara omara, na steni sklednik z obtolčenimi in počrnelimi posodami. S stropa je visela zakajena petrolejka in to je bila skoraj vsa oprema v bornem mlinarjevem stanu. Vendar se ni pritoževal nad revnim življenjem. Da bi mu le zdravje služilo, in to mu do zdaj tudi res je. Samo da bi mogel s pleč odvreči nekaj desetletij, potem se Pustotar požvižga na ves svet.

Pripravil se je, da bi si skuhal zajtrk. V peči je zanetil dračje, pritaknil nekaj polen in pristavil železno kozo. Vanjo je namestil lončen pisker z vodo. Medtem ko se je voda grela, je pograbil golido in odšel v kozji hlevček, ki je bil napravljen v kleti pod mlinom. Rogata Liska ga je že težko čakala. Mleko jo je tiščalo in mudilo se ji je na pašo. Pustotar jo je pomolzel, potem pa nagnal v grmovje, kjer je žival takoj začela ščipati leskove mladike. Zadovoljno je gledal za njo. To je bilo edino živo bitje v grapi, ki mu je delalo družbo v dolgih dneh, ko ni bilo žive duše na spregled. Cele ure se je pogovarjal z njo, kot da bi ga kozica razumela, kaj ji pripoveduje. To pa je bilo skoraj res. Marsikdo, ki je starca kdaj zalotil pri pogovoru z živalco, je prisegal, da ga Liska razume. Tako so se razširile govorice, da Pustotar pozna kozjo govorico. Zato se ga je prijelo ime Kozji mlinar. A na ta vzdevek je bil hud. Odrasli so se sicer pazili in v njegovi navzočnosti tega imena niso izgovarjali, ampak smrkolini, ti pa so imeli veselje. Če se je le prikazal gori v vasi, to pa je bilo poredko, že so se natepli v gručo in na ves glas kričali: »Kozji mlinar, Kozji mlinar...« Prenekaterikrat je planil za njimi, in kdor ni pravočasno odnesel pet, se mu je slabo godilo. Palica je pela po njegovem hrbtu, da je kar bobnelo.

Po zajtrku s koruznimi žganci, zabeljenimi s kozjim mlekom, se je mlinar spet lotil klepanja. Spet so grapo napolnili kovinski glasovi, prihajajoči izpod njegovega dleta. Voda je šumela v kamniti strugi, zgoraj je bučal slap. Sonce se je dvignilo in za kratek čas posvetilo v grapo. Čez dobri dve uri bo že zašlo za bližnjim robom. Starcu je postalo vroče. Iz grmovja se je prikazala Liska, prišla k njemu in ga ovohala. A mlinar je ni opazil, ker je bil z mislimi drugje. Užaljeno ga je dregnila z rogom pod rebra. Starec se je zdrznil, njegove misli so bile v hipu spet tukaj, v Pustoti. Pocukal je rogačko za prišiljeno brado: »Dolgčas ti je, kaj? Seveda ti je dolgčas, ko pa nimaš družice! Komu pa ne bi bilo dolgočasno v tej luknji, brez družbe? Še meni bi bilo, če ne bi imel tebe. Vidiš, takoj drugi teden stopim v vas in ti pripeljem čedno Rjavko. Sem že govoril s Skalarjem, poceni mi jo proda.«

Med tem samogovorom je potegnil iz žepa obgrizeno pipo in usnjen mehur za tobak. Pipo si je vtaknil med škrbaste zobe in jel brskati po mehurju. Toda bil je prazen, niti mrvice ni bilo v njem. Jezno se je namrdnil, spravil pipo z mehurjem nazaj v žep in se podrgnil po sivi bradi:

»Pri moji bradi, da stopim v vas, še jutri to storim. Tri dni se že ni pokadilo iz moje pipe, kupim si tobaka, ti pa boš dobila tovarišico. Le glej, da se bosta lepo razumeli!«

»Mekeke, mekeke,« je zameketala koza, kot da mu pritrjuje. Pustotar je še enkrat cuknil kozjo brado in se spravil nad kamen.

»Plenk, plenk, plenk!«

Nenadoma so na leseni brvi, ki je vodila čez potok, zadoneli koraki. Mlinar si je mislil, da je kdo prinesel meh žita v mletje in se mu ni zdelo vredno, da bi pogledal, kdo naj bi bil. Potem pa je le dvignil glavo. Oči so se mu zožile v ozki špranji, kajti po brvi je prihajal popoln tujec. Ni se mogel spomniti, da bi ga že kje videl. Še trenutek in že je stal pred njim. Bil je postaven in še mlad, čeprav mu je obraz preraščala tako gosta, kosmata in razmršena brada, da so iz nje gledale samo oči. Da, te oči, v njih je nekaj bilo. Ko so se zavrtale v starca, ta nenadoma ni več vedel, kaj bi. Sedel je na mlinški kamen in se v zadregi ozrl po kozici. Zdelo se mu je, da je minila cela večnost, preden je tujec spregovoril:

»Dober dan, očka. Kleplješ, kaj?«

»Klepljem,« je kot odmev ponovil starec.

Tujec ni več rekel ne bele ne črne. Zazrl se je v poraščen, kamniti breg in ga počasi preiskoval z očmi. Nato mu je pogled zdrsnil po grapi navzgor in še navzdol. Kakor da bi bil s svojim ogledovanjem zelo zadovoljen, mu je za hip iz prodornih oči šnil odobravojoč smehljaj, ki pa je ugasnil, še preden se je dobro prikazal. Tišina je trajala že kar predolgo. Mlinar je bil samotar in se je samote v grapi tako navadil, da so mu bili obiskovalci pravzaprav nadležni. V celem letu ni spregovoril z ljudmi toliko besed, kolikor jih je z Lisko ali sam s seboj v pičli uri. Kadar je kakšen posebno zgovoren hlapec prinesel žito v mlin in začel modrovati, mu je starec pokazal, kje naj odloži vrečo, mu povedal, kdaj naj pride po moko, potem pa mu je meni nič, tebi nič pokazal hrbet. Prinašalec je takoj vedel, da iz njega ne bo izpulil niti besedice več.

»Stari, zgovoren pa nisi, kaj?« se je po dolgem premoru oglasil tujec, radovedno zrl s svoje višine dol na sedečega starca in potegnil iz žepa poln mehur tobaka. Začel si je tlačiti pipo, pri tem pa s kotičkom očesa prikrito opazoval mlinarja, ki se je nelagodno presedal po napol sklepanem mlinškem kamnu. Proti svoji volji mu je pogled uhajal na tujčevo pipo, katero si je ta prav malomarno nažigal. Ko je tujec odpuhnil prvi dim, je v zraku prijetno zadišalo. Mlinar že teden dni ni kadil, zato so se mu ob teh vonjavah pocedile iz ust sline. Ko je to opazil tujec, se je premeteno nasmehnil:

»Imaš pipo, stari? Na dan z njo!«

Pustotar je jezno prhnil, pograbil orodje in mu pokazal hrbet. Hotel je nadaljevati delo. Od tujca že ne bo jemal tobaka! Le kaj ga je prineslo v grapo? Naj hodi po svojih poteh, njega pa pusti pri miru. In kaj ta človek sploh je? Za berača je premlad, na dlaneh pa tudi nima žuljev, kakor se spodobi za hribovskega človeka. Še enkrat se je jezno zmrdnil, toda skušnjava je bila prevelika. Preveč opojno je dišal tobak. Obotavljivo je potegnil pipo iz žepa in jo podal tujcu, ne da bi ga pogledal:

»Daj, če imaš!«

Tujec je brez besed nabasal starcu pipo, jo nažgal in mu jo pomolil pod nos. Nekaj časa sta molče kadila. Slap je bučal, potok je šumel čez brzice in žuželke so brenčale v opoldanski vročini. Kar se je oglasil tujec:

»Daj mehur!«

Mlinar ga je presenečeno pogledal in ni vedel, kaj bi. Ker pa je tujec trdovratno stegoval roko proti njemu, mu ni preostalo nič drugega, kot da je izvlekel tobačni mehur in mu ga dal. Ni minilo pol minute, in že mu je priletel na kolena, do polovice napolnjen s tujčevim tobakom. Led je bil prebit, čeprav je Pustotar še vedno nezaupljivo opazoval nenadejanega obiskovalca. Ko pa je tujec rekel: »Stari, lepo imaš tukaj. Boga zahvali, da ti je dano živeti v tako prijetnem kraju,« se je mlinar dokončno omehčal. Le kaj se ne bi. Do zdaj mu še živ krst pod soncem ni rekel, da je v Pustoti lepo.

Kogarkoli je zanesla pot v grapo, je vzdihoval: »Pustotar, Pustotar, kako moreš živeti v tem jazbecovem brlogu?« Ali pa: »Od tukaj bi še hudič pobegnul.« In tudi: »Tega kraja bi se še volk izognil!« Nekdo celo: »Pustotar, večno boš živel, ker te smrt v tej grapi ne bo našla.« Zaradi takih pripomb je bil zelo užaljen. Njemu se je tukaj zdelo lepo. Imel je svoj mlin, svoj mir, tukaj je bil sam svoj gospodar. Tukaj se ni nihče obregal vanj, kakor na primer gori v vasi, ko še otročaji kričijo za njim: »Kozji mlinar, Kozji mlinar!« Skratka, za Pustoto nihče ni našel dobre besede, nenadoma pa se pojavi nekakšen potepuh in trdi, da je v Pustoti lepo. To je starca močno ganilo in sklenil je, da bo s tujcem prijazen. Zapletla sta se v pogovor. Toliko, kolikor se je Pustotar tisti dan pogovarjal s tujcem, se v življenju še ni z nikomer, razen seveda z Lisko ali s samim seboj. Tako je izvedel, da je tujcu ime Boštjan, da je doma iz druge dežele onkraj gora. Zadnje čase je tamkaj trda za delo in tako je odšel s trebuhom za kruhom. A tudi v tej deželi glede posla ni veliko bolje, pošiljajo te od vrat do vrat, nazadnje pa dobiš brco v zadnjo plat. Slišal je bil v vasi za samotnega mlinarja v grapi, pa je prišel pogledat, če mogoče potrebuje pomočnika. Ko je starec to slišal, se mu je zmračil obraz. Da bi jemal pomočnika? To pa nikoli! Kar pozna ljudi na tem svetu, še nobenega ni prenašal v grapi več kot pol ure, in še to je bilo veliko. Da pa bi živel z nekom skupaj dneve in dneve, tega si ni upal niti predstavljati. Že sama misel na to mu je bila grozna. Ne in ne! Naj gre v božjem imenu, kamor mu pot kaže, mlad je še, se bo že znašel. Njega pa naj pusti v miru, da bo v zadovoljstvu preživel svojo starost, kakor je v zadovoljstvu preživel celo življenje. Ker pa Boštjana ni hotel užaliti, je rekel:

»Iz te moke ne bo kruha. Kako naj te plačam? Saj imam še zase komaj zadosti.«

»Kdo pa govori o plačilu? Trenutno nimam kam obrniti svojega nosu. Saj ne bom večno tukaj, morda kakšen mesec ali dva, toliko, da si najdem pošteno službo. Delal bi ti za kos kruha in streho nad glavo, to je še zmeraj boljše, kakor da bi capljal od kmetije do kmetije, kjer še kruha ne bi dobil. Tudi oglje znam kuhati, če bi prižgal kako kopo, bi oba lepo zaslužila.«

Še je silil Boštjan, da bi rad ostal v grapi, in še se je branil starec. A ko je Pustotar malo premislil, je prišel do sklepa, da misel pravzaprav ni slaba. Postal je star in vreče v mlinu ga vsak dan bolj tiščijo k tlom. Takšen mladenič, kot je Boštjan, bi igranje opravil z njimi. Tudi okoli mlina je bilo treba marsikaj postoriti: napraviti drv za zimo, nasušiti sena za Lisko, popraviti mlinsko kolo, očistiti že napol zamašene zapornice, zložiti podrt kamniti zid ob potoku... Pa naj ostane nekaj časa, večno ga ne bo trpel.

In je ostal.

Napravilo se je novo jutro. Sence so še ležale v grapi, iz vode so se dvigale rahle meglice. V grmovju so žvrgoleli ptički in tekmovali med seboj, kateri bo zaokrožil lepšo melodijo. Pustotar je stal na trati pred mlinom in se zamišljeno oziral v nebo. Vreme bo držalo, treba bo kositi.

Boštjan se je privlekel s podstrešja, kjer je na senu prespal noč. Pulil si je senene bilke iz razmršene brade in glasno nagovoril starca:

»Dobro jutro, stari! Smo dobro spali?«

Mlinar je zamomljal nekaj nerazumljivega in mu obrnil hrbet. Se je že začelo, si je mislil. Zdaj ne bo imel miru pred tem človekom. Le zakaj ga je vzela pod streho? Le zakaj se je pustil pregovoriti? Prejšnji dan je mislil, da je storil prav, zdaj pa se je že kesal, ker ga ni odslovil. Zato je bil čemerne volje in se ni hotel pogovarjati. Odšel je v mlin, da bi spustil vodo na kolo. S tem je dal tujcu jasno vedeti, da mu ni do njegove družbe.

»Uh, ti trma stara! Pust si bolj, kakor nezrela drnulja, ki se je še sestradan medved izogiba,« je zagodrnjal Boštjan, ko je starec izginil v mlinu.

Ni tiščal za njim. Če mlinarju ni do prijazne besede, ga bo pač pustil pri miru. Pod napuščem je na leseni kljuki visela stara, obrabljena kosa. Snel jo je, si pripasal osilnik z brusnim kamnom in izginil v breg, kjer se je visoko v robovju med drevjem zelenilo nekaj lazov. Na teh lazih je kosil, trosil redi, obračal in grabil ves dan. V grapo se je vrnil šele zvečer. Bil je žejen kot suha kresilna goba in sestradan kot potepuški pes. Starec je stal na pragu in mu brez besed pomignil, naj vstopi. Utrujeno se je odmajal za mlinarjem v izbo. Ta mu je z roko pokazal na mizo, kjer se je kadilo iz sklede s koruznimi žganci. Poleg je stala latvica kislega mleka in pisker lipovega čaja. Hlastno je začel otepati večerjo. Starec je zamišljeno opazoval, s kakšno naglico si je mašil žgance v usta, da jih je komaj sproti požiral.

»Če sem te že vzel za pomočnika, pa bodi pomočnik. Stradati te ne mislim. Gladuješ lahko, kjer te je volja, pri meni ne boš, saj nisem zverina. Še zverina deli plen s svojo tovarišijo. Da mi ne greš zjutraj v laz brez malice, pa za kosilo pridi. Če misliš drugače, se kar poberi. Ne bodo ljudje govorili, da si v Pustoti stradal!«

Ko je bila pridiga končana, se je mlinar tiho izmuznil v vežo in jel med vrečami nekaj brkljati.

Poslej je teklo življenje v grapi po ustaljenem tiru. Ko je Boštjan ob zgodnjih jutrih prilezel s podstrešja, ga je vedno že čakal zajtrk. Medtem ko je jedel, si je starec dal opraviti v mlinu. Če mu mlinar ni prav posebej naročil, česa naj se loti, Boštjan ni drezal vanj. Saj je sam videl, kaj je treba postoriti. Govorila sta bolj malo. Poznalo pa se je, da je mlada moč pri hiši. Košnja je bila končana, kot bi mignil, popravljeno kolo je veselo klopotalo, drva so bila lepo zložena pod napuščem... Največ pa je bilo vredno to, da se staremu mlinarju ni bilo več treba mučiti s težkimi vrečami in mehovi. Ščasoma sta se Pustotarja privadila drug na drugega. Opazil pa je starec nekaj čudnega.

Kadar je kdo prinesel v mlin žito, se je sicer tako prijazni in zgovorni Boštjan potegnil vase. Ko so ga ljudje spraševali to in ono, jim je odgovarjal osorno, kratko in nedoločno. Marsikatero vprašanje je preslišal. Vsak izgovor mu je prišel prav, samo da se je čim prej odstranil in mu ni bilo treba odgovarjati na radovedna vprašanja. Če se je primerilo, da je prišla opazil dovolj zgodaj, ko se je ta spuščal po stezi do brvi, se je tiho izmuznil v gozd. Ljudje v vasi so začeli govoriti:

»Kaj si že videl novega Pustotarjevega pomočnika? Ta ti je čudak. Pa saj mora biti čudak, če hoče strpeti v Pustoti. In to, da lahko prenaša pustega Pustotarja, pomeni le, da je sam še bolj pust. Ravno za skupaj sta. Enaki ptički skupaj letajo.«

Starec ga je večkrat zalotil, kako opreza tja čez brv na stezo, ki je vodila iz vasi. »Dolgčas mu je tukaj v grapi. V svet ga žene, v svet! Ta ne bo več dolgo tukaj, temna noč ga bo pobrala,« si je mislil starec, kadar je videl Boštjana strmeti proti vasi.

Minil je mesec, morda dva. Pustotarja sta bila v mlinu. Mlinar je z veliko vevnico pobiral otrobe iz korita, Boštjan pa je nosil mehove na poden. Kar se odprejo vrata in v vežo stopi krivonogi lovski čuvaj, Ivan Krivina. Drugi del imena seveda ni bil pravi, ljudje so mu ga naredili zaradi njegovih krivih

nog. Pri ljudeh ni bil priljubljen, ker je ovajal divje lovce, prenašal čenče in nosil orožnikom na nos, kaj se godi po hribovju. Ker je imel tako službo, da je veliko hodil naokrog, je vedel za vsak pretep, za vsak spor, ki je nastal med kmeti, za vsako pobalinstvo, ki so ga ugabili mladi fantje...

Mlinar se je čudil. Bilo je še zgodaj zjutraj, komaj se je naredil dan, on pa že v grapi. Iz doline je vendar dobri dve uri hoda. Torej je moral od doma še ponoči. Le kaj ima za bregom?

Krivina je priliznjeno pozdravil, onadva pa sta se zanj zmenila malo manj kakor za konjsko figo sredi ceste. Možicelj je nekaj časa mencial, nato je le prišel z besedo na dan:

»Sledil sem tu naokrog za lisicami, pa sem se ustavil še na Pustoti, da vidim, ali je mlinar še med živimi. Slišal sem, da imaš pomočnika, zdaj pa vidim, da je res, čeprav tega nisem verjel.«

»Te nič ne briga!« je bil kratek mlinar.

»E, saj me ne briga, samo vprašal sem,« se je delal brezbriznega krivo-nožec, pri tem pa Boštjana kar požiral z očmi. Nekaj je še pleteničil o vremenu in dobri letini, kaj kmalu pa se je pobral iz mlina.

Pustotar je vrgel vevnico v kot in se obrnil k Boštjanu:

»Vzemi malico in pojdi v Bukov vrh postavljat kopo. Ne vračaj se do noči.«

Boštjan je debelo pogledal.

»Kaj nisi rekel, da bova danes postavljala podrti kamniti zid ob potoku?«

»Premislil sem si. Le ubogaj in pojdi. Ne hodi domov pred nočjo,« mu je še enkrat naročil.

Boštjan je pustil vreče, si naložil na ramena cepin, žago in sekiro, na katero je obesil culico z jedačo, ki mu jo je pripravil starec. Odšel je v strmi breg za mlinom in med potjo premišljeval: »Le kaj je pičilo starega tepca? Ta pa res nima vse čisto v glavi. Zdi se, da se me je hotel znebiti. Zakaj? In kaj naj bi pomenilo tisto, da naj se ne vračam do noči?« Ko ni našel pametnega odgovora, je zamahnil z roko: »Dedec je samotar, težko me prenaša.«

Bilo je okoli poldneva. Pustotar je stal na trati pred mlinom in si iztepal moko s predpasnika. Potem pa ga je nekdo ogovoril tako nenadoma, da se je starec prav prestrašil.

»Bi rekel dober dan, a se nočem norčevati, ker v tej luknji dobrega dneva ne more biti.«

Mlinar je pustil svoje opravilo in dvignil glavo. Pred njim so z razkoračnimi nogami stali trije orožniki in se potuhnjeno hahljali, ker so ga tako presenetili. Puške so se jim svetile v soncu, ki je prav takrat posijalo v grapo. Po navadi, kadar je kdo prinesel zrnje v mletje, je že od daleč slišal korake, ki so zadoneli na leseni brvi. Ti trije pa so se prikradli kot podlasice, da ni zaškripala niti deska. Vodja patrolje se je košato postavil predenj in lokavo dejal:

»Kaj zijaš, kot da ne bi vedel, kaj nas je prineslo v ta brlog. Vidiš, oblast mora imeti vedno odprte oči, brez njene vednosti se ne sme zgoditi nič. Razbojnikov se je namnožilo v deželi kot kobilic in te lovimo. Povej, ali je kaj capinov tod okoli?«

»So bili, a so zdaj vsi pri žandarjih,« je bleknil mlinar.

»Zapri svoje škrbaste gobezdalo. Če ne bi bil star, kakor si, in če te ne bi poznal, da si malo čez les, bi te dal zapreti, ker žališ državno oblast. Kar odpri oči in budno pazi. Ako bo pot prinesla mimo kakega nepridiprava, mi takoj sporoči na postajo v dolino. To je tvoja dolžnost, in če je ne boš opravil, se ti bo slabo godilo,« je grozil glavni.

»Nobenemu na nosu ne piše, da je razbojnik,« je godrnjal starec.

Žandar je spet gospodovalno rekel: »Zdaj pa bi si malo ogledali tvoj mlin!«

»Zakaj?« je vprašal Pustotar.

»Nič takega. Sem slišal, da melješ ukradeno žito,« je lagal žandar in to si Pustotar takoj opazil. Vodja je pomignil svojima spremljevalcema. Vsi trije so sneli puške z ramen in se z naperjenimi pihalniki zapodili v mlin. Prvi je preiskal klet in kozji hlevček, drugi se je spravil na podstrešje, a tretji je prebrskal vse drugo z mlinarjevo kamro vred. Pri vsem tem se za vreče, kjer naj bi bilo ukradeno žito, še zmenili niso. Ko je bila preiskava končana, so se žandarji odpravili tja, od koder so prišli. Bili so že pri brvi, ko se je vodja potuhnjeno obrnil in s hinavskim glasom zaklical starcu, ki je gledal za njimi:

»Ha, skoraj bi pozabil. No, saj me nič ne briga, toda ljudje govorijo, da si najel pomočnika. Rad bi ga videl, kar tako iz radovednosti. Kje ga imaš?« Delal se je, kakor da ga Boštjan v resnici briga manj kakor lanski sneg, toda na nosu se mu je poznalo, da ga mlinarjev pomočnik zanima celo bolj, kakor bi bilo treba.

»Svoja pota ima, in jaz mu z lučjo ne svetim. Kadar gre iz grape, ga po navadi ne vidim tudi več dni. Včasih pa se priklati nazaj še istega dne.«

Stražmojstra so bila sama ušesa. Ko so varuhi pravice slišali starčev odgovor, so se vsi trije pomenljivo spogledali. Vodja je spet zaklical z medenim glasom, da se je kar cedilo:

»Čuden človek, take imam rad. Ko se vrne, ga pošlji k meni na postajo. Saj ni nič, samo spoznati ga hočem, in kako reč bi se pomenila.« Pri tem se je ponašal nedolžno, kakor dete v zibelki, da bi s tem pokazal, kako mu do čudaškega pomočnika ni prav veliko.

»Ne bo hotel, z žandarji noče imeti nobenih opravkov. Saj ni razbojnik, a še ti se žandarjev ogibajo.«

Spet se je trojica pomenljivo spogledala, kar ni ušlo budnemu mlinarjevemu očesu. Stražmojster je z brezbriznim, a nekoliko ostrejšim glasom menil:

»No ja, če noče, pač noče, mar mi je zanj. Ampak na občini in žandarmeriji ni prijavljen, da prebiva tukaj, kakor bi po postavi moral biti. In ti gostiš pod svojo streho takega človeka, kar tudi oblast prepoveduje. Le naj pride čim prej v dolino, drugače si bosta oba nakopala sitnosti. Z oblastjo se ne gre šaliti.« Zadnje stavke je izgovoril z grozečim glasom, potem pa so se vsi trije žandarji pobrali čez brv, navzgor v vas.

Mrak se je spuščal na zemljo. Boštjan se je z orodjem na ramenih prebijal skozi gosto grmovje navzdol proti mlinu. Ves dan je visoko v Bukovem vrhu zlagal ogljeno kopico. Zdaj se je utrujen in lačen vračal v Pustoto, kjer se je mrak že zgotil v temo. Bil je blizu mlina, ko je opazil, da na neki skali sedi človek. Urno se je prihrulil za debelo bukev, toda bilo je prepozno. Pustotar, ta je namreč sedel na skali, ga je poklical k sebi. Ves v čudu, kaj neki počne starec ob tej uri v gozdu, se mu je približal. Še bolj se je čudil, ko je videl na skali poleg mlinarja ležati nabasan nahrbtnik in ta nahrbtnik je bil njegov. Kaj in kam hoče čudak z njegovim nahrbtnikom zdaj, ko se bo vsak čas napravila noč?

»Izginiti moraš! Tukaj so bili žandarji. Iščejo te.«

»Žandarji da me iščejo? Kaj mi hočejo? Ničesar nisem napravil, saj nisem razbojnik,« se je narejeno čudil Boštjan.

Starec je udaril z dlanjo po nahrbtniku, jezno pihnil in užaljeno dejal: »Da nisi razbojnik, praviš? Pa si, in to razbojnik nad razbojniki. Črnobradec

si! Ves čas si se skrival v mojem mlinu, zdaj bi mi pa za plačilo še lagal. Mene že ne boš preslepil!«

V tistih časih se je razbojništvo zares razcvetelo. Tolovaji so se združevali v cele družine. V nekoliko večji skupini jih je bilo lahko tudi več deset. Prežali so ob cestah in tovornih poteh. Napadali so vozarje, ki so vozili blago iz dežele v deželo, in jih ropali. Seveda so pobrali le tisto, kar je prišlo prav njim samim, ali pa se je dalo prodati: moko, vino, živino, volno, kože vseh vrst, platno... Najraje pa so imeli denar. Na zlatniku nikjer ni zapisano, da je ukraden. Če te ujamejo, si zanj lahko kupiš celo svobodo. Pred lumpi ni bil varen nihče. Lotili so se vozarjev, trgovcev, popotnikov, bogatih kmetov, prekupčevalcev, živinskih gonjačev, sejmarjev... Prebivali so v odročnih gozdovih, v grapah, v skalovju, kjer jih ni nihče našel. Večinoma so se selili iz kraja v kraj, neredko pa je imela večja družina nekje v zakotju celo stalno taborišče. Pri razbojnikih je bilo največ vojaških ubežnikov, saj je takrat vojaški stan trajal leta in leta. Vojne so se po raznih deželah vrstile ena za drugo, zato je bilo ubežnikov vedno več, a kdor je zbežal, mu ni preostalo nič drugega, kot da je šel med rokovnjače. Dosti je bilo tudi takih, ki niso hoteli obleči vojaške suknje. Namesto da bi odšli na nabor, so jo popihali v gozd. Med njimi so bili delomrzneži, potepuhi in tisti, ki jih je lovila postava. Ker se je lumparija tako razbohotila, se je zganila tudi oblast. Orožniki so bili stalno na preži, postavljali so zasede, spremljali z bogatim tovorom naložene vozarje, razpošiljali ovaduhe, ustavljali sumljive ljudi, obljubljali izdajalcem za obvestila mastne nagrade, zastraševali prebivalstvo... Marsikatero tolpo so spravili za zapahe, toda kaj, ko se je pojavila nova hitreje, kot se ohladi mrlič. Med razbojniki je bilo veliko znanih in strašnih tolovajev, a med njimi je bil v tistih časih najbolj znan in najbolj strah zbujujoč Črnobradec. Ta je bil fakin posebne sorte. Ni bil v kaki tolpi, ampak je plašuril na svoje. Pojavil se je zdaj tu, zdaj tam, oropal bogatega kmeta tukaj, oropal denarnega krčmarja tam. Veliko takšnih nečednosti je zakrivil. Kdor je imel kaj pod palcem, vsak je trepetal pred njim. Lovili so ga po vsej deželi, in tolsto nagrado bi dobil tisti, ki bi ga pomagal spraviti na ričet. Toda če so ga čakali na enem kraju, pojavil se je na drugem, daleč stran. Nosil je košato, črno brado, in ker nihče ni vedel za njegovo pravo ime, so mu pravili Črnobradec, ampak to ime so izgovarjali šepetaje.

No, in zdaj je ta strašni grozovitež, za katerega so pravili, da je pobil že ničkoliko ljudi, stal pred starim mlinarjem, ki je čepel na skali. Če ne bi bilo tako temno, bi mlinar videl, da se je Boštjanu zmračilo čelo kot hudourni oblak. Stal je tako nekaj časa in molčal, kakor riba v vodi. Potem je le spregovoril:

»Da, stari, uganil si. Res sem Črnobradec. Ali se nič ne sprašuješ, zakaj sem tukaj, jaz, najhudobnejši človek pod soncem, ki ropam, morim, požigam in sem povezan s samim hudičem. O vem, naprtli so mi vse najhujše zločine. Res sem ropal, a morilec nisem. Vidiš, na drugi strani dežele sem odprl občinsko blagajno. Lepo se je usulo iz nje. Ali ta je bila za oblast le prehuda. Zasedovali in gonili so me kot zver, obroč se je stiskal, nikjer več se nisem mogel skriti. Tako sem se odločil, da za nekaj časa izhlapim. Izmuznil sem se iz obroča, prebežal vso deželo in v teh krajih se mi je zdelo pripravno, da se prikrijem. A našli so me tudi tu. Povej mi no, kako si uganil, da se pri tebi skriva Črnobradec?«

»Eh, Pustotar je že predolgo na tem svetu, da bi ga kdo vlekel za nos, četudi je to sam Črnobradec. Pasu, ki ga nosiš pod srajco, nikoli nisi odložil, še spat si hodil z njim. In mošnja, ki jo nosiš okoli vratu, je nabita in kar precej težka.

Pa tisto železo, ki ti včasih pri delu pogleda iz žepa, ali ni tisto pištola? Tudi sem slišal zadnjič v vasi, ko sem šel po sol in tobak, kaj je storil Črnobradec z občinsko blagajno, potem pa izginil, kot bi se udrl v zemljo. Toda če sem bil še v dvomih, izdala te je tvoja brada. Tako nemarno črne in grozovite kosmatulje namreč še nisem videl. Ko je zjutraj primotovililo tisto krivo gozdarsko ščene, tisti Ivan Krivina, in si te ogledoval kakor kravo na sejmu, sem takoj vedel, da te bo ovadil. Lahko bi te opozoril že zjutraj, toda potem bi ti zbežal kar takoj, podnevi pa ni varno bežati. Žandarji so nabrskali kot sršeni, povsod jih je polno, kaj lahko bi te zgrabili. Vedel pa sem tudi, da je Krivina iz grape tekel naravnost v dolino na postajo in da bodo žandarji pri priči prišli pote. Zato sem te poslal na varno v Bukov vrh, skladat kopo, he, he, he! Zdaj pa je noč, beg bo varnejši. Tukaj imaš v nahrbtniku nekaj popotnice. Izogibaj se poti, iz grape pojdi po gozdu, stavim, da imajo gori na stezi zasedo in opazujejo mlin. Svetujem ti, da pobegneš daleč iz te dežele v tuje kraje, kjer te ne poznajo. Čeprav si razbojnik, bi te bilo vseeno škoda gledati, kako bingljaš na vrvi. Zdaj pa izgini!«

Črnobradec je okleval. Nazadnje je le vprašal:

»Zakaj si to storil zame? Kako, da me nisi izdal? Nagrada bi ti prišla zelo prav.«

»Jaz da bi izdajal?« je zrastel starec in jezno bliskal z očmi. »Ali sem mar videti kot izdajalec? Fej te bodi, da imaš o meni takšno mnenje. Saj nisem Ivan Krivina, ki bi ovadil lastno mater za pest suhih hrušk. Če že hočeš vedeti, dobro se mi zdi, ker kradeš bogatinom, čeprav tatov ne maram. Okrasti bogatina pa ni greh, ampak dobro delo, he, he, he. Zdaj pa le pojdi čez devet hribov in dolin in opusti svoje nečedne posle, sicer se bom res še spozabil in stopil do žandarjev.«

Črnobradec si je oprtal nahrbtnik in izginil v gozdu. Vzela ga je noč. Nihče ga nikdar več ni videl v deželi.

Minilo je precej let. Nekega lepega dne se je stari mlinar poslovil od tega sveta. Našel ga je Skalarjev hlapec, ko je prišel v mlin po moko. Starec je ležal med vrečami in bil mrtev. Tiho in neopazno, kakor je živel, tako se je tudi poslovil. Pokopali so ga v vasi, pri svetem Frančišku.

Nekaj tednov po pogrebu se je v dolini pojavil tujec. Bil je na kratko pristrižen, gladko obrit in nosil je črn klobuk. Oblečen je bil v lepo, temno obleko, krojeno po mestni modi. Pod pazduho je stiskal črno usnjeno torbo.

»Davkar, davkar!« so šepetali ljudje, podili otročaje v hiše in zaklepali vrata. Kakor se je tisti večer nenadoma pojavil, tako je neznanec še tisto noč izginil. Ko pa je drugo jutro vaški mežnar prišel zvonit dan, je na Pustotarjevem še svežem grobu našel šopek krizantem.

Od takrat naprej se je vsako leto okrog vseh svetih na mlinarjevi gomili pojavilo cvetje, dokler je ni prerastel plevel. Od kod cvetje in kdo ga je polagal, tega nikoli nihče ni izvedel.

(Pripis: Navdih za to zgodbo sem dobil v eni izmed divjih tolminskih grap, kjer v resnici še zdaj stoji razvalina. Tudi mlinar je resnična oseba, najstarejši ljudje še vedo marsikaj povedati o njem. Tudi razbojništvo je v tistih časih v resnici cvetelo. Drugače pa je zgodba popolnoma izmišljena, hotel sem le prikazati delček nekdanjega življenja v tolminskih hribih.)

Lani sem dobila štipendijo za študij na univerzi v Chengduju na Kitajskem. Preden sem šla tja, sem tudi sama imela veliko vprašanj; na nekatera so mi odgovorili moji profesorji, na druga pa Kitajska sama. Rada bi vam povedala nekaj o tem, pa je toliko vsega, da kar ne vem, kje naj začnem.

Zgodba o študiju na Kitajskem ima več plati. Prva govori o slovesu od doma, od tako znanih Žirov in od naše Slovenije. Ko o njej pripoveduješ Kitajcem, se smejiijo ali pa nejeverno zmajujejo z glavami. Chengdu, mesto, v katerem sem študirala, ima namreč osem milijonov prebivalcev, in to na površini, ki je le malo večja od Ljubljane. Zato je bilo pojasnjevanje, od kod prihajam, zmeraj dolgotrajno in čez nekaj časa so vprašanja postala tako predvidljiva, da bi lahko vse skupaj posnela na kaseto in bi jo vsakič samo zavrtela. Običajno je pogovor potekal nekako takole:

»Od kod pa si?«

»Iz Slovenije.«

Sledi nekakšen premišljuječ »Aha!« in s sogovornikovega obraza razberem, da se mu še sanja ne, kje naj bi to bilo. Potem previdno poskusim: »Nekdanja Jugoslavija...« in že sem nagrajena z razsvetljenim nasmeškom in komentarjem: »Tito!« Če se pogovor nadaljuje v to smer, zagotovo pridemo tudi do filma *Most na Drini* in napeva *Bella ciao* in vsi so razočarani, ko izvedo, da je pesmica pravzaprav italijanska in da sem film videla samo enkrat, pa še takrat sem bila čisto majhna in ne vem natančno, za kaj gre... Na Kitajskem film poznajo dobesedno vsi in najbrž je to rezultat prijateljstva med Kitajsko in Jugoslavijo iz časov, ko sta še imeli podobne poglede na družbo in svet... Ko smo že pri filmu, naj povem, da na državni televiziji vrtijo tudi *Kekca*, sinhroniziranega v kitajščino, in da je to svojevrstno doživetje. Pri izbiri glasov za posamezne vloge so si dovolili malce preveč umetniške svobode, zato je prav zanimivo poslušati na primer *Bedanca*, ko s smešno cvilečim glasom grozi *Kekcu* z raznimi krutimi maščenjani...

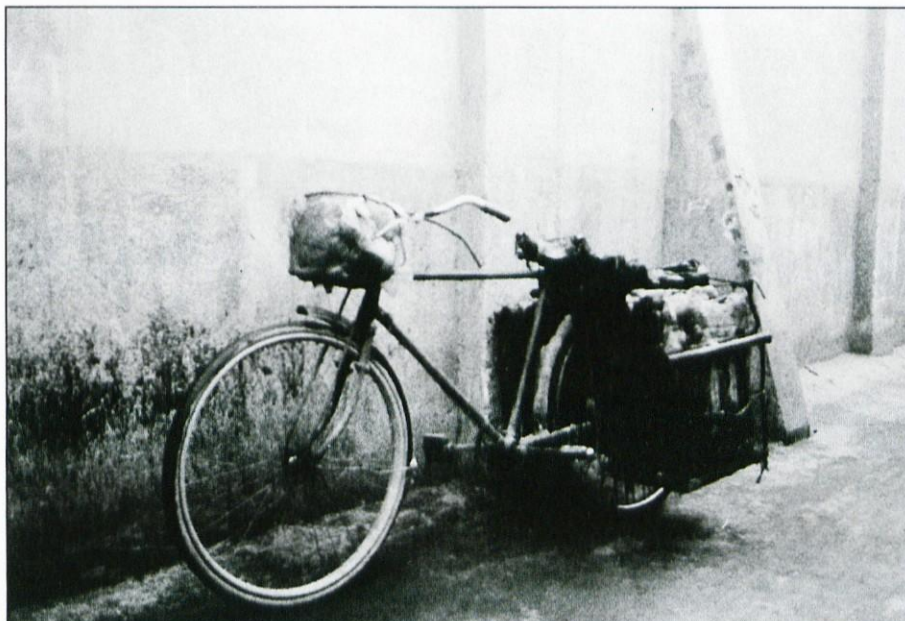
Pročelje čajnice v modernem delu Chengduja

Prodajalka zelišč poleg smetnjakov, Sečuan, Xichang

Parkirišče za tovarne vozičke

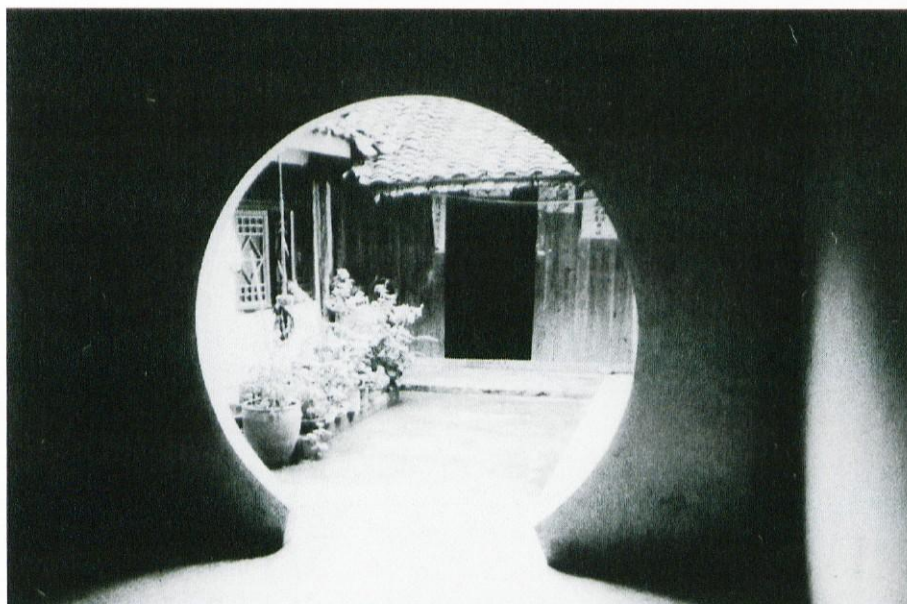

Tipično kitajsko kolo,
posneto v Chengduju

Ko nekaj časa živiš v tako drugačni deželi, ne moreš ostati neprizadet. Prva stvar, ki te na Kitajskem spravi iz tira, je gneča. Ta je na vsakem koraku; na ulicah in cestah, v trgovinah in na tržnici, v šolah in povsod, kamor se obrneš. Ko se odpraviš v mesto s kolesom, nenehno doživljaš adrenalinske šoke. Kolesarske steze so v mestu širše od običajnega voznega pasu za avtomobile in ob urah, ko se zaprejo pisarne, so nabito polne s kolesarji. Ker se vsi vozijo enako počasi, ni prav nobene možnosti, da bi prehiteval. Nekateri brez opozorila in upoštevanja drugih kolesarjev zavijajo levo in desno, ali pa se kar ustavijo, zato moraš biti nenehno na preži. Vozniki avtomobilov pogosto prevozijo rdečo luč in zato se je ob prečkanju križišča priporočljivo peljati vzporedno s kakšnim rikšarjem, po načelu »Naj zbije najprej njega, mogoče bom pa jaz prišla skoz...« Kljub temu promet kar teče. Včasih se zgodi, da gredo skozi križišče hkrati avtomobili in kolesarji v vse štiri smeri, pa še kakšen pešec je vmes, nastane nepopisna zmeda, pri tem vsak malo izsili in nato koga izpusti, promet pa lepo teče naprej. Poleg semaforjev imajo za urejanje prometa tudi »mamce z zastavicami«. Te stojijo na posebnih podstavkih na kolesarskih stezah pred križišči in s pomočjo zastavic skrbijo za red. Če ujamejo kolesarja, ki prevozi rdečo luč ali morda koga prevaža na prtljažniku, mu kratko malo za eno uro zaplenijo kolo. To čaka priklenjeno na bližnjo ograjo, medtem pa mora »kaznjeneč« pomagati pri urejanju prometa in mahati z zastavico. Učinkovita kazen, posebno za tiste, ki se jim mudi...

Obstaja pa še ena, posebna vrsta voznikov, imenujemo jih zasanjani kolesarji. Ti vozijo najbolj počasi, po navadi cikcak, kdaj pa kdaj nepričakovano zavijejo pred tvoje kolo in sploh ne gledajo, kod vozijo. Nekoč smo se zaradi njih pritožili našemu profesorju kitajščine, češ da se Kitajci ne znajo voziti s kolesom. V njihovo obrambo nam je povedal, da je v Chengduju veliko ljudi, ki se v mestu ustavijo le za nekaj dni, potem pa gredo naprej. Vozijo se s kolesi ter si ogledujejo mesto in menda so zato tako počasni in zmedeni...

Sploh je naš profesor nekaj posebnega. Slovenski študentje smo ga poimenovali Golaž, ker naziv »učitelj Gou«, piše se namreč Gou, v kitajščini

Lunina vrata, skriven pogled na dvorišče v vasi Rumenega Zmaja (Huang Loug Xi)

zveni zelo podobno. Gou laoshi, izgovori pa se nekako takole: »goulauš«... Študiral je zgodovino in pred kratkim opravil tudi doktorat. Veliko ve o kitajski kulturi, književnosti, politiki in še o marsičem. Zelo rad govori; včasih smo po cele ure poslušali zgodbe o tem in onem, kar ni se dal ustaviti. Glede jezikovnega pouka pa... No ja, vsaj slušno razumevanje se nam je izboljšalo. Povedal nam je kar nekaj »resnic«, ki so najbrž zrasle na njegovem zeljniku, smo se pa vsaj nasmejali ob njih.

Tujci imajo na Kitajskem ugodnosti pa tudi neprijetnosti. Slednje so take kot najbrž marsikje drugod. Zaradi nepoznavanja cen te zlahka ogoljufajo; to je na Kitajskem pravi šport. Že na prvi pogled te prepoznajo kot bogato Američanko s polno denarnico dolarjev, ki komaj čakajo, da zamenjajo lastnika. Doslej še nisem opazila, da bi domačini ločevali med bogatimi poslovneži in popotniki z nahrbtniki (ki po navadi gledamo na vsak drobiž). Zato si kot tujec pogosto prisiljen stanovati v najdražjem hotelu in ko kupuješ stvari na tržnici, je prva cena, ki ti jo povedo, tako visoka, da te kar obrne. Najprej jezno povem, da se mi to zdi predrago, in ko omenijo, da imamo Američani veliko denarja, odvrnem, da nisem nobena avšasta Američanka, ampak sem iz Jugoslavije. Iz revne Jugoslavije, kjer je zdaj vojna, in če mi dobra mati Kitajska ne bi ponudila štipendije, sploh ne bi mogla priti k njim... Ob tako očitni hvalnici njihovi domovini običajno dobim željeno stvar po normalni ceni. Slaba stran očitno visokega nosu, rumenih las in modrih oči (tako smo označeni vsi »od zunaj«, ne glede na to, da ima kdo tudi zelene oči ali rjave lase) je to, da se nikjer ne moreš skriti. Povsod mrgoli ljudi in vsi te opazijo. Če bi to še tako rad spregledal, ne moreš ubežati neskončnim vzklikom: »Hello!« in »Glej, Američan!« in »Laowai!«. To zadnje pomeni »tujec« ali če prevedem dobesedno »stari od zunaj«. Po nekaj mesecih bivanja na Kitajskem, ko tem »Laowai!« ni bilo konca, sem jim začela odgovarjati z »Xiao Zhong«, kar pomeni prav nasprotno; mali od znotraj. Beseda, s katero Kitajci označujejo Kitajsko, pomeni namreč »znotraj«, tako da se lahko moj odgovor prevede tudi kot »mali Kitajec«. Za takšne odgovore sem bila velikokrat nagrajena s smehom, pa tudi s presenečenimi obrazi, saj nihče ne pričakuje, da njihove pripombe kdo razume, kaj šele, da lahko nanje celo odgovori. Glede na to, da večina

Stavec v Maovi uniformi in čepici, vas Rumenege Zmaja (Huang Loug Xi)

Šivilja (pripadnica manjšine Yi), ki na stopnicah pred svojo trgovino veze tradicionalne vzorce na srajco

Predstavnika manjšine Yi na jugu Sečuana (blizu Xichenga)

domačinov misli, da so tujci tako ali tako čudni, je vseeno, če se dejansko tudi čudno obnašaš. Tistih nekaj Slovencev, ki smo študirali v Chengduju, smo glasno komentirali vse, kar se je dogajalo okoli nas: cene, ljudi, pouk... v slovenščini seveda. Vseeno je tudi, ali greš na ulico oblečen kot klošar, cirkusant ali profesor. Od srca smo se nasmejali, ko smo se nekega dne v Yunnanu po celodnevem planinarjenju ustavili v gostišču in se po naključju poglobili v tablo, na kateri je pisalo, da lokalna vlada dovoljuje prenočevati tudi tujcem. V angleščini je to šlo nekako takole: »Allowed by local PSB office for Aliens and Oversea Chinese«. Ker nismo prekomorski Kitajci, nam ostane samo še ena možnost...

Kitajci menijo o svoji domovini, da je nadvse moderna dežela. Saj v mnogih pogledih tudi je, nič ne rečem. A kljub temu je nekaj vsakdanjega, da je največja pošta v mestu opremljena z najmodernejšimi računalniki, poleg pa imajo pošne uslužbenke še eno čisto navadno, leseno računalno. Abacus. Lesen okvir z nekaj žicami, na katerih so nanizane lesene kroglice. Uslužbenke na pošti za vse, še tako zapletene izračune, brez izjeme uporabljajo računalno. Še pomislijo ne, da bi kaj poskušale vtikati v računalnik. Podobne prizore srečaš tudi v trgovinah in še marsikje drugje. Res pa je, da tega nisem opazila v nobeni banki.

Posebno poglavje iz življenja na Kitajskem so potovanja. Pa mogoče niti ne potovanja, ampak samo to, da bi rad nekam prišel. Odvisno pač od tega, kaj si z besedo potovanje predstavljate. Na Kitajskem je potovanje že to, da poskušaš priti na primer v sosednjo provinco. Ta pot lahko traja deset do dvajset ur z vlakom. Po navadi se začne s čakanjem pred blagajniškimi okenci na glavni železniški postaji. Tja moraš priti že ob pol sedmih, čeprav se blagajna odpre šele ob osmih. Vrste so namreč dolge, poleg tega pa je treba upoštevati tudi vojake, ki imajo, ne vem, od kod, pravico, da se prerinejo čez celo vrsto. Nekoč nama je s fantom prekipelo in ko se je poskušala mimo naju pririniti še ena skupina vojakov, sva jim zaprla pot in jih poslala na konec vrste. Najprej so bili začudeni, potem se je eden od njih opogumil in povedal, da bi rad samo nekaj vprašal in kupil karto. Povedala sem mu, da bi tudi vsi drugi radi kupili karte in da zato čakamo v vrsti in naj počakajo tudi oni. Nekaj časa so se zmedeno spogledovali, potem so šli v vrsto in potrpežljivo čakali. Zanimivo je, da je na postaji še najmanj dvajset drugih okenc, pred katera bi se lahko šli prerivat, pa tega niso storili. Najbrž so bili preveč presenečeni, saj jim kaj takega gotovo ni še nikoli nihče povedal. Če bi jim to rekel Kitajec, ga verjetno ne bi poslušali. Prepričana sem, da se nihče niti ne bi upal, saj preveč spoštujejo vojsko. Ali pa se je morda bojijo, kdo ve. Po drugi strani pa jim je najbrž vseeno. Kdaj pa kdaj se mi zazdi, da jim je res za večino stvari vseeno. Če ne gre, pač ne gre. Ko koga čakaš in vprašaš, kdaj bo prišel, ti mirno odgovorijo: »Tako.« Ko čez pol ure vprašanje postaviš natančneje, izveš, da to pomeni čez eno uro ali pa mogoče šele jutri... Ne zanima jih, da nimaš časa in da je stvar pomembna. Če je res tako pomembna, boš že počakal. Njim čakanje res ne dela težav.

No, naj nadaljujem z vlaki. Potovanje z vlakom ponuja dve možnosti: s spalnikom ali z navadnimi sedeži. Oboji se delijo še na trde in mehke, vendar je razlika v ceni velika, v udobnosti pa majhna, zato večina ljudi potuje na trdih sedežih in spi na trdih ležiščih. Ležišča so trinadstropna, in če ne potuješ v družbi prijateljev, si lahko skoraj prepričan, da se ti tam ne bo zgodilo nič zanimivega. Potovanje na sedežih pa ima popolnoma drugo zgodbo. Če po naključju potuješ med pomladnim festivalom, so vagoni s

Kitajska deklica iz vasi
Rumenega Zmaja (Huang
Loug Xi)

trdimi sedeži nabiti do zadnjega kotička. Dobijo se namreč vozovnice s številko sedeža in take brez nje. To pomeni, da se je težko prebiti že samo do toaletnih prostorov in ko si enkrat tam, ugotoviš, da si je notri nekaj ljudi uredilo udoben kotiček za potovanje. Razočaran in neolajšan se moraš prebiti nazaj čez množico teles do svojega sedeža. Včasih se zgodi, da je vlak tako natrpan, da stojijo potniki stisnjeni tudi po deset in več ur. Stojijo tudi spijo, kar pa ni tako huda stvar, saj niti pasti ne morejo. Sicer pa se na sedežih dogaja vse, od kartanja do pretefov, kdaj pa kdaj obišče vlak kakšna roparska tolpa, ki spečim pretipa in izprazni žepe, budni sopotniki pa si ne upajo niti pisniti... Slepi potniki se skrivajo pod sedeži, da jih kontrolorji ne bi našli in vrgli z vlaka... Po prehodih se prerivajo prodajalci na črno, ki prodajajo vse, od pijače do kikirikijev in sončničnih pečk, katere vsi veselo jedo. Ne verjamejo mi, da jih imamo pri nas le zato, da pozimi z njimi hranimo ptiče... Vendar so okusne, pa še čas hitreje mine, če se ukvarjaš z njimi. Otroci se igrajo in plazijo po tleh, na katera so malo prej lulali ali pa tudi kakali... Otroci namreč ne nosijo plenice, pač pa imajo na hlačah razporek, tako da jim ni treba storiti nič drugega kot počepniti in opraviti svoje – kjerkoli jih pač prime. Ko pride čas za spanje in ko zmanjka sončničnih pečk in kikirikijev, ves vagon zaspi. Nekateri se zleknejo pod sedeže, drugi na police s prtljago, preostali poskušajo najti najudobnejši položaj kar sede, z nogami nekje na nasprotnem sedežu ali pa morda zleknjeni čez svojega soseda, ne glede na to, da se še nikoli prej niso srečali.

Zanimivo področje, ki ga ne smem izpustiti, je tudi hrana. Po devetih mesecih prave kitajske kuhinje lahko rečem, da je to najboljša hrana na svetu. No ja, vsaj za tisto lahko rečem, ki sem jo doslej poskusila. Večina jedi je narejena zelo preprosto in hitro, in tako smo delali tudi mi. Nakupiš zelenjavo, ki si jo tisti trenutek zaželiš, in malo mesa. Doma to opereš, narežeš na tako velike koščke, da jih najlažje ješ s paličicami, vse skupaj vržeš na olje v wok in malo prepražiš... Dodaš še začimbe in kosilo je pripravljeno. Če jedi ni dovolj, je treba skuhati še riž ali rezance. Kitajske prehranske navade so drugačne od naših. Najprej jedo hladno predjed, potem nekaj glavnih jedi (teh mora biti po številu najmanj ena več, kot je

Vrt v budističnem templju
Wenshu yuan v Chengduju

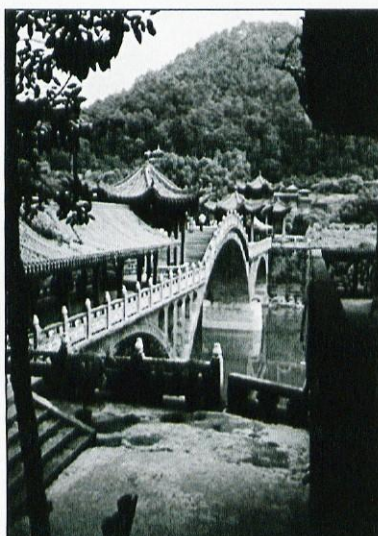
ljudi pri mizi) in nazadnje juho. Če vse to ni bilo dovolj, pojejo še skledo ali dve riža. Zato je skrajno nevljudno, če si povabljen na večerjo in na koncu prosiš za riž; s tem namreč daš gostitelju vedeti, da hrane ni bilo dovolj. Kitajska kuhinja pravzaprav ni ena sama, ampak je razdeljena na več različnih. Na splošno na severu jedo več testenin, na jugu pa več riža. Sicer ima vsaka provinca svoje značilnosti. Meni je seveda najbolj znana sečuanska kuhinja. Ta je izmed vseh najbolj začinjena. Tipična sečuanska jed vsebuje kikirikije, meso, zelenjavo in seveda pekočo papriko. Vsa hrana je pretirano začinjena s čilijem in nekakšnim poprom, ki bi ga lahko uporabljali

tudi kot anestetik, saj je tako pekoč, da ti otrpnejo usta. Ko še nisi navajen in poskusiš nekaj takega, že po prvem grizljaju potrebuješ prvo pomoč v obliki čaja, piva, vode ali česarkoli tekočega. Posebnost je tudi tako imenovani »vroči lonce«. To je nekakšna zelo začinjena juha, v kateri plavajo čili paprike. Lonce je med kosilom postavljen na plinski štedilnik in juha brez prestanka vre. Zraven dobiš še rezine mesa in zelenjave, ribe, alge, gobe in še kaj. Vse to stresaš v juho, počakaš, da se skuha, pobereš ven in poješ. Je zelo okusna in zanimiva, ima pa eno težavo – čili. Ko juha vre, postaja bolj in bolj pekoča, in zato je treba jesti čim hitreje, saj je čez eno uro že tako pekoča, da je skoraj nemogoče brez hujših posledic pojesti karkoli skuhanega v njej. Res pa je, da pristnih Sečuancev to ne moti; vse jedi so namreč navajeni jesti s čilijem. Sprašujem se, ali ga morda ne dajejo celo otrokom v mleko...

Za konec bi rada napisala še nekaj o predsodkih, s katerimi se srečujem tako doma kot na Kitajskem. Povedo mi marsikaj o tem, kako malo pravzaprav vemo drug o drugem. Tako mislijo Kitajci o nas, da imamo vsi veliko denarja, vsak svoj avto, pa da ne pozabimo visokega nosu in rumenih las... Prav tako me doma veliko ljudi sprašuje, ali že imam kaj postrani oči, ko pa sem jedla le riž, in še kakšna podobna bi se našla. Ko sem odhajala od doma, je bilo veliko ljudi presenečenih, da grem na Kitajsko, češ, kaj bom pa počela s kitajščino in zakaj ne grem rajši kam drugam... Na Kitajskem pa se je ljudem zdelo nenavadno, da si upa dvajsetletno dekle samo, brez staršev, tako daleč za tako dolgo časa... Meni se zdi to nekaj čisto običajnega; Kitajska je postala del mojega življenja in prepričana sem, da se bom tja še vrnila. Je drugačna, pa vseeno enaka. Ljudje smo si povsod podobni, tarejo nas podobne težave in veselimo se enakih stvari. Namesto da si zatiskamo oči pred drugačnostjo in se je bojimo, jo poskušajmo rajši spoznati in razumeti. Vsak na svoj način...

Razgledni paviljon v enem od parkov v Chengduju

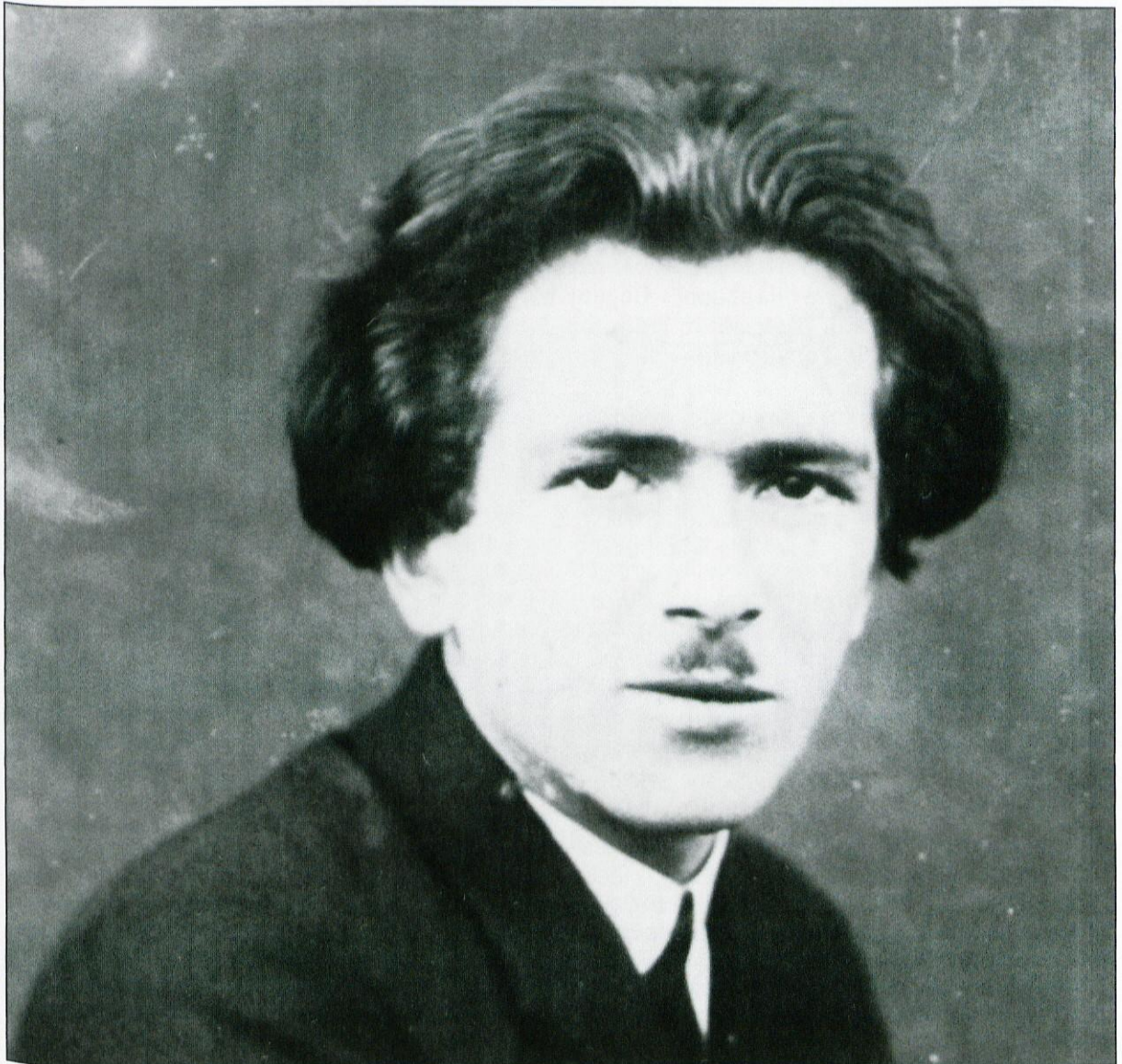
Pokrit most v Leshanu (v Leshanu je največji Buda na svetu izklesan v skalo)

JOŽE FILIPIČ

FOTOGRAF Z LEDINICE

Franc Temelj

Ljubiteljski fotograf Jože Filipič

Jože Filipič pri 24 letih
Fotograf neznan

Njega se spominjam še iz otroških časov. K njemu je rad zahajal sosedov Rudi (Rudolf Jereb, Majnikov, 1953–97), ki me je nekajkrat vzel s seboj. Spominjam se, da sva mu vselej v zvoniku navila uro, on pa nama je potem pripovedoval vse mogoče stvari. Nekoč nama je pravil, kje v zvoniku so skriti cekini, kako se lahko doma izdelata peklenški stroj in protipehotna mina. Pokazal je nama tudi svojo fotografsko opremo in posnete plošče, od katerih se spominjam samo tiste, na kateri so bila trupla talcev, ki so bili ustreljeni v Maršaku. Nekoč je celo dovolil, da je Rudi fotoaparata odnesel domov, z njim smo se potem igrali otroci iz soseščine. Kakšna je bila nadaljnja usoda tistega fotoaparata, ne vem.

»Kadar je bil dobre volje, se je rad šalil in imel otroke za norca,« je komentirala zapisane besede njegova hči Suzana Sporiš, ko mi je pripovedovala o svojem očetu.

Jože Filipič se je rodil 1903 v mežnji na Lednici, kjer je bil oče za mežnarja. Ljudsko šolo je obiskoval v Žireh. Ker je bil nadarjen učenec, ga je oče na priporočilo župnika poslal v Ljubljano v gimnazijo. Toda domotožje je premagalo željo po znanju, zato se je še pred koncem šolanja vrnil domov in pomagal očetu pri mežnijskih opravilih.

Po poroki z Angelo Škulj, Loncmanovo iz Mrzlega vrha, okoli 1930 se je preselil v Logatec, kjer je pri lesnem trgovcu Lenassiju dobil službo knjigovodje. Da bi ohranil službo, se je iz Logatca skupaj z Lenassijem preselil najprej v Kamnik in nato v Iško vas pri Ljubljani, od koder se je okoli 1934 spet vrnil k staršema na Lednico.

V začetku vojne so ga Nemci odpeljali v taborišče v Begunje na Gorenjskem, od tam pa poslali naprej v Nemčijo. Od tod ga je po čudnem naključju rešil Jenšterle, s katerim sta bila skupaj v Begunjah. Ko je okoli 1943 prišel domov, so ga mobilizirali partizani in ga poslali v brigado. Ker pa ga je napadla malarija, se je kmalu vrnil domov z nalogo, naj opravlja delo partizanskega fotografa.

Po vojni je bil nekaj časa zaposlen v Alpini, nazadnje pa kot knjigovodja pri mizarju Francu Miklavčiču. Vseskozi je pomagal materi pri mežnijskih poslih, po njeni smrti jih je prevzel v celoti. Pokojnine ni dočakal, zaradi poapnenja žil se mu je življenje izteklo 1965.

Kdaj in kako je Jože prišel v stik s fotografijo, ni znano. Ker je obvladal nemščino, se je fotografiranje in izdelave fotografij naučil iz knjig. Kakor je razvidno iz ohranjenih posnetkov, je dobro obvladal kompozicijo, menda pa ga je zanimala tudi eksperimentalna fotografija, vendar mi žal ni uspelo dobiti nobenega takšnega posnetka. Čeprav se s fotografijo ni nikoli poklicno ukvarjal, mu je vseeno pripomogla k povečanju družinskega proračuna. Ker ni imel lastnega ateljeja, je fotografiral predvsem po terenu. Stranke, ki so prišle k njemu na portretiranje, pa je postavil kar v naravo okoli mežnije. Posebej je rad fotografiral sovaščane, zlasti otroke, ter tako skrbel za prijateljske vezi z bližnjimi in daljnimi sosedi. Fotografski material je kupoval v Kranju, med vojno mu ga je od tam peš nosila žena skupaj s sanitetnim materialom za bolnico Franjo.

Del njegove fotografske zapuščine je raztresen po ledinških in okoliških hišah, večino pa je Stane Semič – Daki odnesel pred časom v takratni Muzej ljudske revolucije v Ljubljano. V fototeki Muzeja novejšje zgodovine (naslednik Muzeja ljudske revolucije) Jožeta kot fotografa ne vodijo in tudi o usodi omenjenega gradiva ne vedo ničesar. Nekaj kopij gradiva iz časov NOB hrani Loški muzej v Škofji Loki. Žirovski občasnik je iz tistih časov objavil precej gradiva, zato sem tokrat poiskal manj znane fotografije iz

prejšnjega obdobja. Kot zanimivost naj omenim še to, da se njegovo ime v vlogi fotografa lahko najde tudi na medmrežju. V knjigi Marije Stanonik *Štiri matere – ena ljubezen* so objavljene tudi njegove fotografije in tako ga lahko poiščemo na Cobissu, virtualni knjižnici Slovenije.

Mežnarjevi – Filipič: sedi Jožetova in Vinkova mati Ana. Zadaj stojijo: Vinko, Anže z ženo Marjano ter avtor z ženo Angelo. Spredaj stojijo Anžetovi otroci: Polde, Janez, Zinka (se pestuje) in Joža.

Avtorjeva poročna slika: spredaj sedijo Lojza Škulj (Loncmanova), Marinka Bašelj (Belinova), Mici Filipič (Brcela), Lenassi, nevesta Angela in ženin Jože, Rezka Škulj (Loncmanova), Andrej Primožič (Lenarčev), ženinova mati Ana. Zadaj stojijo: neznani, Franc Bašelj (Belin), neznani, Franca Škulj (Loncmanova), neznani, Maks Filipič (Brce), neznani, Katarina Grošelj (Skalarjeva), neznani, neznani, Valentin Grošelj (Skalar), neznani, Vilka Dolinar (s klobukom, Krogarjeva), Marija Oblak (zadaj, Tonetova), Tone Oblak (zadaj), pred njim župnik Logar, neznani, Janez Filipič (žirovski mežnar), Marjana Govekar (Travnska), Ivanka Mrovlje (Kokljeva), Tomaž Mrovlje (drži palico, Kokelj), Vilko Govekar (Travnski), Franca Bogataj (Šinkovcova), neznani, Jaka Bogataj (Šinkovec), Vinko Filipič (dobračevski mežnar).

Avtor z materjo Ano Filipič

Pavel Kristan
(Šemanikov) in avtor

Avtor skupaj z neznanimi otroki

Avtor z materjo ter ledinškimi otroki

Ana Filipič ter Branko in Miran Potočnik (Urarjeva)

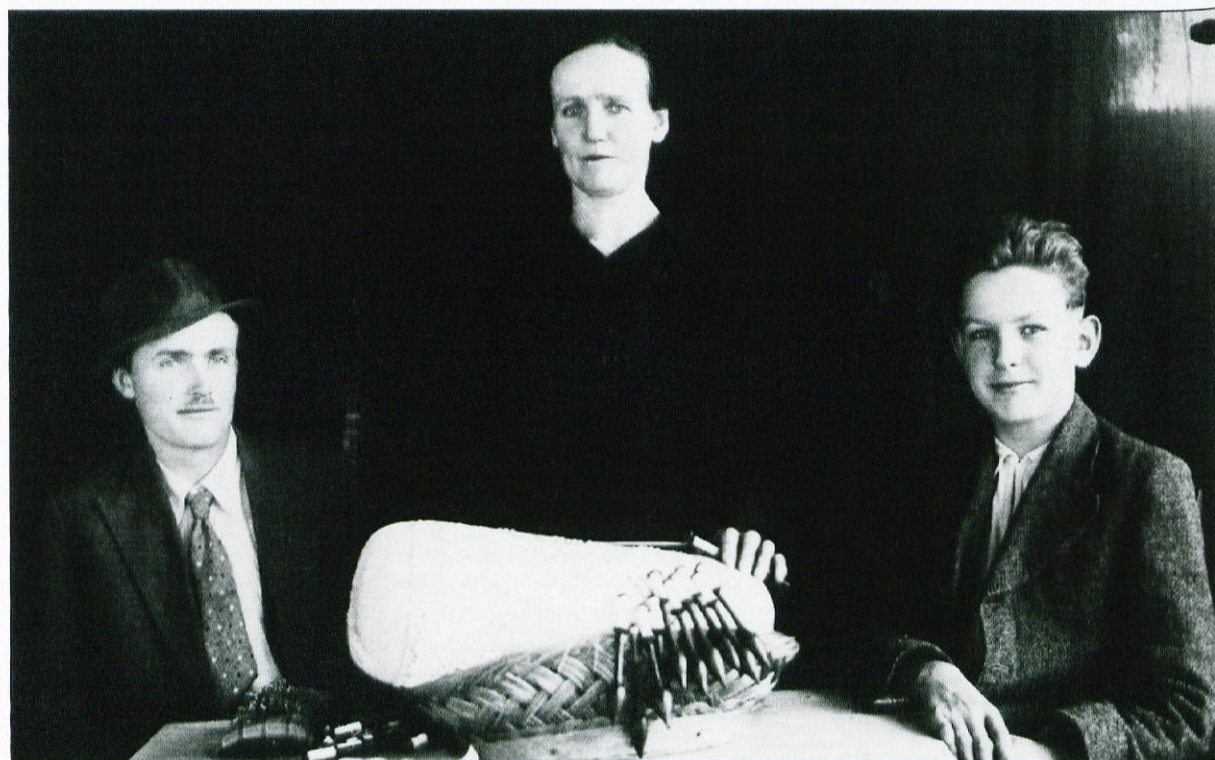
Na zadnji strani fotografije piše: »Otroci so sledeči. Od leve na desno sede. Tončkov Binče, Kokleva Ivanka, Koklev Joško, Ladko naše gostje, Tončkov Ludvik, Krogarjeva Katrica, Slivko, Tončkova Anica, Krogarjev Nande, Koklev Janko. Zadaj pa sede Koklevi Zdravko Pavle in Radko.«

Kokljevi: sedita Ivanka in Tomaž Mrovlje. Zadaj stojijo: Janko Mrovlje, Pavle Mrovlje, Zdravko Kosmač, Mica Eržen, Mirko Kosmač, Rado Kosmač. Spredaj stojijo: Helena Mrovlje, Vida Mrovlje (se pestuje), Minka Mrovlje, Tončka Mrovlje, Ivanka Mrovlje in Jože Mrovlje.

Kokljeva hiša

Heron, Mici in Pavel Kristan (Pepelski)

Učenci partizanske šole z učiteljico Binco Erznožnik

Žetev pri Loncmanu v Mrzlem vrhu

Cerkev sv. Ane na Ledinici

Pogled na Ledinico junija 1938

Ruševine Kafurjeve hiše na Selu po poplavi 1926

Rudiju Jerebu za Jožetovim fotoaparatom pozirajo Franc Temelj, Jože Bogataj, Tone Eniko, Tone Jereb (zadaj), Milan Jereb, Mojca Kopač (por. Oblak), Janez Kopač in Milan Kopač.

ANOPHTALMUS KOFLERI

Bojan Kofler

Novoodkrite jame med Žirmi in Sopotom

Uvod

Kataster jam Slovenije navaja za to območje 16 jam in brezen¹.

Kat. št.	Ime	Globina (m)	Dolžina (m)
1528	Brezno v apnenih rupah	–	–
670	Ciganska jama v Sopotu	–	32
1680	Jama v Drvašč	6	12
4011	Jama v Opalah	22	62
673	Jama nad Matjaževimi kamrami	8	41
1071	Jama v Kavčičevih gošah	16	16
814	Jama v Ponikvah	1	26
671	Jama v Sopotu	10	33
6586	Jama v kamnolomu	8	50
2074	Luknja nad Sopotu	–	–
672	Matjaževe kamre	14	242
2073	Mravljetovo brezno	8	8
816	Na jami	15	50
2077	Špranja nad Sopotjo	6	6
2072	Špranja v Sopotu	5	5
373	Žirov	4	5

¹ Po stanju z dne 7. 3. 1996.
– ni podatkov.

V ta divji in samonikli svet na obeh bregovih Sovre sem začel zahajati 1990, najprej v največjo in najbolj znano jamo s tega območja, v Matjaževe kamre. Kmalu me je starejši brat Edvard popeljal v 80 m dolgo, domačinom in lovcem dobro poznano, takrat še neregistrirano Jamo na Pucovem kuclju.

Moja največja pričakovanja so bila usmerjena na območje Gošarjevih rup, neposredno ob vasi Hleviše, kjer sem še tisto leto našel tri nove vhode v podzemlje. Kraški teren, tu na meji med Gorenjsko in Notranjsko, je s številnimi vrtačami in razpokami v tleh nakazoval možnost, da gre za večji jamski sistem. Pod Mravljetovo domačijo je bil v gozdu, na dnu večje vrtače, dobro viden vhod v 16 m dolg spodmol. Na njegovem dnu je poleti med podornim kamenjem pihal močen tok hladnega zraka. Raziskave podzemeljske favne hroščev so pokazale večje število slepih jamskih mrharjev vrste *Aphaobius milleri*, kar je še dodatno potrjevalo verjetno navzočnost podzemskih rogov. Nad spodmolom sta bila še dva ozka vhoda v podzemlje. Levi se je po obetavnem začetku kmalu zaključil z globoko, na videz neprehodno, navpično razpoko.

Desni vhod se je najprej razširil v manjšo kamrico, iz katere je vodil navzdol strm rov, ki se je kmalu končal z manjšim neraziskanim breznom. Leta 1996 so mi na pomoč priskočili člani Društva za raziskovanje podzemlja iz Škofje Loke. Ko smo konec marca obiskali spodmol, nas je čakalo razočaranje. Debel leden čep na njegovem dnu nam je preprečil nadaljnje raziskave. Nič bolje se nam ni godilo v desnem zgornjem rovu, saj na dnu brezna nismo našli prehoda naprej. Novoodkrita jama je dolga komaj 14 m. Registrirali smo jo kot Jamo v Gošarjevih rupah.

Ostal nam je še levi vhod z navpično, na videz neprehodno razpoko. Izkazalo se je, da le ni tako brezizhodno ozka, kot se je zdelo ob prvem obisku. Kmalu je najvitkejši jamar bingljal na vrvi na svoji poti v podzemlje. Zmanjkalo je vrvi, rov v notranjost pa se je še kar nadaljeval. V naslednjih tednih so si sledile akcije, v katerih so izmenično sodelovali prav vsi člani zdaj tudi že mojega jamarskega društva. Dolžina rogov je naraščala, odkrito je bilo drugo, tretje brezno... Nazadnje smo očistili zasuti rov in tako povezali spodmol z notranjimi deli jame.

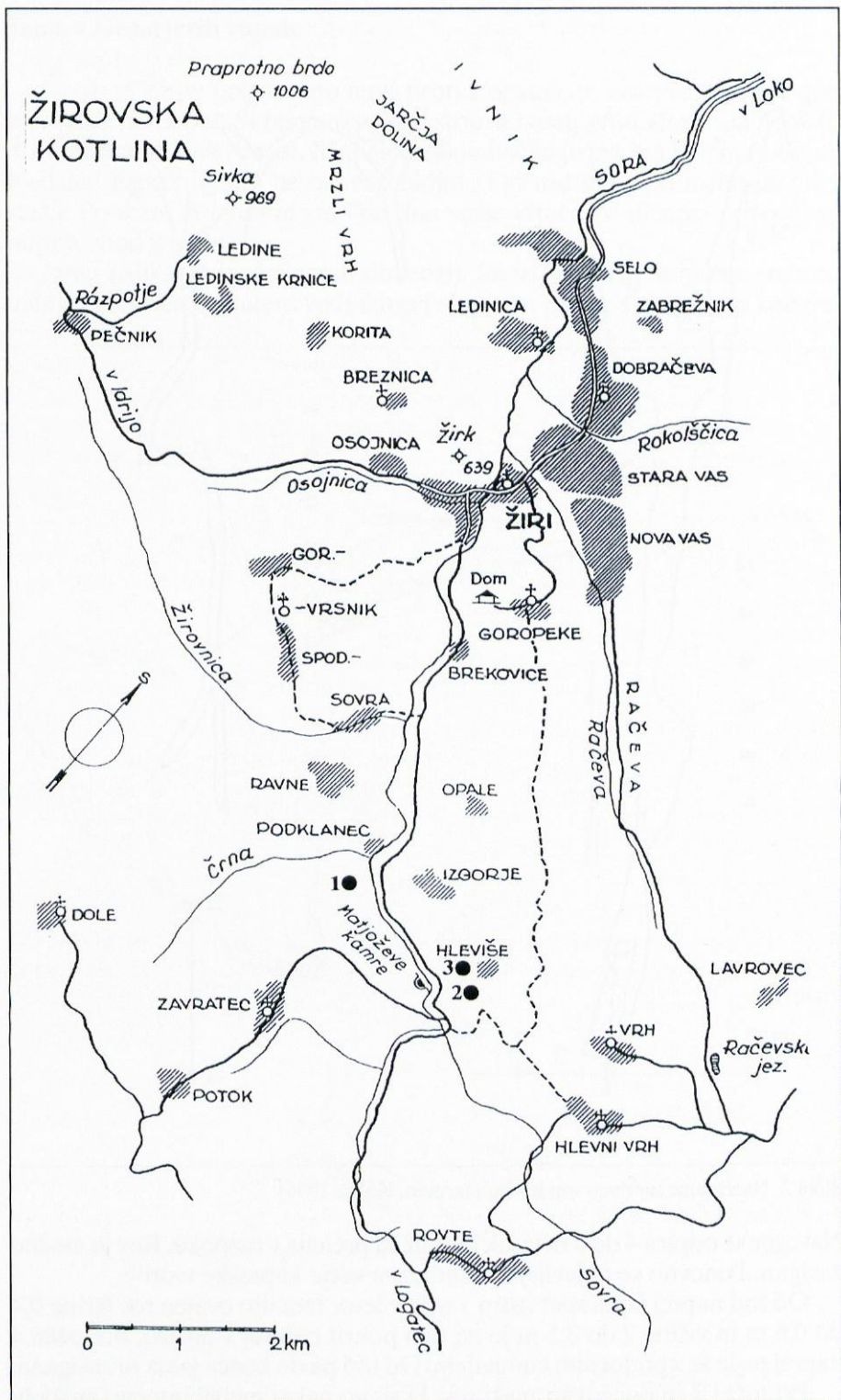
Zdaj je Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah izmerjeno v dolžini 637 m, višinska razlika med najvišjo in najnižjo točko znaša 74 m in je po teh podatkih daleč najdaljši in najgloblji jamski objekt med Žirmi in Sopotom. Zelo verjetno lahko pričakujemo, da bomo v spletu rogov, dvoran in brezen našli še kaj.

Jama na Pucovem kuclju

Če se iz Žirov peljemo po cesti proti Logatcu, se ustavimo v vasi Podklanec. Na vrhu strmega griča nad vasjo (Slika 1) se na robu večje vrtače odpira vhod v 80 m dolgo jamo. Člani Društva za raziskovanje podzemlja iz Škofje Loke smo jo poimenovali po vzpetini, na kateri se nahaja.

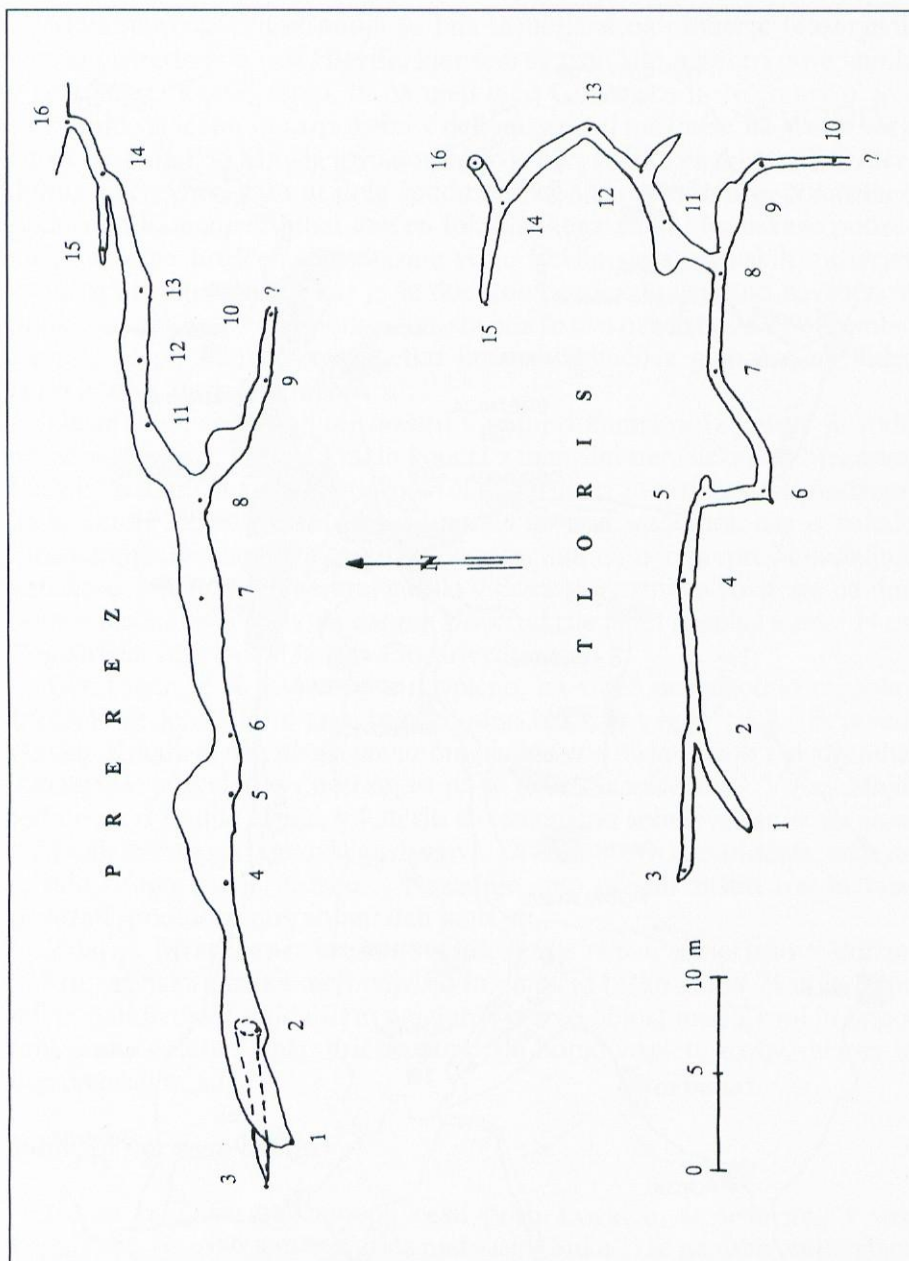
Vhod (Slika 2) je viden šele iz neposredne bližine. Med ležečimi kamniti bloki opazimo odprtino manjših dimenzij (0,6 × 0,4 m). Takoj za približno 1 m globoko navpično stopnjo se izraziti erozijski rov polagoma spušča. Na desno se odcepi rov manjših dimenzij, ki pa se po 5 m konča z neprehodno razpoko. Na tleh je pokrit z ilovico, stene so deloma zasigane.

Tla glavnega rova so sprva pokrita z odpadlim listjem in podornimi bloki, v notranjih delih jame pa z velikimi količinami ilovice. Ta 0,6 do 1,2 m širok in 2 do 3 m visok rov se po približno 15 m razširi v 6 m dolgo, 3 m široko in 1,7 m visoko dvoranico. Na njenem dnu vodi prehod v nadaljevanje jame. Takoj za prehodom se rov ponovno zviša. Mestoma se pojavljajo večje kapniške tvorbe. Pri točki 8 se v levo odcepi blaten stranski rov, ki se po približno 11 m konča z neprehodno ožino. Rov je dejaven vodni požiralnik.

Slika 1: Novoodkrite jame (1● Jama na Pucovem kuclju, 2● Jama v Gošarjevih rupah, 3● Mravljeto mrezno v Gošarjevih rupah)

Glavni rov zavije na desno. Tla so pokrita z vlažno ilovico. Rov je širok 0,5 do 1 m in visok 3,5 do 4 m, proti koncu tega dela jame se zniža na 1,8 m. Pri točki 6 rov ostro zavije na desno. Širok je 0,3 do 0,6 m in dolg okrog 5 m.

Slika 2: Načrt jame na Pucovem kuclju (Jerman, Kofler 1996)

Navzgor se odpira 4 do 5 m visok kamin, ki prehaja v razpoke. Rov je močno zasigan. Ponovno se pojavljajo posamezne večje kapniške tvorbe.

Od tod naprej jama spet ostro zavije v levo. Izrazito ovalen rov širine 0,4 do 0,6 m in višine 2 do 3,5 m je na tleh pokrit najprej z ilovico, od točke 4 naprej pa le še s podornim kamenjem. Od tod pa do konca jama ni zasigana.

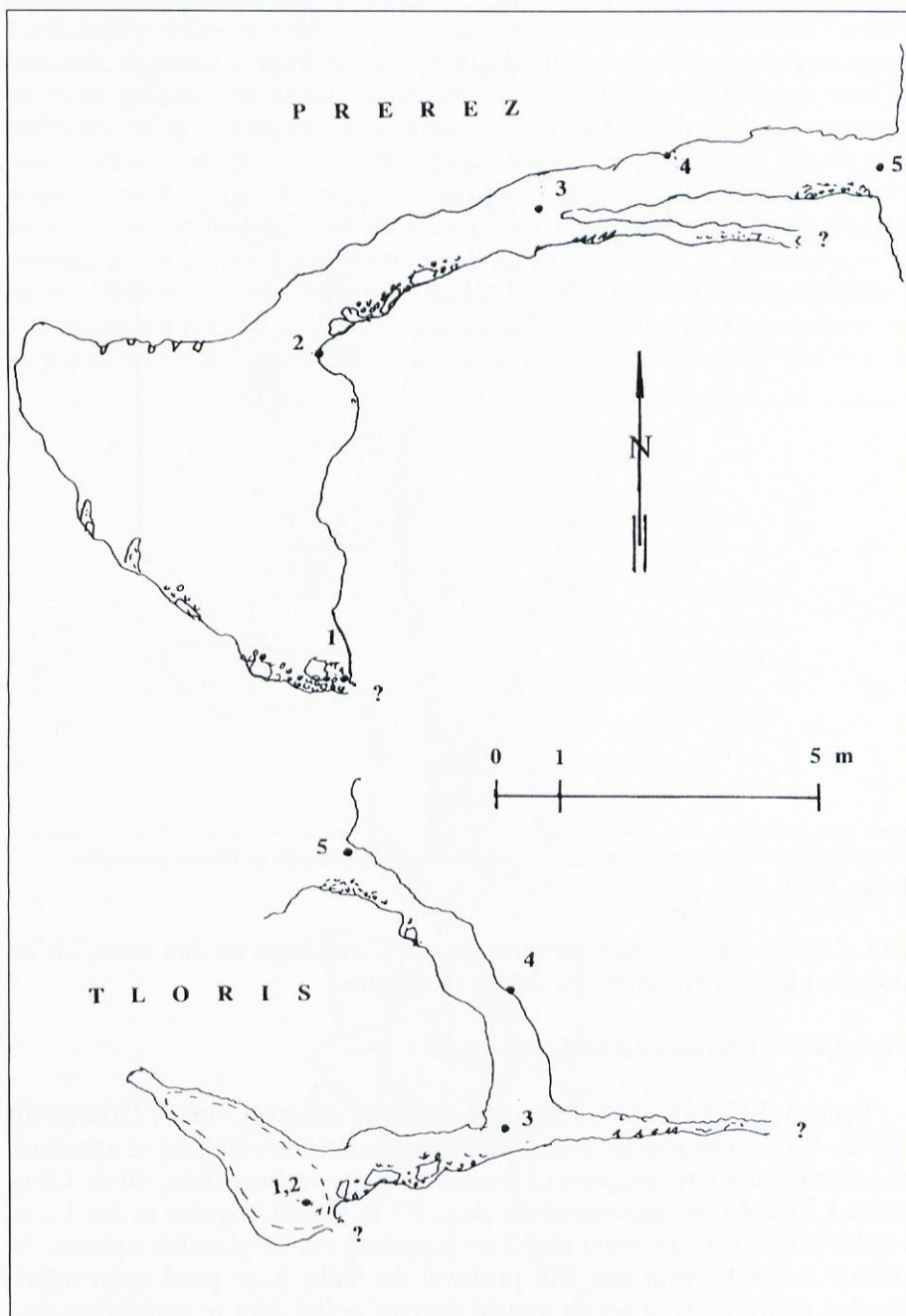
Pri točki 2 se odcepi stranski rov, ki se po nekaj metrih močno zniža in je na koncu tako skromnih dimenzij, da je nadaljnje napredovanje onemogočeno.

Jama se od odcepa nadaljuje še okrog 6 m in se konča s podorom. Iz razpok med kamenjem in ilovico je čutiti tok zraka.

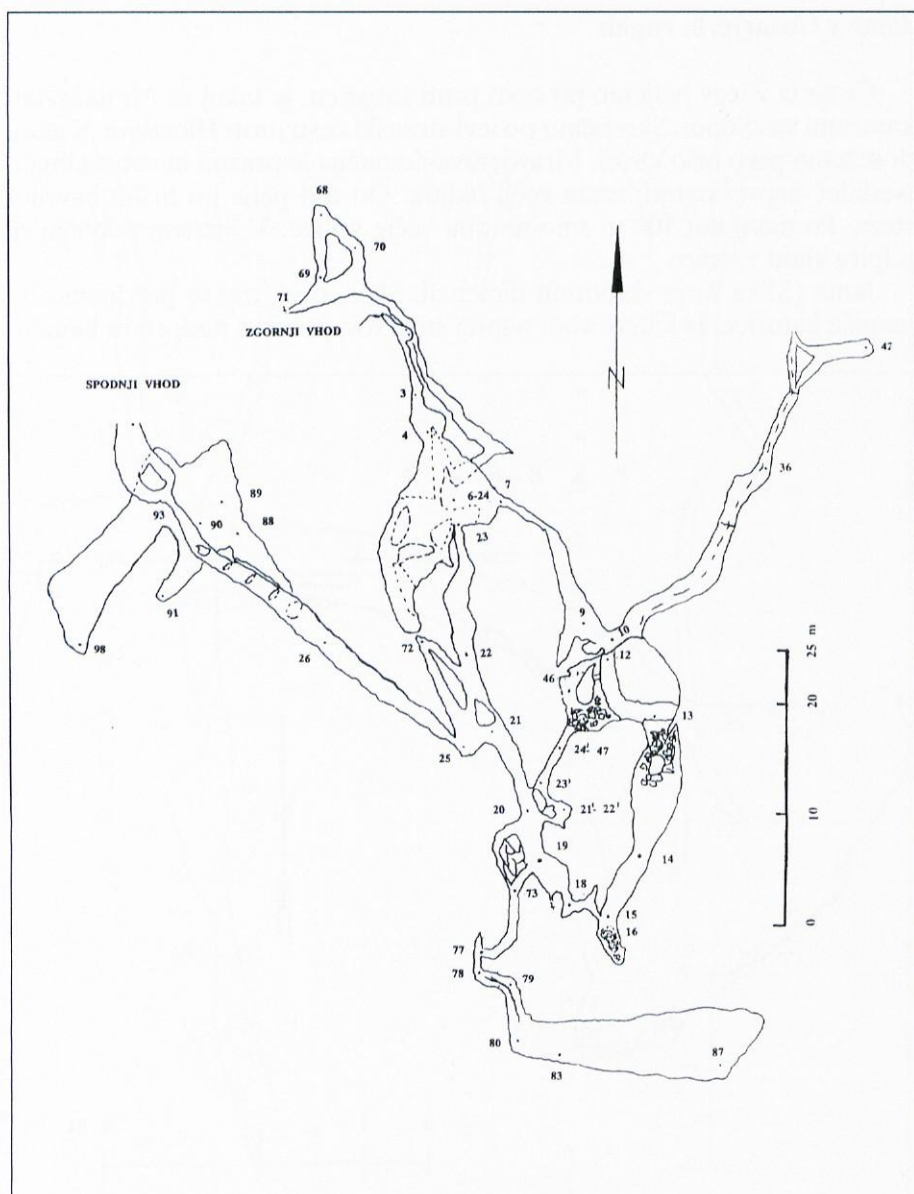
Jama v Gošarjevih rupah

Če se iz Žirov peljemo po cesti proti Logatcu, je takoj za Matjaževimi kamrami vas Sopot. Skrenemo po levi stranski cesti proti Hlevišam. Kmalu dosežemo prvo hišo v vasi. Mravljetova domačija je prazna in v razvalinah. Nedaleč naprej naredi cesta večji okljuk. Od tod pelje po hribu navzdol steza. Po manj kot 100 m smo na dnu večje vrtače. V njenem pobočju se odpira vhod v jamo.

Jama (Slika 3) je skromnih dimenzij. Skozi ozek rov se prerinemo do manjše kamrice, iz katere vodi naprej strm rov, pokrit s podornim kamen-

Slika 3: Načrt Jame v Gošarjevih rupah (Bogataj, Kofler 1996)

Slika 4: Načrt Mravljetovega brezna v Gošarjevih rupah (Marko in Walter Zakrajšek, Kofler 1996)

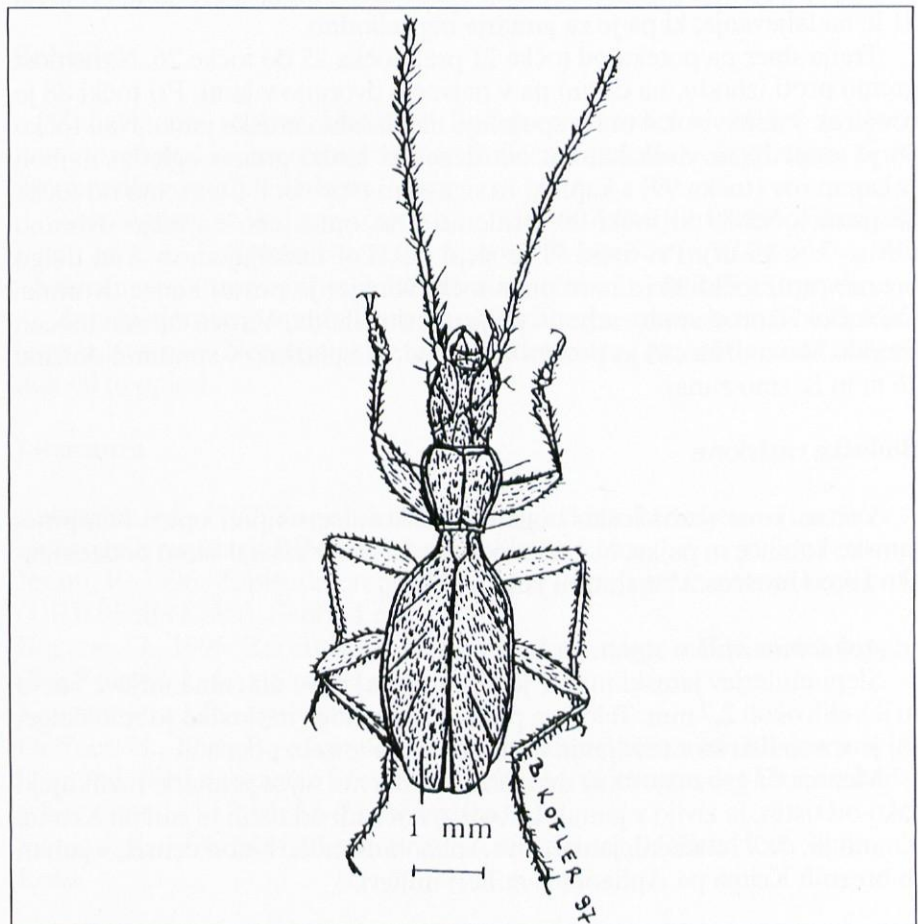
jem. Ko premagamo šestmetrsko stopnjo, se znajdemo na dnu jame. Tla so pokrita s kamenjem, stene pa deloma zasigane.

Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah

Brezno (Slika 4) leži le nekaj deset metrov stran od Jame v Gošarjevih rupah. V opisu Marko in Walter Zakrajšek navajata: »Najprej se spustimo skozi zelo ozek rov (razpoko) v manjši prostor ovalne oblike, širok 1,3 in visok 1,5 m. Za nadaljevanje poti skozi 0,3 m široko razpoko in čez 1,2 m visoko stopnjo sta za manj izkušene potrebna vrvi in plezalna oprema. V pomoč je zabiti svedrovec. Ko pridemo do točke 3, se pred nami odpre vhodna dvorana. Stojimo na manjši ilovnati polici, kjer je prostor za dva. Lahko se spustimo po vrvi do dna (točka 6) ali pa splezamo do točke 4 in

se od tod spustimo do dna. Iz te, v dolomitu razširjene razpoke, lahko pot nadaljujemo v treh smereh.

Prva smer vodi do točke 7, ki jo moramo preplezati, vendar ni ovir, ker gre kot po stopnicah. Pot nadaljujemo po suhem rovu normalnih dimenzij. Tla so pokrita s suho ilovico. Po krajšem toboganu dosežemo manjšo dvorano (točka 9). Na vrhu tobogana je rov – stopnja v desno, vendar se konča. Od točke 9 je vzporedno, vendar nižje še ena manjša dvorana. Krenemo navzgor po potoku. Rov se konča s podorom na nadmorski višini, višji od vhoda v brezno. Vredno si ga je ogledati, vendar potrebujemo vrh. Pri točki 10 je rob brezna globok 12 m. Če se bomo vračali po isti poti, se lahko postavi prečka levo v korito potoka, kjer sta stopnja in svedrovec. Naslednje sidrišče je malo nižje in desno. Če smo se odločili za krožno varianto, pa sidramo nad breznom in se spustimo do dna brezna ali pa samo na most, po katerem nadaljujemo pot v naslednje brezno. Pod mostom je točka 46, od tod naprej se rov neprehodno zoži. Krajša varianta je desno na dnu (točka 24–točka 23). Tu je gibanje omejeno, plazimo se po ostrem grušču, orientacija je otežena. Pri točki 13 se spustimo za približno 13 m do točke 14 in pot nadaljujemo do konca v tej smeri. Pri točki 16 je manjša stopnja. Pri točki 15, če gledamo proti koncu na desno, je nadaljevanje v steni. V zelo ozek rov je treba splezati. Ko smo že v njem, nam noge še štrlijo v dvorano. Po rovu se splazimo z glavo naprej do točke 18. Dimenzije rova se povečajo toliko, da se lahko obrnemo in pogledamo nekaj čisto belih

Slika 5: *Anophthalmus kofleri*

kapnikov. Kmalu dosežemo večjo dvorano (razpoko). Pri točki 19 se usmerimo proti spodnjemu delu jame, proti točki 73. Od točke 73 pa vse do točke 80 se prebijamo po kolenih in trebuhu. Med točko 77 in točko 78 je prehod po horizontalni razpoki med dvema skalama (strop–dno). Višina razpoke je okrog 0,25 m, tako da je prehod za manj vitke težaven ali celo nemogoč. Pri točki 80 je štirimetrski stopnja. Proti točki 82 je razpoka premagljiva v razkoraku. Pri točki 80 se najprej spustimo do dna omenjene stopnje in pri točki 83 v 12 m globoko brezno. Do konca dvorane (razpoke) je še štirimetrski stopnja navzgor proti točki 87. Konča se ravno tako kot pri točki 16. Tla so pokrita s prodom. Sledi naporno vračanje proti točki 19. Pri tem se od točke 80 do točke 79 plazimo po boku po vodnem koritu in od točke 19 do točke 20 plezamo. Od točke 20 lahko gremo proti točki 21, se spustimo do točke 22 in pridemo ven pri točki 24 ali točki 47 in se znajdemo v že znanem breznu. Od točke 20 do točke 21 je gibanje spet normalno. Tu je rov v povprečju normalnih dimenzij, le na nekaterih mestih je izjemno ozek. Od točke 21 proti točki 72 je slepi rov. Od točke 21 proti točki 22 je dvorana (horizontalna razpoka). Če nadaljujemo pot do točke 23, smo spet v vhodni dvorani. Proti zgornjemu vhodu oziroma izhodu lahko splezamo, se še enkrat namučimo v ožini in smo zunaj. Lahko pa si gremo ogledat še preostali del jame in spodnji vhod oziroma izhod.

Druga smer nas pelje od točke 6 do spodnjega nivoja, kjer je vse preprejeno z rovi. Ogleda je vreden suhi meander, ki sega pod vhod. Gibanje po njem je precej normalno. Na koncu je manjša dvorana. Pri točki 71 je nadaljevanje, ki pa je za jamarje neprehodno.

Tretja smer pa poteka od točke 21 prek točke 25 do točke 26. Naravnost gremo proti izhodu, na desno pa v največjo dvorano v jami. Pri točki 88 je rov širok 3 m in visok 4 m ter spominja na klasično kraško jamo. Nad točko 88 je okoli 15 m visok kamin. Na desno si lahko gremo ogledat najbolj zakapan rov (točka 99) s kapniki in sigastimi tvorbami. Če gremo od točke 88 proti točki 89 in točki 90, pridemo v že omenjeno največjo dvorano (30 × 7 × 15 m). Pri točki 91 je slepi del. Pot nadaljujemo v 8 m dolgo brezno proti točki 93 in nato proti točki 98, kjer je posuti konec dvorane. Od točke 26 proti severozahodu pelje pot do izhoda. V rovu čutimo močen prepih. Skozi ožino, ki jo pozimi zalije led, se splazimo v spodmol dolžine 16 m in že smo zunaj.

Biološke raziskave

Vse tri jame so biološko bogate. Obiskovalec najprej opazi netopirje, jamske kobilice in pajke. Natančneje sem do zdaj raziskal samo podzemeljsko favno hroščev. V vseh treh jamah živijo:

Aphaobius milleri ssp. n.:

Slepi millerjev jamski mrhar je temnorjave, rjave ali rumenorjave barve in je velik okoli 2,7 mm. Telo ima podolgovato, noge in tipalke so zelo dolge, saj je specializiran za življenje v jamah. Vrsta je zelo pogosta.

Menim, da gre za novo, še neopisano podvrsto, saj se primerki razlikujejo tako od tistih, ki živijo v jamah Lubnika, kot tudi od tistih iz jam na Krimu. Znano je, da v lubniških jamah živi *Aphaobius milleri lubnicensis*, v jamah in breznihih Krima pa *Aphaobius milleri milleri*.

Antisphodrus schreibersi schreibersi:

Je največja vrsta hrošča, ki jo srečamo v teh jamah, živi pa tudi v gozdovih pod globoko zakopanimi kamni. Je temnorjave ali rjave barve in je velika 12,5–15 mm. Vrsta ni slepa in je pogosta.

Anophthalmus schmidti gspani:

Gspanov slepi krešič je bil opisan iz jam na Lubniku. Je temnorjave barve in velik 7–8 mm. Živi predvsem v vhodnih delih jam in tu ni redek.

Anophthalmus kofleri:

Koflerjev slepi krešič (Slika 5) je posebnost tega območja. Odkril sem ga 1990 v Jami na Pucovem kuclju. Po primerkih iz te jame je bila nova vrsta tudi opisana. Gre za srednje veliko vrsto (5,5–6,5 mm) z razpotegnjenim telesom, dolgimi tipalkami in dolgimi, vitkimi nogami. Glava in oprsje sta rumenordeča, pokrovke so rumenorjave. Celotna zgornja površina je gosto porasla z dolgimi dlakami. Po Daffnerju so ta in njej sorodne vrste tipični troglobionti, ki prebivajo v razpokah in jamah z visoko relativno zračno vlago in nizkimi temperaturami. Vrsta ni pogosta.

Anophthalmus sp. n. ali ssp. n.:

To novo slepo, še neopisano vrsto ali podvrsto krešiča sem odkril 1990 v Jami na Pucovem kuclju skupaj s koflerjevim slepim krešičem. Vrsta je rjave ali rjavorumene barve in velika 6 mm. Vrsta je redka.

Zahvale

Zahvaljujem se ženi Miroslavi Kofler, profesorici biologije, za njene nasvete, pomoč in spremljanje na številnih entomoloških ekskurzijah, ki sva jih opravila v zadnjih 25 letih.

Zahvaljujem se Walterju Zakrajšku, Marku Zakrajšku, Meti Zakrajšek, Petru Jeramu, Gašperju Bogataju, Simonu Primožiču in Klemenu Vidicu, s katerimi smo novoodkrite jame raziskali, izmerili, narisali in opisali.

Zahvaljujem se gospodu Hermannu Daffnerju, vrhunskemu koleopterologu iz Echinga (Nemčija), ki je novo vrsto hrošča (*Anophthalmus kofleri*) določil in opisal.

Literatura

- Zakrajšek, M., 1997: Zapisnik terenskih ogledov – Mravljetovo brezno v Gošarjevih rupah (DRP Škofja Loka), Škofja Loka
Jeram, P., 1996: Zapisnik terenskih ogledov – Jama na Pucovem kuclju (DRP Škofja Loka), Škofja Loka
Bogataj, G., 1996: Zapisnik terenskih ogledov – Jama v Gošarjevih rupah (DRP Škofja Loka), Škofja Loka
Kataster jam JZS, Ljubljana
Daffner, H., 1996: Revision der *Anophthalmus*-Arten und -Rassen mit lang und dicht behaarter Körperoberseite. Mitteilungen der Entomologischen Gesellschaft 86: 33–78, München
Planina, F., 1976: Škofja Loka s Selško in Poljansko dolino: 133. Škofja Loka

OB 50. OBLETNICI ODPRTJA PRVE TOVARNE V ŽIREH

Ziri. Letos v avgustu bodo v Žireh odprte nove delavnice Tovarne športnih čevljev, ki so jih začeli graditi že lani v aprilu. Vsak oddelček nove Tovarne športnih čevljev bo imel svoje prostore v svojem nadstropju, ki so svetla in bodo opremljena z vsemi potrebnimi stroji ter higiensko-tehničnimi zaščitnimi pripravami. V stranskem traktu so nameščene velike in svetlo umivalnice in garderobe, kjer bodo imeli delavci ali delavke primerno omarico za spravlanje obleke. Glavna zidarska dela je delovni kolektiv republiškega gradbenega podjetja »Projekte iz Kranja« ki brani prehodno zastavico, dovršil že do jeseni, pozimi pa je ometaval notranje prostore. Zdaj delajo predvsem pleskarji in ključavničarji, ki pripravljajo velika svetla okna, skozi katera se vidi vsa okolica tovarne, in montirajo ostale priprave. Pri zidanju zgradbe bodoče tovarne so uporabljali Turšičev sistem zidanja, ki se je tudi tukaj dobro obnesel. Poleg delavnice nove tovarne športnih čevljev je predvidena tudi gradnja sindikalnega doma in upravnega poslopja. Delovni kolektiv tovarne športnih čevljev v Žireh dela zaenkrat še v težkih pogojih, kar zavira tudi uspešno plansko delo. Vse dosedanje delavnice so razmeščene po vseh Žireh, v bodoče pa bodo preseljene v novo tovarno, kjer bodo vsi potrebni tehnični pripomočki in razvrstitev dela pripomogli k sistematični proizvodnji. — Nova Tovarna športnih čevljev je edina te vrste daleč naokoli ter bo v svoji tehnični popolnosti in svoji veličastnosti ogledalo stvarne graditve v Novi Jugoslaviji.

Slovenski poročevalec, 15. 8. 1948

TOVARNA ŠPORTNIH ČEVLJEV V ŽIREH JE ENA NAJMODERNEJSIH TOVRSTNIH TOVARN V EVROPI

Ob otvoritvi sta govorila zvezni minister Leskošek in podpredsednik
vlade LRS dr. Brecelj

Žiri, 15. avgusta

Danes ob desetih dopoldne so v Žireh otvorili novo moderno tovarno športnih čevljev. Na slovesnosti ob otvoritvi je prvi spregovoril pomočnik direktorja nove tovarne Vinko Govekar in sporočil pozdrave maršala Tita vsemu delovnemu kolektivu in prebivalcem žirovske doline. Zatem je pozdravil tov. Govekar navzoče goste: zveznega ministra za težko industrijo Franca Leskoška in njegovega pomočnika Kalafalovića, podpredsednika vlade LRS in ministra za industrijo in rudarstvo dr. Marjana Breclja, pomočnika ministra za industrijo ing. Ivota Klemenčiča, zastopnika komiteja za združništvo pri vladi LRS Maksa Krmelja, zastopnika ministra za delo Šenka, glavnega direktorja usnjarske industrije Štucina, sekretarja OK KPS Kranj Milana Kristana, ostale zastopnike oblasti in množičnih organizacij ter zbrano ljudstvo, ki je prihitelo od daleč in blizu k otvoritvi.

Podpredsednik vlade ter minister za industrijo in rudarstvo dr. Marjan Breclj je v pozdravnem govoru prikazal pomen nove tovarne in dejal, da se more ob tej novi zmagi na naši poti v socializem veseliti poleg Žirov ves slovenski narod. Minister dr. Breclj je v imenu vlade LRS nagradil sindikalno podružnico, v imenu ministertva in usnjarske industrije pa razdelil nagrade najboljšim delavcem

za njih požrtvovalno delo pri gradnji tovarne.

Po razdelitvi nagrad je minister dr. Breclj prerezal vrvico in izročil ključke tovarne direktorju Mihi Švabu, ki je gostom razkazal novi obrat. Nova tovarna ima svetle in prostorne delavnice z najmodernejšo opremo. Delo se bo razvijalo po tekočem traku od prikojevalnice, ki je v tretjem nadstropju, v skladišča v pritličju, kamor bodo prišli izgotovljeni čevlji.

Gostje so si ogledali tudi razstavo o razvoju čevljarstva. Danes dopoldne si je to razstavo ogledalo tudi okrog 3000 ljudi, ki so prišli v Žiri iz Idrije, Mrzlega vrha, Sovodnja, Fužin, Gorenje vasi, Škofje Loke ter drugih daljnih in bližnjih krajev.

Popoldne je bila v Žireh uspela kulturna prireditev. Pred začetkom sporeda je ob navdušenem pozdravljanju spregovoril zvezni minister za težko industrijo Franc Leskošek. Ponovno je izročil Žirovcanom pozdrave od maršala Tita, ki jim čestita ob doseženi delovni zmagi. Minister Leskošek je potem dejal, da je nova tovarna športnih čevljev v Žireh ena najmodernejših tovrstnih tovarn v Evropi. To naj navdaja ves delovni kolektiv s posebnim ponosom pri doseganju njihovih uspehov. Dejal pa je tudi, da to ni edinstven primer v naši borbi za izvedbo petletke. Vsak teden otvarjamo nove tovarne. V kratkem bo n. pr. otvoritev prvega generatorja na hidrocentrali Mariborski otok. Minister Leskošek je poudaril, da bo to za nas še posebno velik uspeh, ker so tujim listi pisali, da Jugoslavija kaj takega ne bo zmogla. Toda ta generator smo naredili in montirali brez tujih strokovnjakov. Na njihovo mesto so stopili naši novatorji, racionalizatorji in drugi predani delavci, ki s svojimi neprecenljivimi uspehi dokazujejo zaupanje do našega državnega vodstva, do CK KPJ in maršala Tita.

Poslušalci so z viharnim manifestiranjem prekinjali govor ministra Leskoška in ob koncu vzklikali CK KPJ in maršalu Titu.

Sledil je kulturni spored, ki so ga izpolnili razni pevski zbori, godbe in kulturne ekupine.

Tovarna športnih čevljev v Žireh - nova gospodarska zmaga

Preteklo nedeljo je ljudstvo žirovske doline slavilo pomembno gospodarsko zmago: v Žireh je gradbeno podjetje »Projekt« o pomočjo prostovoljcev -- tovarniških delavcev in nameščencev -- zgradilo tovarno športnih čevljev, ki po svoji najmodernejši ureditvi in pomenu skoraj nima para v Evropi.

Do tega dne so bili naši žirovski čevljarji razbiti po številnih delavnicah. V novi tovarni pa so se združili in bo delo v bodoče vse drugače teklo. Združili so se v eno samo družino, ki bo še z večjo voljo in uspehom izdelovala povsod znane žirovske čevlje.

Tovariš Tito Žirovčanom

V nedeljo dopoldne so slovesno odprli tovarno. Pomočnik direktorja nove tovarne Vinko Govckar je pozdravil goste: podpredsednika vlade LRS in ministra za industrijo in rudarstvo dr. Marjana Breclja, zastopnika komiteja za zadrugištvo pri vladi LRS Maksa Krmelja, zastopnika ministra za delo Senka, glavnega direktorja usnjarske industrije Stucina in druge.

Podpredsednik vlade Marijan Breclj je povedal zbranim ljudem, da je dograditev te tovarne važen korak iz zaostalosti, ki smo jo podedovali od bivše protiljudske Jugoslavije, v socializem. Zbrano ljudstvo je besede tov. Breclja navdušeno sprejelo in pozdravilo. Tov. Breclj je tudi povedal, da se marša! Tito ne more udeležiti žirovske zmage, da pa jih pozdravlja in jim iskreno čestita k uspehu, ki je nov člen v verigi gospodarskih zmag delovnega ljudstva prerojene Jugoslavije.

Pozdrav tovariša Tita je ljudstvo sprejelo z veliko radostjo. Ko je tovarniška sirena prvokrat zapela, je tov. Breclj s ključem odprl vrata tovarne, skozi katera bodo dnevno prihajali in odhajali zavedni žirovski čevljarji. Delovni uspehi bodo še večji, kakor so bili doslej. To so obljubili čevljarji iz te doline kot odgovor na pozdrav tovariša Tita. Pred otvoritvijo tovarne so razdelili nagrade in pohvale delavcem in nameščencem tovarne. Nagradila sta jih vlada LRS in usnjarska direkcija, pa tudi vodstvo tovarne je dalo nagrade najboljšim.

V prvem nadstropju novo zgrajene tovarne so delavci in nameščenci tovarne presenetili goste z razstavo, ki je prevzela vsakogar, ki si jo je ogledal. Žirovski čevljarji so z besedo in sliko pokazali razvoj čevljarske industrije v Poljanski dolini. Pokazali so preteklost in sedanost.

Prelom

Leta 1820, so izdelovali čevlje v teh krajih na svoj način. Na razstavi so priredili sobo, ki je v vsem ustrezala tej dobi. V tej sobi je več kakor osemdeset let star čevljar Košir tako nazorno prikazal takratni način dela, da je človek nehote zaživel z njim. Takrat je še sam delal. Malo naprej v drugi sobi (oddelku) pa smo videli že mojstra, ki je na vse pretege robanil nad vajencem in ga z vso hito izkoriščal. Še malega otroka v zibelki je moral vajenec zibati. Žena mojstra je kar se da oblastno gospodarila nad njim.

Korak naprej v sosednji delavnici so se že nekateri čevljarski mojstri združili v zadrugo, ki pa je služila le njihovemu žepu, ne pa tudi pomočnikom in učencem.

Ljudem, ki so to razstavo organizirali, moramo dati vse priznanje. Oddelek za oddekom je prikazal svojo dobo. Najznačilnejši del razstave je bil oddelek, kjer so žirovski partizani (IX. korpus jih dobro pozna, saj so povsod pomagali kot čevljarji) prikazali borbo in delo poljanskih čevljarjev v narodno osvobodilni borbi. Prelom z zaostalostjo je prikazan v soseščini partizanov. Napis »Svoboda«, kip maršala Tita, levo imena padlih poljanskih čevljarjev, desno pa njihove fotografije, vse to je v okviru lepih rož dala eliko, ki mora ostati v spominu slehernega, ki je na ta pomembni dan našel pot v tovarno.

Prelom. Borba našega ljudstva in njena zmaga pa je prikazana v naslednjih oddelkih. Tu je novo delo. Obračun z zaostalostjo in s kapitalizmom: brigadni način dela, pritegnitev žene v čevljarsko proizvodnjo, skrb za nove kadre, skrb mojstrov za učence ter tekoči trak, vse to je kar se da živo prikazano.

Gledal sem že veliko dobrih dramskih umetnikov, škoda pa je, da ni-

Slovenski poročevalec,
17. 8. 1948

so bili v nedeljo v tej tovarni. Marsikaj bi se lahko naučili. Delavci in nameščenci te tovarne, ki so prikazali zgodovino čevljarja iz Poljanske doline, niso igrali. Živelci so, S starčkom Koširjem se je tudi vajence Svab znojil. Delali so in bo držalo, da so ta dan mnogo napravili v tovarni. Človek ne bi verjel — bilo pa je tako: od dela so bili sigracice oznojeni.

Minute so v rokah delovnega človeka poljanske doline. Niti ena ne sme splavati v prazen nič. Ta tovarna je dokaz, da smo obračunali s preteklostjo.

Stari prijatelji jih je obiskal

Popoldne so imeli koncert. Že pred koncertom pa je hitela po Zürich vesela vest. Zvezni minister France Leskošek jih je obiskal. V Zürich ma ne rečejo drugače kakor Luka. On je star prijatelj Žiravčanov, vseh krajev v Poljanski dolini in njenih hrbov. Že med narodnoosvobodilno borbo so se razgovarjali o čevljarški industriji in je prav, da jih je obiskal ob tako velikem gospodarskem prazniku. Pred koncertom je v dvorani, kjer je bil navdušeno pozdravljen, spregovoril nekaj klenih besed. Ponovil je tudi, da tovariš Tito najlepše pozdravlja vso poljansko dolino in njegovo vero, da bodo poljanski čevljarji tudi v bodoče zvesti svoji poštenosti, delu in zmagam. Z zadoščenjem so poslušali besedo za besedo. Ko je povedal minister Leskošek, da gospodarska zmaga v Zürich ni osamljena, da se po vsej Jugoslaviji vrsti zmaga za zmago in da bo že v nedeljo s hidrocentrale na Mariborskem otoku zasijala Jugoslaviji še lepša luč — kljub krokodlski želji nekaterih v inozemstvu, da bi generator odpovedal —, so ljudje z dolgotrajnimi pozdravi obsipavali tovariša Leskoška.

Po uspelem koncertu — v Zürich so odlični pevci, posebno učitelj ki kvartet — se je ljudstvo poveseilo ob dobri kapljici, ob zvokih mladinske glasbe, ki je prišla iz Idrije na obisk, in ob okusnem prigrizku.

Čevljar Košir predstavlja čevljarja iz leta 1820.

Minister France Leskošek na ogledu v tovarni

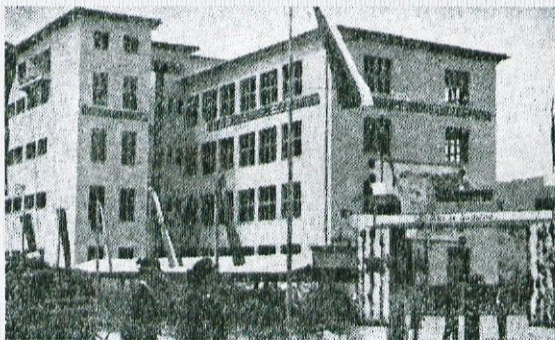
Žirovski čevljarji so se preselili iz temačnih delavnic v novo tovarno

V nedeljo ob otvoritvi nove tovarne športnih čevljev v Žireh je bila v prostorni delavnici razstava, ki je prikazala razvoj čevljarstva v tem gorenjskem kotu od prvih začetkov do danes.

OD 1880 DO NOVE TOVARNE

V temačni izbi sedi na trinožniku pri majhnem oknu najstarejši žirovski čevljar, 82-letni Košir. Sam je v izbi in nihče mu ne pomaga pri izdelovanju prvih žirovskih čevljev. Na kolenu vleče dretu in počasi oblikuje notranjk na kopito. Štirje mojstri so delali tako leta 1880 in je bil takrat Koširjev šele 15 letni fantič. Čevlje prvih štirih mojstrov so obuvali Žirovci, ki so tedaj hodili po svetu s trebuhom za kruhom. Žirovski gozdarji so prišli v Bosno. Nepremočljivi čevlji so bili všeč bosanskim gozdnim delavcem. »Prinesite še nam take,« so naročevali Žirovcem, ki so jo na jesen mahnili domov. Prva naročila in prvi sloves v svetu.

»Matevž Kopitar, čevljar«, piše še po starem nad delavnico nekdanjega mojstra. Tudi on dela v izbi, le da mu pri delu pomaga sin, ki urezuje, in vajenec, ki ga mojster tudi zlasa, če se mu zdi. V zibelki leži najmlajši, poleg pa so mati, ki so že vključeni v delo. Čevlje všivajo v vreče in jih pripravljajo za transport, v košu ali košari, s katero je žirovski čevljar hodil po svetu. Po vsem Balkanu so prodajali Žirovčani čevlje, ki so jih naredili pozimi, in se spomladi odpravili z njimi po svetu. Dobra kvaliteta, glas o trdnih čevljih se je raznesel vsepovsod. V Žireh je bilo vedno več mojstrov. Tako je bilo do leta 1906.

Del nove tovarne športnih čevljev v Žireh

Takrat, leta 1906., so čevljarji stopili v zadrugo. Delo v zadrugi je bilo lažje, čevljev ni bilo treba ponujati po svetu. Delali so lahko vse leto, toda kaj, ko ni mogel postati vsakdo član te zadruge. Delež je bil 500 kron, in to so zmogli le nekateri. Po prvi svetovni vojni, okoli leta 1930., pa so bile v Žireh že tri zadruge: čišmarska, čevljarska in postolarska so se imenovali.

V vseh treh zadrugah so izdelovali enako dobre čevlje, toda druga drugi je bila trn v peti. Ena je bila za Korošca, druga za Kramarja in tretja nevtralna. Delo ni šlo več tako lepo. Razvila se je umazana konkurenca, od katere so imeli gospodje, za katere se je odločila ena ali druga zadruga, največ dobička. Lepe in mastne dobičke pa so imeli tudi maloštevilni člani zadruge. Zanje so delali vajenci in pomočniki v tesnih, temačnih delavnicah, in njihovo delo je raznašalo sloves žirovskega gojarja po svetu. Okoli leta 1935. so se odločili pomočniki in osnovali svojo zadrugo. Ta delavnica je bila prikazana na razstavi. Sami mladi fantje so delali v njej in se trudili, da ne bi podlegli konkurenci. Delo v zadrugah je že moderno razporejeno. Prvi kroji, drugi seka in tako naprej. Pomočniki so s trdim delom uspeli in vzdržali do vojne.

V GOZDOVIH

Sto in še več Žirovčanov je odšlo v partizane. V vsakem bataljonu in brigadi je žirovski čevljar neutrudno popravljaj borcem čevlje. Žirovski čevljar Naglič je organiziral veliko čevljarsko delavnico na diviziji in pri IV. korpusu. Mnogo borcev se je s hvaležnostjo spominjalo žirovskih čevljarjev, ko so ob nalivih in dežju stali na straži in hodili po gorenjskih hribih. Del razstave je posvečen tem čevljarjem.

Svoboda... Ta beseda in žrtve zanjo so tudi žirovskemu čevljarstvu omogočile nov, velik razmah. Ne več tri, osnovali so eno zadrugo. Temeljito so jo prečistili in pogoj za vstop ni bil več tako visok delež kakor nekdanj. Delo je šlo, toda ne tako, kakor so si želeli napredni Žirovci. Na 21 koncih so bila raztresena skladišča in delavnice, v vseh vaseh okoli Žirov in celo v Trziču. Delavnice niso bile drugačne od predvojnih: temačne, lesene in mnogo premajhne so bile, da bi se delo v njih prav

razvijalo. Ni bilo mogoče uvesti načrtnosti, vsak čevljar zase je moral izdelati čevlji od začetka do konca. V delavnicah pa so bili isti, toda vendar novi ljudje. Bili so borci. Na združnem sestanku so odločili, da prestopijo v državni sektor. Nekaj jih je bilo, ki tega koraka niso razumeli in nejeverno so zmajevali z glavami.

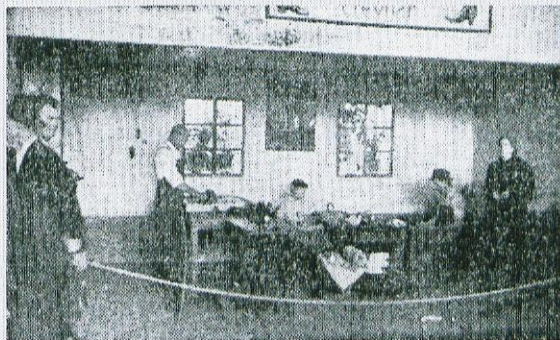
Toda zdaj že imajo odgovor. Lansko leto se je začelo učiti 80 mladih fantov čevljarske obrti. Približno v istem času je začela država graditi novo tovarno. Prvi učenci so že pomočniki in tovarna je dograjena. Svetla, moderna, eno samo zastekleno okno. V tej tovarni so začeli delati v nedeljo. Ne več tako, kakor prvi mojster leta 1880., temveč po brigadnem sistemu. Tega je uvedel in uredil tov. Naglič. Za belimi mizicami sedi brigada. Tu niso več samo čevljarji. Polovica brigade je sestavljena iz mladih deklet, novih žirovskih čevljark. Brigada dela. Stroj je urezal usnje. Na električni šivalni stroj je dekleta sešilo vrhnje usnje, ostalo delajo brigadirji. Pri prvi mizici obravnavajo dekleta notranjk. Gotovi deli v prvi fazi gredo k drugi mizici, tu nabadajo notranjk. Pri poslednji ga dekleta »širfajo«. Težko slediš naglemu delu od mize do mize. Pri šesti mizi čevljarski mojster šiva podplate, pri deseti drugič. Pri enajsti pribije pete, pri trinajsti je čevlji gotov. Podplate šivajo z roko žirovski mojstri, to prinaša sloves njihovim čevljem.

Po brigadnem sistemu se naredi nič koliko več čevljev in mnogo se prihrani na materialu in času.

Na koncu razstave so razstavljeni izdelki – odlični gojzarji, trdni planinski čevlji, posebno izdelani rudarski čevlji...

Dolga, nepretrgana vrsta občudovalcev se vrsti v razstavnem prostoru. Ogleduje si novo tovarno. Rudar iz Idrije se čudi: »Da je tako lepa tovarna na svetu?« Stare žirovske matere in stari čevljarji so tudi po dve uri čakali, da se je dolga kolona toliko premaknila, da so prišli do razstavnega prostora in v novo tovarno. En sam ponos in veliko začudenje je napolnilo čevljarje, ko so videli nove delavnice, polne sonca, s parketom, belimi stenami, tekočim trakom in vsemi pridobitvami moderne tehnike. Prišli so kmetje z Mrzlega vrha, Sovodnja in Fužin, meščani iz Loke in od drugod. Ni mogoče popisati občudovanja ljudi, ki so si ogledali tovarno. To je sanatorij, pravijo Žirovci in trdijo, da je s tem vse povedano.

V devetnajstih mesecih je podjetje »Projekt« iz Kranja zgradilo novo tovarno. Na tem gradbišču

Z razstave »Matevž Kopitar, čevljar v letu 1890«

je »Projekt« proglasil največ udarnikov. To gradbišče si je osvojilo prehodno zastavico. Voljo do dela so vlivali graditeljem tudi bivši združniki, ki so radi in vedno priskočili na pomoč s prostovoljnimi delom. To, kar je bila dolgoletna želja čevljarjev, imeti lepo moderno tovarno, je nova država uresničila tri leta po osvoboditvi.

V novi tovarni je vse najmodernejše. V velike delavnice je napeljana centralna kurjava in naprava za ogrevanje in hlajenje zraka, v umivalnicah bo tekla mrzla in topla voda, skozi vse delavnice je napeljan odvajalnik za smeti, ki padajo v klet prav pred peč centralne kurjave. V delavnici stoje lično izdelane čevljarske mizice s slamnatimi stolčki. Delavnice v istem nadstropju niso ločene s stenami, temveč le z mrežami, da je povsod dovolj svetlobe. Skozi vsa nadstropja tovarne gre dvigalo, ki bo prenašalo usnje in polizdelke iz nadstropja v nadstropje. Način dela bo v tovarni po zaslugi starih žirovskih mojstrov najmodernejši. Tekoči trak je velika pridobitev tovarne.

Delo si čevljarji sproti izpopolnjujejo. Naglič je sestavil novo napravo za izdelovanje drete. Čevljarji ne bodo vlekli drete na kolenu kakor nekdanj, temveč na posebni mizici, izdelani po Nagličevem načrtu. Majnik je izdelal poseben stroj za namakanje usnja. Vsak je nekaj doprinesel in danes stoji sredi Žirov ena najmodernejših tovarn za čevlje.

Žirovski čevljarji bodo pošiljali v svojo državo iz nove tovarne na stotine čevljev. Držali se bodo besed podpredsednika vlade LRS dr. Marjana Breclja, ki jim je dejal: »Res lepo tovarno imate, ta tovarna je last nas vseh. Dobro izkoristite stroje v njej, štedite z materialom in jo čuvajte kot punčico v svojem očesu.«

Ljudska pravica, 17. 8. 1948

OCENE, PREDSTAVITVE, ODMEVI, PREDLOGI

Smrt Štalarjeve hiše

Tadeja Primožič

Pred davnimi leti sta se v Žireh pod Tabrom rodili dve deklici, sestri. Prva se je imenovala Stara šola, druga Štalarjeva hiša. Ko sta zrasli, sta postali pravi lepoticici in marsikatero oko se je zazrló vanju. V svojem večstoletnem življenju sta preživelí marsikaj.

»Pred poselitvijo je bila žirovska kotlina poraščena z mogočnim in obširnim gozdom, ki je bil vsekakor bogat tudi z divjačino. Gotovo pa so gospodje lastniki svoj prosti čas krajšali z lovom. Postavili so si zgradbo, ki bi lahko bila LOVSKI DVOREC, kamor so se zatekali pred neurjem, kjer so se hranili in prenočevali ter nakrmili svoje konje.« *(Prispevek k postopku za dodelitev statusa kulturnega spomenika članov odbora za urejanje in varstvo naravne in kulturne dediščine)*

Minevala so leta, desetletja. Lastnikom je lov postal drugotnega pomena. Poslopji sta dobili novo, upravno funkcijo, ki je morala imeti svoj sedež v kraju. »Predmetni kompleks naj bi funkcijo pristave *(V Slovarju slovenskega knjižnega jezika je beseda pristava definirana kot nekđaj hiša, manjši grad z gospodarskim poslopjem in zemljiščem, pripadajoča zlasti graščini: živel je na pristavi; grad s pristavo / grajska pristava)* vršil najdalj časa, predvidoma do začetka 17. stoletja, ko se je razvil rudnik v Idriji in se je okrepila trgovina med Žirmi in Škofjo Loko. Če že ne prej, se je skoraj zagotovo takrat okrepilo tovarništvo. Trgovina je pogojevala promet, ta pa se je vršil z vprežno živino, ki je potrebovala svojo postojanko, kjer se je odpočila, nakrmila, odžejala in prenočila, opraviti pa je bilo potrebno še kaj drugega, kot na primer podkovati konje, popraviti vozove ali vprežno opremo, natorviti ali raztorviti tovor, nahraniti, odpočiti ali celo prenočiti. Sklepamo, da so take potrebe obstajale, saj so v okolici kompleksa še v prejšnjem stoletju obstajali obrtniki – dva kovača, kolár, zakler in drugi, bližnji studenec pa je služil, da so se konji napojili. Štala je služila, da so furmani v stanovanjskem delu štale prenočili, vozove pa so čez noč skozi dvoriščna vrata spravili za štalo, kjer je bil onemogočen dostop tatovom. Gospodje pa so kot boljši ljudje obedovali in nočili v dvorcu.« *(Prispevek k postopku za dodelitev statusa kulturnega spomenika članov odbora za urejanje in varstvo naravne in kulturne dediščine)*

Freisinška posest je v začetku prejšnjega stoletja ob okupaciji Francozov propadla. Z zgraditvijo južne železnice sredi prejšnjega stoletja je tovor-

Rušenje Štalarjeve hiše, v soboto, 20. junija 1998

ništvo začelo izumirati, zato je pristava izgubila svojo funkcijo. Hlev oziroma Štalarjeva hiša je bila prodana zasebniku, osrednja stavba pa je ostala v javni lasti in okoli 1864 so v njej odprli šolo. Pouk je tukaj potekal do tridesetih let tega stoletja, ko je bila zgrajena nova šola, prostori pa so bili spremenjeni v stanovanja. Leta 1973 je bil v Stari šoli odprt muzej žirovskega pododbora Muzejskega društva Škofja Loka, v Štalarjevi hiši pa so bila že od začetka tega stoletja stanovanja.

Na pomembno vlogo tega kompleksa za stavbno dediščino Žirov so opozorili tudi študentje arhitekture, ki so v letih 1977–79 dokumentirali posamezna poslopja v Žireh.

Tudi 1982 ustanovljeni žirovski pododbor akcije »Prenova starih mestnih in vaških jeder v občini Škofja Loka« ni spregledal njegovega pomena. Leto pozneje je pripravil razstavo gradiva o možnostih prenove stavbne dediščine v Žireh.

Dr. Peter Fister je 1984 v Priporočilih za usmeritev prenove med drugim zapisal: »Iz tega bi bilo morda treba izločiti (ali dati prednost) prenovi Stare šole in Štalarjeve hiše (Tabor 2 in 1) ter njune okolice. Rekonstrukcija zunanosti obeh stavb bi ustvarila že tudi del vzorca za to, kaj bi lahko pridobili z organizirano prenovo kakovostnih arhitektur. Hkrati bi – po našem predlogu in po nekaterih sugestijah iz Žirov – tu lahko ustvarili neke vrste kulturni center. Ker je prenova kulturne dediščine v večini primerov vsaj pomensko vezana tudi na kulturo (kot 'kulturna dejavnost' ali 'kulturna akcija'), bi poudarili tudi simbolno izhodišče za celovit in dolgoročen proces prenove s ciljem varovanja kulturne dediščine ob hkratni ekonomski upravičenosti takega posega. Ponujajo se različne možnosti za uveljavitev tega dela od razširitve muzeja do likovno-galerijske dejavnosti, klubskih prostorov za vse značilne zvrsti žirovskega kulturnega delovanja itd. Celoto bi morali seveda ustrezno oživiti tudi z vključevanjem drugih, javnosti namenjenih dejavnosti v najbližjih stavbah, med katerimi je nekaj prav dobrih.« (P. Fister, *Žirovski občasnik*, št. 7/8, str. 25)

Kako prenoviti in oživiti pristavo, je v diplomski nalogi razmišljala tudi Beti Poljanšek. Študije, kot je zapisala, niso nastale le kot razmišljanje na

začetku strokovne poti, ampak tudi kot izraz pripadnosti domačemu kraju. »V okolju, ki velja za odpisano in je zavestno zanemarjeno, naj bi predstavljeno gradivo spodbudilo, da se ustavi proces odmiranja tistega, kar je za marsikoga od nas najvrednejše – zginevanja naše stavbne dediščine, zginevanja Žirov, dokončne pozabe nekdanjih principov oblikovanja in razumevanja prostora.« (B. Poljanšek, *Žirovski občasnik*, št. 15, str. 146) Ponudila je celostno rešitev kompleksa. »V območju starega središča pri Stari šoli je predlagana muzejska, galerijska, društvena, kulturna dejavnost z gostinsko turistično ponudbo višje kvalitete (ki je v Žireh ni). Ta programska izhodišča pa so sprejemljiva v kontekstu procesa prenove arhitekturne dediščine in omogočajo, da tudi zunanji prostor uredimo kot zaporedje ploščadi, ki se stopnjujejo od 'čiste narave' (revitalizirani studenec) do 'čiste kulture' (tlakovana ploščad z 'mestno' opremo pred muzejem).« (B. Poljanšek, *Žirovski občasnik*, št. 15, str. 148) Dejanska realizacija študij pa žal ni preseгла velikosti maket.

Ironija ob vseh teh prizadevanjih je, da se je prav konec osemdesetih let ostreje Štalarjeve hiše, ki je morala bili poleg Stare šole tako po razsežnostih kot tudi svoji izdelavi vsaj do konca freisinškega obdobja 1803 druga najiminitnejša stavba v Žireh (B. Mlinar, *Žirovski občasnik*, št. 15, str. 149), zrušilo.

V zadnjih letih sta pri ohranitvi in oživitvi »Žirovske pristave« najbolj prizadevno sodelovala Muzejsko društvo Žiri in Odbor za urejanje okolja in varstvo naravne in kulturne dediščine Občine Žiri. V sodelovanju z Ljubljanskim regionalnim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine so bile v pripravi »Strokovne osnove« za razglasitev le-te za kulturni in zgodovinski spomenik. Še pred razglasitvijo kompleksa pa je Štalarjeva hiša (oziroma tisto, kar je ob neodgovornem odnosu do nje ostalo) morala umreti.

Mogoče se komu izmed bralcev zdi beseda »umreti« preveč čustvena. Umre namreč nekdo z »dušo«. Prepričana sem, da jo je tudi Štalarjeva hiša imela. Čeprav že rahlo upognjeno od stoletnih bremen, toda še vedno živo. In tisti, ki so jo v vseh letih njenega življenja čutili in jo razumeli, so jo spoštovali ter ji skušali pomagati.

Toda vsa prizadevanja so bila zaman. Zmagala je samovolja tistih, ki se v svoji samozadostnosti niso zavedali, da si jemljejo pravico, ki je niso imeli. Rušenje Štalarjeve hiše namreč ni bilo zgolj podiranje »ruševin«. Bilo je mnogo več.

In tako je neke junijske sobote nekdanja lepotica, ki ji življenje ni prizanašalo, zaman čakala na svojega princa. Ostala je le njena zapuščina, v spomin – in opomin!

Tadeja Primožič, dipl. etn. in kult. ant., dipl. soc kulture, mlada raziskovalka

Viri

1. Fister, Peter: Prenova starega jedra Žirov, Izhodišča za načrtovanje, *ŽO*, št. 4, Literarna sekcija DPD Svoboda in krajevna konferenca SZDL Žiri, Žiri 1982, str. 41–50.

2. Fister, Peter: Prenova stavbne dediščine v Žireh, *ŽO*, št. 7/8, Literarna sekcija DPD Svoboda in krajevna konferenca SZDL Žiri, Žiri 1984, str. 22–25.

3. Mlinar, Branko: Nekaj drobcev, ŽO, št. 15, Krajevna konferenca SZDL Žiri in DPD svoboda Žiri – Literarna sekcija, Žiri 1989, str. 149.

4. Naglič, Miha: Žirovski stavbni dediščini v spomin, ŽO, št. 13, DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija in Krajevna konferenca SZDL Žiri, Žiri 1984, str. 83–101.

5. Poljanšek, Beti: Štalarjeva hiša – konec ali začetek? ŽO, št. 15, Krajevna konferenca SZDL Žiri in DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija, Žiri 1989, str. 146–148.

6. Prispevki k priznanju kulturnega spomenika stavbe Tabor 1 in 2 Žiri članov odbora za urejanje okolja ter varstvo naravne in kulturne dediščine občinskega sveta Občine Žiri, zbrali Ernest Mlakar, Alfonz Zajc, Marjan Jereb in Janez Primožič, hrani Ernest Mlakar.

7. Slovar Slovenskega knjižnega jezika, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1994.

8. Stanonik, Marija: K prenovi starega jedra Žirov, ŽO, št. 5/6, Literarna sekcija DPD Svoboda in krajevna konferenca SZDL Žiri, Žiri 1984, str. 7–8.

Dušan Koman

Božične zgodbe Mihaele Žakelj

MIHAELA ŽAKELJ
BOŽIČNE ZGODBE

Angel

GALERIJA
LOŠKEGA MUZEJA
Grafiki: pot 13, Škofje Loka

4. decembar 1997 - 11. januar 1998

Mihaelo Žakelj poznamo kot kiparko in grafičarko, ki išče motive za svoja dela predvsem v svetu Biblije, te pa interpretira na način, ki odslikava njeno osebno doživetje teh tem. Njena likovna govorica je ekspresionistična tako v grafikah kot v kipih. Težji svoji usmeritvi ostaja zvesta še naprej, raziskovanje izraznih možnosti pa jo vodi v osvajanje novih dimenzij. Svoj grafični in kiparski opus nam v Galeriji Loškega muzeja predstavlja s tremi temami, ki si med seboj sledijo: *Psalmi*, *Iskanja* in – kot nekakšno logično nadaljevanje teh dveh tem – *Božične zgodbe*.

Temačno razpoloženje, ki preveva ves grafični opus Mihaele Žakelj, je še najbolj čutiti v ciklu *Psalmi*. Tu se likovna podoba sicer razmeroma zvesto drži bibličnega teksta, a mu daje še neko drugo razsežnost, bolj primerno likovni kot besedni govorici. Tako je, le za primer, avtorica pri upodobitvi psalma 6 (*Proseči klic v stiski*) podala stanje popolne resignacije prosečega, iz katerega je spoznaven tudi delček zgodovine dogajanja. Gre za brezizhoden položaj, v katerem se je človek znašel. Zanj je sam kriv in tega se tudi popolnoma zaveda. Namenoma ne govorim o Davidu, katerega psalm je tu upodobljen, saj gre pri tem lesorezu kot tudi pri preostalih upodobitvah psalmov za podajanje psihofizičnega stanja, v katero lahko pade vsakdo, in ima zato simbolno vrednost. Prav s tem pa Mihaela Žakelj preseže raven zgolj likovne interpretacije literarne predloge in nam za trenutek dovoli vpogled v svoj notranji svet.

V ciklu *Iskanja* se Mihaela predstavlja v glavnem z barvnimi lesorezi. Kljub temu da prevladujejo topli toni, nas te grafike zaradi svoje ekspresivnosti in močno poudarjene črne linije navdajajo s tesnobo in pesimističnim

občutkom tavanja v temi. Pesimizem ublaži svetloba in toplota barvnih tonov, ki nakazuje konec iskanja in prihod do cilja. Cilj iščočega je pa ne le v tem ciklu popolnost in harmonija, izražena s svetlobo. K temu ciklu lahko prištejemo tudi izjemno izpovedno in zanimivo skupino petih glinenih figur, ki nosijo naziv *Iz teme k luči*. Vsaka izmed njih je oseba, upodobljena v svoji fazi vstajanja. Če je prva sključena na tleh, se zadnja zazira v nebo. Gre za prebujanje Človekove zavesti, ki se pred gledalcem odvija kot film. In če temu razvoju sledimo, občutimo kot nagrado za vztrajno in nenehno iskanje rast duhovnega znotraj človeštva. Tako ta skupina ponazarja splošen duhovni razvoj človeštva, od prazgodovinskih verovanj v božanstva, ki so bila sinonim za naravne sile, pa vse do sodobnega dožemanja duhovnosti, ki seže prek posameznih dogmatskih učenj raznih religij. Zadnja faza je podoba prebujenega Človeka, ki Boga dojema kot kozmično enost, različne religije in verovanja pa le kot način pristopa k univerzalnemu.

Te figure pomenijo tudi smiselni prehod v najnovejšo fazo na ustvarjalni poti Mihaele Žakelj. Ta je predstavljena pod naslovom *Božične zgodbe*. Gre za grafike in kipe, ki po eni strani sledijo literarni predlogi, po drugi pa nam, seveda z likovnimi izrazili, posredujejo globalno idejo Božiča, ki jo lahko preberemo tudi kot: »Ljudje, začnite poslušati sami sebe in svoja notranja hotenja!« Ta cikel, ki ga začneja skupina *Znamenje Modrim* in se nadaljuje prek *Rojstva*, ki je predstavljeno z grafikami in kipi, simbolno pa se zaključuje z *Objemom*, ki ni nič drugega kot personifikacija željenega odziva na božje sporočilo, vseskozi spremljajo angeli. Ti so predstavljeni kot eterična bitja, ki nas spremljajo in ki jih brez dosežene ustrezne stopnje duhovne rasti ne moremo niti zaznati, še manj pa z njimi komunicirati. Tako je ta eterična narava telesa angela, bitja, ki sodi v druge dimenzije, ki so nam, razen redkim izbrancem, zastrte in težko dojemljive, upodobljena kot perforacija, ki predstavlja človeško figuro. Ob tem kipu je treba povedati, da ne gre le za akcent, ki izvira iz ikonografije same, ampak za čisto nov element v dosedanjem opusu Mihaele Žakelj, ki odpira nove smeri v njenih raziskovanih likovnega sveta.

Kot ozadje razstave delujejo monotipije s skupnim naslovom *Strukture*. Gre za grafike brez kakršnegakoli globljega ikonografskega pomena, kot smo ga pri avtorici vajeni, ali pa morda skrite simbolike. Če to z malce fantazije le lahko najdemo, se je prikradla zgolj slučajno. Tu raje govorim o raziskovanju vedenja barvila v različnih okoliščinah. Ploskve in oblike, ki tako nastajajo, so naključno ozadje preprostemu motivu grafike, ki je vzeta iz narave, pa naj gre za cvet ali morda travnik. Te grafike vsekakor delujejo kot sproščujoč element med deli, ki zahtevajo, če jih gledalec želi razumeti in se v njih vživeti, precejšnjo mero koncentracije pa tudi poznavanja ozadja.

Grafike in kipi Mihaele Žakelj so med seboj tesno povezani, ikonografsko in tudi likovno. Če bi želel z nekaj besedami opozoriti na značilnosti njene umetnosti, bi jo opredelil kot ekspresionistično podajanje lastnega videnja sveta, ki ima sicer globoke korenine v krščanski filozofski misli, vendar pa presega dogmatsko dožemanje večnih resnic Cerkve. Avtorica je odprta do individualne meditacije, ki presega oznanjanje Cerkve, ki kot institucija, ki je dostopna najširšemu krogu ljudi, v svojem javnem delovanju ne more predstaviti vse zapletenosti Univerzuma.

P. S. Razstava Mihaele Žakelj je bila v galeriji Loškega muzeja v Škofji Loki o božiču 1997.

Že od nekdanj vemo, da je loško ozemlje s svojimi razgibanimi oblikami, s svojimi v bogastvo barv potopljenimi gozdovi, travniki in bregovi med najbolj privlačnimi krajinskimi predeli Slovenije – prava slikarska pokrajina. Dežela, ki nam je rodila Groharja in Šubice, vabila v svoje ustvarjalno okrilje naše impresioniste in druge slikarje in ki še zdaj na široko odpira vrata njihovim naslednikom. Zato se ne čudimo, če nenadoma vzplamti ustvarjalni ogenj tudi v oddaljenem žirovskem kotu in s svojimi likovniki zariše novo znamenje v ustvarjalno ozračje pokrajine. Skromen čevljar, ki je zrastel v enega najbolj zanimivih in pomembnih oblikovalcev našega krajinskega sveta, je obogatil nas in loško zemljo s prav tako uspešnim naslednikom, razstavljalcem in slikarjem PAVLETOM SEDEJEM. Janez in sin Pavle sta bila pri svojem ustvarjalnem delu navezana na malodane isti motivni svet – žirovsko krajino, vendar sta ga vsak po svoje sprejemala in ga prenašala v risbo in na platno. Izrazito osebno obarvana govorica Pavleta Sedeja prinaša v sliko novo razpoloženje, deloma novo barvitost ter nove prostorske in svetlobne razsežnosti. Pa vendar ne tako nove in drugačne, da jih ne bi mogli primerjati z očetom ali da ne bi pri tem mogli seči še dlje v preteklost. Kaj vse se dogaja v umetnikovi duši, ko se nenadoma utrne spomin in ga neznana sila poveže s preteklimi obdobji? Kako neko videnje, neko razpoloženje, neko davno doživljanje krajine lahko spodbuja podobne kreacije tudi v našem času? Pa vendar, ko opazujemo Pavletove zimske krajine se nam marsikdaj zazdi, da smo zašli v svet starega holandskega krajinarja. Ali ko se nam pogled ustavi v krošnjah njegovih dreves ali na travnatih in z gozdom poraščenih bregovih žirovske pokrajine, se počutimo kot v krajinskem svetu neznanega romantičnega slikarja. Primerjava ni odveč, saj je Sedejevo slikarstvo po svojem občutju dejansko razpeto med oprijemljivo predmetnostjo starega pejzaža in željo po romantičnem idealiziranju vidnega sveta.

Ostro začrtane, kar realistične oblike Sedejevih arhitektur so položene v naročje mehko občutene krajine. Obe na videz nasprotujoči si sestavini dajeta slikarjevim krajinam poseben značaj. Nastali krajinski svet ni prav nič naiven, je zdaj dramatičen, poudarjen s težkimi temnimi oblaki, ki visijo nad krajino, in drugič spet prijetno domač. Občutljivo nihanje Sedejevega slikarstva med kar haptično realizacijo in idealizacijo oblik, med toploto domačnosti in dramatičnim vzdušjem v sliki postavlja njegovo likovno ustvarjanje zunaj okvira običajnih krajinskih teženj pri nas.

Sedejevo razpjetost med realnim in subjektivnim nam jasno kažejo primerjave med njegovimi risanimi osnutki in končno realizacijo slike. Ko slikar natančno po naravi posnet motiv prenaša v risbo na platno, mu odvzema vse tisto, kar bi motilo skladnost kompozicije, oblikuje in obarva oblake, ki se mu zdijo za občutje v sliki najpomembnejši, medtem ko druge barve sledijo vtisom, ki si jih je ob skiciranju motiva ohranil v spominu, nemalokrat pa jih nanaša na platno po čisto subjektivnem občutku. Isti motiv nikoli ne doživi enake ponovitve, saj se s slikarjevim razpoloženjem ali s spremembami v naravi spreminjajo tudi barve. Podobne premike vnaša v sliko tudi svetloba. Nebo nenehno spreminja svoj videz, zdaj sije v svetlobi,

drugič zamira v senci oblakov. Vendar kljub temnim oblačnim zastoram Sedejeva pokrajina nemalokrat žari v svetlobi, ki sije nanjo iz neznanega skrivnostnega vira.

Ko se slikar sooča z naravo, se zdi, da postaja njen del, trdno povezan z njenim bogatim inventarjem. Morda odtod tista absolutna razpoznavnost oblik v sliki, ki se ne meni za razdaljo od opazovalčevega očišča. Zvest sebi in pokrajini Pavle Sedej pojmuje njeno podobo kot dragocen spomin in vrednoto, ki jo je treba varovati in ohraniti.

P. S. Pavle Sedej je razstavljal v galeriji Fara v Škofji Loki konec decembra 1997.

Grafike Milene Gregorčič

Stane Kosmač

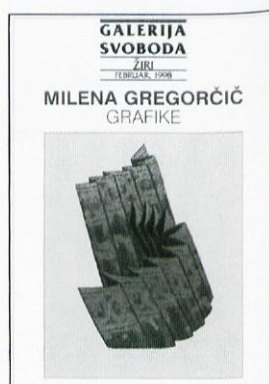
Milena Gregorčič je bila rojena v Ljubljani. Končala je Šolo za oblikovanje – smer grafika. Leta 1976 je diplomirala na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani na oddelku za slikarstvo, leta 1978 pa diplomirala še na grafični specialki. Zaposlena je pri Slovenskih železnicah kot oblikovalka, v prostem času pa se ukvarja predvsem z grafiko. V različnih galerijah po Sloveniji je imela do zdaj kar 26 samostojnih razstav in več kot sto skupinskih, za svoja dela pa je prejela več nagrad.

Toda ni samo odlična umetnica, grafičarka, ampak tudi uspešna oblikovalka plakatov, koledarjev in v zadnjem času predvsem znamk. Če imam pravilne podatke, je za Pošto Slovenije oblikovala kar 14 znamk z različnimi motivi.

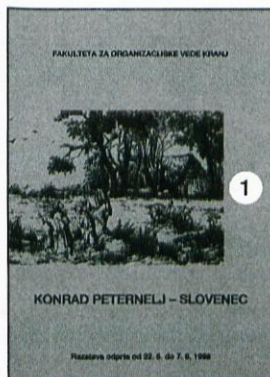
Na razstavi se nam je predstavila s serijo grafičnih listov v tehniki barvnega sitotiska. Če govorimo o motivu, so to razprte ali sesedajoče se pahljače, pretkane s čipko. V njih spoznavamo njen svet idej in razmišljanja o življenju, ki nam neopazno polzi v krhko preteklost spomina. Toda umetnica ni razmišljala o njih na klasičen, mimetičen način, tudi ni poskušala z njimi plesti etnološko obarvane pripovedi, ki je sicer nam zelo blizu, saj je čipka pri nas doma. Uporabila jo je kot simbol nečesa, kar počasi izginja v globino preteklosti, kot nežno tkanje spomina, ki se nam kaže v mehkih, ženskih oblikah. Čipko je omejila z oblikami, ki so večkrat ostro zamejene, včasih pahljačasto razprostrte, razgibane z diagonalnimi pregibi, likovno zelo domišljene in premišljeno postavljene v format grafičnega lista. Nežno tkanje čipke tvori kontrapunkt oblikam, v katere so zamejene, in tudi barvni svet v teh lepih grafikah govori o njenem dualističnem načelu razmišljanja in kreiranja umetniškega izraza. Večina grafik je umetnica zasnovala v komplementarnih barvnih odnosih, ki skupaj z oblikovno zasnovano celovito zaživijo na simbolni in umetniški ravni. Celo njeni podpisi v grafikah so del te likovno skrbno premišljene kompozicije.

Tako se nam Milena Gregorčič predstavlja kot ustvarjalka, ki z velikim likovnim znanjem in subtilnostjo gradi svoj izraz na racionalen, premišljen in umetniški način.

Razstavo grafik Milene Gregorčič smo odprli v petek, 20. februarja 1998, v Galeriji Svoboda v Žireh.

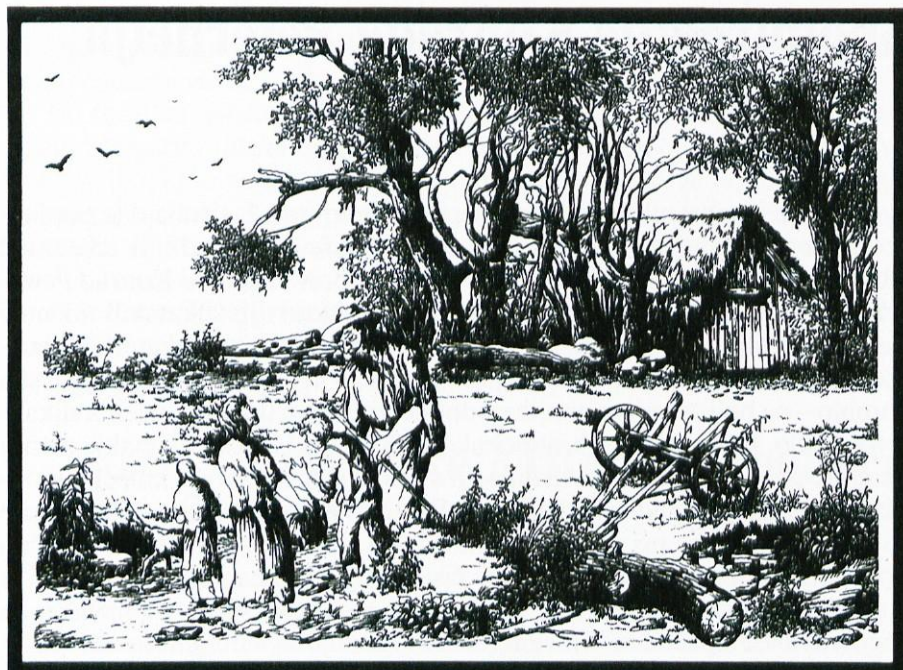

Spominjanje Konrada Peternelja

Malo se je ohranilo od nekdanje, sicer le kratek čas trajajoče poplave slovenskega naivnega slikarstva, pravzaprav so še danes vidni le trije, med seboj popolnoma različni avtorji in med njimi prav zagotovo Konrad Peternelj iz Žirov. Že takrat, ko je bila moda iskanja skritih slikarskih talentov med »spodnjimi« socialnimi plastmi v polnem teku, so ga nekateri strokovnjaki in priložnostni kritiki vzporejali s slogovno uglašeno hlebinsko naivsko skupino – pa bolj zaradi zunanjih podobnosti, zaradi uporabe načina slikanja na steklo, ki je veljalo takrat nekako za hlebinski »zaščitni znak«, zaradi značilne risbe samoukov, prihajajočih s podeželja, že zaradi kmečke motivike same. Že površno razmišljanje o Peterneljevem slikarstvu nas privede do zaključka, da gre pri njem, kljub navidezni podobnosti, za čisto drugačno izpovedno osebnost, ustvarjajočo iz čisto drugačnih nagibov, izhajajočo iz drugačnega likovnega izročila: medtem ko hlebinska »šola«, temelječa na slogovni in vsebinski dediščini zagrebških »zemljašev« in njim samim posebej se posvečujočega Krsta Hegedusića, zvesto sledi »ukazom časa in potrebam družbe« ter gleda na svet z izrazito – ali pa celo izključujoče – socialnokritičnim očesom, je socialno obeležje pri žirovskem slikarju zgolj eden izmed podatkov, ki pojasnjujejo in utemeljujejo ozadje in osnovni impulz njegovega dela. Peternelj kmetovo socialno stanje samo ugotavlja in se do njega ne opredeljuje, samo opisni podatek je, ki opredeljuje njegovo temeljno obnašanje v sodobnem svetu: nostalgijo. Peterneljevi kmetje niso zagrenjeni, zavoženi siromaki, ki jih je že ob rojstvu udarila krivična usoda, ki neenako deli med ljudi dobro in zlo, večje in manjše možnosti, da človek izplava iz vsakovrstne podhranjenosti, to so ljudje slikarjevega otroštva, ki vdani sprejemajo na pleča breme, ki jim je bilo naloženo – prepričani, da je taka pač božja volja – ga skušajo nositi z dostojanstvom in brez lažnive patetike, tako pogoste pri povprečnem Hlebincu. V svetu se ne obnašajo odtujeno, kot mojstrsko naslikani Viriusovi protestniki in »borivci z Bogom«, temveč kot se obnaša voda ali ptice, kot se obnašajo drevesa ali hiše – kot enakopravni in popolnoma nepriviligirani sestavni deli nekakšnega panteističnega sveta Peterneljevega otroštva. Kajti to je, kar žirovski mojster slika, to je edino, kar ga zanima, njegovo slikarstvo je popredmeteni spomin na stvari, o katerih slikar v obdobjih nostalgije sanja in ki zaradi neusmiljenosti časa ali pa zaradi nerazumevanja in nestrpnosti ljudi izginjajo iz našega življenja: kdor jih želi ohraniti zase – in, če je treba, tudi za druge – mora loviti zadnje trenutke, da si jih, spominu v oporo in pomoč, ohrani na bežni risbi in da jih potem sestavlja v sanjske pokrajine, v kakršne je dobrohotno spreminjanje predelalo stvarni svet otroških in mladeniških časov tega žirovskega čevljarja.

Še en dokaz za nekonfekcijsko naivstvo Konrada Peternelja pa je zagotovo tisto, česar običajen naivec iz hrvaškega Zagorja ne pozna, to je razvoj: sloga, spretnosti in vodljivost roke v risbi, podrejanje na novo odkritih možnosti slogovni enotnosti, obvladovanje snovi in nešablonskost arhitekturnih, floralnih in figuralnih elementov, metjejsko izpopolnjevanje in dopolnjevanje, kakršno je naivcem, da, celo pretežni večini avtodidaktov, tuje.

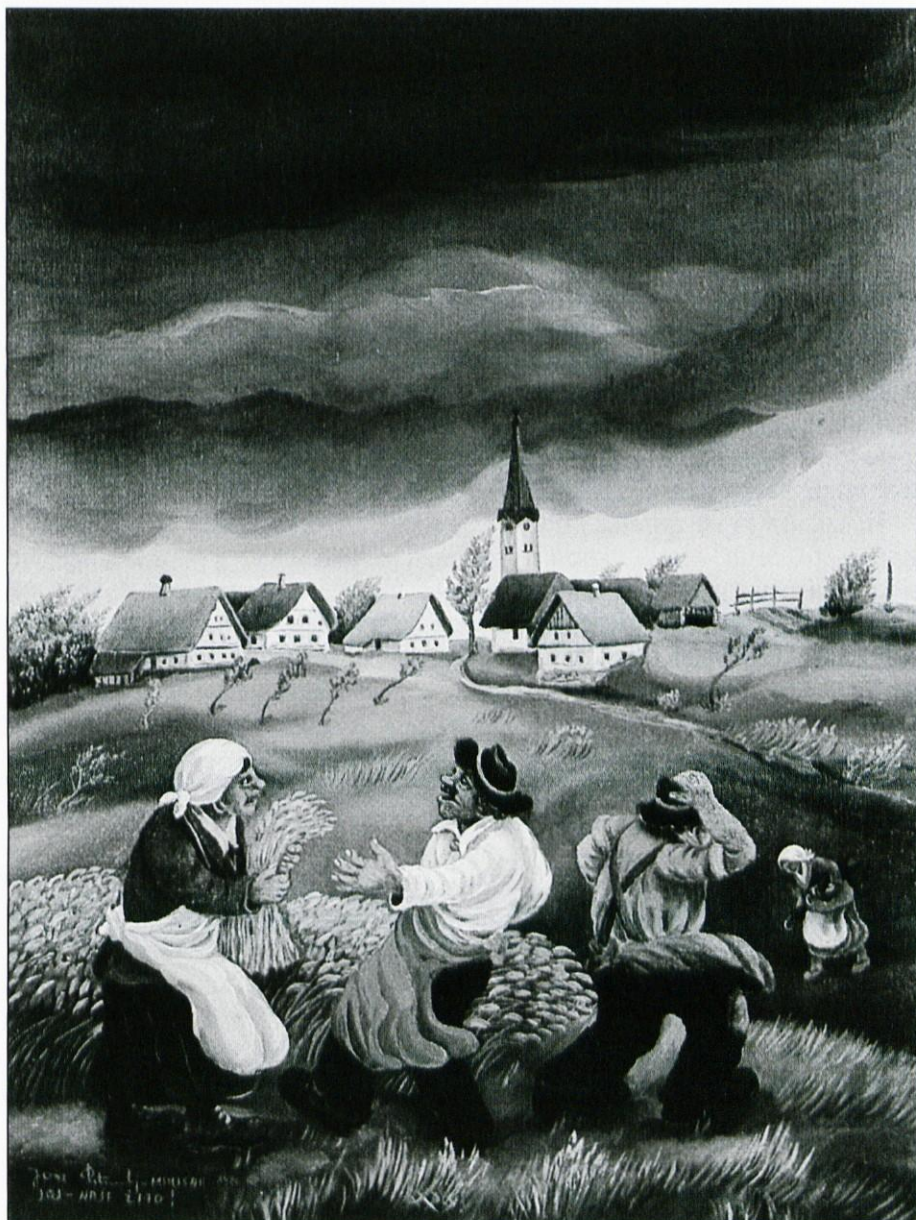

Peterneljevo slikarstvo je pač slikarjev osebni in zasebni način ustvarjanja pribežališča, oznaka, ki najbrž mnogo bolj kot za slike same velja za ustvarjalni postopek, za »bivanje v deželi, ki je ni več« in ki je – pa slikarju to še na misel ne pride! – morda tudi nikdar ni bilo, kajti tudi Peternelj je človek, kakršni smo vsi, ki ljubimo stvari – ne kot jih vidimo, temveč kot bi jih radi videli – pa jih!

Zato je svet žirovskega slikarja Konrada Peternelja »spominjanje na nekdanje sanje« nekje v sivini preteklosti potopljenega majhnega dečka, ki so ga učili delati čevlje, da bodo ljudje hodili po svetu, ki ga ima on tako neizmerno rad. Njegovo slikarstvo pa je udejanjanje te ljubezni, njena materializacija.

Lepo, pravzaprav lepše pri vsem je to, da to počne tako, da vse skupaj razumemo in z njim delimo tudi mi.

P. S. Razstava slik Konrada Peternelja – Slovenca je bila na ogled v prostorih Fakultete za organizacijske vede v Kranju maja in junija 1998.

Če zapišemo, da sodi slikar Jože Peternej – Mausar med najbolj znane predstavnike našega samorastniškega oziroma naivnega slikarstva, ki se je razvijalo še zlasti pod vplivom uspehov hrvaške hlebinske šole, smo seveda povedali zgolj delček resnice. Kajti čeprav se je slovensko samorastniško slikarstvo v dobršni meri oblikovalo prav pod vplivom slikarjev iz Hlebin v hrvaški Podravini (formalnim vzorom hrvaških naivcev pa bi prek Krste Hegedušića in njegove predvojnne skupine Zemlja lahko sledili vse do

znamenitega Pietra Brueghla st., imenovanega tudi kmečki Brueghel), je težnja po upodabljanju preprostega kmečkega življenja, za katero pa se seveda skriva predvsem želja po pripovedovanju preprostih, vsem razumljivih likovnih zgodb, že vsaj pol stoletja poprej postala sestavni in nepogrešljivi del slovenske likovne umetnosti. Dovolj je, da se spomnimo na vesnane, še zlasti na Gvidona Birollo, Maksima Gasparija in Hinka Smrekarja, ki so si v svojem leta 1903 ustanovljenem društvu pogumno zadali nalogo preroditi slovensko umetnost. Njihovo geslo je bilo »Iz naroda za narod«, neizčrpani motivni vrec pa zakladnica slovenskega ljudskega življenja in običajev. Pripovednost vesnanov sicer ni mogla tekrovati z velikopoteznimi slikarskimi kompozicijami izpod čopičev impresionistov in kar po vrsti so jih prehitevale mlajše generacije likovnih umetnikov, vendar je ustvarjalni prispevek naših prvih »narodopiscev« ne glede na nostalgčnost in mestoma pretirano idealiziranost njihovih kompozicij, tudi kar zadeva razvojni tok slovenske likovne umetnosti, nesporen. Hkrati pa so njihova dela postala priljubljena pri izredno širokem krogu likovne publike. Na primer Gaspari še zdaj velja za enega najpopularnejših slovenskih umetnikov. Smrekar ga je imenoval »najčistejši ljudski pesnik«, o sebi pa je ne glede na karikaturu in likovno satiro, po čemer ga poznamo danes, odločno trdil, da je ostal »po rodu kmet v mestni srajci«, tako tesno so bili vesnani prepojeni s kmečkim svetom, iz katerega so izhajali.

In kot da bi se zgodba ponavljala, se slovenska likovna javnost tudi v šestdesetih letih – letih vzpona likovnega samorastništva – in pozneje na neki način ni znala dokončno opredeliti do slikarjev naivcev. Glede na priljubljenost, ki so jo dosegli nekateri izmed njih, pa se je izkazalo, da potrebe po takšnem, morda na prvi pogled predvsem preprosto učinkujočem in s tradicijo prepojenem slikarstvu danes niso nič manjše, kot so bile ob prelomu stoletja. Drugačni so zgolj razlogi zanj. Medtem ko se je Gaspari, v katerem bi prav tako lahko prepoznali enega pomembnih, čeprav morda na prvi pogled ne tako očitnih vzornikov Jožeta Peternelja – Mausarja, v svojih delih trudil priklicati idiliko, ki je njegov čas kmetu nikakor ni dopuščal, so dela slikarjev naivcev, ki so se odločili upodabljati motiviko iz kmečkega življenja, pogosto poselila tudi mnogo bolj trpke, v dobršni meri predvsem iz osebnih izkušenj izvirajoče zgodbe.

Zato najbrž niti ni bil potreben kakšen odločilen zunanji vpliv, da je Jože Peternelj – Mausar začel zajemati motive iz spominov na otroška leta, iz tiste za oblikovanje vsake človeške osebnosti najpomembnejše dobe. Junaki njegovih slik v olju in podob na steklu so tako postali sovaščani, od kmečkega dela zgarani kmetje, vaški posebneži in originali ter vsi tisti »mali« ljudje, ki so še do nedavna oblikovali slikarjev rodni žirovski kot. Žirovska kotlina na koncu Poljanske doline je zagotovo eno od tistih posebnih območij slovenske dežele, kjer so ljudje tesneje povezani med seboj in je tudi povezava s tradicijo močnejša, tako da je ni mogla popolnoma omajati niti neizbežna industrializacija. Zavest, da izhaja iz grude, »ki daje plodove kot vračilo za plod in garanje, toda kot ljubeča, zahtevna mati, ne kot predmet, prikladen za izkoriščanje, ki mu velja grobo znanstveno iztrgati vse, kar je zmožen dati«, je še vedno živa tudi v Jožetu Peternelju – Mausarju (dr. Zoran Kržišnik, iz spremnega besedila v slikarjevem katalogu, 1990).

Slikar najbrž dobro ve, da je lahko zares oseben zgolj takrat, ko nam pripoveduje o dogodkih, ki jih je sam doživljal, in na svojih delih oživlja spomin na ljudi, ki jih je poznal. Njegove kompozicije je v dobršni meri preoblikovala klena slikarjeva domišljija in v njih je vtisnjena trda, z delom

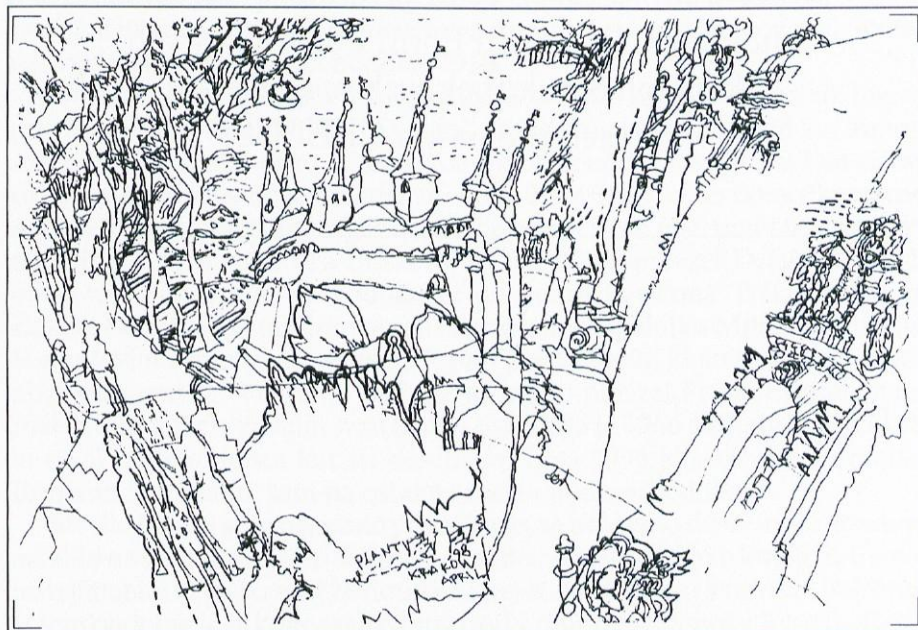
in življenjem prekaljena narava nekdanjih Žirovcev. Navkljub trdemu realizmu, humornim podtonom in celo elementom fantastike pa slike Jožeta Peternelja – Mausarja učinkujejo prikupno in domačnostno. V luči vsebinske odkritosrčnosti pa se morda celo naslon na predstavnike hrvaške naive zdi mnogo manj pomemben, saj so formalni elementi – od stilizacij in hotene okornosti človeških figur in predmetnega sveta, značilnega oblikovanja drevesnih krošenj, nizanja prostorskih planov ali scenografskega razporejanja kompozicij, ki slikarju omogočajo optično enotnost – zgolj spreten pripomoček za pripovedovanje likovnih zgodb, ki bi jim v literaturi ustrezal žanr kmečke povesti.

V slike Jožeta Peternelja – Mausarja je vtisnjen spomin na ljudi, ki so nekaj oblikovali žirovski kot. Ob koncu stoletja, v katerem se z vsako človeško generacijo spremeni način in percepcija življenja, postajajo drobne človeške zgodbe in pripovedi o ljudeh, ki so dajali značaj nekemu kraju ali koščku zemlje, toliko bolj dragocene.

P. S. Razstava slik Jožeta Peternelja – Mausarja je bila na ogled v Galeriji Krka v Ljubljani, odprta 19. junija 1998.

Tomasz Gryglewicz

Risbe Tomaža Kržišnika v Krakovu

Urodził się 9 lutego 1943 roku w Žiri.

W 1962 ukończył szkołę średnią w Lublanie i kontynuował naukę na Uniwersytecie Pedagogicznym Wydział Sztuki pod kierunkiem prof. Zorana Didka.

W 1964 roku rozpoczął studia w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, gdzie uzyskał dyplom magisterski w 1968 roku. Jego profesorami byli: Leon Michalski w dziedzinie rysunku i malarstwa, Julian Pałka projektowania graficznego, Józef Mroszczak i Henryk Tomaszewski plakatu oraz Jan Marcin Szancer ilustracji. Po powrocie do Lublany był pedagogiem w Liceum Sztuk Plastycznych, równoległe pracując jako niezależny projektant i artysta. W 1988 roku rozpoczyna pracę na Wydziale Projektowania w Akademii Sztuk Pięknych w Lublanie, gdzie obecnie jest profesorem. W 1998 roku prowadził zajęcia ze studentami Wydziału Form Przemysłowych Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie w ramach programu CEEPUS.

Tomaž Kržišnik

22 dni w marcu i kwietniu 1998 roku
spędzone w Krakowie

Galeria
Akademii Sztuk Pięknych
im. Jana Matejki w Krakowie,
pl. Matejki 13

od 15 do 31 października
1998 roku

Koncert ob 50. obletnici Pihalnega orkestra Alpina Žiri

V letu 1997 je Pihalni orkester Alpina Žiri praznoval 50. obletnico delovanja. Septembra 1947 so se namreč na pobudo nekaterih sindikalnih delavcev in tedanjega direktorja čevljarске zadruge – (predhodnice Alpine) pri Zajcu zbrali člani prve zasedbe. Organizacijo je prevzel tedanji sindikalni referent Julij Gliha in k sodelovanju povabil Antona Jobsta, priznanega žirovskega glasbenika – le-ta je prevzel poučevanje glasbene teorije, ter idrijske glasbenike, ki so pomagali pri nabavi in poučevanju instrumentov. Tako je bil tudi prvi kapelnik Jože Klemenčič iz Idrije.

Zgodovina godbeništva pa v Žireh sega precej daleč v preteklost, vsaj v leto 1906. Takrat je bila v Starih Žireh v okviru Gasilskega društva ustanovljena gasilska godba, ki je v začetku imela 17 članov in je razen med 1. svetovno vojno z nekaj prekinitvami delovala približno do 2. svetovne vojne. Igrali so na raznih paradah in veselicah v Žireh in drugod. Ta godba je bila nekakšna predhodnica današnjega orkestra.

Vendar pa o pravi kontinuiteti ne moremo govoriti, saj je 2. svetovna vojna tudi tu pustila močne sledove, tako da je bilo po vojni treba začeti skoraj vse znova. Le poguma in zavzetosti, značilne za ta čas, ni manjkalo. Zanimanje domačinov za sodelovanje v novem orkestru je bilo precejšnje, saj se je v začetku prijavilo kar 70 kandidatov. To število se je pozneje tudi zaradi pomanjkanja instrumentov nekako razpolovilo. Prvotni člani so bili predvsem delavci čevljarne, nekateri med njimi sinovi glasbenikov prejšnje gasilske godbe, ki so nekaj znanja dobili že tudi od svojih očetov. Razen dveh pa nihče ni imel svojih instrumentov, saj so se med vojno porazgubili ali so bili zastareli. Zato jih je bilo treba na novo kupiti ali popraviti, vse ob finančni in moralni podpori takratnega sindikata Alpine. Njihov prvi uradni nastop je bila prvomajska budnica 1950.

Ob odhodu kapelnika Klemenčiča 1953 sta za kratek čas to mesto prevzela Franc Tušar in Riko Črnigoj, do 1965 pa je godbo vodil kar Anton Jobst. V tem obdobju so se iz nekdanjih vadbenih prostorov v Dolenčevi strojarni preselili v nove v Zadrुžni dom. Leta 1963 so ob pomoči tovarne Alpina in delno takratne logaške občine kupili nove instrumente. Od 1965 naprej je vodstvo orkestra za skoraj tri desetletja prevzel Drago Kanduč; poučeval je tudi bodoče godbenike ob pomoči Antona Trčka in Vikija Zaklja. Leta 1993 je taktirko predal sedanjemu kapelniku Milanu Matičiču. V zgodovini orkestra so se menjali tudi predsedniki, ki so skrbeli za organizacijske zadeve. Po Juliju Glihi je to mesto prevzel Franc Erjavec, nato Jože Kramperšek, za njim Ivan Slabe; slednjega je 1966 nasledil Viki Zakelj in ostal na tem mestu kar tri desetletja. Leta 1996 je svoje mesto predal Romanu Stanoniku, sam pa ostal na mestu podpredsednika.

Število članov se je nenehno povečevalo, se povzpelo do 49 in se nazadnje ustalilo na nekaj manj kot 40 članih. V sedemdesetih letih so kupili tudi nove instrumente, ki pa so zdaj že dotrajani in jih zamenjujejo z novimi, boljšimi. V tem obdobju je orkester veliko gostoval v tujini; predvsem v Avstriji, Italiji in Slovaški, nastopal pa seveda na različnih prireditvah v Žireh in po Sloveniji.

Praznovanja svojega »abrahama« so se žirovski godbeniki lotili precej pogumno, predvsem pa delovno. V ta namen so izdali tudi kaseto in zgoščenko. Snemali so kar v DPD Svoboda v Žireh in s tem zmanjšali stroške. Izkazalo se je, da je akustika dvorane zelo primerna. Pri snemanju so jim pomagali le trije gostujoči glasbeniki, torej je album odraz dejanskih zmožnosti orkestra. Kljub temu je raven presenetljivo dobra, če upoštevamo predvsem amatersko sestavo članstva. K sodelovanju so povabili tudi žirovske pevce oziroma Mešani cerkveni pevski zbor Anton Jobst pod vodstvom Antona Čadeža, ki je bil okrepljen še z večino pevcev upokojenškega mešanega pevskega zbora Srebrni (g)las in z nekaterimi drugimi pevci. Tako so skupno ustvarili izdelek, ki bo trajno pričal o delovanju in kakovosti godbeništvu in zborovstvu v Žireh. Izdajo albuma je omogočila tovarna Alpina Žiri.

Kapelnik Milan Matičič je skladbe izbral tako, da so primerne za širok krog poslušalcev, kljub temu pa dovolj raznolike. Na začetku albuma sta vokalno-instrumentalni skladbi Oda radosti iz Beethovnovne 9. simfonije in Conquest of Paradise, nato sledijo lahkotnejše instrumentalne skladbe. Eno izmed teh, Veselo v novi dan, je maestro Jože Privšek napisal prav za ta orkester. Omenimo naj tudi Simpl polko Vinka Štrucla, ki je bila prvič izvedena pri nas. Solist na harmoniki je bil mladi enajstletni Primož Bajec iz Postojne. Na kaseti pa slišimo še enega solista – trobentača Mirana Matičiča. Album seveda zaključuje Žirovska, ki jo je za zbor in orkester priredil Vinko Štrucl.

Pihalni orkester Alpina je vrhunec svojega praznovanja zaznamoval s koncertom 22. novembra 1997 v dvorani DPD Svoboda v Žireh. Oder je bil za vse nastopajoče skoraj premajhen. Občinstvo pa je kljub temu, da je le dober mesec za tem na sporedu tudi orkestrov tradicionalni novoletni koncert, dodobra napolnilo dvorano. Koncert je bil hkrati tudi predstavitev kasete, zato je bil program sestavljen iz že prej posnetih skladb, in prepričali smo se, da le-te v živo zvenijo prav tako dobro kot na posnetku. Obiskovalci koncerta so si lahko kaseto tudi kupili, zgoščenka pa je izšla nekaj dni pozneje. Jubilejni koncert je z izbrano umetniško besedo povezoval Marko Črtalič. Slavnostni govor je imel mag. Franci Mlinar, direktor tovarne Alpina. Na kratko je orisal zgodovino orkestra ter njegovo vlogo v domačem kraju in širšem okolju. Pri tem ni pozabil omeniti pet prvih mest orkestra, doseženih na različnih tekmovanjih. Na koncu je tudi čestital glasbenikom k njihovem jubileju.

Praznovanje je tudi priložnost za podelitev priznanj zaslužnejšim članom. Skromna spominska darila so prejeli eden od glavnih pobudnikov za ustanovitev orkestra Vinko Govekar, še živeči godbeniki iz prve zasedbe, ki so potem pri orkestru sodelovali še dlje časa: Konrad Peternelj, Cveto Gruden, Andrej Poljanšek, Stanislav Žakelj, Tine Šubic, Franc Jereb, Franc Ušeničnik, Jože Kramperšek ter Kajetan Novak, edini še aktivni član. Priznanje Zveze kulturnih društev Slovenije je sedanjim članom podelil predsednik ZKO Škofja Loka Valentin Bogataj. Šopka in posebnega aplavza je bil najprej deležen kapelnik Milan Matičič, nato pa je Valentin Bogataj podelil bronaste, srebrne in zlate Gallusove značke godbenikom, glede na čas, ko so sodelovali v orkestru. Posebno priznanje ZKO Škofja Loka so dobili: Kajetan Novak kot edini glasbenik, ki je pri orkestru že od vsega začetka, ko se mu je pridružil z očetovim klarinetom; za njim Viki Žakelj za 30 let dela v vlogi predsednika in 48 let igranja, nato Ivan Reven za 47 let in Janko Rupnik za 43 let delovanja. Za tem je napovedovalec prebral

čestitke orkestru in se v njegovem imenu zahvalil pevcem in zborovodji Antonu Čadežu, ki je pevce tudi pripravil. Suvereno izvedeni koncert so poslušalci pozdravili z navdušenim aplavzom, tako da je sledil dodatek, v katerem se je med drugim še enkrat predstavil mladi harmonikar na »frajtonarici« Primož Bajec.

S tem so glasbeniki na najprimernejši način predstavili svoje delo in dosežke. Vsega tega brez truda vseh, posebej še nekaterih posameznikov, ter finančne podpore predvsem Alpine in tudi nekaterih drugih manjših sponzorjev ne bi bilo. Samo tisti, ki se z glasbo bolj ali manj aktivno ukvarja, ve, koliko časa in truda je treba, da se pokaže tudi rezultat. Kljub temu pa vedno ne gre vse gladko. S težavami se je v preteklosti srečeval tudi Pihalni orkester Alpina, vendar jih je vedno uspešno prebrodil. Glasbeniki menijo, da so prav zdaj dosegli najvišjo raven. Pohvaliti moram tudi pevce, saj so mnogi priskočili na pomoč cerkvenemu zboru in tako je nastal res pravi korpus, ki se je z mogočnim zvokom zlil z orkestrom in akustično »napolnil« dvorano.

Po vseh teh dosežkih se bo marsikdo vprašal: »Kako naprej?« Časi se spreminjajo in tako kot drugod se tudi tukaj kaže potreba po mladih in dobrih glasbenikih. Prvi korak je že storjen, saj je Glasbena šola Škofja Loka pod vodstvom ravnatelja Valentina Bogataja razširila svoj oddelek v Žireh prav za potrebe Pihalnega orkestra Alpina. K sodelovanju so, poleg pisca tega prispevka, ki poučuje teoretični del in nekatere »negodbene« instrumente, povabili še Slavka Torniča iz Cerknice, ki poučuje trobila, Ivana Rijavca iz Idrije za pihala, pozneje se mu je pridružil še domačin Borut Bogataj pri poučevanju flavte. Sodelovanje med škofjeloško glasbeno šolo pa je delno potekalo že prej, saj je dolgoletni učitelj v žirovskem dislociranem oddelku Dušan Mlakar poučeval klarinet, saksofon in teorijo tudi za potrebe godbe.

Z dosežki mladih glasbenikov smo v marsičem že lahko zadovoljni, vendar vemo, da lahko le s strokovnim in dobrim delom pričakujemo še boljše rezultate. Pri tem bo treba popularizirati godbo in godbeništvo v kraju, predvsem na osnovni šoli, kajti le iz kvantitete lahko pričakujemo tudi kakovost. Zavedati se moramo, da so časi samih koračnic mimo in da imajo sodobne pihalne godbe zelo širok repertoar – od zabavne do simfonične glasbe. V vsem tem pa bi se gotovo »našel« tudi marsikateri bodoči glasbenik.

Na koncu naj vsi skupaj zaželimo orkestru še veliko uspešnih let, da bi še naprej nastopali na prireditvah doma in v tujini ter s tem prispevali k dvigu in ohranjanju kulture v kraju.

Viri:

Pogovori z glasbeniki
Publikacija o pihalni godbi

P. S.: Če sem v članku koga od zaslužnih članov pozabil omeniti, je to zaradi pomanjkanja podatkov in ni namerno. Avtor

V kapeli Loškega gradu so 22. decembra 1997 na priložnostnem božično-novoletnem koncertu mladih violončelistov iz Kranja, Radovljice in Škofje Loke iz razreda pedagoginje *Zdenke Kristl-Marinič* predstavili prvo takšno zgoščenko z naslovom *IGRAMO SE*. Osem učencev je sicer kratko diskografsko delo (okoli 30 minut glasbe) posnelo in izdalo s skupnimi močmi in ob podpori številnih sponzorjev z založnikom in izdajateljem, podjetjem PARNAS, d.o.o. iz Domžal.

Plošča razen nekaj izjem prinaša skupinsko muziciranje osmih violončelistov (M. Hribernik, K. Krajncan in J. Polak – vsi iz Kranja; A. Carotta in A. Kralj – obe iz Radovljice; J. Kosmač, J. Trilar in A. Žagar – vsi iz Škofje Loke) in z glasbo priredb slovenskih narodnih, ki jih je pred letom objavil v istoimenski zbirki (za dva violončela in klavir) *Egi Gašperšič*. Sodelujeta še pianista Jasna Jan in Marko Hribernik. Na plošči igra večino skladb kar osemčlanski ansambel (morda tudi devetčlanski, saj se jim tu pa tam zagotovo pridruži tudi učiteljica Z. Kristl-Marinič) sam ali pa ob spremljavi klavirja. Ta diskografski izdelek je zagotovo redkost v kompletni vertikali slovenskega glasbenega šolstva, saj kaj podobnega ne poznamo pri preostali

nekaj manj kot stotniji slovenskih (nižjih) glasbenih šol, pa tudi ne pri srednjih šolah in Akademiji za glasbo. Navedeni izvajalci so ploščo posneli v kapeli puštalskega gradu v Škofji Loki novembra 1997; tonski mojster je bil Dare Novak, producentka pa kar mentorica učencem in zdaj že umetnikom, violončelistka pedagoginja Z. Kristl-Marinič (nekdaj tudi poklicna radijska delavka). Gašperšičeva glasba *Igramo se* prinaša obdelave najrazličnejšega ljudskega gradiva, kot so pesmi *Dekle povej*, *Mrzolin*, *Marička sedi na kamenu*, *Igramo se*, *Svitaj*, *svitaj beli dan*, *Igraj kolo*, *Pesem o sinici*, *Budnica*, *Po jezeru bliz Triglava*, *Drežnica*, *Bom šel na planince* in *Spomin na Rezijo* ter priredba ameriške narodne *Amazing Grace*, s katero se plošča konča. Vmes nastopijo še trije solisti, vsak s klavirsko spremljavo in glasbo Felixa Mendelssohna-Bartholdyja (*Pesem brez besed* – **Jošt Kosmač**), M. Perla (*Capriccioso* – **Marjetka Hribernik**) in Lojzeta Krajčana (*Koncert*, za violončelo in klavir – 1. stavek – **Kristijan Krajčan**). Vsi učenci se učijo tega tenorskega godalnega glasbila – violončela med tretjim in sedmim letom, zato tudi marsikateri intonančni spodrsrlaj v skupinski soigri ne izničuje celotnega dela. Prav tako je izjemno nevhvaležno delo igranje številnih podvojenih oktav, vse to lahko le kot nova poustvarjalna draž, ki je bila v obeh kapelah še tonsko dodatno »začinjena« s prevelikim odmevom. Če pa nastopajočim osmim nadebudnim violončelistkam in violončelistom prištejemo še deset gostov, ki so (škofjeloški) glasbeni večer in s tem promocijo plošče zaključili s priredbami Gašperšičevih božičnic, je seveda nastopanje »zbor« violončelov popolno; vseskozi je z njimi igrala tudi mentorica Z. Kristl-Marinič. Tako je tudi obolus prizadevanj za obuditev igranja godal na treh gorenjskih glasbenih šolah kronan s trajnim zapisom in to samo potrjuje obuditev tega instrumentarija na omenjenih šolah (Radovljica, Škofja Loka in Kranj).

Tomaž Demšar

Sklepni koncert žirovskih učencev Glasbene šole Škofja Loka

Letos 3. junija je bil v Galeriji DPD Svoboda v Zadržnem domu letni koncert učencev žirovskega oddelka Glasbene šole Škofja Loka. Sodelovali so tudi trije učenci iz Žirov, ki obiskujejo glasbeno šolo v Škofji Loki. To je bil le eden od številnih nastopov, na katerih sodelujejo mladi glasbeniki, predvsem iz osnovne šole. Na žalost pa je drugod v kraju primernih prireditvev premalo. Koncert je bil združen z razstavo slik učencev višjih razredov osnovne šole pod mentorstvom prof. Staneta Kosmača; ta je odprtje razstave pospremil tudi z nekaj besedami. Odločitev, da se nastop preseli iz avle osnovne šole, ki je do zdaj vedno prijazno ponudila prostor za te namene, v galerijo, se je izkazala za pravilno. Galerija je kljub temu, da ni namenjena prav za take prireditve, zelo primeren ambient, kar se je pokazalo na tem koncertu. Tudi velikost prostora je bila za nastopajoče in obiskovalce ravno pravšnja.

Oddelek v Žireh smo pred dvema letoma razširili predvsem za potrebe Pihalnega orkestra Alpina, k čemur je precej pripomogla tudi zavzetost ravnatelja Glasbene šole Škofja Loka Valentina Bogataja, ki je na koncertu v imenu nastopajočih tudi na kratko pozdravil zbrano občinstvo. Na njem je nastopilo kar 24 učencev. Mislim, da je tako razširjen oddelek pomemben za Žiri in bližnjo okolico, saj tako vzgajamo več mladih, ki bodo morda nekoč celo poklicni glasbeniki, lahko amaterski, lahko pa samo hvaležni in kritični poslušalci. Vsekakor bodo pripomogli k dvigu kulturne ravni kraja.

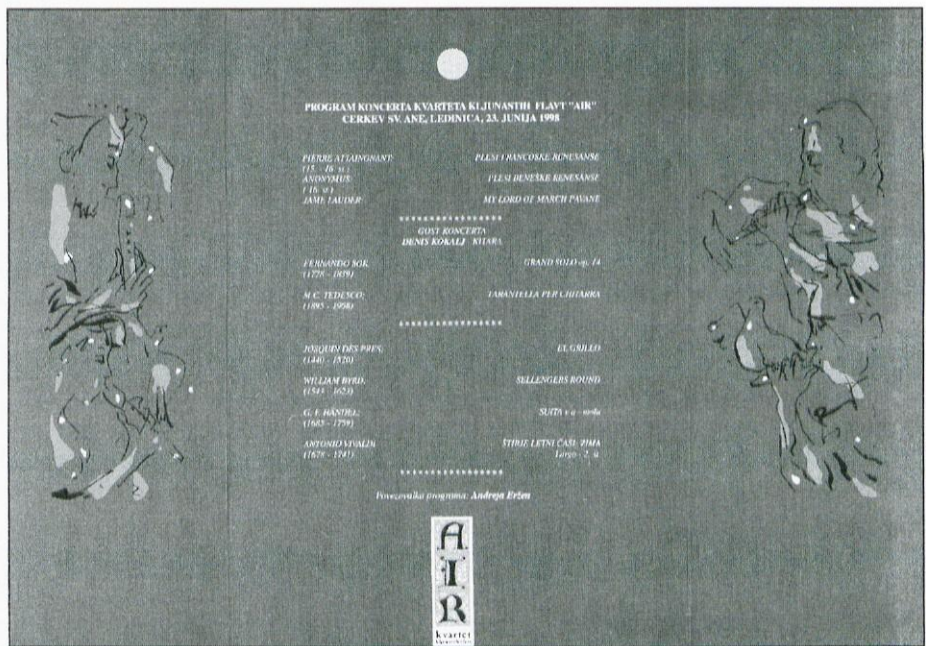
Izvedene točke, v celoto sem jih povezal Tomaž Demšar, so se gale od solo točk na klavirju, kitari in harmoniki, skladb s klavirsko spremljavo – ta je bila predvsem na ramenih prof. Jasne Jan – njene korepeticije so bile zelo občutene, pa vse do komornih zasedb trobil in pihal. Skladbe so mladi glasbeniki izvedli korektno, brez večjih napak. Naj ob tej priložnosti naštejemo tudi učitelje, ki so jih pripravili za ta nastop: Slavko Tornič, Tomaž Demšar, Ivan Rijavec ter Dušan Mlakar, ki učimo v Žireh. V Škofji Loki pa so tri naše učence pripravili Uroš Lavšin, prof. Marija Grasseli ter mag. Zdenka Kristl-Marinič. Nekaj učencev je s svojim nastopom že prav navdušilo. Tu mislim predvsem na violončelista Jošta Kosmača, ki je že pravi mojster na tem godalu in je pod mentorstvom mag. Zdenke Kristl-Marinič tudi v mednarodnem merilu dosegel dobre rezultate. Izvajanje preostalih učencev je bilo zadovoljivo, vendar moramo vsi, učitelji, učenci in starši, skrbeti za to, da bodo rezultati še boljši. Glede na discipliniranost učencev v nižjih letnikih, ki jo opažam pri glasbenem pouku in poučevanju nekaterih instrumentov, sem za naslednja leta kar optimist. Vse pa nas čaka še precej zahtevna naloga, pridobiti dovolj mladih glasbenikov – za potrebe pihalnega orkestra, saj so predvsem pri trobilih in pihalih še nezasedena mesta. Del tega bremena, v časih, ki niso naklonjeni takim dejavnostim, bo morala prevzeti tudi pihalna godba s tem, da bo še bolj poskrbela za odmevnost svojega delovanja med mladimi v kraju in bližnji okolici. Le tako bomo v Žireh imeli oddelek, ki bo »dihal« s krajem in za kraj ter ustvarjal nove glasbenike za potrebe pihalnega orkestra, pa tudi ostale.

Vzajemni čar glasbe in kresne noči

Miha Naglič

Če se na pravem kraju ob pravem času srečajo pravi ljudje, potem je stvar res »ta prava«, mora uspeti. Tak je primer koncerta in družabnega srečanja, ki sta bila v torek, 23. junija 1998, na kresni večer pri cerkvi sv. Ane na Ledinici.

Znano je, da so v vsakem kraju točke ali območja, ki so posebej »obdarjena«: z lepoto, naravnimi bogastvi, močjo kakega posebnega učinkovanja ... Ljudje so take kraje že zdavnaj odkrili, jih poselili ali zaznamovali s svojim delom; nemalokrat so na njih postavili cerkve ali znamenja. Tak je primer hribovitega pomola, ki se dviga nad Soro in nad vasico Ledinica pri Žireh. Na njem stoji cerkev sv. Ane, spomenik baročne umetnosti, včasih tudi obiskana božja pot. Tu se v zadnjih letih poleg verskega oblikuje svojevrstno kulturno umetniško shajališče.

Začelo se je 13. junija 1993 z nepozabnim kulturnim večerom. Sooblikovali smo ga: dekljski komorni zbor Kresnice, posebej za to priložnost okrepljen z najboljšimi pevci drugih žirovskih zborov, pod vodstvom Slobodana Poljanška; že tedaj obetavne flavtistke Jana Čadež, Liza Hawlina in Ana Kavčič iz Škofje Loke, pridige Janeza Svetokriškega v interpretaciji Jožeta Drabika, nagovor moje malenkosti, vse skupaj v režiji Lojzeta Domajnka in ob naklonjenosti gospoda Janeza Šilarja, našega tedanjega župnika. Tri leta pozneje je pobudo poprijel ansambel AIR, kvartet kljunastih flavt iz Žirov. Že trikrat (1996, 1997, 1998) so na kresni večer priredili svoj koncert, zmeraj z drugim gostom, prvič s plesalci, drugič z mladimi violončelisti; letos je v tej izbrani vlogi nastopil kitarist Denis Kokalj.

Naši »kljunači« so tokrat zaigrali sedem skladb. V prvem delu smo slišali tisto, za kar si najbolj prizadevajo: za čim bolj izvirno interpretacijo renesančnih skladb. Slišali smo po eno francosko, beneško in angleško. V drugem delu sta bili taki samo prvi dve. Za sklep pa so, »da ne bi bili preveč dolgočasni za današnja ušesa«, posegli še po dveh nezgrešljivih priredbah baročnih velemejstrov: po Suti v a-molu G. F. Händla in po Largu, 2. stavku Zime iz Štirih letnih časov Antonija Vivaldija.

Kresni koncert pri Sv. Ani postaja tradicija. Ne glede na vreme, ki mu ni posebej naklonjeno, je vsako leto znova izjemno dobro obiskan, zadnji med obiskovalci zmeraj ostanejo zunaj. Tudi tem ni sile; okolica je lepa, pa še prvi so pri ognjemetu, ob kresnem ognju in dobro obloženih mizah pri mežnji vrh hribčka. Tu se kresni koncert vsako leto bolj zateguje v kresno noč, ki ima, kot je znano, svojo moč ...

Pa še na nekoga ne smemo pozabiti: na letošnjega pokrovitelja. To je Lado Mrak, lastnik trgovskega podjetja Ika, ki je ena od slovenskih »gazel«, podjetij z največjo stopnjo rasti v zadnjih letih. Ko so ga vprašali, ali bi hotel biti pokrovitelj tega izbranega kulturnega srečanja, je odgovoril: Bom, če bom samo jaz! Tako se govori, takih kaj! In da ni ostalo pri besedah, se je poznalo. Na kraju samem, kjer se o kresu 1999 spet snidemo.

V Žirku Lintvern, pod njim Srebrni glas, nad njim Ablak

Miha Naglič

Potres, ki je na velikonočno nedeljo, 12. aprila 1998, prizadel kraje in ljudi pod Krnom in Kaninom, je stresel tudi nas. A le toliko, da ni bilo škode in smo lahko porekli: Še sreča, da nas ni zares! Katastrofalni potres je Žirovsko nazadnje prizadel 26. marca 1511, ko se je v Idriji in okolici podrla vse, kar je bilo grajenega. Mrtvih je bilo tedaj okoli 12.000. Živimo na potresnem območju ob idrijskem tektonskem prelomu, ki je eno najbolj ogroženih v Sloveniji, in velika verjetnost je, da nas bo streslo še kdaj. Bog daj, da bi bil ta »kdaj« čim pozneje ali nikoli.

Marsikdo od Žirovcev se je po svoje odzval vabilom, naj pomaga tistim, ki jih je potres v zgornjem Posočju najbolj prizadel. Eno od najvidnejših dejanj organiziranega zbiranja pomoči je bil dobrodelni koncert, ki ga je v soboto, 6. junija 1998, v dvorani Svobode priredil Srebrni (g)las, mešani pevski zbor Društva upokojencev Žiri. »V pomoč ob potresu prizadeti vasi Drežnica pod Krnom«. Bojazni, da bi zbrani denar kjerkoli poniknil, ni bilo, ker so ga že ob koncu koncerta izročili predstavnikom imenovanega kraja osebno in vsem na očet. A nabralo se je komaj dobrih 130.000 tolarjev! Saj nas je bilo v dvorani komaj pol. Vsaka pomoč je dragocena, a človek bi mislil, da bo solidarnost Posorja s Posočjem večja. Reki tečeta vsaka v svoje morje in drugače ne moreta. Denarni tokovi pa so odvisni predvsem od nas samih in v tem primeru bi bil lahko odtok iz Žirov v Drežnico večji ...

Sicer pa je bil koncert obiska vreden sam po sebi, zaradi glasbe. Srebrni (g)las nam je bil že znan; pod umetniškim vodstvom Ivana Rijavca iz Idrije so naši pevci veterani nastopili že večkrat in se svojim pevskim izkušnjam primerno izkazali. Kako se ne bi, saj so po večini prepevali vse življenje, mnogi še pod Jobstovim vodstvom. V goste so tokrat povabili ženski pevski zbor iz Spodnje Idrije, ki ga vodi Monika Rijavec. In ženski pevski zbor Društva upokojencev Idrija, ki ga tako kot žirovskega vodi Ivan, Monikin oče; Rijavci so pač že preizkušena glasbena rodbina. Svoje idrijske rojake je s »humorističnim prispevkom« pospremil neutrudni Marjan Beričić; v brezhibni idrijsčini je izpovedal nekaj tipično idrijskih šal in prigod – in z njimi pripravil Žirovce do tega, da smo se smejali. To pa ni kar tako.

Gostja koncerta je bila tudi družina Gostiša iz Logatca in je v svoji značilni priredbi zapela tri stare ljudske pesmi. Čisto nasprotje le-teh in hkrati dopolnilo je bil nastop žirovske vokalno-instrumentalne skupine Lintvern. Malo »domačih« in malo rocka, tako da je bilo za vsakogar nekaj, za staro in mlado; mladi so bili – kar je spodbudno – to pot v večini. Vrhunca koncerta pa sta bila dva: petje Lada Leskovarja in prvi javni nastop študentskega mešanega pevskega zbora Ablak iz Žirov. Lado Leskovar je zdaj že pravi »klasič«; ko ti jih takole nenadejano kar sredi Žirov in v živo zapoje nekaj od svojih najboljših, človek ne more ostati neprizadet, posebno če jih je poslušal že takrat, ko so bile še »sveže«. Resnici na ljubo: osvežujoče delujejo še zdaj. Vedno zeleni Lado nas tudi tokrat ni razočaral.

Žirovski študentje so pa res presenetili. Ne samo z nenavadnim imenom: Ablak. Saj vsi vemo, da na žirovskem nebu ni oblakov; nad nami so »ablaki«.

Očem se prikazujejo podobno, kot se pesmi približajo ušesu. Oblaki se prikažejo in spet izginejo, pesmi se zaslišijo in slej ko prej utihnejo; vendar vemo, da se bodo kmalu spet oglasile; vedno enake, vendar nikoli ene in iste, ena drugačna od druge, same sebi podobne. Tudi dejstvo, da je med tukajšnjimi študenti dovolj pevcev, ne more biti presenečenje, saj je v Žireh kar nekaj glasbeno nadarjenih družin, v katerih sta petje in muziciranje že tradicija. Presenetili so pravzaprav »samo« v tem, da so že na prvem javnem nastopu tako dobro zapeli tako zahtevne pesmi. Za to pa je zaslužen tudi David Beovič, mlad in očitno ambiciozen zborovodja, študent kompozicije na Akademiji za glasbo v Ljubljani. Bravo! In kar tako naprej.

Ko smo že vsakega malo pohvalili, bi bilo hudo napak, če ne bi še prizadevnih organizatorjev. Posebna pohvala gre Dini Vončina, ki se ji še vedno »da« in je tako pri društvu kot pri zboru glavna delovna moč. Skleniti pa ne morem drugače kot z obžalovanjem, da nas je prišlo tako malo. Lahko bi nas bilo več. Zaradi glasbe same in zaradi pričakovanega popotresnega »sunka«.

Franc Križnar

Koncert ob promociji Jobstove zgoščenke

Žiri, 26. septembra 1998. – V žirovski župnijski cerkvi sv. Martina je bilo posebej slovesno. Po izidu monografske knjige muzikologa F. Križnarja o žirovskem organistu, učitelju in skladatelju ANTONU JOBSTU (1894–1981; 1990), po postavitvi kipa akademskega kiparja M. Frlica, po poimenovanju ene od ulic v Žireh po Jobstu, sta Občina Žiri – Odbor za kulturo in Muzejsko društvo zdaj izdala še zgoščenko z orgelskimi in vokalnimi ter vokalno-instrumentalnimi deli tega skladatelja. Ob tej priložnosti so v Žireh nastopili ugledni slovenski glasbeniki, organistka **Angela Tomanič** in **Slovenski komorni zbor** ta čas edini slovenski poklicni vokalni ansambel, z dirigentom **dr. Mirkom Cudermanom**.

Plošča in koncert sta le fragmentarno posegla v Jobstov kompozicijski opus. Ta slovenski umetnik, rojen na Koroškem (12. 9. 1894), je prišel oktobra 1912 v Žiri najprej le za nekaj mesecev, potem pa tu ostal kot organist, učitelj in skladatelj vse življenje (11. 7. 1981); tu je tudi pokopan. Njegov opus je velik, zlasti glede na to, da je bil vse življenje le med glasbenimi ljubitelji in oddaljen od Ljubljane ali drugih glasbenih središč. Zapustil je več kot 600 del, več kot polovico posvetnih in preostalih 200 cerkvenih. Večina prvih in drugih pa je namenjena zborom in orglam. Tudi zato je omenjena plošča oblikovana tako: z orglesko glasbo (*Skladbe za orgle* z organistko A. Tomanič, ki jih je za Radio Slovenija 1995 posnela v ž. c. sv. Petra v Komendi) in cerkvenimi ter posvetnimi zbori. Te je posnel Slovenski komorni zbor z dirigentom dr. Mirkom Cudermanom na različnih lokacijah

v času 1995–97 in z različnimi solisti ter orgelskimi spremljevalci. Kompozicijska značilnost skladatelja Jobsta se tako kaže na omenjeni plošči (uredila in spremna besedila sta napisala **Franc Križnar** in **Miha Naglič**; glasbena producenta: **Tone Jurca** in **Marinka Strenar**, tonski mojster **Branco Škrajnar**, editing **Martin Žvelc**, oblikovanje in oprema **Stane Kosmač**), del vsega tega pa je bilo slišati tudi na omenjenem koncertu »v značilni uporabi kromatike, še bolj pa v prelivanju harmonij. Jobst pa je bil zelo spreten tudi v modulaciji«. Morda se je na koncertu in na odličnem Milavčevem orgelskem instrumentu ter na »Jobstovem« žirovskem koru še bolje izkazala skladateljeva vokalna kvaliteta kot pa orgelsko preludiranje, ki je včasih kar preveč prevzeto po ljudski, tudi koroški glasbi in zagotovo interpretativno skromno.

Prvi in drugi, torej organistka A. Tomanič in Slovenski komorni zbor z dirigentom dr. M. Cudermanom, so tokrat prekosili takratne odlične Jobstove cerkvene in posvetne pevce, izvajalce njegove glasbe, kakor tudi Jobsta organista samega. Za vse to sicer nimamo dokazov, pa vendarle tudi taka insinucija ni namenjena primerjavi amaterjev s profesionalci, pač pa le podkrepitvi cene tega koncerta, ki je zagotovo pomenil vrhunec vseh dose-danjih žirovskih kulturnih in še posebej glasbenih prizadevanj. Koncert sta kot pokrovitelja omogočila Občina Žiri in Alpina d.d., številno občinstvo, ki je po dolgem času spet lahko prisluhnilo integralnim izvedbam Jobstovega glasbenega opusa, pa je bilo zagotovo več kot zadovoljno.

Po orgelskem uvodu A. Tomanič s *Sedmimi skladbami* smo slišali na koru Slovenski komorni zbor z dr. M. Cudermanom v spletu Jobstovih cerkvenih

pesmi, oblikovanih vsebinsko v skladu s cerkvenim letom. Med njimi so bile zagotovo v ospredju božična *Pastirci, ne spite, Ta dan naredil je Gospod* in *Ljubečih src pozdrav*; vse skupaj z orgelsko spremljavo do edinega posvetnega, vokalnega a cappella dodatka, ki ga je zbor kot apoteozo tega Jobstovega večera v Žireh odpel kar v prezbiteriju žirovske katedrale: *Naša domovina* (besedilo V. Polanšek), in to kar na pamet!

Milena Nograšek

Izbrana dela skladatelja Antona Jobsta na zgoščenki

Muzejsko društvo Žiri je septembra 1998 izdalo in založilo zgoščenko s skladbami Antona Jobsta (1894–1981), skladatelja, ki je od leta 1912 živel in ustvarjal v Žireh. Urednika in avtorja besedil na spremni knjižici sta Franc Križnar in Miha Naglič. Sicer pa so izid plošče podprli še Angela Tomanič, Slovenski komorni zbor in Občina Žiri – Odbor za kulturo.

Življenje in delo Antona Jobsta je podrobneje osvetlil že leta 1990 v samostojni knjigi muzikolog mag. Franc Križnar. Jobst je deloval kot zborovodja, kapelnik, organist, glasbeni učitelj, bil pa je tudi skladatelj. Križnar ugotavlja, da je Jobst ustvaril 641 del, marsikaj je izšlo v tisku, nekaj skladb je še v rokopisih. Okoli 400 skladb je posvetnih, približno 200 jih je napisanih za cerkvene namene, v obeh sklopih gre zvečine za zborovska dela, okoli 40 skladb pa je napisal za orgle.

Na zgoščenki so predstavljena vsa področja Jobstovega skladateljskega delovanja: orgelska dela, cerkvene skladbe (maša, pesmi) in posvetne zborovske skladbe.

Ugledna slovenska organistka **Angela Tomanič** izvaja Jobstova orgelska cikla z naslovom *Skladbe* in *Šest skladb*. Naslovi posameznih skladb niso podrobneje navedeni. Posnetki so nastali v župnijski cerkvi sv. Petra v Komendi. Jobst ljubi nizanje mogočnih akordov in nasploh poln orgelski zvok. Skladbe so širokopotezne, učinkovite, zadnje tri iz prvega cikla pa ponujajo tudi drugačno razpoloženje, v njih je lirika, mirna pripoved, premišljevanje... Vseskozi je opazno smiselno glasbeno fraziranje koncertantke, kompozicijsko pa se zdi po harmonski plati najdrznejše zadnje delo iz cikla *Šest skladb*.

Sledi izbor iz Jobstove ustvarjalnosti cerkvene glasbe: slovenska maša za mešani zbor in orgle z naslovom *Bog, na svoj se rod ozri* ter pesmi *Milo nekdanj rod človeški*, *Pastirci, ne spite*, *Tam na vrtu Oljske gore*, *Ta dan naredil je Gospod* ter *Ovenčana*. V zadnji pesmi velja posebna pozornost dokaj drzno oblikovanemu orgelskemu partu, kar je pri Jobstu bolj posebnost kot pravilo. Te in tudi posvetne skladbe izvaja **Slovenski komorni zbor** pod vodstvom dirigenta **Mirka Cudermana**, solista sta **Barbara Tišler** (sopran) in **Marko Fink** (basbariton), sodelujeta še organistki **Renata Bauer** in **Barbara Pibernik**. Posnetki so nastali zvečine v župnijski cerkvi sv. Cirila in Metoda na Škofljici pri Ljubljani, dve nabožni pesmi pa so izvajalci posneli v baziliki v

Stični. Izvedba Slovenskega komornega zbora je odlična, sicer pa je treba poudariti, da so Jobstove pesmi kar pogosto na repertoarju slovenskih cerkvenih zborov in torej še zdaj živ tonski material, ki kljub navidezni preprostosti ni izgubil zvočne mikavnosti.

Nekaj značilnosti Jobstovega zborovskega stavka kažejo tudi štiri posvetne pesmi, ki sledijo na zgoščenki. Njegova *Pomladna* (besedilo I. Peruzzi) je simpatičen preplet igrivosti, zvočnega slikanja, lirike, spevnosti, vse značilnosti ljudske pesmi je Jobst vnesel v pesem *Vaška idila* (besedilo G. Koritnik), za ženski zbor je skomponiral pesem *Tiček*, besedilo in glasba pa se spajata v enovitost himničnega izraza v pesmi z naslovom *Naša domovina* (besedilo V. Polanšek).

V sestavku *Jobst in Žiri* je **Miha Naglič** nanizal nekaj opazanj o Žireh in njenih prebivalcih, kakor jih je zapisal Anton Jobst. Res je zdaj žirovsko okolje precej drugačno, ostaja pa Jobstova glasba, zvečine romantično in le redko poznoromantično stilno obarvana. Gre torej za nekakšen plemenit odsev naše glasbene preteklosti, ki vzbuja spoštovanje. Spremna knjižica k zgoščenki je opremljena tudi z nekaj fotografijami. Tu je Jobstova fotografija iz časa 1. svetovne vojne, portret Jobsta, ki ga je leta 1978 narisal Tomaž Kržišnik, fotografija skladatelja v njegovih poznih letih (foto Studio Majhenič, Domžale) in fotografija skladateljevega spomenika, ki stoji pred osnovno šolo v Žireh in je delo akademskega kiparja Metoda Frlica. Tu sta še faksimile enega od rokopisov in fotografija sedanjih Žirov (foto Janko Jesenko).

Pri izdelavi zgoščenke naj omenim še nekaj imen: producenta sta bila **Tone Jurca** in **Marinka Strenar**, tonski mojster **Branko Škrajnar**. Sodelovala sta še Martin Žvelc (editing, frekvenčna korekcija, mastering) in **Stane Kosmač** (oblikovanje, oprema). Dodan je prevod spremnih besedil v nemščino. Glasbe na zgoščenki je za dobrih 70 minut.

Dario Fo v Žireh

Mirjam Novak

Dramska sekcija DPD Svoboda v Žireh je 14. februarja 1998 prvič uprizorila komedijo italijanskega dramatika in Nobelovega nagrajenca Daria Foja z naslovom *Sedma zapoved – kradi malo manj*. Igra je nastala leta 1977 in je tipična Fojeva mešanica situacijske komike in politične satire. V njej nastopajo številni, pogosto nevsakdanji liki: grobarji, pocestnice, nune, policaj. Fojevi junaki večinoma pripadajo nižjemu sloju družbe in s tem, ko postanejo junaki komedije, jim Fo skuša vrniti dostojanstvo ter nas opozoriti na družbene krivice. Scene, v katerih nastopajo preprosti fantje, oblečeni v modre delovne pajace in obteženi z lestvami ali drugimi podobnimi pripomočki, so za Foja pogoste in značilne. Spominjajo nas na scenografijo socialističnih časov, zaradi česar delujejo precej nesodobno. Resnica o družbeni korupciji in izkoriščanju je sicer res konstanta različnih političnih režimov, a Fojev način opozarjanja na takšne in podobne krivice se mi zdi preživeti in nestimulativen. Zaradi obilice različnih značajev in razdrobljenosti tematike je igra tudi predolga, njena komičnost pa zato manj učinkovita. Precej bolj

so učinkoviti tisti deli igre, ki temeljijo na bolj ali manj čisti situacijski komiki, kot pa epizode, v katerih so na hitro in nepoglabljeno obravnavane družbene teme, kot na primer: kraja v poslovnem svetu, brutalnost policije, prostitucija, vraževernost, feminizem itd. Igra bi bila učinkovitejša, če bi bila krajša in osredotočena na čim bolj nepolitizirano komiko.

O uprizoritvi lahko rečemo, da je resno in korektno sledila smernicam Fojevega zapisa ter s tem poustvarila značilno in prepoznavno razpoloženje njegove komedije. Režiserka Metka Debeljak in sedemnajst članov igralske skupine so predstavo pripravili v prepričanju, da je besedilo primerno za žirovsko publiko in odziv gledalcev v nabito polni dvorani Kulturnega doma Svoboda jih je v tem prepričanju potrdil. Publika je igro lepo sprejela in se najbolj zabavala ob obešenjaškem humorju tistega dela predstave, ki poteka na pokopališču in v katerem je meja med živimi in mrtvimi zares duhovito zabrisana.

Komedija je dobro zaigrana, najbolj pa so se v njej odlikovali osrednji igralci: grobarko Enejo je z odločno in polno igro oblikovala Tanja Lazar. Pogosto preoblačenje in menjavanje zunanosti grobarkinega lika, ki se včasih predstavlja tudi kot lahkoživka ali kot nuna, je bilo za igralko gotovo poseben izziv, hkrati pa je njen lik zato tudi bolj zanimiv. Emil Filipič je zaigral ekonomista Krstofoba, ki kljub številnim prevaram v življenju vendarle ničesar ne pridobi ter žalostno propade. Ravnatelja pokopališča, nekoliko paničnega in zaskrbljenega Enejinega šefa, pa je prijetno in duhovito zaigral Marko Merlak. – Lektorica predstave je bila Helena Žakelj, sceno, ki se z lahkoto prilagaja različnim okoljem, pa je izdelal Stane Kosmač.

P. S. Žirovska predstava je bila uvrščena med tri najboljše na Gorenjskem v sezoni 1997/98. Kot taka je bila odigrana še v letnem gledališču Dob pri Domžalah 19. junija 1998. Ob tej priložnosti je Tanja Lazar za vlogo Eneje prejela zlato Linhartovo značko.

Filmska proslava

Dober večer vsem, ki ste prišli, da skupaj počastimo letošnji Prešernov dan. Moški pevski zbor Alpina ga je z Zdravljico, žirovski kulturniki, združeni v odboru za kulturo občine Žiri, pa smo se odločili, naj bo letošnja proslava slovenskega kulturnega praznika filmska. Dovolite mi, da na kratko pojasnim, zakaj.

Leto 1998 bo v znamenju nekaterih znamenitih obletnic. Poldrugo stoletje je od marčne revolucije leta 1848. Z njo se je začela pomlad narodov, tudi za našega. Tistega leta se je začelo, kar je bilo sklenjeno leta 1991: politična, gospodarska in kulturna osamosvojitve Slovencev. Jeseni bo 80 let, kar se je končala 1. svetovna vojna; v njej je na različnih evropskih bojiščih obležalo tudi 139 Žirovcev. Ne nazadnje bo letos že pol stoletja, kar sta se razšla Tito in Stalin. O pomenu tega dejanja ne kanim razpravljati,

saj si o njem niso edini niti zgodovinarji, kaj šele politiki. Ozrmo se raje na tisto, kar se je tistega leta pred pol stoletja dogajalo v Žireh. Tu se je predvsem veliko gradilo. V gradnji je bila nova šola, začejala se je gradnja Zadrúžnega doma, ki se je pozneje izkazal za največjega na Slovenskem in v Jugoslaviji. Ena od gradenj pa je bila že končana: 15. avgusta 1948, na veliki šmaren, so z veliko slovesnostjo odprli novo zgradbo Tovarne športnih čevljev v Žireh, tovarne, ki se je nekaj let pozneje preimenovala v Alpino. To je bila ob Litostroju prva popolnoma nova tovarniška stavba v Sloveniji po 2. svetovni vojni.

To je bilo seveda dejanje, vredno širše pozornosti. Tovarno je obiskala ekipa Filmskega obzornika in posnela kratki film. Poiskali smo ga in nocoj vam ga pokažemo, v spomin na tisti nadvse delovni čas. Ker je film, ki ga hranijo v Arhivu Slovenije, razmeroma kratek (traja osem minut), ga dopolnimo s prikazom prvega slovenskega celovečernega igranega filma po vojni – filma Na svoji zemlji. Eno z drugim, umetniško in dokumentarno, bomo obudili spomin na tisti čas, kakršen že je bil. Predlagam, da damo politiko za ta večer v oklepaj in se posvetimo umetniški in pričevalni moči prikazanih del.

Kratki film z naslovom Industrija čevljev v Žireh je zasnovan tako, da najprej pokaže, kako so delali mojstri v starih časih, avstrijskih in jugoslovan-skih. Potem se kamera razgleda po novi tovarni. Pred nami se zvrstijo številni delavci, posebno tisti, ki so se izkazali kot udarniki. Ko sem si delo prvič ogledal, sem prepoznal samo enega, starejši med vami jih boste gotovo več. Za najmlajše, ki ne bodo prepoznali nikogar več, pa naj bo film pričevanje o ljudeh, o Žirovcih izpred pol stoletja in o duhu časa, ki so ga živeli.

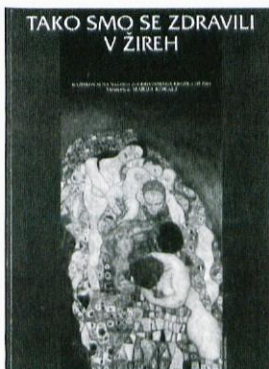
Ozrmo se ob tej priložnosti še v najbližjo prihodnost. V Žireh je že nekaj let navada, da v februarju, mesecu kulture, priredimo več kulturnih dejanj. Tako si boste lahko že naslednjo soboto in nedeljo v tej dvorani ogledali novo predstavo naše dramske skupine. V režiji Metke Bogataj bodo prvi v matični Sloveniji zaigrali igro lanskega Nobelovega nagrajenca za književnost, italijanskega dramatika Daria Foja, igro s pomenljivim naslovom: Sedma zapoved; kradi malo manj. Proti koncu meseca bo na ogled razstava likovnih del slikarke Milene Gregorčič, MoPZ Alpina pripravlja koncert, ekipa Žirovskega občasnika se bo s svojim najnovejšim izdelkom predstavila v Škofji Loki, v ciklu Blaznikovih večerov, ki jih na Loškem gradu prireja Muzejsko društvo v Škofji Loki.

In še nekaj je, česar ne kaže spregledati: med nagrajenci, ki so sinoči v Cankarjevem domu prejeli Prešernove nagrade, je tudi akademski kipar Jakov Brdar. Ena od njegovih stvaritev je v Žireh; v parku pred osnovno šolo stoji njegov portret Maksima Sedeja, našega rojaka, umetnika, ki je postal eden najvidnejših slovenskih slikarjev v tem stoletju in je za svoje življenjsko delo leta 1967 tudi sam prejel Prešernovo nagrado.

Preden opustimo besede in se prepustimo govorici filmskih podob, naj izrazim samo še željo, da nam bi ta večer ob poslušanju Prešernove pesmi in gledanju filma ostal v lepem spominu. Hvala.

P. S. To je besedilo nagovora na začetku filmske proslave, s katero smo 8. februarja 1998 v dvorani Kina Žiri počastili Prešernov dan – slovenski kulturni praznik. Ogledali smo si dva filma: Industrija čevljev v Žireh in Na svoji zemlji.

Tako smo se zdravili v Žireh

Zdravje je največje bogastvo, pol življenja ga zapravljaš, pol pa popravljaš! Žirovci so govorili in pravijo, da bolezen pride nad človeka, kakor mu je namenjeno; pride kot strela z jasnega, odide pa po polževo; pride skozi vrata, odide skozi šivankino uho; pride na konju, odide pa peš; pride z vozom, odhaja po žlički; pride z brzovlakom, odhaja s počasnim korakom itd.

Te zgovorne besede so zapisane v knjigi z naslovom *Tako smo se zdravili v Žireh*, ki je nastala kot rezultat raziskovalne naloge zgodovinskega krožka Osnovne šole Žiri in posameznih učenk pod mentorstvom Marije Kokalj ter učencev fotokrožka pod mentorstvom Marjana Kočevarja v šolskem letu 1996/1997. Natis in izdajo so omogočili ETIKETA tiskarna d. d., Osnovna šola Žiri in Odbor za kulturo občine Žiri.

Ob dejstvu, da o tej temi na Žirovskem še ni bilo objavljeno celovito delo, so bili vzroki, ki so vodili k izbiri okvirnega naslova naloge, različni; učence je zanimalo, kaj ljudje še vedo o ljudski medicini, kakšen je bil njihov odnos do bolezni in zdravja, katere bolezni so bile najbolj razširjene, koliko ljudi je umiralo zaradi njih ipd.

Nalogo bi najprej lahko uvrstili med etnološka prizadevanja, saj je bila večina podatkov zbrana na terenu s pomočjo pripovedovalcev (informatorjev), kar je prav gotovo bistvena značilnost etnologije, vede, ki proučuje kulturo in način življenja ljudi. Poleg tega so učenci svoja spoznanja gradili še s pomočjo literature ter pisnih virov, kamor lahko uvrščamo šolske kronike, šolske vpisne knjige, poročila o mrliških ogledih, rokopise kot spričevala, potrdila, članske izkaznice, časopisne izrezke itd.

Knjiga bralca med drugim seznanja z ljudsko medicino oziroma načini zdravljenja posameznih bolezni, z zdravilnimi rastlinami ter z zdravljenjem, boleznimi in umrljivostjo v Žireh v preteklih obdobjih. Zapisi v šolskih kronikah od osemdesetih let 19. stoletja do sedemdesetih let tega stoletja so se izkazali kot odličen vir za dodatno osvetlitev obravnavane teme.

Velika pozornost je posvečena organiziranemu zdravstvenemu varstvu. Predstavljeno je življenje in požrtvovalno delo prvega stalnega zdravnika v Žireh Ernesta Demšarja, ki je imel v tistem času eno najsodobnejših ordinacij v Sloveniji, ter njegovega namestnika Viktorja Volčjaka. Po 2. svetovni vojni je bil skoraj 40 let osrednja osebnost žirovskega zdravstva Karel Bernik. Čeprav so bili v Žirovskem občasniku že objavljeni njegovi spomini in intervju, branje avtobiografije ter spominov njegove žene in hčere odstira še dodatno dimenzijo njegovega neprecenljivega dela. Sliko zdravstva iz zadnjega obdobja v Žireh pa je moč razbrati iz intervjujev z Ratkom Radoševičem, Dušanom Sedejem, Matijem Jerebom, Andželko Radoševič in Jožetom Žabkarjem. Predstavljeno je delo in izkušnje Vere Šarf, ki v našem kraju skrbi za zdravje najmlajših, patronažnih sester Julijane Klemenčič in Bernarde Lukančič ter medicinskih sester Brigitte Žakelj in Alenke Trček. Omenjeni pa so tudi vsi tisti, ki so po 2. svetovni vojni s svojim delom sooblikovali podobo žirovskega zdravstvenega mozaika, zdravniki, zobozdravniki, babice in sestre pa tudi lekarniška in reševalna služba, katere sinonim je bil vrsto let Stane Mlakar.

Pozornemu bralcu pa pričujoče delo ponuja še vrsto zanimivih podatkov o materialni, socialni in duhovni kulturi v Žireh od začetka do konca tega stoletja, npr. prehrana, osebna higiena in higiena prebivališč, pranje perila, družbene in socialne razmere, lokalna terminologija, ljudske vraže in vero- vanja itd.

Vrednost knjige oziroma raziskovalne naloge zgodovinskega krožka Osnovne šole Žiri *Tako smo se zdravili v Žireh* presega njen osnovni namen – oris zdravstva v kraju. Njen veliki pomen je moč razbrati iz misli učencev, ki niso spoznali zgolj obravnavane teme in se seznanili z različnimi metodami zbiranja podatkov, temveč so odkrivali tudi del naše preteklosti. Kajti kot sem nekajkrat že zapisala, ustrezen odnos do dediščine ni nekaj, kar bi človek prinesel s seboj na svet, temveč ga je treba privzgojiti oziroma se ga naučiti!

Delovanje nekaterih društev v Žireh

Tadeja Primožič

Delo s tem naslovom je rezultat raziskovalne naloge Marije Kokalj in učencev Osnovne šole Žiri v šolskem letu 1997/1998. Natis so tudi tokrat omogočili Etiketa tiskarna d.d., Osnovna šola Žiri in Odbor za kulturo občine Žiri.

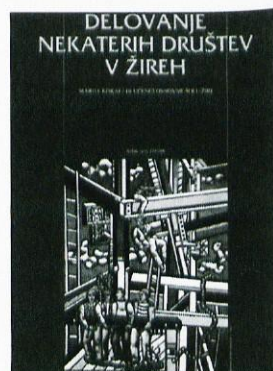
V publikaciji je predstavljeno delovanje številnih društev na Žirovskem glede na zmožnosti in zanimanje posameznih učencev, ki so se odločili za na videz različna področja.

Vsako društvo je po svoje dalo pečat življenjskemu utripu ljudi v naseljih Žirovske kotline in njenega hribovitega obrobja. Teško je reči, morda celo nesmiselno, da je na tako majhnem ozemlju eno društvo bilo samo kulturno, drugo samo telovadno, tretje samo gospodarsko, četrto humanitarno, saj vendar eno ni moglo brez drugega.

Ob 100. obletnici začetkov denarništva v Žireh je predstavljeno delo *Hranilnice in posojilnice v Žireh in na Dobračevi* ter *Gospodarske zadruge v Žireh*. Sledi predstavitev *telesnokulturne in prosvetne dejavnosti* oziroma delovanje *žirovskih sokolov in orlov*. V nadaljevanju so predstavljena pravila *Bralnega društva v Žireh*, ustanovljenega 1880, in delovanje *Bralnega in pevskega društva na Dobračevi*. Nato teče beseda o *Delavsko-prosvetnem društvu Svoboda* in razvejeni dejavnosti *Telovadnega društva Partizan*, ki je združevalo ljubitelje orodne telovadbe, atletike, smučanja, smučarskih skokov, odbojke in košarke, ter 1959 ustanovljenega *Šolskega športnega društva Tabor Žiri*.

Med cerkvena društva spadajo *Pevsko društvo na Dobračevi*, *Marijina družba*, ki je združevala dekleta in neporočene žene, *Tretji red sv. Frančiška* itd. Tudi otroci so imeli svoje društvo, bolje rečeno združenje *Marijin vrtec*, namenjeno otrokom, ki so se pod Marijinim varstvom navduševali za bogljubno življenje.

Med humanitarnimi društvi ima na Žirovskem prav gotovo zelo pomembno vlogo *Organizacija Rdečega križa Žiri*, ki je nesebično delovala vse

od ustanovitve 1944. Tudi gasilska društva imajo v Žireh dolgo tradicijo, najprej je bilo ustanovljeno *Gasilsko društvo Žiri* (1890), *Gasilsko društvo Dobračeva* dvanajst let pozneje, *Gasilsko društvo Brekovice*, ki je predstavljeno natančneje, pa 1959. Poleg številnih omenjenih društev v kraju je nekaj več besed namenjenih še zelo dejavnemu *Društvu upokojencev Žiri*.

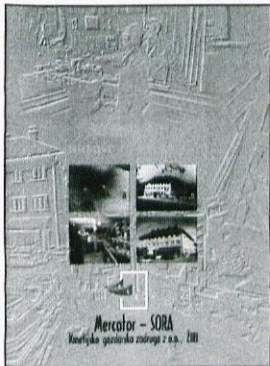
Raziskovalna naloga temelji na analizi literature in pisnega gradiva ter podatkov informatorjev. Poleg besedila je pomemben del bogato slikovno gradivo.

Glavni cilji, to je ugotoviti, katera društva so bila prva v kraju in na katerih področjih so delovala, število društev v posameznih obdobjih ter vpliv le-teh na razvoj kraja, so glede na razpoložljivo literaturo in vire doseženi. Celo več. Bralca knjiga prepriča, da se je društveno življenje na Žirovskem razvijalo skladno s časom in da je bilo prav tako bogato kot drugje na Slovenskem. Hkrati pa mu odstira nov kamenček v mozaiku žirovske preteklosti ter tudi sedanjosti in le želimo si lahko, da bi v prihodnje znali dodati še kakšnega.

Na cilju pa smo spoznali, da smo nehote vlekli nit društvenega življenja v našem kraju, ki jo je v presledkih zavozljala kaka nova državna in občinska oblast, odebelila in utrdila želja po napredku, stanjšala gospodarska kriza ali naravna katastrofa, pletlo prijateljstvo. Prav zato se ni mogla utrgati vse do danes. Upravičeno lahko upamo, da se bo v prihodnosti, ob zdravi pameti, spremenila v lepo tkanje.

Tadeja Primožič

50 let sožitja narave in trgovine

To tiskano delo je posvečeno vsem, ki so v minulih stoletjih po hribih in ravninah ob zgornjem toku Poljanske Sore v potu svojega obraza obdelovali zemljo – da bi na njej preživel naš rod. Še zlasti pa vsem, ko so v zadnjih sto letih dejavno sodelovali pri različnih poskusih uresničevanja zamisli zadruga – da bi bilo boljše zanje in za druge.

Publikacijo s tem naslovom je ob svoji 50-letnici izdala MERCATOR – SORA KMETIJSKO GOZDARSKA ZADRUGA Z O.O. ŽIRI, vsebinsko zasnovano zanjo pa je pripravil Miha Naglič.

Razdeljena je v tri vsebinske sklope. V prvem je predstavljeno razvejeno delovanje zadruga danes. Najprej na kratko o njeni preteklosti in načrtih v prihodnje spregovori direktorica Karmen Pečelin. Z njenimi člani, delavci in organizacijo bralca seznanja Vida Lamovec. Germana Pivk oceni stanje in razvojne možnosti kmetijstva na Žirovskem. Odkup živine in mleka v zadnjih letih predstavi Marjan Praprotnik. O primarni predelavi lesa oziroma žagarstvu na Žirovskem piše Miro Mahnič, o mizarstvu Ivan Gantar. Pomembno trgovsko dejavnost oriše Monika Žust, zadržno hranilno-kreditno službo pa Franciška Primožič. Sklop zaključuje prispevek Mihe Nagliča s pomenljivim naslovom *Kako bi se izgubili? Tam so sveti trije kralji!* – In tu je naša zadruga, v katerem avtor predstavlja predsednika zadruga Antona Koklja in njegovo kmetijo.

Sledi *Fotografski mozaik* Janeza Pelka, ki skozi fotoobjektiv poleg posameznih dejavnosti zadruga predstavi tudi člane njenih najpomembnejših organov.

V tretjem sklopu z naslovom *Zadružništvo in kmetijstvo nekoč* Miha Naglič najprej našteje posamezne prelomne trenutke v zgodovini agrikulturne na Žirovskem. Le-ta se je začela že davnih 50.000 let pr. n. š. v Matjaževih kamrah in se uspešno nadaljevala v naslednjih obdobjih vse do današnjih dni. Nato sledi kronološki pregled najpomembnejših dogodkov, ki so vplivali na razvoj zadružništva na Žirovskem in Vrhovskem od 1895 do 1998. Naj omenim le enega, gradnjo največjega zadružnega doma v tistem času v Sloveniji. Pisec nam v zanj lastnem slogu predstavi še svoj pogled na zadrugo oziroma zadružništvo v prispevku z naslovom *Zadruga: za drugega ali zase? Kako je v žirovskem zadružništvu poslovnost premagala protislovnost*. Skoraj četrstoletne zgodovine Aktiva kmečkih žena pa se spominja Ančka Loštrek, ena izmed najbolj zaslužnih za njegovo nemoteno in nadvse uspešno delovanje.

Zbornik *50 let narave in trgovine* je namenjen predvsem praznovanju pomembnega jubileja Kmetijsko gozdarske zadruga Mercator – Sora Žiri. Bralca seznanja s preteklo in sedanjo dejavnostjo jubilanta ter z njenim širšim pomenom za razvoj kmetijstva, gozdarstva, zadružništva in še česa v naših krajih. Hkrati pa natrese kup drobtinic za celovitejše razumevanje teh dejavnosti v preteklosti in tudi v sedanjosti, ki jim bo v prihodnje treba dodati še kakšno.

Želeti si je, da bi tem dejavnostim tudi v prihodnje »tako v praksi kot v teoriji« posvečali dovolj pozornosti ter da bi zadruga dočkala še naslednjih 50 let.

Dvoje pobud

Marija Stanonik

1. Praznik za vse Žirovce?

Vsak čas bo preteklo deset let, kar je Žirovski občasnik objavil obširen članek o Jerneju Lenčku, kaplanu v Žireh (ŽO 15, 1989, 50–63). Letos poteka 140 let, ko je ta požrtvovalni mož v Žireh izdal drugi zvezek Slovenskega romarja. Ob žirovskih zagatah za praznik, ki bi bil sprejemljiv za vse Žirovce brez razlike, sama zmeraj pomislim ravno nanj. To utemeljujem z naslednjim:

Leta 1858, ko je Fran Levstik objavil svojega znamenitega Martina Krpana in Napake slovenskega pisanja, se v tedaj še popolnoma neznanih Žireh pojavi človek, ki zbere toliko člankov, ki zaležejo po številu in teži za kak današnji Žirovski občasnik. A danes je izdaj na lokalni ravni kar nekaj, koliko pa jih je bilo pred 140 leti.

A mož je sam, izpod lastnega peresa objavil v njem članek *Žirovski svet, ki ga lahko jemljemo za prvi članek s strokovnimi ambicijami o Žireh. Predvsem je geografske narave in zato ideološko popolnoma neobremenjen*.

Vendar pa je mož prestopil lokalne meje zavesti že s samim naslovom zbornika ali koledarja – o tipu publikacije bi se dalo diskutirati že z naslovom Slovenski romar. Ali ni ta njegov podvig arhetip za vse naslednje žirovske objave do današnjih dni z Žirovskim občasnikom vred? Več o tem v že omenjenem članku izpred desetih let.

Tako imamo tri iztočnice ob predlogu za žirovski občinski praznik:

1. opis ozemlja, ki zajema današnjo žirovsko občino;
2. začetek publikacijske dejavnosti v Žireh, ki na samem začetku preseže lokalno ozkost, a vendar ravno s svojim ravnanjem da neizbrisen pečat kulturnega poslanstva;
3. prav nenavadno je, kako se je ta Slovenski romar trudil za bogato likovno opremo. S tem je vključena v izhodišče tudi duhovna kultura, ki ima v Žireh najvidnejši izraz v slikarstvu.

Če je komu vse to še premalo, je mogoče dodati še Lenčkove zasluge za slovensko bibliotekarstvo in vednost o načitanosti Žirovcev, ko je nabral stare knjige in napravil seznam, katere je podaril Semeniški knjižnici v Ljubljani in katere Zgodovinskemu društvu.

Pa morebitni čas praznovanja? V začetku decembra, takrat, ko je Slovenski romar izšel. To bi se dalo ugotoviti na podlagi časopisnih odmevov.

Spoštovani rojaki, če boste o predlogu začeli resno razmišljati, se bom potrudila, da vam tudi ta podatek preskrbim. Za začetek pa bi bilo prav in lepo, da bi se s tem znamenitim možem bolje seznanili vsaj na kakšnem predavanju, saj je ravno v Žireh pokazal svoje najbolj ustvarjalne sposobnosti, preden je omahnil v prerani grob.

2. Žirovski grb?

Iz velikega spoštovanja do priljubljene učiteljice Darine Konc je večina Žirovcev vzela kakor za svojo himno pesem: Mi smo pa tam na Žirovskem doma, / ...na koncu sveta... Vse lepo in prav. Tudi jaz hranim prijazno ženo v lepem spominu, toda s temi besedami se ne strinjam več. Križišče pri Petronu je imeniten zgled te žirovske odprtosti. Ena cesta pelje proti Logatcu in s tem podaja roko Notranjski, ki proti jugu prehaja v dinarski svet, ki se razteza tja do Balkana. Cesta proti Idriji je priložnost za dostop na Primorsko, ki je zadnja straža sredozemske kulturne sfere z vso njeno staro civilizacijo vred. Cesta po Poljanski dolini proti Škofji Loki vodi po alpskem predgorju in daje možnost za srečevanje s severnim kulturnim krogom, ki ga personificirajo predvsem Nemci.

Zakaj ne bi žirovski grb izhajal iz te žirovske odprtosti na gorenjsko, notranjsko in primorsko stran, če ostanemo znotraj Slovenije, če premice potegnemo prek njenih meja, pa dobimo kar evropske razsežnosti. Vsaj osnovno polje grba bi moglo upoštevati omenjene tri perspektive. Kar se simbolov tiče, bi po moje zaslužili pozornost klekelj, čevalj, žir in slikarska paleta. Vendar kakšne posebne ideje v tej zvezi nimam.

25. 10. 1998

Avtorji v tej številki

Dr. CENE AVGUŠTIN, umetnostni zgodovinar in likovni kritik, višji kustos Gorenjskega muzeja v Kranju, v pokoju, rojen v Radovljici, kjer tudi živi

TOMAŽ DEMŠAR, absolvent Akademije za glasbo v Ljubljani, učitelj na Glasbeni šoli Škofja Loka, živi v Žireh

JOŽE FILIPIČ, rojen 1903 na Lednici, umrl 1965, cerkovnik in ljubiteljski fotograf

Mag. DAMIR GLOBOČNIK, umetnostni zgodovinar, kustos Gorenjskega muzeja v Kranju

JOŽE HUDEČEK, pisatelj, umetnostni zgodovinar, novinar na TV Slovenija, živi v Ljubljani

RADO JAN, profesor primerjalne književnosti in kulturni delavec, v pokoju, živi v Žireh

IGOR KAVČIČ, novinar, zaposlen pri časopisu Gorenjski glas, živi v Ljubljani

BOJAN KOFLER, magister farmacije, jamar in zbiralec hroščev, zaposlen v razvojnem oddelku družbe Lek v Ljubljani, rojen v Železnikih, živi v Škofji Loki

DUŠAN KOMAN, umetnostni zgodovinar, kustos Loškega muzeja v Škofji Loki, živi v Ljubljani

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj na Osnovni šoli Žiri, živi v Žireh

Mag. FRANC KRŽNAR, muzikolog, glasbeni urednik na Radiu Slovenija (Program Ars), živi v Retečah

MILENA MIKLAVČIČ, uslužbenka, ob službi novinarka, živi v Žireh

BARBARA MLAKAR, študentka 3. letnika sinologije in japanologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, doma v Žireh

MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, samostojni kulturni ustvarjalec in publicist, živi v Žirovnici blizu od Žirov

MILENA NOGRAŠEK, profesorica glasbe, v pokoju, živi v Ljubljani

MIRJAM NOVAK, profesorica angleščine in primerjalne književnosti, direktorica Centra za angleški jezik pri Britanskem svetu (British Council) v Ljubljani, dobro desetletje spremlja gledališke predstave na Gorenjskem in jih ocenjuje v Gorenjskem glasu, živi v Ljubljani

MATEVŽ PEČELIN, delavec, zaposlen v Kladivarju, živi v Žireh

JANEZ PELKO, diplomirani inženir elektrotehnike, fotograf, zaposlen v IskraTelu d.d., Kranj, doma iz Zgornjih Bitenj, živi na Jesenicah

JOŽE PERNELJ – MAUSAR, slikar in pisatelj, čevljarski mojster, v pokoju, živi in ustvarja v Žireh (Dobračeva)

TADEJA PRIMOŽIČ, diplomirana etnologinja s statusom mlade raziskovalke, študij nadaljuje na tretji stopnji, živi v Žireh

Dr. MARIJA STANONIK, slavistka in etnologinja, višja znanstvena sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, doma z Dobračeve, živi v Ljubljani

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, urednica pri Enciklopediji Slovenije, doma iz Nove vasi, živi v Ljubljani

JOŽE STRŽAJ, župnik v Žireh, dekan dekanije Škofja Loka

FRANC TEMELJ, elektrotehnik in fotograf, zaposlen v Kladivarju, živi na Dobračevi

ANTON ŽAKELJ, upokojenec, rojen v Stari vasi (Žiri), živi v Clevelandu (Ohio)

ZE 1291 1997

OBČINA ŽIRI

Žiri so tam, kjer se stikajo tri slovenske pokrajine. Ležijo v kotlinici, ki jo odmakla reka Sora. Ob njej navzdol se pride na Gorenjsko, ob neki navzgor na Notranjsko, čez hribe na zahodni strani sodijo poti v dolino Idrijske. Občani so zaposleni v številnih dejavnostih. Že dolgo slovijo po čevljih in čipkah, v novejšem času tudi po etiketah in ventilih. Podoba Žirov najbolj zhaltno dopolnjujejo svetovno znani slikarji. O dogajanjih v občini poročata Radio Sora in Žirovski občasnik.

Glavni podatki: na 44 km² (18 naselij, 1241 hiš, 1579 stanovanj) prebiva 4880 občanov. Delež aktivnega prebivalstva znaša skoraj 50 % (svet kot 2000 zaposlenih), okoli 1000 je upokojenecy, smloubveznih otrok nekaj več kot 600. Gospodarsko hrbitenico občine predstavljajo tri delniške družbe (tovarna čevljev Alpina, tiskarna Etiketa, tovarna elementov za fluidno tehniko Kludivar), ob njih se zvrsti še okoli 70 manjših podjetij in 88 obrtnikov. Kmetij je 329. Občani so dejavni tudi v številnih društvih. Po podatkih Loškega urbarja iz 1291 je bil v Žirih že tedaj sedež županstva, župnika, v kateri je bilo svoj čas kar dvanajst cerkva in katere zavetnik je sv. Martin, pa se prvič omenja 1384.

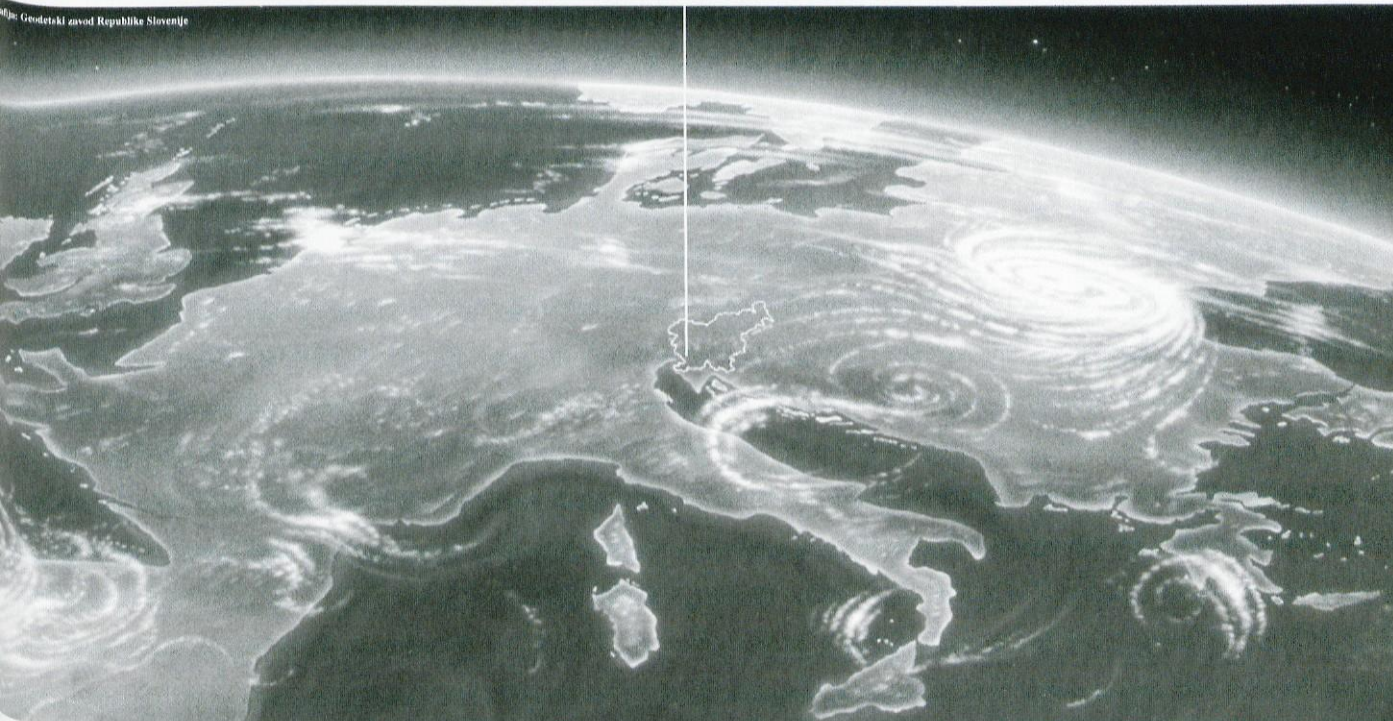

Fotografija: Jože Hanc

Fotografija: Geodetski zavod Republike Slovenije

Revidiral: Milica Nuháč
Oblikovanje: Stanu Kosmáček
Produkcija: Pegaz International, Ljubljana
Ta kompozicija predstavlja občino Žiri v Cassu, ki ji županje Bojan Sitarman. Sveta pokroviteljica Jo potarja Žirovski občasnik, zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, ob slovenskem kulturnem prazniku, 8. februarju, 1997.

OBČINA ŽIRI

44 km²

4854 prebivalcev

18 naselij, 1441 hišnih števil, 1579 gospodinjstev

ŽUPAN

BOJAN STARMAN

Člani občinskega sveta

LJUBOMIR CANKAR, METKA DEBELJAK,
PETER DOLENC, BOGOMIR FILIPIČ, FRANC KAVČIČ,
ZORKO KOPAČ, JANKO KOSMAČ, MARKO MRLAK,
ANTON OBLAK, MILAN OBLAK, IVAN RUPNIK,
MILAN SOVINC, MIHA TRČEK, MARIJAN ŽAKELJ,
VLADIMIR ŽAKELJ

UPRAVA

ANDREJ POLJANŠEK, tajnik – direktor občinske uprave,
FRANCI KRANJC, vodja oddelka za urejanje prostora,
MIRKO MROVLJE, komunalni referent,
EVA PIVK, vodja računovodstva,
OLGA VONČINA, finančni referent,
HELENA NOVAK, finančni referent,
KSENIJA PLANINŠEK, administratorica

SEDEŽ OBČINE

Zadružni dom, Trg svobode 2, 4226 Žiri
Tel.: 064 691 335, 691 355, Fax: 064 691 335

URADNE URE

ponedeljek: 8–14.30

sreda: 8–12, 13–16

petek: 8–12

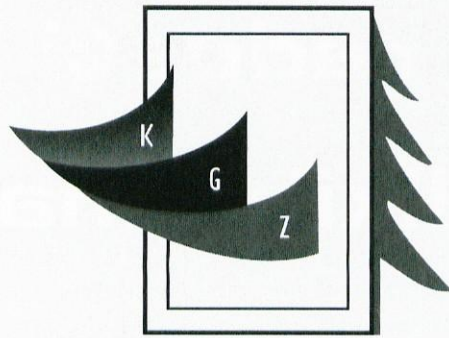
Županove ure: v sredo, 16–18

Od malih radosti
do velikih zmag!

alпина[®]

...v smučarski obutvi vseh generacij!

M SORA ŽIRI

Kmetijsko gozdarska zadruga, z o.o., Trg svobode 2
telefon: 064 / 66 50 30, fax 064 / 691 - 372

GRANITNA FASADA – BEŽIGRAJSKI DVOR, LJUBLJANA

MARMOR HOTAVLJE

HOTAVLJE 40, 4224 GORENJA VAS
TEL 064 667 000, FAX 064 681 640

transferji
emblemi
tekstilne etikete
okrasni trakovi
samolepilne etikete
kartonske etikete
papirne etikete

etiketa

ETIKETA TISKARNA, d.d., ŽIRI, SLOVENIJA, TEL.: 064 658 400, FAX: 064 658

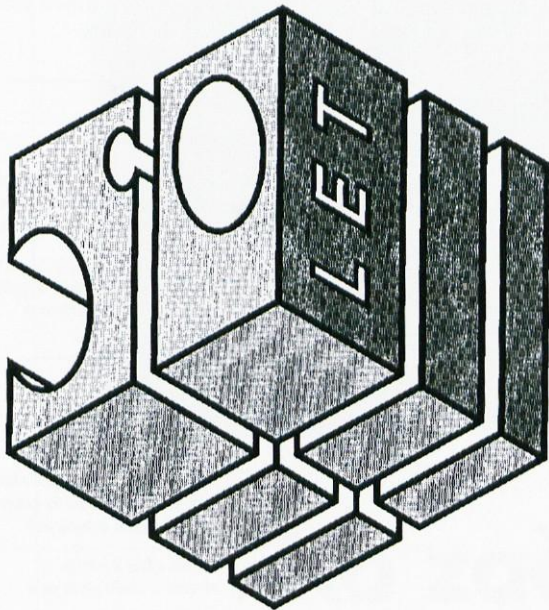
Za stecel in barvit vsakdan

SVEŽE PLESKANO

HELIOS

[HTTP://WWW.HELIOS.SI](http://www.helios.si)

KLADIVAR

KLADIVAR

KLADIVAR

KLADIVAR

KLADIVAR

SISTEMSKI DOBAVITELJ HIDRAVLICNE OPREME

- HIDRAVLICNE SESTAVINE
- ZAPIRALNI VENTILI
- KRMILNIKI POTI
- KRMILNIKI TLAKA
- KRMILNIKI TOKA
- TLAČNA STIKALA
- PRIKLJUČNE PLOŠČE
- VENTILI ZA MOBILNO HIDRAVLIKO
- POSEBNE SESTAVINE

HIDRAVLICNE NAPRAVE IN OPREMA

- HIDRAVLICNE NAPRAVE
- HIDRAVLICNE SESTAVINE
- HIDRAVLICNI AKUMULATORJI
- ZOBNIŠKE ČRPALKE IN
HIDROMOTORJI
- FILTRI
- PRIKLJUČKI
- SKLOPKE IN PRIROBNICE
- MANOMETRI
- IZMENJEVALCI TOPLOTE
- HIDROMOTORJI

KLADIVAR ŽIRI

Tovarna elementov za fluidno tehniko d.d.

Industrijska ul. 2, p.p. 14

SI-4226 ŽIRI, SLOVENIJA

tel.: ++386 (064) 659 100

fax: ++386 (064) 692 230

**ZA VSAKO VOZILO ...
ZA VSE ZAHTEVE.**

SAE 15W-40

popolnoma sintetično motorno olje

primerno za najzahtevnejše bencinske in dieselske motorje s turbinskim polnilnikom in katalizatorjem ali brez

zagotavlja lažji zagon motorja, manjšo porabo goriva in olja ter popolno zaščito pri vseh pogojih obratovanja

Proton Avant

SAE 15W-40

mineralno motorno olje

primerno za vse vrste bencinskih motorjev s turbinskim polnilnikom in katalizatorjem ali brez ter za dieselske motorje osebnih in manjših dostavnih vozil

zagotavlja vsestransko zaščito in brezhibno delovanje motorja v vseh razmerah

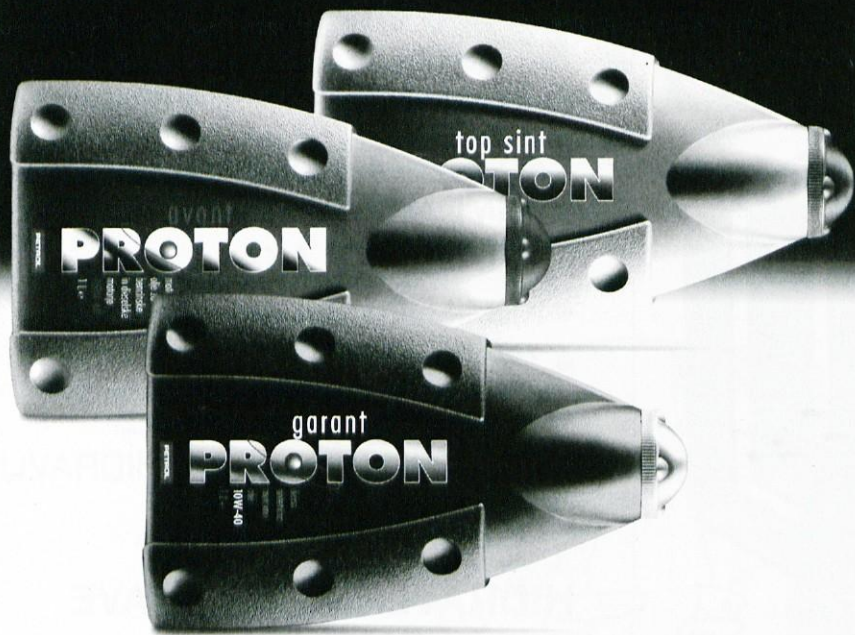
Proton Garant

SAE 10W-40

delno sintetično motorno olje

primerno za zelo zahtevne bencinske motorje s turbinskim polnilnikom in katalizatorjem ali brez ter dieselske motorje osebnih in manjših dostavnih vozil

ščiti pred obrabo in korozijo ter vpliva na manjšo porabo goriva

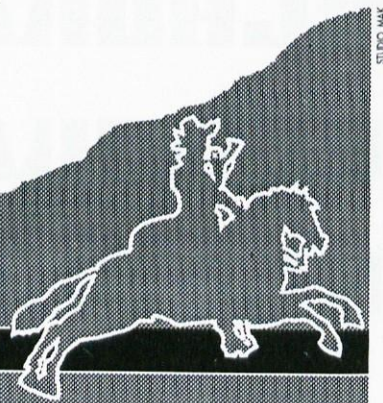
PETROL

PROTON *MOTORNA OLJA NOVIH DIMENZIJ.*

PBS.

Poštna banka Slovenije d.d.

Do dobrine ali gotovine s kreditom Poštne banke Slovenije!

Poštna banka Slovenije, d.d.

Ul. Vita Kraigherja 5, 2000 Maribor, tel.: 062/228 82 00, faks: 062/228 82 10

Ko začno ljudje

Mednarodno farmacevtsko podjetje, ki proizvaja in prodaja proizvode v skladu z mednarodnimi standardi

razmišljati o zdravju,

zagotavljanja kvalitete, kot so predpisi Ameriškega urada za hrano in zdravila (FDA) in predpisi Evropske unije (EU).

pomislijo na nas.

**Zdravila za humano uporabo
Farmacevtske surovine
Biosintetični proizvodi
OTC zdravila, dietetični in zeliščni proizvodi
Veterinarski proizvodi
Kozmetični izdelki
Zdraviliške usluge**

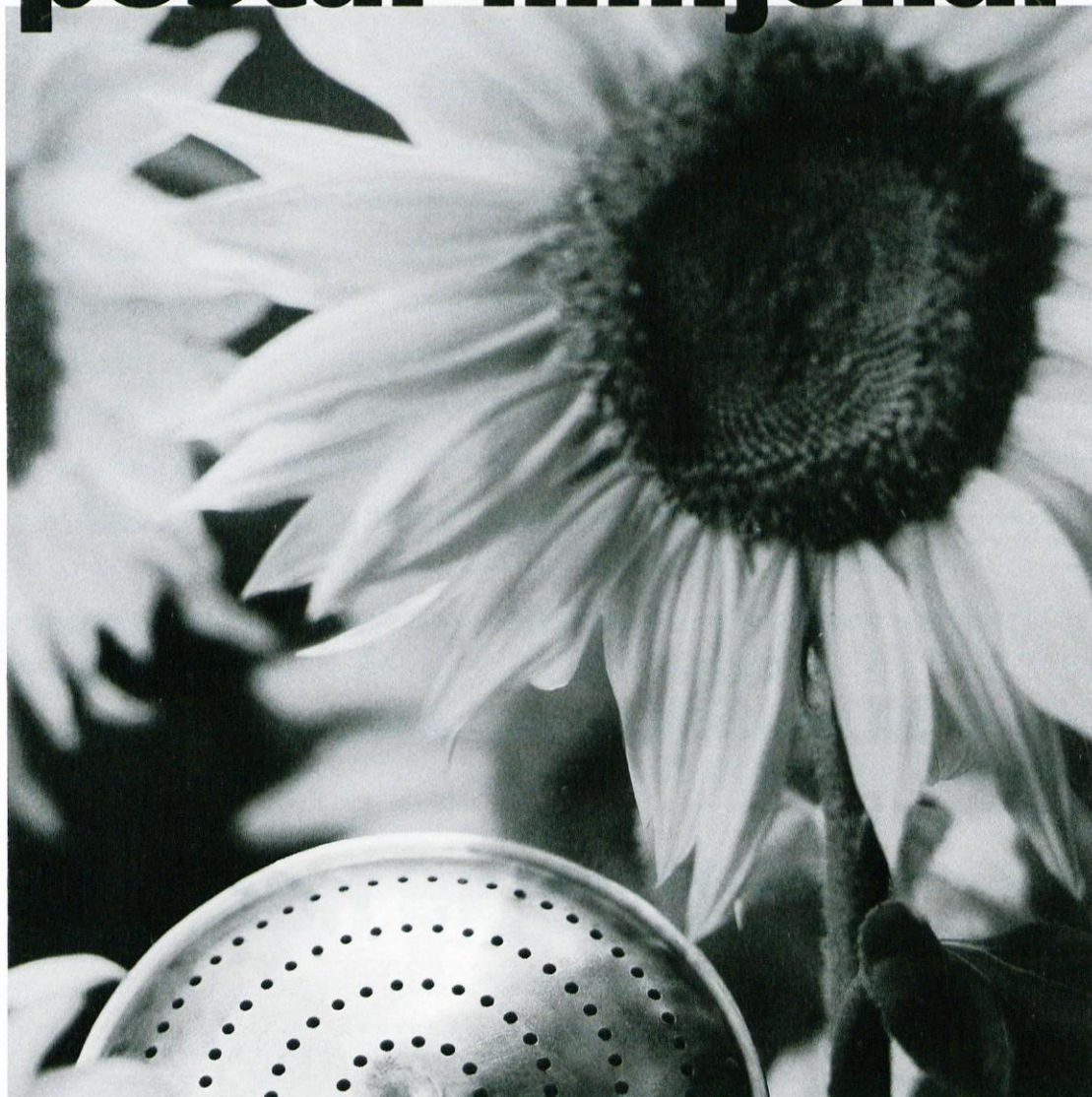

Svojo prihodnost uresničujemo že danes.

KRKA, d.d., Novo mesto, Slovenija, telefon: (068) 312 111, telefaks: (068) 323 152

Še malo, pa bom postal milijonar

»Vsak mesec sem prihranil 11.999 tolarjev. Po petih letih jih imam že 990.334. Pa naj še kdo reče, da iz malega ne raste veliko.«

Rastlina vzklije iz semena in skrbno jo je treba zalivati, da zraste v vsej svoji lepoti. Tudi denar je treba negovati in zanj skrbeti, da bo rasel. To pa je mogoče storiti na več načinov. Postopno varčevanje z mesečnimi vplačili je ena najbolj zanesljivih in varnih naložb denarja. Ne glede na to, ali vlagamo velike ali majhne vsote, se naše premoženje nezadržno povečuje iz meseca v mesec. Takšno varčevanje

zahteva minimalne napore, prinaša pa maksimalne učinke. Stopite do svoje poslovalnice Nove Ljubljanske banke in povprašajte o številnih možnostih postopnega varčevanja in ugodnostih, ki jih ponujamo.

Obročno, premijsko in rentno varčevanje

- Ugodne obrestne mere
- Varni mehanizmi za ohranjanje vrednosti prihrankov
- Varčevanje, prilagojeno vašim zmožnostim in potrebam
- Kratkoročni ali življenjski prihranki

Vedno več premoženja
Varčevanje z mesečnimi plogi

Ljubljanska banka

Nova Ljubljanska banka d.d., Ljubljana

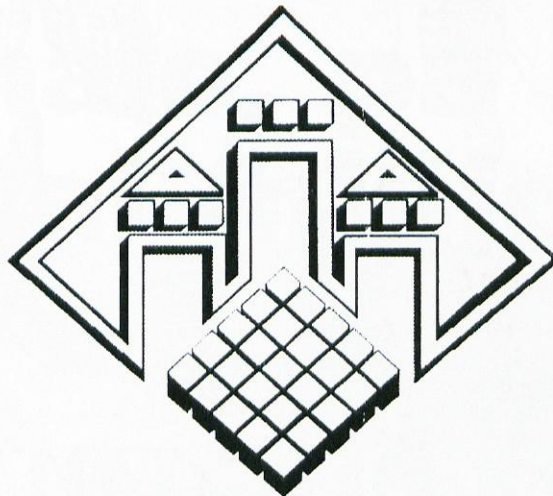

*Spticami
si delimo nebo.*

mobitel

SLOVENSKI OPERATER NMT & GSM

<http://www.mobitel.si>

**OBMOČNA OBRTNA ZBORNICA
ŠKOFJA LOKA
SPODNJI TRG 2
4220 ŠKOFJA LOKA
tel.: 064/656-020, faks: 064/656-0218**

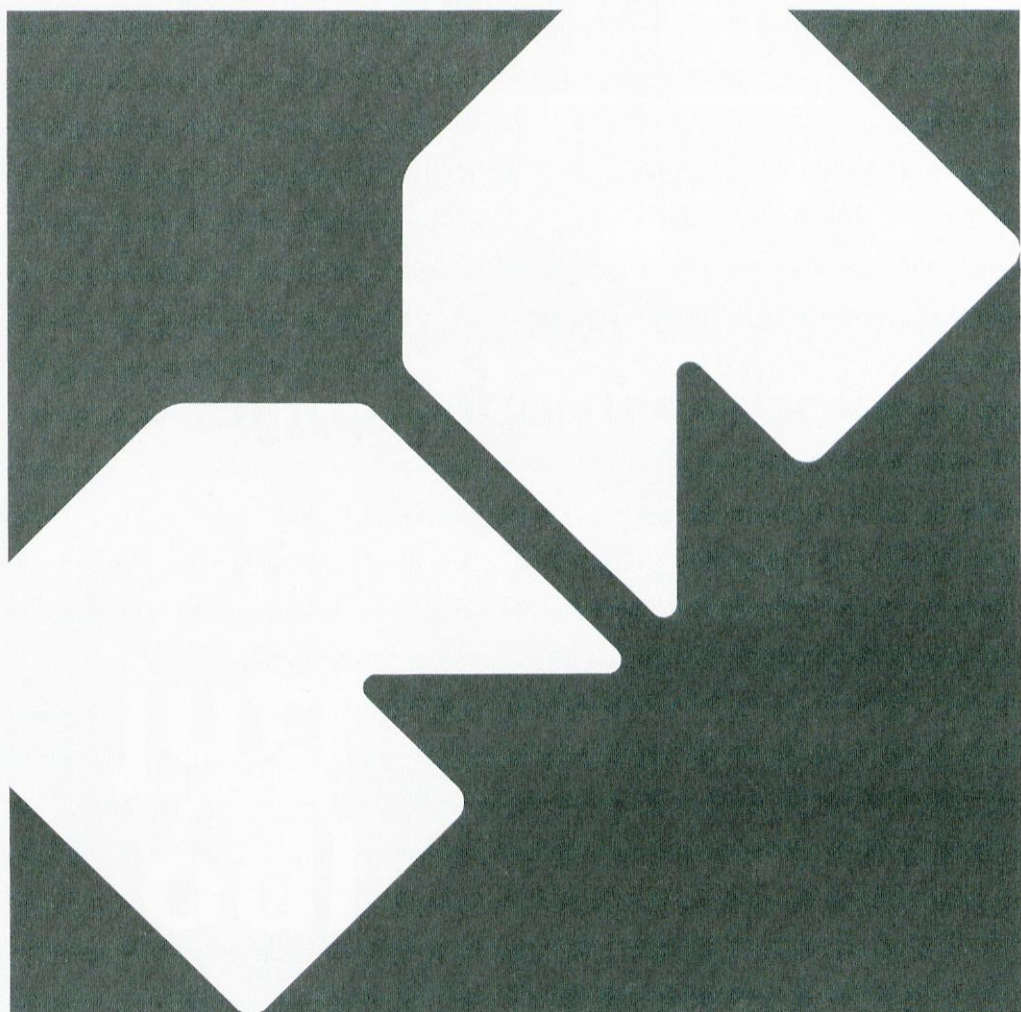
lek

**ZAVAROVALNICA TRIGLAV D.D.
OBMOČNA ENOTA KRANJ**
4000 Kranj, Bleiweisova ul. 20
tel.: (064) 26 90; fax: (064) 269 192

POSLOVNA ENOTA JESENICE
Titova 16/I, tel.: (064) 877 050
PREDSTAVNIŠTVA:
Radovljica, Kranjska 19
Škofja Loka, Kidričeva 1
Tržič, Balos 4
Bohinjska Bistrica, Triglavska 35
Kranjska Gora, Borovška cesta

V NESREČI NE BOSTE OSTALI SAMI

Mercator

najbolj^vši sosed

URBANA

**podjetje za izgradnjo, trgovino,
proizvodnjo in upravljanje, d.o.o.**

Drago Šubic

lastnik

Sedež:

BRNČIČEVA 31

1000 LJUBLJANA, SLOVENIJA

TELEFON: 061/16 13 840

TELEFAX: 061/16 13 843, 18 46 270

Stanovanje:

4202 NAKLO

TOMA ZUPANA 20

TELEFON: 064/471 837

ISDN & SiOL

IMELDA8000

Danes pametna, jutri nujna odločitev!

Zaradi povečane poslovne dejavnosti so Vaše telefonske linije preobremenjene, uspeh Vašega dela pa je v veliki meri odvisen od hitrega komuniciranja prek računalnikov, telefaksov in telefonov. Zato Vašemu podjetju predlagamo sodobno tehnološko rešitev vseh telekomunikacijskih zadreg s kombinirano uporabo **ISDN** in **SiOL** storitev. Povečali boste učinkovitost, prihranili čas in denar. Telekom Slovenije je v Sloveniji edini ponudnik omrežja in storitev **ISDN**, ki omogočajo prenos govora, podatkov, slik in videa.

Telekom Slovenije je vodilni komercialni ponudnik interneta v Sloveniji z omrežjem **SiOL**, ki ima največjo zmogljivost mednarodnih in domačih povezav. **Informacije na brezplačni telefonski številki 080 80 80.**

<http://www.telekom.si>

**Telekom
Slovenije**
Nacionalni operater telekomunikacij

GORENJSKI GLAS

Več kot časopis

Največji časopis na Gorenjskem. Dvakrat na teden - ob torkih in petkih, vsaka številka na več kot 40 straneh, več kot 25.000 naročnikov, več kot 100.000 rednih, več kot 165.000 občasnih bralcev, vsak teden ena bralna in ena komercialna priloga, vsak mesec Glasova preja z gosti različnih aktualnih področij in dogajanj, vsak drugi mesec kulturno-zabavna prireditev Naj, Naj, Naj s predstavitvijo kraja in srečanjem s krajani, vsak konec tedna obisk v enem od krajev na Gorenjskem in predstavitev v Gorenjskem glasu, vsak mesec ob koncu tedna najmanj po dva izleta v različne kraje Slovenije ali v tujino, vsako tromesečje družabne prireditve po različnih krajih pod naslovom Veselo v novo leto, Veselo v pomlad, enkrat na leto (oktobra) Velika gorenjska veselica, ob koncu leta Letopis - GORENJSKA.

Razen tega pa še občinski in lokalni časopisi:

- Obvestila občine Kranjska Gora
- Novice iz občine Bled
- Novice občine Jesenice
- Bohinjske novice
- Preddvorska cajna
- Pod Krvavcem
- Kranjčanka
- Jurij
- Podblegaške novice
- Žirovske novice
- Pod besniško voščenko
- Turistične informacije za Bohinj
- Informacije za Gorenjski sejem
- Uspeh

POD KRVAVCEM

Jurij

*Podblegaške
novice*

sejemski

GORENJSKI GLAS USPI

PREDDVORSKA CAJNA

Kranjčanka

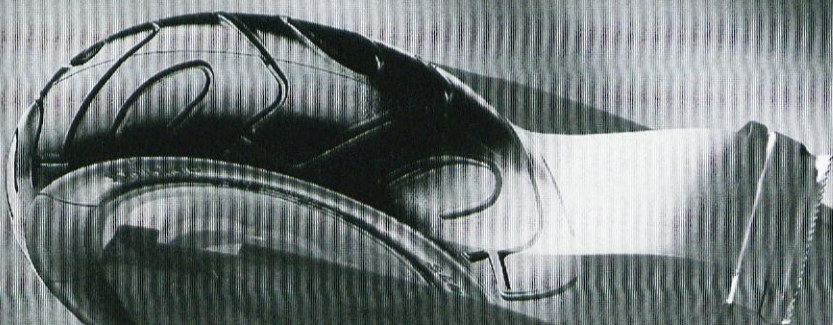
**NOVICE OBČINE
JESENICE**

**12.
ALPSKIH
VEČER**

Prilepi vas na cesto.

Sava [®] pnevmatike za scooterje

DIGITALNI TISK VELIKIH FORMATOV

NOVA DIMENZIJA

8-BARVNI TISK
RESOLUCIJA 1200 DPI
NESKONČNA DOLŽINA
ŠIRINA DO 180 cm

HITRO
KVALITETNO
UGODNO

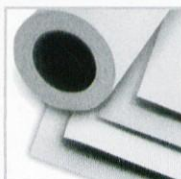
Digitalna fotografija

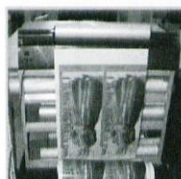
Skeniranje

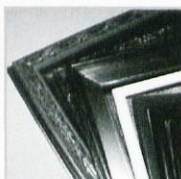
Grafična priprava

Materiali in barve

Laminacija in kaširanje

Okvirjanje

Galerija

CENTER ZA
DIGITALNI TISK
PEGAZ INTERNATIONAL
BREG 8, 1000 LJUBLJANA

Pegaz International d.o.o., Breg 8, 1000 Ljubljana
Tel.: 061 223 174, faks: 061 215 214, e-mail: pegaz.int@siol.net

ŽIRI OKOLI 1920

ŽIROVSKI OBČASNIK

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem
Uredniški svet in uredniški odbor
4226 Žiri, p.p. 34
Telefon, faks: 064 691 202

*»Najdalj v mladost mi sega vesel spomin. Čeprav sem pozneje doživel tudi žalostne trenutke, je bil prav ta veseli dogodek kot svetla špranja, ki je zmerom nekje odprta. In tako se danes bolj natanko spominjam veselih kot žalostnih dogodkov. Rodil sem se v Žireh, in taki so Žirovci: skozi življenje gredo s tihim, zadržanim nasmehom.«
Leopold Suhodolčan, Prvi škornji, 1973*

Dragi Žirovci in prijatelji Žirov!

Ste se kdaj vprašali, koliko je Žirovcev, ki so v tem stoletju – tako kot svoj čas pisatelj Leopold Suhodolčan – odšli od doma in danes prebivajo raztreseni širom po svetu? Ko bomo skušali odgovoriti na to vprašanje, Vam bomo hkrati pojasnili, od kod nam Vaš naslov in čemu Vas s tem pisanjem vznemirjamo v Vaši zasebnosti.

Potrudili smo se in zbrali naslove skoraj vseh, ki so rojeni na Žirovskem, v Žireh ali bližnji okolici, v letih od 1930 do 1960 in danes živijo drugod. Skoraj 600 Vas je, v povprečju torej 20 na leto. Bi potemtakem lahko sklepali, da je od 1900 do danes šlo po svetu skoraj 2000 Žirovcev?! In če predpostavimo, da si je večina od njih ustvarila družino, potem lahko domnevamo, da so poleg »ta pravih« še ene, po svetu razsejane Žiri!

Tako se kar sami od sebe zastavlja vsaj še dve vprašanji: kako živite in ali je kakšna možnost, da Vas znova navežemo na domači kraj? Ponekod, zlasti v manjših krajih (na Vrsniku, v Javorjah...), so si že omislili poseben dan v letu, ko se rojaki v velikem številu snidejo ob domačem ognjišču.

Nekateri razmišljamo o nekakšnem »žirovskem lobiju«, v katerem bi se ob posameznih vprašanjih povezali vplivni Žirovci in naredili kaj konkretnega v prid svojega kraja in občine. Tu Vam za začetek ponujamo skromnejšo, a čisto realno možnost: da se naročite na Žirovski občasnik!

Žirovski občasnik je zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem. V njem pišemo zlasti o preteklosti, o tistih starožitnih straneh, katerih priča ste bili morda še sami in jih je treba popisati, da ne bi utonile v pozabo. Soočamo se seveda tudi z vprašanji sedanjosti in z obeti prihodnosti. Žirovski občasnik je knjiga, ki izide vsako leto enkrat, decembra. Obsega okoli 200 strani zanimivega branja, ki ga krasi čez sto fotografij in drugih ilustracij. Vse to za ceno dobrih treh tisočakov!

Vabimo Vas tedaj k naročilu. Tako boste pripomogli k dvojemu: sebi boste zagotovili žlahtno in trajno informacijo o svojem domačem kraju, nam boste pomagali zmagovati stroške, ki pri tem početju nastajajo. Prilagamo naročilnico in pričakujemo Vaš odgovor. Pokličete nas lahko tudi po telefonu.

Sedež uredništva je v Žireh, založnik je v Ljubljani. To je založba Pegaz International d.o.o., ki jo vodi naš rojak Nace Naglič. Ta poskrbi za natis zbranega in urejenega gradiva in za razpečevanje zbornika. Od njega boste vsako leto znova prejeli knjigo in jo plačali po povzetju.

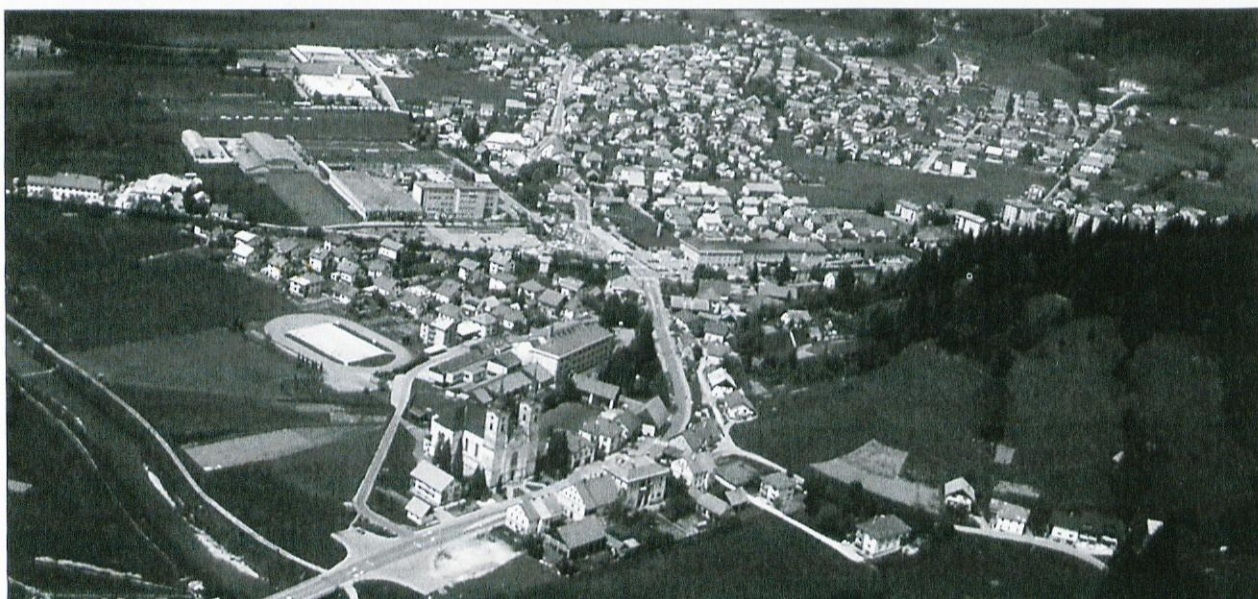
V upanju, da Vas s tem pisanjem ne nadlegujemo,
Vas prav lepo in po žirovsko pozdravljamo!

V Žireh, decembra 1998

Predsednik uredniškega sveta:
akademik dr. ZDRAVKO MLINAR

Glavni in odgovorni urednik:
MIHA NAGLIČ, prof. phil.

Naslov pooblaščenega založnika:
*Pegaz International d.o.o.
Breg 8, 1000 Ljubljana
Telefon, faks: 061 215 214*

PANORAMA ŽIROV (POSNETO IZ LETALA 1996 LETA)

ŽIROVSKI OBČASNIK (1980–)

Zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik XIX (1998),
19. zvezek, številka 27

Ustanovitelja in izdajatelja

DPD Svoboda Žiri (Literarna sekcija) in Muzejsko društvo Žiri

Zbornik izhaja občasno, najmanj enkrat letno, ob stalni
denarni podpori Občine Žiri in nekaterih podjetij

Glavni pokrovitelj

Občina Žiri, Alpina d.d., Etiketa d.d., Kladivar d.d., vse v Žireh

Predsednik uredniškega sveta

akademik dr. Zdravko Mlinar

Uredniški odbor

Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kosmač, Miha Naglič, Nace
Naglič, Tončka Stanonik, Franc Temelj

Glavni in odgovorni urednik

Miha Naglič

Oblikovalec

Stane Kosmač

Lektorica

Tončka Stanonik

Stalni sodelavci – uredniški svet

Franci Alič, Ivan Cankar, dr. Pavel Gantar, dr. Spomenka
Hribar, Rado Jan, Rado Jurca, Igor Kavčič, Vlasto Kopač,
Tomaž Kržišnik, Janko Majnik, Marijan Masterl, Milena
Miklavčič, dr. Anton Mlinar, mag. Branko Mlinar, dr. Zdravko
Mlinar, Janko Mrovlje, Peter Naglič, Matevž Pečelin, Janez
Pelko, Jože Peternelj, Tadeja Primožič, Izidor Reje, Ivan
Reven, Vlastja Simončič, dr. Marija Stanonik, Alfonz Zajec,
Anton Žakelj, mag. Viktor Žakelj

Naslov uredništva

Žirovski občasnik
SI - 4226 Žiri, p.p. 34
E-mail: olga.v@siol.net

Žiro račun in naslov pooblaščenega izdajatelja in založnika

Pegaz international d.o.o.
Breg 8, 1000 Ljubljana
50101-603-47735
s pripisom: za ŽO

Cena te številke

1900 SIT

Naklada

500 izvodov

Priprava za tisk

Pegaz International d.o.o., Ljubljana

Tisk

Tiskarna Nagode, Blatna Brezovica

Po mnenju Ministrstva za informiranje RS št. 23/343-92 z dne
16. 6. 1992 šteje Žirovski občasnik med proizvode, za katere so
plačuje davek od prometa proizvodov po stopnji 5 %.

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne
vračamo. Redakcija te številke sklenjena novembra 1998.

ISSN 0351-5966

Kranj

D ZGODOVINA

revije

ŽIROVSKI občasnik 1998

008(497.12)

199900403

COBISS ◉

